

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

**КАЗАХСАНСКО-АМЕРИКАНСКИЙ СВОБОДНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ КОНГРЕСС

**МЕЖДУНАРОДНОЕ ПАРТНЕРСТВО: СОЦИАЛЬНО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ И ТRENДЫ**

Сборник докладов международного научного конгресса,
посвященного 20-летию Казахстанско-Американского свободного
университета
(19-20 сентября 2014 года)

Часть 2

Усть-Каменогорск
2014

УДК 378: 316.3 (063)
ББК 74.58 + 65.013
М 43

Редакционная коллегия: Е.А. Мамбетказиев

Д. Бэлласт
Г.А. Конопьянова
Т.В. Левина
Ю.В. Бордяну
А.Н. Нурланова
Ю.В. Новицкая

М 43 «Международное партнерство: социально-экономические вызовы и тренды»: Сб. докл. междунар. научного конгресса, посвященного 20-летию Казахстанско-Американского свободного университета (19-20 сентября 2014 года). – В 3-х частях. – Ч. 2. – Усть-Каменогорск, 2014. – 272 с.

ISBN 978-601-7334-55-0

Сборник публикуется по материалам международного научного конгресса, посвященного 20-летию Казахстанско-Американского свободного университета «Международное партнерство: социально-экономические вызовы и тренды». Тематика статей на казахском, русском и английском языках описывает вопросы экономики, менеджмента и туризма; актуальные проблемы гуманитарных наук.

Материалы второй части конференции включают доклады, представленные в секциях по данным вопросам.

Материалы сборника адресованы научным сотрудникам, профессорско-преподавательскому составу вузов и студентам, работникам образования.

ISBN 978-601-7334-55-0

© Казахстанско-Американский
свободный университет, 2014

ВОПРОСЫ ЭКОНОМИКИ, МЕНЕДЖМЕНТА И ТУРИЗМА

HISTORY, DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES OF THE 3 BASEL-ACCORDS: BROWSING THROUGH ECONOMIC HISTORY FROM THE 1970S TO THE 2010S

Brauweiler H.-Christian

Prof. Dr. rer. pol. Dr. h.c.

Chair of Business Administration, Management Accounting & Internal Auditing Faculty of Business Administration and Economics WHZ Westsächsische Hochschule Zwickau (Univ. of Applied Sciences), Germany

The three Basel-accords are named after the Swiss town of Basel. There the Bank for International Settlement is located. The Basel Committee on Banking Supervision, which is part of the Bank for International Settlement, introduced multinational agreements for the safety of financial systems, that have been called after that town, thus Basel-Accords. The Basel Committee was founded in 1974 by the then (westerly) G10-Nations (USA, Canada, GB, F, D, I, B, NL, S, Jap.), meanwhile the membership amounts to 27 states (incl. the so called BRICS – Brasil, Russia, India, China, South Africa). However, the accord is accepted by far more nations. Nearly 150 nations respect more or less to full extend the accords.

The Basel-accords were set up to strengthen the possibilities to empower the world economic and financial system by standardized national banking supervision. They are a set of recommendations for regulations in the banking industry that is – in a globalized world – harmonized, so that multinational companies cannot make use of different regulations in different countries, thus exploiting weak rules in either country.

The Basel agreements make it mandatory for banks, to rate their (commercial) customers. Due to a rule called retail segment exemption private customers as well as small commercial customers are exempt. The rating is a classification system, where on statistical estimation of the risk of each specific customer the probability of default of the underlying credit is evaluated and estimated.

Many factors blend into the rating, thus making it difficult to identify one single factor which impacts the rating the most. The classical figures, derived from the balance sheet and the profit-and-loss-account amount to an important part, however the so called soft facts are growing in importance. The system of rating is based on each bank's experience and historical data, thus being under constant change of the model-assumptions.

As well are the Basel agreements under constant reform. The first set,

the so called Basel I was put into effect in 1984. It focused on a considerable, i.e. minimum level of share capital of the bank for each credit handed out to commercial customers. This was deemed as the solution to probability of default. In order to fully understand the system, one has to take the historical context under which the agreement was developed into consideration. During the early 70s the Gold-Standard of the US-\$ was abandoned, the western world faced to major oil-crises, in Germany as well as in the US major banks (Herstatt-Bank in Cologne as well as the Savings-and-Loan-Banks in the US) tumbled. Under these impressions the Basel I – Accord was established.

The second set Basel II was valid as of 2007. However, talks about the development of the world financial system started as early as the late 80s. Then the rapid change of the world with the fall of the Berlin Wall, the Freedom-movement in the former Soviet Union and its Satellite States brought rapid economic change throughout the World. Goods, Services, People and Funds where growing, flowing more quickly. Technological development like the internet had additional impact. Within the Basel II set, a weighted riskfactor was introduced, in order not to punish “good” clients and cross subsidise “bad” (or riskier) clients.

As the world changed in the new millennium with the rise of new newly industrialized countries and threshold countries (BRICS, Next Eleven), growing volatility on markets (stocks and raw materials, natural resources etc.), the financial system needed even more strengthening.

Whereas Basel I and Basel II forced banks to evaluate their customers and act according to the risk level, the client provided to the portfolio of the bank, Basel III (valid as of 2014) is now forcing the banks themselves to enlarge their share capital, in order to bolster risk and losses in a better way than previously. The inadequate share capital of a lot of banks led to the financial crisis in the US and especially in (Western) Europe, where it culminated (and still has its ups and downs) in the Euro-crisis. The strengthening of the banks' common capital is set out to be enacted step by step during the next 4 years. As a second measure, the leverage ratio is introduced, thus limiting the percentage (or better multiple) of lended capital.

The impact on the commercial world is obvious: Due to the fact that the quantity of so called Tier-1-Capital (i.e. ordinary common stocks of the bank) has either to be improved or risk-weighted assets have to be decreased, only a smaller volume of loans per bank is possible. A Capital-Buffer is introduced, thus increasing the common capital requirement from 8% to 10,5%. A maximum leverage ratio of 3% (Total Assets/ Tier1-Capital) is established and finally the maturities of debts and receivables have to be in close relation.

These obligations of banks will lead to smaller funds available to be handed out to customers. These funds will not be handed out for longer periods of time, as the banks have to obey to the close relation of maturities of receivables and payables. Riskier clients (as well as good clients with innovative, but risky projects (!)) will find it nearly impossible to receive loans. Thus there are a lot of disadvantages to be identified with Basel III. We hope it will make the banks more stable without putting the producing companies in jeopardy. Else, we will see soon Basel IV.

Literature and References

1. All relevant as well as additional documents and information can be found on: [ww.bis.org](http://www.bis.org)
2. Angelkort, A.; Stuwe, A.: Basel III und Mittelstandsfiananzierung, Friedrich Ebert Stiftung, 2011
3. Bankenverband (Hg.): Folgen von Basel III für den Mittelstand, Berlin 2013
4. Berg, T.; Uzik, M.: Auswirkungsstudie Basel III, BVMW / HU Berlin 2011
5. Brauweiler, H.-Ch.: Basel II und Rating, in: AKAD Hochschulmagazin, März 2007, S. 23
6. Brauweiler, H.-Ch.: Corporate Governance in der Subprime-Krise, in: io new management, Zürich, 04/2009
7. Brauweiler, H.-Ch.: Die Bedeutung des Controllings im Rahmen der Basel-II-Erfordernisse, in: Brauweiler, H.-Ch. (Hrsg.): Unternehmensführung heute, 2008, S. 61 - 68
8. Brauweiler, H.-Ch.: Rating und Kreditwürdigkeit – Fallstudie zum Themenkomplex Basel II, AKAD, 2005
9. Brauweiler, H.-Ch.: Schwächt Basel II die Schwachen? Ethische Implikationen des Risikoaufschlags für Kreditnehmer, in: AKAD Alumni Beitragsband 2. AKAD-Forum Lahr, 2007
10. Lanzrath, Werner: Basel III – Bankenaufsicht im Umbruch, PwC Financial Service, Nr. 64, 03/04 2011
11. Lohse, G.; Brauweiler, H.-Ch.: Betriebswirtschaftslehre – Finanzierung III: Finanzplanung und Basel II, Stuttgart 2006
12. Wagner, T.; Brauweiler, H.-Ch.: IFRS für Venture Capital-Unternehmen, Expert-Verlag, 2011

LEADERSHIP NEEDS OF THE FUTURE

Roebuck Robert

Director, Strategic Resources Group, Inc.

Chair of Resource Partners Canada SRG Inc.

CEO Roebuck Garrett Investments

CEO Roebuck and Associates Inc.

Honorary Professor of KAFU

Toronto, Ontario, Canada

Leadership and what it is has been discussed and debated for years. When all is said and done the key personality traits that make leaders of excellence have **NOT** changed in thousands of years. What has changed is that they need to lead in a different style / approach.

The Marine Corps, famous for developing leaders, list fourteen traits to which I will add a few at the beginning. They are added in the order of what I feel is most important.

FAITH

It is vital and I know it has been my anchor in difficult times.

MORALITY

This means doing what right for others versus what is legal. Morality is a higher standard and means you will sacrifice your personal gain to protect others.

INTEGRITY

This means in essence operating within the law or policy, so you can be within the law and lack morality. The financial community leaders operated at or at the edge of the law and in the process enriched themselves at the expense of millions of others. The recession was brought on by greed of a few and enriched a few while damaging many for life financially.

FAMILY

They are first to suffer when a leader driven by his/her desire for success is for all intent absent. A leader must be committed to those who he leads but not at the expense of family.

SERVANT

This is style leadership practiced by Jesus Christ, yes you are the CEO but you are in a role to ensure that all benefit not just you.

COMPASSIONATE

Showing compassion for those who work with you. You must consider the plight of others and do your best to comfort and alleviate.

DEVELOPING OTHERS

Your role is replace/duplicate yourself and insure that those with you grow to be all they can be.

GIVING BACK

You would miss the greatest joy of being successful if you kept everything for yourself. Some of my greatest joy has come from helping the less fortunate in the world. Teaching here has also brought me great joy.

The 14 Marine Corps traits are:

JUSTICE

Definition: Justice is defined as the practice of being fair and consistent. A just person gives consideration to each side of a situation and bases rewards or punishments on merit.

Suggestions for Improvement: Be honest with yourself about why you make a particular decision. Avoid favoritism. Try to be fair at all times and treat all things and people in an equal manner.

JUDGMENT

Definition: Judgment is your ability to think about things clearly, calmly, and in an orderly fashion so that you can make good decisions.

Suggestions for Improvement: You can improve your judgment if you avoid making rash decisions. Approach problems with a common sense attitude.

DEPENDABILITY

Definition: Dependability means that you can be relied upon to perform your duties properly. It means that you can be trusted to complete a job. It is the willing and voluntary support of the policies and orders of the chain of command. Dependability also means consistently putting forth your best effort in an attempt to achieve the highest standards of performance.

Suggestions for Improvement: You can increase your dependability by forming the habit of being where you're supposed to be on time, by not making excuses and by carrying out every task to the best of your ability regardless of whether you like it or agree with it.

INITIATIVE

Definition: Initiative is taking action even though you haven't been given orders. It means meeting new and unexpected situations with prompt action. It includes using resourcefulness to get something done without the normal material or methods being available to you.

Suggestions for Improvement: To improve your initiative, work on staying mentally and physically alert. Be aware of things that need to be done and then to do them without having to be told.

DECISIVENESS

Definition: Decisiveness means that you are able to make good decisions without delay. Get all the facts and weight them against each other. By acting calmly and quickly, you should arrive at a sound decision. You announce your decisions in a clear, firm, professional manner.

Suggestions for Improvement: Practice being positive in your actions instead of acting half-heartedly or changing your mind on an issue.

TACT

Definition Tact means that you can deal with people in a manner that will maintain good relations and avoid problems. It means that you are polite, calm, and firm.

Suggestions for Improvement: Begin to develop your tact by trying to be courteous and cheerful at all times. Treat others as you would like to be treated.

INTEGRITY

Definition: Integrity means that you are honest and truthful in what you say or do. You put honesty, sense of duty, and sound moral principles above all else.

Suggestions for Improvement: Be absolutely honest and truthful at all times. Stand up for what you believe to be right.

ENTHUSIASM

Definition: Enthusiasm is defined as a sincere interest and exuberance in the performance of your duties. If you are enthusiastic, you are optimistic, cheerful, and willing to accept the challenges.

Suggestions for Improvement: Understanding and belief in your mission will add to your enthusiasm for your job. Try to understand why even uninteresting jobs must be done.

BEARING

Definition: Bearing is the way you conduct and carry yourself. Your manner should reflect alertness, competence, confidence, and control.

Suggestions for Improvement: To develop bearing, you should hold yourself to the highest standards of personal conduct. Never be content with meeting only the minimum requirements.

UNSELFISHNESS

Definition: Unselfishness means that you avoid making yourself comfortable at the expense of others. Be considerate of others. Give credit to those who deserve it.

Suggestions for Improvement: Avoid using your position or rank for personal gain, safety, or pleasure at the expense of others. Be considerate of others.

COURAGE

Definition: Courage is what allows you to remain calm while recognizing fear. Moral courage means having the inner strength to stand up for what is right and to accept blame when something is your fault. Physical courage means that you can continue to function effectively when there is physical danger present.

Suggestions for Improvement: You can begin to control fear by practicing self-discipline and calmness. If you fear doing certain things required in your daily life, force yourself to do them until you can control your reaction.

KNOWLEDGE

Definition: Knowledge is the understanding of a science or art. Knowledge means that you have acquired information and that you understand people. Your knowledge should be broad, and in addition to knowing your job, you should know your unit's policies and keep up with current events.

Suggestions for Improvement: Increase your knowledge by remaining alert. Listen, observe, and find out about things you don't understand. Study field manuals and other military literature.

LOYALTY

Definition: Loyalty means that you are devoted to your country, the Corps, and to your seniors, peers, and subordinates. The motto of our Corps is Semper Fidelis!, (Always Faithful). You owe unwavering loyalty up and down the chain of command, to seniors, subordinates, and peers.

Suggestions for Improvement: To improve your loyalty you should show your loyalty by never discussing the problems of the Marine Corps or

your unit with outsiders. Never talk about seniors unfavorably in front of your subordinates. Once a decision is made and the order is given to execute it, carry out that order willingly as if it were your own.

ENDURANCE

Definition: Endurance is the mental and physical stamina that is measured by your ability to withstand pain, fatigue, stress, and hardship. For example, enduring pain during a conditioning march in order to improve stamina is crucial in the development of leadership.

Suggestions for Improvement: Develop your endurance by engaging in physical training that will strengthen your body. Finish every task to the best of your ability by forcing yourself to continue when you are physically tired and your mind is sluggish.

Because it is important to always be able to remember the basic leadership traits, the acronym "J.J. DID TIE BUCKLE" is used. Each letter in the acronym corresponds to the first letter of one of the traits. By remembering the acronym, you will be better able to recall the traits.

Young people of today want to be led not dictated to. They want to follow a person they respect rather than having to keep their job by blindly following. They want to share in the decision making and share in the reward. They want a climate where suggestions are valued and where a dissenting voice is not punished.

In my 60 years of leadership, amazing and frightening change has taken place. The digital world has caused older leaders such as myself face change that we feared. The digital world has caused a 24/7 work world for leaders. On a fourteen hour flight from Toronto to Dubai, if I wish, my cell phone and internet connection will allow contact from anywhere in the world.

We have gone from mainly full-time employees to mainly part-time at minimum wage. Those having a benefit program has become only the few. How do you lead part-timers that have to have at least two jobs to support themselves? CEOs used to be assured of staff that answered the calls in the office of the president or chair. Now you are expected to do your own email, answer the phone and arrange your own travel. The owners for the most part do not care if you are answering emails at 3AM, they will pay you well when you are the CEO when you deliver or else. We used to have a long-term view then it went annual then quarterly. At the top, unless you own the company, always have your resume ready.

All that being said I still enjoy leading and at my stage of life I can do it on my terms. If I lived life over again I would like to think I would do it differently but knowing myself I am not sure.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА МОДЕРНИЗАЦИИ И РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аубакирова Г.М.

Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Казахстан

В экономике Республики Казахстан сохраняются сырьевая ориентация и зависимость от конъюнктуры мировых сырьевых рынков. Ключевые причины низкого уровня конкурентоспособности экономики связаны с разрывом связи между наукой и производством, недостаточным финансированием инновационных проектов, отсутствием действенных механизмов доведения научно-технической продукции до уровня товара, высокий износ основных фондов.

Отказ от сырьевой модели развития потребовал модернизации и одновременного перехода к инновационной экономике, поскольку Казахстан связывает долгосрочный устойчивый рост, прежде всего, с переходом на инновационный путь развития.

Сегодня Казахстан активно формирует новую экономику, которая строится на современных знаниях и конкурентных инновациях. При этом целью институциональных преобразований является становление инновационно-активных субъектов рынка. Однако до настоящего времени программа по снижению сырьевой зависимости отечественной экономики не приносит ожидаемых результатов и до тех пор, пока эта ключевая проблема остается нерешенной, она будет оказывать негативное влияние на развитие экономики, особенно в случае резкого ухудшения внешних условий. Безусловно, препятствовать поддержанию устойчивого роста будут и другие внутренние проблемы.

Вышесказанное подтверждает актуальность исследования различных аспектов государственного регулирования индустриально-инновационного развития страны, модернизации экономики Казахстана.

Одним из механизмов реализации Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы является Карта индустриализации Казахстана, позволяющая государству совместно с бизнесом принимать инвестиционные решения и обеспечивать взаимосвязь реализации проектов частного сектора с развитием инфраструктуры и ресурсным потенциалом страны (1).

Доля продукции проектов Карты в промышленности за 2013 г. составила 6,5%, в обрабатывающей промышленности - 10,2%. Экс-

порт по проектам Карты индустриализации за 2010-2013 гг. составил более 133 млрд. тенге. Вклад проектов Карты индустриализации в приросте ВВП за 9 месяцев 2013 г. составил 0,9 процентных пункта из 5,8%.

В целях успешной реализации проектам Карты со стороны государства оказываются различные меры государственной поддержки. Так, существует поддержка в рамках программ «Дорожная карта бизнеса - 2020» и «Производительность - 2020», предоставлены преференции в рамках Закона «Об инвестициях», гранты на приобретение инновационных технологий, визовая поддержка, возмещение экспортных затрат, выделение земельного участка, ускорение разрешительных процедур и др.

На 2014 г. запланировано строительство шести проектов республиканской Карты индустриализации: строительство завод по производству минеральных удобрений, ТОО «ЕвроХим-Удобрения», производство глифосата, ТОО «Объединенная химическая компания» (Жамбылская область), строительство завода по производству листового стекла в г. Кызылорда, ТОО «Самрук-Казына Инвест», строительство линии 500 кВ Экибастуз - ШГЭС (Семей) - Усть-Каменогорск, АО «KEGOC».

В 2015-2019 гг. Карту индустриализации предлагается сконцентрировать на приоритетных секторах обрабатывающей промышленности. В неё войдут проекты, предусматривающие формирование отраслей и развития кластеров.

Во второй пятилетке индустриализации ключевыми инструментами в привлечении инвестиций и основными точками роста станут специальные экономические зоны (СЭЗ) (2). В целях выведения на новый уровень отечественных СЭЗ на 2014 г. запланировано: утверждение проекта Общего плана развития, продвижения и Управления СЭЗ, с учетом требований концепции второй пятилетки индустриализации и кластерной политики; корректировка законодательства, направленного на снятие барьеров, сдерживающих развитие СЭЗ; создание единого оператора с привлечением стратегического партнера.

Модернизации экономики Казахстана неразрывно связана с генерацией инноваций в стране; развитием инновационных кластеров; разработкой сценария развития технологических направлений; дальнейшим развитием региональных инновационных систем; использованием сырьевого потенциала страны для привлечения новейших технологий и созданию высокотехнологических производств.

Одной из главных проблем, тормозящих процесс освоения новых технологий и продукции, для промышленных предприятий по-

прежнему является отсутствие необходимых ресурсов, поэтому участие в государственных программах предприятия рассматривают как один из реальных шансов укрепления финансовой устойчивости и роста инновационной активности.

Росту инновационной активности способствует участие предприятий в Программе по развитию машиностроения в РК на 2010-2014 гг., Программе по развитию инноваций и содействию технологической модернизации в РК на 2010-2014 гг., Программе «Производительность 2020», которые направлены на их оснащение высокотехнологичным и современным оборудованием, создание новых предприятий по выпуску конкурентоспособной продукции, развитие и коопeraçãoцию связей.

В ближайшие годы запускаются новые инструменты, стимулирующие инновационное развитие, такие, как гранты на проведение промышленных исследований с привлечением отечественных научно-исследовательских институтов; гранты высокотехнологичным предприятиям; планируется внедрение стандартов эффективной инновационной технологии Управления в отраслевых структурах, в том числе исследовательских институтах. В бюджетной программе государственных органов, национальных холдингов и предприятий будет предусмотрена финансовая поддержка исследовательских институтов, работающих на технологию будущего, предполагается выделение грантов на посевной стадии. По программе форсированного индустриально-инновационного развития Казахстана планируется реализовать крупные инвестиционные проекты в сфере высокого передела сырьевых ресурсов и инфраструктуры.

Активизируется работа по развитию коммерциализации технологий, чему способствует увеличение количества офисов коммерциализации в регионах страны. В 2012-2014 гг. в целях развития свободных экономических зон планируется дальнейшее развитие внешней и внутренней инфраструктуры для реализации инвестиционных проектов, продолжат работу 5 индустриальных зон и начнут функционировать еще 11 в 8 регионах (3, с. 60).

Большие надежды по привлечению в страну крупных инвестиций, новых технологий и инноваций связаны с проведением в столице Казахстана - г. Астане международной выставки «EXPO-2017».

В перспективе возможна постановка следующих задач инновационного развития обрабатывающих производств Казахстана:

- сохранение традиционных машиностроительных производств, объективно ресурсоемких, и ориентация их на обеспечение воспроизводственного процесса в реальном секторе экономики;

- обеспечение с помощью инновационно-активных и высокорентабельных анклавов в экономике передовым отечественным технологиям места в верхней части технологической пирамиды и превращение их в индустриальные кластеры;

- формирование нового инновационного машиностроения, непрерывной цепочки «инновационное производство машиностроения – инновационное производство у потребителя техники».

Решение этих взаимосвязанных задач осуществимо путем сочетания двух стратегий: активизации за счет капитaloобразующих инвестиций инерционного варианта развития, который все же сохранил экономику и укрепил так называемые базовые технологии, и одновременно – стратегии инновационного прорыва, призванной создать конкурентоспособный кластер, работающий для многих рынков, помимо сырьевых.

Республика Казахстан уверено движется по выбранному качественно новому пути индустриально-инновационного развития, основанного на рыночных принципах.

Однако растущая зависимость страны от мировых цен на сырье, подверженных постоянным колебаниям, ставит под угрозу стабильность её экономики, уязвимой в случае дополнительных неблагоприятных событий в России и Украине, ввиду тесных торговых и финансовых связей с Россией (особенно в контексте Таможенного союза) и потенциальных вторичных эффектов в Европе. Ориентируясь на растущий внутренний рынок, РК необходимо сохранить независимость от иностранных инвестиций, обеспечивая рост экономики за счет эффективного использования внутренних ресурсов и активного развития малого и среднего бизнеса.

С учетом того, что принимаемые меры по индустриализации и диверсификации пропускаются исключительно через бюджет, следует обеспечить прозрачность расходов на программы развития и диверсификации и их соответствие потенциалу и высоким стандартам эффективности, чтобы предохранить от «ресурсного проклятия».

Литература

1. Карта индустриализации РК на 2010-2014 гг. Утверждена Постановлением Правительства РК от 14 апреля 2010 г. №303.
2. Закон Республики Казахстан от 21 июля 2011 года № 469-IV «О специальных экономических зонах в Республике Казахстан» (с изменениями от 12.01.2012 г.).
3. Аубакирова Г.М. О программе новой индустриализации Республики Казахстан // Экономист. 2013. - № 10. – С. 59-69.

УПРАВЛЕНИЕ ПРОБЛЕМНОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

Трофимова Ю.В.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Подходы к разрешению кризисных ситуаций и выводу заемщика из сложившегося, часто предбанкротного, состояния весьма разнообразны и различаются в зависимости от объема и степени сложности предстоящей работы по выводу должника.

В настоящее время объем «проблемной» задолженности является угрожающе высоким. Какими бы не были причины ухудшения качества кредита, одним из целесообразных и удобных по своей простоте вариантов Управления «проблемным» долгом является факторинг.

Согласно статье 729 Гражданского Кодекса Республики Казахстан, «по договору финансирования под уступку денежного требования одна сторона (финансовый агент) передает или обязуется передать в распоряжение другой стороне (клиент) деньги, а клиент уступает или обязуется уступить финансовому агенту свое денежное требование к третьему лицу, вытекающее из отношений клиента (кредитора) с этим третьим лицом (должником)»[4, с. 120]. В банковской практике факторинговые операции - операции, в соответствии с которыми Клиент (Заемщик) обязуется уступать Финансовому агенту (Банку) денежные требования к третьему лицу (предприятия-партнеры Заемщика, далее Дебиторы), вытекающие из предоставления Клиентом товаров (выполнения им работ или оказания услуг) Дебитору, а Финансовый агент обязуется предоставлять Клиенту денежные средства (осуществлять финансирование) на условиях и в порядке, определяемых Договором факторинга, и оказывать следующие услуги: осуществлять учет текущего состояния денежных требований к Дебиторам и контроль своевременности их оплаты (административное Управление дебиторской задолженностью); иные финансовые услуги, связанные с денежными требованиями.

Факторинг, как индустрия коммерческого финансирования, в развитых странах мира существует достаточно давно. В Казахстане факторинг практически не существовал вплоть до 2009 года. Объем рынка факторинга в Казахстане ничтожно мал. В то время как в развитых странах объем факторинга составляет порядка 10% от ВВП, в

России - 1,5% [2, с. 12].

Предположим, что Заемщик перед Банком имеет задолженность по основному долгу, по начисленным, но неуплаченным процентам и неустойке (за период просроченного платежа). Заемщик взаимодействует с несколькими предприятиями-партнерами (Дебиторами). Дебитор своевременно оплачивает поставляемые Заемщиком товары на условиях отсрочки платежа. Между Заемщиком и Дебитором заключен Договор поставки, согласно которого сотрудником по работе с «проблемной» задолженностью вычисляется размер ожидаемой к поступлению выручки, причем, период поступления равен периоду отсрочки платежа от Дебиторов.

В целях улучшения качества данной задолженности сотрудниками кредитного подразделения Банка после анализа возникшей кризисной ситуации неплатежей принимается решение о применении схемы факторинговых операций в силу ее высокой целесообразности в данном случае. Сама схема, а также дальнейшая последовательность действий Банка рассматриваются и одобряются на Кредитном комитете, при необходимости одобряются Правлением Банка, Наблюдательным советом Банка и собранием акционеров Банка.

Для наглядной демонстрации результатов предлагаемого механизма возврата «проблемного» долга пример подтвержден нижеследующими расчетами.

Основной долг - 5 млн. тенге, задолженность по начисленным, но неуплаченным процентам - 0,1 млн. тенге и штрафным санкциям - 0,3 млн. тенге (за 30 дней просроченного платежа). Банк не взимает 50% начисленных штрафов, оставшаяся часть штрафов - 0,15 млн. тенге. Суммарная задолженность Заемщика - 5,25 млн. тенге. Заемщик в качестве Дебитора взаимодействует с основным предприятием-партнером, своевременно оплачивающим поставляемые Заемщиком продукцию на условиях отсрочки платежа (не более 90 дней).

Между Заемщиком и Дебитором заключены Договора поставки, согласно которым:

- количество отгружаемого товара - 2 080 штук;
- цена за штуку - 1 500 тенге;
- сроки поставки - в течение 10 дней текущего месяца;
- отсрочка платежа - 90 календарных дней;
- соответственно, минимальный размер ожидаемой к поступлению выручки - 3 120 000 тенге, ожидаемый период поступления - 90 дней.

Исходя из данной выше информации, необходимо оценить эффективность применения факторинга в качестве схемы Управления

проблемным кредитом, то есть оценить сроки возврата кредита, пропорции затрат Заемщика (на цели погашения кредита и на цели поддержания его производственно-хозяйственного функционирования), также объемы дополнительного финансирования Банком на всех периодах погашения кредита. В таблице 1 приведен расчет эффективности применения схемы факторинговых операций в отношении вышеизложенного примера.

Таблица 1. Эффективность применения факторинга как схемы возврата «проблемной» задолженности (тыс. тенге)

Наименование	месяцы								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Задолженность перед Банком	5250	5490	2610	2850	3090	210	450	690	0
Расходы Заемщика (кроме погашения кредита), в т.ч:	240	240	240	240	240	240	240	240	240
Расходы Заемщика на поддержание производства	140	140	140	140	140	140	140	140	140
Обязательные платежи Заемщика (налоги, хоз. расходы)	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Финансирование Банком	240	240	240	240	240	240	240	240	240
Поступления от Дебитора	0	0	3120	0	0	3120	0	0	3120
Погашение кредита	0	0	3120	0	0	3120	0	0	3120

В Строке 1 отражается текущая задолженность Заемщика, которая по истечении девяти месяцев становится равной нулю, то есть предполагаемый срок возврата задолженности - 9 месяцев. Стока 2 (сумма строк 3 и 4) отражает расходы Заемщика, необходимые для поддержания стабильного производственного функционирования. Строки 3 и 4 представляют суммы обязательных ежемесячных расходов Заемщика. Банк финансирует данные расходы, что отражено в Строке 5. Стока 6 - поступления от Дебитора. Стока 7 - отражает процесс погашения кредита, который происходит следующим образом: денежные средства поступают в Банк от Дебитора, Банк учитывает их в счет погашения долга Заемщика.

Преимущества предлагаемой схемы:

- снижение рисков Банка в связи с диверсификацией кредитного риска по кредиту;
- строгий контроль денежных потоков Заемщика;
- частичное или полное невзыскание суммы штрафов по просроченным кредитам, что стимулирует должника к погашению кредита;
- предотвращение банкротства Заемщика;
- существование принципа регресса при ухудшении платежеспособности Дебиторов;
- снижение длительности периода, когда кредит является просроченным и необслуживаемым в связи со своевременным принятием мер.

К недостаткам схемы следует отнести:

- зависимость возвратности кредита от финансового и производственно- хозяйственного состояния компаний – Дебиторов;
- возможность существенного ухудшения платежеспособности компаний-Дебиторов;
- в случае банкротства должника третьими лицами реализация схемы нарушается, и ранее полученные средства могут быть востребованы.

В сравнении с преимуществами (эффектом) вышеизложенной схемы, риск (вероятность) реализации ее недостатков может быть оценен как существенно более низкий.

Литература

1. Каримова Ш.Д. «Проблемный кредит», факторы возникновения и критерии определения // Банки Казахстана. – 2012.- №5. - С. 19-25.
2. Шустова Е.П. «Проблемный кредит»: терминологическое содержание, критерии определения, факторы возникновения// Вестник Алтайской академии экономики и права.– 2011.- С. 11-13.
3. Смулов А.М., Нурзат О.А. Проблемная задолженность: понятие, основные признаки и меры повышения эффективности возврата проблемных кредитов // Финансы и кредит. - 2009. - №35(371). - С. 7-9.
4. Гражданский Кодекс Республики Казахстан по состоянию на 01.01. 2013 года.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ СИСТЕМЫ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЕГО ЗАИМСТВОВАНИЯ РЕСПУБЛИКОЙ КАЗАХСТАН

Шимолин Р., Бордияну И.В.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Интеграция компаний Казахстана в международное бизнес - сообщество оказывает позитивное влияние на развитие отечественной практики корпоративного Управления. Выходя на международный рынок, компании сталкиваются со значительным конкурентным давлением со стороны зарубежных компаний, поэтому для поддержания своей конкурентоспособности перестраивают существующую систему Управления компанией под требования международных стандартов.

В современных условиях выход компаний на зарубежные рынки требует значительных инвестиций, поэтому собственники компаний заинтересованы в привлечении капитала зарубежных инвесторов, которые, в свою очередь, особое внимание уделяют практике корпоративного Управления.

Система корпоративного Управления, основанная на международных стандартах, является определяющим фактором, позволяющим компании на международном рынке обеспечивать себе инвестиционную привлекательность, что позволяет использовать иностранный капитал для развития, тем самым повышая конкурентоспособность бизнеса на национальном и международных рынках (1, с. 36).

Поэтому для компаний, выходящих на международный рынок, вопросы формирования оптимальной системы корпоративного Управления, которая способна обеспечить международную конкурентоспособность и дальнейшее развитие на международном рынке, являются актуальными.

В 1999 году Консультативная группа бизнес-сектора по корпоративному Управлению Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) сформулировала комплекс основополагающих принципов (Principles of corporate governance), которые были одобрены правительствами стран – членов ОЭСР. Разработкой своих рекомендаций занялись и крупнейшие международные институциональные инвесторы – пенсионные и инвестиционные фонды.

Импульсом к разработке Кодексов корпоративного Управления / поведения стали проблемы в крупнейших компаниях США, Великобритании и Канады. Над кодексами работали биржи, корпорации, институциональные инвесторы, ассоциации директоров и корпоратив-

ных менеджеров, ассоциации защиты прав инвесторов. Такие кодексы представляют собой своды рекомендаций наилучшей практики корпоративного поведения, адресованные в первую очередь компаниям, акции которых котируются на биржах. Первые Кодексы корпоративного Управления – Cadbury report в Великобритании, General Motors board of directors guidelines в США и Dey report в Канаде – послужили образцами для других компаний. Некоторые из них были рекомендованы корпорациям регулирующими органами.

К концу 2002 года международные организации, объединения инвесторов, правительства различных стран и отдельные компании приняли около 90 Кодексов корпоративного Управления – своды добровольно принимаемых стандартов и внутренних норм, устанавливающих и регулирующих порядок корпоративных отношений. Сейчас в большинстве рыночно развитых стран действуют кодексы, разработанные по инициативе негосударственных профессиональных объединений и широко принятые в деловом сообществе на добровольной основе (1, с. 67).

Содержание конкретных рекомендаций может различаться в кодексах различных стран (таблица 1). Одни кодексы рекомендуют, чтобы документы компании содержали детальное описание критериев определения независимости директоров; другие акцентируют внимание на четком распределении мест в совете между исполнительными и независимыми директорами.

В странах с развивающимися рынками кодексы, как правило, уделяют наибольшее внимание базовым принципам корпоративного Управления (таким, например, как справедливое отношение к акционерам, раскрытие информации о собственниках компании, ее финансовых показателях, процедуре годового собрания акционеров). В рыночно развитых странах эти моменты, как правило, уже закреплены законодательно. Система, применяемая в ангlosаксонских странах, уделяет максимум внимания акционеру, немецкая же более ориентирована на обеспечение сбалансированности интересов акционеров и прочих сторонних заинтересованных лиц (кредиторов, работников) (2, с. 41).

Таблица 1. Основные различия в Кодексах корпоративного Управления

Страны	Независимые директора	Разделение должностей председателя совета директоров и генерального директора	Смена внешних аудиторов	Частота финансовой отчетности	Требование "соответствующий или объясняющий"	Специфические страновые особенности корпоративного Управления
Бразилия	Максимально возможное количество	Явное предпочтение разделению	Не определено	Ежеквартально (в соответствии с законом)	Нет	Применение МСФО, ГААР, финансовых советов, - соответствующие права
Франция	По крайней мере половина совета	Рекомендаций нет	Регулярно для главных аудиторов	Рекомендаций нет	Нет	Закон требует применения двух аудиторов
Россия	Не менее четверти совета	Разделение функций требуется законом	Не определено	Ежеквартально	Нет	Правление
Сингапур	Не менее трети совета	Рекомендовано	Не определено	Ежеквартально	Да	Предоставление информации о выплатах членам семей директоров, генеральных директоров
Англия	Большинство неисполнительных директоров	Рекомендовано	Периодически для главных аудиторов	Раз в полгода	Да	
Япония	Не менее половины совета	Предпочтение разделению	Не определено	Раз в полгода (согласно приве-	Да	

				денным прави- лам)		
США	Существен- ное боль- шинство со- вета дирек- торов	Разделе- ние - один из трех до- пустимых вариантов	Рекомен- довано для ауди- торских фирм	Ежеквар- тально (в соответ- ствии с законом)	Нет	
Каза- хстан	Не менее од- ной трети, но не более по- ловины числа членов сове- та директо- ровобщества	Рекомен- довано	Регуляр- но для главных ауди- торов	Ежеквар- тально (в соответ- ствии с законом)	Нет	Применение МСФО, осуществле- ние ряда ме- роприятий в соответствии с Посланием Президента народу РК

Таким образом, выделить следующие основные черты Казахстанской модели корпоративного Управления:

- несогласованная деятельность между основными тремя силами компаний: акционерами, менеджерами и советом директоров;
- слабо развит институт независимых директоров;
- недостаточная мотивированность компаний к внутренним улучшениям, в частности, слабая прозрачность и нехватка корпоративной культуры;
- отсутствие единой системы корпоративного Управления;
- разрыв между существующим законодательством и правопри- менительной практикой (3, с. 38).

Следует отметить, что существование казахстанской модели не является следствием рационального выбора какого-либо из законодательных органов. Государство лишь создало общую юридическую базу. А реальная хозяйственная практика, традиции, нормы и ценности, формирующиеся в новом обществе, и приводят к образованию того, что может быть определено как «казахстанская» модель.

Литература

1. Корпоративное Управление: казахстанский контекст. Учебное пособие. Под общей ред. Филина С.А. – Алматы, 2009. - 302 с.
2. Яновская О.Я., Никифорова Н.В. Корпоративное Управление: учебник // Министерство образования и науки Республики Казахстан. – Алматы: «Экономика», 2005. – 319 с.
3. Донал Р., Караколев Т., Тюилье Д.-М. Как не продешевить: корпо-

ративное Управление и стоимость компании. // Рынок ценных бумаг Казахстана. – 2007. - № 3.

ИНТЕНСИФИКАЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Бейсенбаева М.С., Исаков У.М.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Развитие сельского хозяйства осуществляется в двух формах: экстенсивной и интенсивной. Под экстенсивной понимают такую форму развития сельского хозяйства, при которой объемы продукции увеличиваются за счет расширения площадей обрабатываемой земли, природных кормовых угодий и использования естественного плодородия почв на неизменной технической основе. При интенсивной форме объемы продукции увеличиваются в результате улучшения использования обрабатываемой земли, повышения ее продуктивности на основе внедрения достижений научно-технического прогресса, совершенствования форм организации производства.

Экстенсивный путь имел важное значение для увеличения производства продукции на ранних этапах развития сельского хозяйства. Однако освоение новых земель продолжается и в настоящее время. Вместе с тем исторический опыт развития большинства стран мира показывает, что основным и наиболее перспективным направлением развития сельского хозяйства является интенсификация.

Объективными предпосылками интенсификации сельского хозяйства являются:

- ограниченность земель, пригодных для сельскохозяйственного использования;
- развитие производительных сил, совершенствование орудий и средств обработки земли;
- общественное разделение труда;
- рост городского населения, потребности в сельскохозяйственных продуктах.

Интенсификация не исключает и экстенсивного освоения земель, необходимость в котором возникает в двух ситуациях: когда невозможно покрыть растущий спрос на продукты сельского хозяйства только за счет интенсификации; если расширение посевных площадей позволяет при равной сумме капитальных и текущих затрат получить больше продукции, чем при интенсификации.

Преобладание экстенсивного или интенсивного пути развития сельского хозяйства зависит от сложившихся экономических условий - наличия свободных земель, возможности дополнительных вложений, спроса на продукцию, эффективности производства. На практике увеличение продукции часто происходит посредством применения двух форм одновременно. При этом необходимо иметь в виду, что экстенсивная форма развития сельского хозяйства при определенных условиях может быть эффективной, следовательно, экстенсивное развитие нетождественно неэффективности [1].

Интенсификация сельского хозяйства - это основная форма расширенного воспроизводства, осуществляется путем совершенствования системы ведения отрасли на основе научно-технического прогресса для увеличения выхода продукции с единицы площади, повышения производительности труда и снижения издержек на единицу продукции.

При определении интенсификации необходимо исходить из характерной для нее тройственной взаимосвязи: затраты - земля - продукция. Однако продукция может быть получена и при отрицательном влиянии интенсификации на окружающую среду, поэтому одним из необходимых условий данного процесса является экологическое благополучие.

Следовательно, под интенсификацией сельского хозяйства следует понимать дополнительные вложения материальных средств, а иногда и живого труда на той же площади, осуществляемые на основе совершенствования техники и технологии производства с целью увеличения объема продукции при одновременном росте экономического плодородия земли.

Данное определение раскрывает материальную основу интенсификации, которую составляют дополнительные вложения качественных средств и квалифицированного труда. В ходе интенсификации затраты материальных ресурсов (овеществленного труда) увеличиваются, а живого труда сокращаются, так что совокупные затраты труда в целом на единицу продукции уменьшаются.

Под дополнительными вложениями следует понимать затраты материальных средств и труда на единицу площади, которые превышают уровень затрат в базовый период или в базовом хозяйстве, осуществляются с целью повышения плодородия почв, увеличения выхода продукции с единицы площади. В сущности, понятие «добавочные вложения материальных средств и труда» предполагает изменение форм организации производства, преобразование техники и технологии.

Под системой государственного регулирования необходимо понимать организационно-экономическое и социально-правовое воздействие государства на субъекты хозяйствования рыночных отношений в сельском хозяйстве с целью содействия их эффективному функционированию. При этом возможно использование различных методов регулирования, однако, любое государственное регулирование аграрного сектора, в конечном счете, будет выражаться в виде различных форм финансовой поддержки (финансового регулирования). Следовательно, совокупность финансовых форм и методов регулирования составляет содержание государственного финансового механизма поддержки и стимулирования сельскохозяйственного производства.

Система государственной финансовой поддержки и финансового регулирования сельскохозяйственных товаропроизводителей (на уровне области, города и района) может быть представлена прямыми и косвенными мерами регулирования и поддержки, которые исходят от государственных органов регулирования и контроля.

Прямое финансово – кредитное регулирование и поддержка включают в себя:

- целевые программы;
- инвестиции;
- субвенции;
- субсидии;
- компенсации затрат;
- дотации.

Косвенное финансово – кредитное регулирование и поддержка включает в себя следующие меры:

- льготные кредиты;
- льготные налоги;
- гарантированные цены и тарифы;
- частичные страховые платежи.

Опыт зарубежных стран, например США, свидетельствует, что финансовая поддержка осуществляется через реализацию государственных программ. В настоящее время Министерство сельского хозяйства США имеет пять основных программ, которые направлены на предоставление продовольственной помощи различным слоям населения. Эта программа включает предоставление продовольственных талонов, дополнительного питания для женщин и детей, школьных обедов и завтраков, питание для детских садов и домов для инвалидов. Объем финансирования продовольственной помощи практически в два раза превышает объем прямых государственных субсидий фермерам.

Для поддержки фермеров создана трехкомпонентная система экономической безопасности, которая включает:

- среднюю залоговую цену и предоставление кредитов под залог урожая;
- прямые фиксированные платежи, не связанные с уровнем производства;
- поддержка фермерского сектора в виде антициклических платежей.

В европейских странах (Франция, Германия, Голландия, Дания и др.) меры государственного регулирования осуществляются в двух направлениях. Это, во-первых, прямое воздействие государства на развитие сельского хозяйства, включающее принятие директивных, административных и плановых мер по регулированию данной отрасли, во-вторых, косвенное воздействие посредством использования ценового, кредитно-финансового, налогового и инвестиционного механизмов.

В результате реализации ряда государственных программ состояние аграрного сектора экономики Казахстана за последние годы имеет тенденцию роста.

Между тем, особенности аграрной экономики обусловливают существенные отличия в организации финансов сельскохозяйственных предприятий от других отраслей народного хозяйства.

Товарное сельскохозяйственное производство в силу своей сезонности, длительности цикла, зависимости от природных факторов и прочих особенностей остро нуждается в адекватном кредитном механизме. Кредитование сельскохозяйственных предприятий коммерческими банками затруднено из-за высокого уровня рисков, низкой доходности самих сельскохозяйственных предприятий, относительно низкой отдачи вложенного капитала, низкой ликвидности их имущества.

В Казахстане для решения проблемы развития аграрного сектора экономики используются различные методы – это и государственное регулирование цен на агропродовольственном рынке, например, посредством закупочных интервенций, это и ограничение импорта посредством квотирования, это и демонополизация рынка посредством развития его инфраструктуры.

Таким образом, при создании такого механизма финансового государственного регулирования и финансовой поддержки аграрного сектора необходимо исходить из того, что сельскохозяйственные товаропроизводители функционируют в рыночной среде на принципах самофинансирования, а конкретные меры их поддержки являются до-

полнительными мерами, призванными обеспечить нормальные экономические условия хозяйствования. Бюджетное финансирование и кредитование, как регулирующие рычаги и инструменты, должны ориентировать товаропроизводителей на более эффективное хозяйствование и их применение должно быть строго дифференцировано. При этом необходимо учитывать и то обстоятельство, что, кроме бюджетных источников финансирования, существуют и кредитные методы финансовой поддержки аграрного сектора экономики страны. Необходимо также пересмотреть существующие подходы к распределению бюджетных средств по направлениям и хозяйствующим субъектам, перейти к финансированию наиболее эффективных проектов по направлениям, способствующим росту конкурентоспособности отрасли и развитию экономики страны [3].

Наиболее важной составной частью национальной экономики, где производится жизненно важная для общества продукция и сосредоточен огромный экономический потенциал, является агропромышленный комплекс. Развитие его в решающей мере определяет состояние всех отраслей экономики, уровень продовольственной безопасности государства и социально-экономическую обстановку в обществе.

Литература

1. Финансовое регулирование развития аграрного сектора в рамках возможного вступления Казахстана в ВТО // Финансы и кредиты. – 2004. – №2. – С. 28-30.
2. Инвестирование аграрного сектора Республики Казахстан // Вестник КазУЭФиМТ. – 2010 - №1-2. – С. 50-55
3. Финансово-инвестиционное обеспечение конкурентоспособности агропромышленного комплекса Республики Казахстан // Аналитический обзор. – Астана: ЦНТИ, 2006. – 54 с.

МЕДИАЦИЯ КАК МЕТОД РАЗРЕШЕНИЯ ГРАЖДАНСКИХ И ТРУДОВЫХ КОНФЛИКТОВ В КАЗАХСТАНЕ

Аимканова Е.Е., Мамбетказиев А.Е.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Конфликт - одна из наиболее распространенных форм организационного взаимодействия и других отношений между людьми. Трудовые и гражданские конфликты стали в последнее время для Казах-

стала постоянным явлением, набирающим силу, как в масштабах, так и в численности принимающих участие.

Сложившаяся ситуация в трудовом и общественном секторе требует системного регулирования. Участники отношений, регулируемых трудовым правом, могут разрешить свой конфликт мирным путем, посредством переговоров и не допустить перехода возникающих между ними разногласий в стадию трудового спора. Для устранения причин трудовых конфликтов должны использоваться средства и способы, действующие на каждую из сторон комплексно. В подобных условиях видится перспективным создание структуры, связующего звена, призванного работать на снятие конфликта, смягчение напряженности в [1].

Летом 2011 года в Казахстане был принят закон «О медиации», который законодательно закрепил альтернативный способ урегулирования споров путем обращения конфликтующих сторон к медиатору. Таким образом, была сформирована нормативно-правовая основа для внедрения и развития института медиации [2].

Само понятие медиации (от лат. *mediatio* – посредничество) подразумевает процесс разрешения конфликтов, в котором нейтральная третья сторона, называемая медиатором, способствует выработке конфликтующими сторонами добровольного взаимовыгодного соглашения.

Закон о медиации существенно расширяет категорию правовых отношений, которые могут быть урегулированы через данный институт. Сферой применения медиации могут выступить: гражданские, трудовые корпоративные, коммерческие и другие споры, разрешение на любой стадии спора и судебного гражданского процесса и уголовного дела небольшой и средней тяжести. Обобщая, можно выделить основные виды медиации:

- медиация в уголовном процессе;
- медиация в гражданском процессе;
- медиация, проводимая третейскими судами;
- внесудебная, независимая медиация.

На сегодня в обществе не сформировалось единое понимание сути деятельности медиаторов. Большинство населения едва знакомо с профессией медиатора и, как следствие, имеет к ней невысокий уровень доверия. Основными препятствующими факторами использования услуг медиаторов выступают:

- низкая осведомленность населения о понятии медиации и, как следствие, сомнения в результативности подобного метода решения проблем;

- низкий уровень развития институтов гражданского общества: реальное обращение и эффективная работа системы медиации будет возможна только при зрелом гражданском обществе;
- граждане Казахстана не имеют возможности обратиться в соответствующие правовые институты из-за правовой безграмотности и информационного вакуума;
- на сегодня в Казахстане не создано эффективных механизмовнейтрализации трудовых и гражданских конфликтов. По факту, в стране не действует ни одна авторитетная политическая сила, выступающая в качестве посредника и выполняющая посреднические функции между властью и обществом, работнику и работодателем.

На практике все политические игроки, имеющие прямое или косвенное отношение к урегулированию социальных конфликтов, продемонстрировали неспособность претворения мыслей в действия. В конфликтной ситуации властям остается применять только силовые методы, которые еще больше усугубляют ситуацию. Равнодушное отношение и локализация конфликта на последней стадии развития, когда люди доведены до крайнего состояния, дают выход в виде массовых выступлений и забастовок.

Медиация в качестве одного из методов разрешения конфликтов отличается, прежде всего, своим либерализмом. Остановимся подробнее на ее отличиях от процесса судебного разбирательства:

Таблица 1 – Медиаторство в Казахстане

Судебная власть	Медиация
Процесс может начаться и вопреки воле одной из сторон	Процедура медиации подразумевает добровольность
Судья назначается	Добровольный выбор медиатора (медиаторов)
Решение принимается в строгом соответствии с законом	Решение принимается с учетом интересов сторон, но в рамках закона
Суд наделен властными полномочиями	Медиатор беспристрастен и не имеет властных полномочий
Длительная и формализованная процедура (месяцы, годы)	Ускоренная и неформальная процедура (в среднем не более 30 календарных дней)
Публичность процесса	Конфиденциальность процесса
Состязательность сторон	Сотрудничество сторон
Процесс принудительный / обязательный	Гибкость процесса - возможность отказа от проведения медиации в любой момент
Нормы права имеют обратную сторону	Учитываются интересы, настоящее / будущее

Сконцентрирован на адвокате (юристе)	Сконцентрирован она сторонах
Обязательность исполнения решения	Исполнение сторонами добровольно в порядке и сроки, предусмотренные соглашением
Иск удовлетворяется в пользу одной из сторон (выигрыш-проигрыш)	Достижение взаимоприемлемого решения (выигрыш-выигрыш)
Обязательное наличие высшего юридического образования, стаж работы по юридической профессии, прохождение квалификационного экзамена и успешное прохождение стажировки в суде	Деятельность медиатора может осуществляться как на профессиональной основе (наличие сертификата), так и на непрофессиональной основе

Таблица наглядно демонстрирует как возможности, так и недостатки медиации. Ключевая «Ахиллесова пятка» медиации заключается в человеческом факторе, на котором завязан весь процесс. Учитывая, что итоговое решение принимается при согласии обеих сторон, профессиональная квалификация медиатора должна быть поставлена на высшем уровне. Конфликт должен рассматриваться с трех позиций: юридической (соответствие закону), экономической (взаимная выгода), личностной (психологическое и эмоциональное удовлетворение). Причем, последняя сторона является наиболее уязвимой в силу определяющей роли человеческого фактора. Симпатия, жалость и иные чувства к любой из сторон могут привести к необъективности на пути принятия консенсуса. Кроме того, не исключается возможность использования подкупа и взяточничества любой из сторон [3].

Ситуация показывает, что профессиональных практикующих медиаторов в стране очень мало, и их деятельность не на слуху, что лишний раз показывает слабое институциональное развитие данной альтернативы судебным заседаниям.

Исходя из необходимости дальнейшего совершенствования правовой системы для обеспечения максимального развития в стране института медиации, предлагается:

- широкое информирование населения конкретной и доступной информацией по разъяснению сути, значения и последствий медиации, ее преимуществ и недостатков;
- создание сильной профессиональной базы для подготовки компетентных специалистов в едином центре с постепенным формированием представительств во всех крупных региональных центрах страны;
- разработка единой концепции развития медиации в Казахстане; оказание качественных услуг по решению и профилактике конфликтов в различных сферах;

- изначальное недопущение коррупции путем контроля за соблюдением всех принципов медиации, в первую очередь, это – принцип добровольности участия в медиации обеих сторон и беспристрастность медиатора;
- развитие институтов гражданского общества путем повышения уровня правовой культуры и самосознания;
- правовое регулирование медиации, которое представляет собой всесторонний, основательный теоретический анализ и изучение практического опыта зарубежных стран, успешно применяющих механизмы медиации.

Таким образом, медиация может стать институтом, призванным защищать в равной степени, как интересы работника, так и работодателя, как проблемы отдельного человека (семьи), так и целых коллективов.

В настоящее время вопрос важности перевода процесса урегулирования трудовых споров исключительно в юридическое русло весьма важен. Принцип максимального учета интересов всех субъектов трудовых отношений как метод предупреждения трудовых споров является сегодня основополагающим в сфере труда.

Литература

1. Ковалев А.Г. Коллектив и социально-психологические проблемы руководства. - М., 2008
2. Закон Республики Казахстан «О медиации». - Алматы, 2011.
3. Жильцов Е.Н. Основы хозяйственного механизма в сфере услуг. - М., 2005.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ СИСТЕМЫ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА СБЫТОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Кайнулдина Г.К., Конопьянова Г.А.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

Система внутреннего контроля сбытовой деятельности - это основа функционирования управлеченческой информационной системы, т.е. системы обработки и интеграции разнообразной внутренней и внешней информации, необходимой для принятия решений на всех уровнях Управления сбытом.

В качестве основных задач функционирования системы внутрен-

него контроля (аудита) сбытовой деятельности коммерческой организации можно назвать:

- сохранение и эффективное использование разнообразных ресурсов и потенциала коммерческой организации;
- своевременная адаптация организации к изменениям во внутренней и внешней среде;
- обеспечение эффективного функционирования организации и ее устойчивости и максимального развития в условиях многоплановой конкуренции.

Эти и многие другие задачи обуславливают создание в организации эффективной системы внутреннего контроля сбытовой деятельности (1).

Одной из форм внутреннего контроля сбытовой деятельности является внутренний аудит. Внутренний аудит - это регламентированная внутренними документами организации деятельность по контролю различных элементов Управления сбытовой деятельностью, осуществляемая представителями специального контрольного органа в рамках помощи органам Управления организации (общему собранию участников хозяйственного товарищества или общества или членов производственного кооператива, наблюдательному совету, совету директоров, исполнительному органу). Цель внутреннего аудита сбытовой деятельности - помочь органам Управления организации в осуществлении эффективного контроля над различными звеньями (элементами) системы сбыта. Под главной задачей внутренних аудиторов следует понимать обеспечение удовлетворения потребностей органов Управления сбытовой деятельностью в части предоставления контрольной информации по различным интересующим их вопросам (2).

Под общей же функцией внутренних аудиторов следует понимать:

а) оценку адекватности систем контроля: осуществление проверок звеньев Управления (контроля) сбытом, предоставление обоснованных предложений по устранению выявленных недостатков и рекомендаций по повышению эффективности Управления;

б) оценку эффективности сбытовой деятельности: осуществление экспертных оценок различных элементов сбытовой деятельности и предоставление обоснованных предложений по их совершенствованию. Деятельность внутренних аудиторов для органов Управления организацией имеет информационное и консультационное значение (1).

Администрация разрабатывает политику и процедуры Управления сбытовой деятельностью. Однако персонал может не всегда их

понимать или не всегда их выполнять. Менеджеры не имеют достаточного времени проверить это выполнение и своевременно обнаружить недостатки. Внутренние аудиторы помогают им в этом, обеспечивают защиту от ошибок и злоупотреблений, определяют «зоны риска» и возможности устранения будущих недостатков или недостач, помогают идентифицировать и устраниить слабые места в системах Управления и найти те принципы Управления, которые были нарушены. Все эти действия дополняются обсуждениями с высшими органами Управления, нужды и предложения которых и определяют процедуры внутреннего аудита (внутренние аудиторы должны обеспечить управляющих любой информацией, касающейся их компетенции). Таким образом, органы Управления организацией пользуются услугами внутренних аудиторов как дополнительными ресурсами, помогающими им осуществлять свои функции. Аudit сбытовой деятельности, в свою очередь, может рассматриваться в различных аспектах (1).

Функциональный аудит систем Управления сбытом проводится для оценки производительности и эффективности в любом функциональном разрезе сбытовой деятельности. К нему, например, относятся аудиторские проверки каких-либо операций, проводимых отделом сбыта (маркетинга) в разрезе своих функций. При межфункциональном внутреннем аудите качество исполнения различных функций оценивается в их взаимосвязи и взаимодействии. Организационно-технологический аудит систем Управления сбытом выражает проводимый органом внутреннего аудита контроль разнообразных звеньев Управления сбытом на предмет их организационной и/или технологической (т.е. в плане оценки совокупности применяемых способов, приемов, технологий Управления, осуществляемых процедур) целесообразности (рациональности) (1). Аудит видов деятельности по сбыту продукции предполагает объективное обследование и всесторонний анализ определенных видов сбытовой деятельности, бизнес - проектов с целью выявления возможностей улучшения хозяйственной деятельности. Кроме того, внутренними аудиторами может проводиться более глубокий контроль организации, который выражается в совокупности организационно-технологического и функционального аудитов систем Управления, аудита видов деятельности, а также аудита элементов и процессов, связывающих организацию с внешней средой, например, системы внешних профессиональных связей, имиджа, общественных связей и др. Здесь определяются все сильные и слабые стороны деятельности организации, оценивается устойчивость ее положения в социальных системах более высокого порядка, а также перспективы ее развития. Поэтому такие контрольные мероприятия, осу-

ществляемые внутренними аудиторами, относятся к всестороннему аудиту системы Управления организацией. Аудит на соответствие предписаниям выражает процедуры аудиторского контроля на предмет соблюдения:

1) установленных внешними полномочными органами законов, подзаконных актов, стандартов (правил, методик) сбыта продукции;

2) предписанных органами Управления формальных правил, заданий и т.п. Аудит на соответствие целесообразности выражает процедуры аудиторского контроля деятельности должностных лиц (субъектов Управления) на предмет целесообразности (рациональности, разумности, обоснованности, полезности) ее продуктов (принятых решений) (1).

Следует отметить, что организация приемлемой системы внутреннего контроля позволяет снизить издержки на внешний (независимый) аудит.

Одним из важнейших источников информационного обеспечения внутреннего контроля (аудита) сбытовой деятельности коммерческой организации является система процедур определения, сбора, измерения, регистрации и обработки информации о результатах реализации сбытовой политики организации в разрезе определенных сегментов деятельности (3).

Литература

1. Балабанов И.Т. Анализ и планирование финансов хозяйствующего субъекта. - М.: «Финансы и статистика», 1994.
2. Афанасьев М.П. Маркетинг: стратегия и тактика фирмы. – М., 2003.
3. Волкова О.И. Экономика предприятия (фирмы). М., 2006.

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ КАРАГАНДИНСКОГО РЕГИОНА

Исатаева Ф.М.

*Карагандинский государственный технический университет,
Караганда, Казахстан*

На современном этапе развития для Казахстана одним из приоритетов является государственное регулирование инновационной политики регионов. Речь идет о создании и последующим освоении науч-

ных разработок и новых технологий на региональном уровне, что позволит ускорить модернизацию экономики страны; осуществить научно-технические инновационные проекты, которые требуют концентрированных финансовых ресурсов (1, с. 154). Также необходимо научно-техническое подкрепление всех мероприятий для реализации различных социальных целей принятых в регионе. Вызывают интерес различные направления научно-технической и инновационной политики, связанные с разделением труда на региональном уровне.

В свете сказанного актуальность изучения различных сторон государственного регулирования инновационной политики регионов не вызывает сомнений.

В стратегии формирования и развития инновационной деятельности предприятиям на уровне региона следует учесть требования гармонии и достижения пропорциональности, в частности между предприятиями, участвующим в инновационной деятельности (наличие у них функций, отсутствие их дублирования, достижение непрерывности в Управлении конкретными инновациями, обязательное присутствие как прямой, так противоположной связи).

Карагандинский регион относится к ведущим промышленным центрам Казахстана, это один из наиболее развитых индустриальных регионов, занимающий четвертое место в стране по объему внутреннего регионального продукта. Доля региона в республиканском объеме составляет 8,5%, рост внутреннего регионального продукта, по итогам 2013 г., достиг 4%.

Промышленность Карагандинского региона в основном развивается в областных центрах, почти все ведущие предприятия реального сектора расположены в девяти крупнейших городах области. И лишь незначительный объем промышленной продукции выпускается в Абайском, Нуринском и Шетском районах. В показателях региона находит отражение диверсифицированный характер, присущий его экономике. Особенно это касается инновационной и инвестиционной деятельности градообразующих предприятий региона.

В Карагандинской области активно реализуется Концепция развития базовых отраслей промышленности, включающая её ключевые отрасли: угольную, черную и цветную металлургию, горнодобывающую химическую и фармацевтическую, машиностроение и металлообработку, производство строительных материалов и др. Именно по этим и некоторым другим отраслям производства Карагандинская область занимает ведущие позиции в Казахстане.

Почти половина валовой добавленной стоимости Карагандинского региона приходится на две ведущие отрасли промышленности, от

которых зависит его позиционирование в масштабе всей страны - угольная отрасль и обрабатывающая отрасль. При этом порядка 80% приходится на отрасли, формирующие базис промышленности региона. Ключевая роль отведена горной и металлургической отраслям (порядка 70%). Речь идет о добыче руд черных и цветных, драгоценных и редких металлов. Другим отраслям отведена незначительная по сравнению с горно-металлургическим комплексом роль (2, с. 2). Это угольная промышленность (4,43%), машиностроение (2,29%) химическая и фармацевтическая промышленность (2,41%); производство неметаллических строительных материалов (1,56%).

В 2010-2011 гг. в Карту Индустриализации от Карагандинской области включены 56 инвестиционных проектов, оцененные на 300 млрд. тенге. В 2010-2011 годах введены в эксплуатацию 33 инвестиционных проекта.

Развитие обрабатывающей промышленности в регионе связано с созданием свободной экономической зоны «Сарыарка» на базе Индустриального парка «Металлургия - Металлообработка» в г. Караганде. В настоящее время завершается строительство инфраструктуры свободной экономической зоны, создана управляющая компания АО «Караганда - Инвест», которая реализует комплекс мер по привлечению инвесторов, оценке их потенциала, размещению проектов.

Таким образом, активизируется инвестиционная деятельность в регионе по формированию портфеля инвестиционных проектов, в который войдут как проекты с участием государства (социально-предпринимательская корпорация (СПК), государственно-частное партнерство и свободные экономические зоны), так и реализуемые за счет частных инвестиций.

В Карте индустриализации 2012-2013 гг. регион представлен 75 инновационными и инвестиционными высокотехнологичными проектами, предполагающие создание добавленной стоимости и несущие в себе инновационные элементы на 474,552 млрд. тенге. Внедрение этих проектов позволит предложить жителям города еще 11739 новых рабочих мест.

Караганда предполагает реализацию наибольшего числа проектов (29 проектов или 39% от общего числа). Еще 24 проекта или 32% от общего числа, внедряются в городах – спутниках, 19 проектов внедряются в различных промышленных районах города. Специальная экономическая зона «Сарыарка» оказывает содействие в реализации трех проектов.

Самые крупные проекты это строительство завода, где планируется производить углехимические продукты. Также крупный проект

связан с получением угля ТОО «СП Арбат» (Нуринский район). Затраты на проект равны 57 млрд. тенге, будут созданы 1955 новых рабочих мест. С внедрением данного проекта будет уменьшен импорт полукокса, представится возможность развивать переработку металлургической продукции. Большие перспективы связаны с проектом по созданию завода комплексных сплавов в г. Караганде. На его реализацию будет потрачено 82,5 млрд. тенге, планируется создание 1034 новых рабочих мест.

В Карагандинской области насчитываются 8 предприятий, отнесенных к категории системообразующих с учетом результатов мониторинга казахстанского содержания. Это пять предприятий промышленности: АО «Арселор Миттал Темиртау», ТОО «Корпорация Казахмыс», АО «Централ Азия Цемент», ТОО «Казцентрэлектропровод», ТОО «Карагандарезинотехника». И три предприятия пищевой промышленности «Конфеты Караганды», «Эфес Караганда пивоваренный завод», АО «Евразиан Фудс».

Карагандинский регион имеет специализацию в области металлургии, чем объясняются большие капиталовложения в инновационные проекты указанной отрасли.

За время реализации государственной программы формированного индустриально-инновационного развития (ГПФИИР) в Карагандинской области реализованы 36 инвестиционных проектов, общая сумма инвестиций составила 64,4 млрд. тенге, создано порядка 2500 новых рабочих мест. Только в 2012 г. был запланирован запуск 9 инвестиционных проектов общей стоимостью 13,3 млрд. тенге, три из которых были реализованы в первом полугодии. В период с 2013 по 2016 годы запланированы вывести на проектную мощность свыше 160 проектов с созданием свыше 14 тыс. рабочих мест.

Прогнозные значения показателей реального сектора Карагандинского региона на 2014-2016 годы свидетельствуют о том, что ближайшие годы регион будет развиваться динамично (таблица).

Таблица 1. Прогнозные значения показателей реального сектора Карагандинского региона на 2014-2016 годы

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Внутренний региональный продукт, млрд. тенге	2304,0	2452,9	2898,9
Объем производства обрабатывающей промышленности, процент к предыдущему году	106,4	108,8	108,8
Объем промышленной продукции, процент к предыдущему году	104,5	107,2	107,2
Объем производства горнодобывающей промышленно-	120,6	121,9	121,9

сти и разработки карьеров, процент к предыдущему году			
---	--	--	--

Меры государственной поддержки будут сконцентрированы на приоритетных отраслях экономики и проектах диверсификации, реанимации и модернизации пристаивающих производственных мощностей, создания в регионе новых производств и формирования инвестиционного портфеля.

Наибольшее число проблем связанных с государственным регулированием процессов, отражающих инновационную политику в Республике Казахстан, может быть сведен к следующим: во-первых, это четкая координация всех процессов, во-вторых, это активное финансирование инноваций и в- третьих, это всестороннее развитие.

В результате проведенных исследований, установлено, что для рационального Управления инновационной деятельностью предприятиям на уровне региона необходимо: сформировать цели; спланировать и организовать инновационную деятельность; вести контроль за инновационной деятельностью (3, с. 2).

Для Управления процессами инновационной деятельности предприятий региона целесообразно использовать различный инструментарий. Это различные процедуры, конкретные правила и нормативные материалы, планы, инновационные программы, бюджет по инновациям, сметы. Все это определяет механизм того, в каком виде будут реализовываться процессы разработки и внедрения инноваций.

В завершении отметим, что от того, как эффективно будет развиваться инновационная деятельность региона, зависит, прежде всего, от того, какова будет эффективность организационной структуры, которая обеспечивает и поддерживает инновационную деятельность и активность предприятий. Эта структура предполагает наличие двух взаимосвязанных комплексов: один из них формирует инновации и реализует их, а другой комплекс управляет ими с помощью процедур, определяющих тесную взаимосвязь этих двух комплексов на уровне предприятий, задействованных во внедрении инноваций.

Литература

- Попюк В.И. Управление инновационными процессами на предприятиях. – М., 2011.
- Программа по развитию горно-металлургической отрасли Республики Казахстан на 2010 – 2014 годы. Утверждена постановлением Правительства РК от 30 октября 2010 года №1144.
- Концепция инновационного развития РК до 2030 г. - Астана, 2012.

СУЩНОСТЬ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА

Акылбекова А.А.

Колледж КАСУ, Усть-Каменогорск, Казахстан

Банк - это организация, созданная для привлечения денежных средств и размещения их от своего имени на условиях возвратности, платности и срочности.

Основное назначение банка - посредничество в перемещении денежных средств от кредиторов к заемщикам и от продавцов к покупателям. Наряду с банками перемещение денежных средств на рынках осуществляют и другие финансовые и кредитно-финансовые учреждения: инвестиционные фонды, страховые компании, брокерские, дилерские фирмы и т.д. Но банки как субъекты финансового рынка имеют два существенных признака, отличающие их от всех других субъектов.

Во-первых, для банков характерен двойной обмен долговыми обязательствами: они размещают свои собственные долговые обязательства (депозиты, сберегательные сертификаты и пр.), а мобилизованные таким образом средства размещают в долговые обязательства и ценные бумаги, выпущенные другими. Это отличает банки от финансовых брокеров и дилеров, которые не выпускают своих собственных долговых обязательств.

Во-вторых, банки отличает принятие на себя безусловных обязательств с фиксированной суммой долга перед юридическими и физическими лицами. Этим банки отличаются от различных инвестиционных фондов, которые все риски, связанные с изменением стоимости ее активов и пассивов, распределяет среди своих акционеров.

Как уже говорилось, в Республике Казахстан создание и функционирование коммерческих банков основывается на Законе РК "О банках и банковской деятельности в РК". В соответствии с этим законом банки Казахстана действуют как универсальные кредитные учреждения, совершающие широкий круг операций на финансовом рынке: предоставление различных по видам и срокам кредитов, покупка-продажа и хранение ценных бумаг, иностранной валюты, привлечение средств во вклады, осуществление расчетов, выдача гарантий, поручительств и иных обязательств, посреднические и доверительные операции и т.п.

В Казахстане банки могут создаваться на основе любой формы собственности - частной, коллективной, акционерной, смешанной. Не исключается возможность создания банков, основанных исключительно на государственной форме собственности, которые в соответ-

ствии с действующим законодательством могут осуществлять свою деятельность на коммерческой основе.

По способу формирования уставного капитала банки подразделяются на акционерные (открытого и закрытого типа) и паевые. Возможность создания банков, принадлежащих одному лицу (юридическому или физическому) исключается действующим законодательством, согласно которому уставный капитал банка формируется из средств не менее трех участников.

Если на начальном этапе реформирования кредитной системы коммерческие банки создавались главным образом на паевой основе, то для нынешнего этапа характерно преобразование паевых банков в акционерные и создание новых банков в форме акционерных обществ. Для акционерного общества характерно, что собственником его капитала выступает само общество, т.е. банк. А паевые коммерческие банки собственниками своего капитала не являются, поскольку каждый из пайщиков сохраняет право собственности на свою долю капитала. Паевые коммерческие банки организованы на принципах общества с ограниченной ответственностью, т.е. общества ответственность каждого пайщика ограничена пределами его вклада в общий капитал банка. Расширение уставного фонда может осуществляться как за счет внесения участниками дополнительных взносов, так и за счет вступления в банк новых участников. Вопрос о вступлении новых участников и размерах их вклада в уставный фонд банка решается на общем собрании участников.

У банков, функционирующих как акционерное общество, уставный капитал разделен на определенное число акций равной nominalной стоимости, размещаемых среди юридических и физических лиц. Акционеры не вправе требовать от банка возврата этого вклада, что повышает устойчивость и надежность банка и создает для банка прочные основы для Управления его ликвидностью. Акционерные банки бывают закрытого и открытого типов. Акции закрытых банков могут переходить из рук в руки только с согласия большинства акционеров. Акции банков открытого типа могут переходить из рук в руки без согласия других акционеров и распространяются в порядке открытой подписки. Подпись на ценные бумаги считается открытой, если список покупателей ценных бумаг не утверждается заранее учредителями или руководящими органами банка-эмитента, и в результате эти бумаги может приобрести любое лицо. Открытая подписка требует от банка широкой информации о своей деятельности.

Организационное устройство коммерческого банка

Организационное устройство коммерческих банков соответствует общепринятой схеме Управления акционерного общества. Высшим органом коммерческого банка является общее собрание акционеров, которое должно проходить не реже одного раза в год. На нем присутствуют представители всех акционеров банка на основании доверенности. Общее собрание правомочно решать вынесенные на его рассмотрение вопросы, если в заседании принимает участие не менее трех четвертей акционеров банка.

Общее руководство деятельностью банка осуществляется советом банка. На него возлагаются также наблюдение и контроль за работой правления банка. Состав совета, порядок и сроки выборов его членов определяет общие направления деятельности банка, рассматривает проекты кредитных и других планов банка, утверждает планы доходов и расходов и прибыли банка, рассматривает вопросы об открытии и закрытии филиалов банка и другие вопросы, связанные с деятельностью банка, его взаимоотношениями с клиентами и перспективами развития. Непосредственно деятельность коммерческого банка руководит правление. Оно несет ответственность перед общим собранием акционеров и советом банка. Правление состоит из председателя правления (президента), его заместителей (вице-президентов) и других членов.

Заседания правления банка проводятся регулярно. Решения принимаются большинством голосов. При равенстве голосов голос председателя является решающим. Решения правления проводятся в жизнь приказом председателя правления банка. При правлении банка обычно создаются кредитный комитет и ревизионная комиссия.

В функции кредитного комитета входят: разработка кредитной политики банка, структуры привлекаемых средств и их размещения; разработка заключений по предоставлению наиболее крупных ссуд (превышающих установленные лимиты); рассмотрение вопросов, связанных с инвестированием, ведением трастовых операций.

Ревизионная комиссия избирается общим собранием участников и подотчетна совету банка. В состав ревизионной комиссии не могут быть избраны члены совета и правления коммерческого банка. Правление банка предоставляет в распоряжение ревизионной комиссии все необходимые для проведения ревизии материалы. Результаты проведенных проверок комиссия направляет правлению банка.

В целях обеспечения гласности в работе коммерческих банков и доступности информации об их финансовом положении их годовые балансы, утвержденные общим собранием акционеров, а также отчет

о прибылях и убытках должны публиковаться в печати (после подтверждения достоверности представленных в них сведений аудиторской организацией).

В целях оперативного кредитно-расчетного обслуживания предприятий и организаций - клиентов банка, территориально удаленных от места расположения коммерческого банка, он может организовывать филиалы и представительства. При этом вопрос об открытии филиала или представительства коммерческого банка должен быть согласован с Нацбанком по месту открытия филиала или представительства.

Филиалами банка считаются обособленные структурные подразделения, расположенные вне места его нахождения и осуществляющие все или часть его функций. Филиал не является юридическим лицом и совершает делегированные ему головным банком операции в пределах, предусмотренных лицензией НБРК. Он заключает договоры и ведет иную хозяйственную деятельность от имени коммерческого банка, его создавшего.

Представительство является обособленным подразделением коммерческого банка, расположенным вне места его нахождения, не обладающим правами юридического лица и не имеющим самостоятельного баланса. Оно создается для обеспечения представительских функций банка, совершения сделок и иных правовых действий. Представительство не занимается расчетно-кредитным обслуживанием клиентов и не имеет корреспондентского счета. Для осуществления хозяйственных расходов ему открывается текущий счет.

Функции коммерческих банков

Одной из важных функций коммерческого банка является посредничество в кредите, которое они осуществляют путем перераспределения денежных средств, временно высвобождающихся в процессе кругооборота фондов предприятий и денежных доходов частных лиц. Особенность посреднической функции коммерческих банков состоит в том, что главным критерием перераспределения ресурсов выступает прибыльность их использования заемщиком. Перераспределение ресурсов осуществляется по горизонтали хозяйственных связей от кредитора к заемщику, при посредстве банков без участия промежуточных звеньев в лице вышестоящих банковских структур, на условиях платности и возвратности. Плата за отданные и полученные взаймы средства формируется под влиянием спроса и предложения заемных средств. В результате достигается свободное перемещение финансовых ресурсов в хозяйстве, соответствующее рыночному типу

отношений.

Значение посреднической функции коммерческих банков для успешного развития рыночной экономики состоит в том, что они своей деятельностью уменьшают степень риска и неопределенности в экономической системе. Денежные средства могут перемещаться от кредиторов к заемщикам и без посредничества банков, однако при этом резко возрастают риски потери денежных средств, отдаваемых в ссуду, и возрастают общие издержки по их перемещению, поскольку кредиторы и заемщики не осведомлены о платежеспособности друг друга, а размер и сроки предложения денежных средств не совпадает с размерами и сроками потребности в них. Коммерческие банки привлекают средства, которые могут быть отданы в ссуду, в соответствии с потребностями заемщиков и на основе широкой диверсификации своих активов снижают совокупные риски владельцев денег, размещенных в банке.

Вторая важнейшая функция коммерческих банков - стимулирование накоплений в хозяйстве. Коммерческие банки, выступая на финансовом рынке со спросом на кредитные ресурсы, должны не только максимально мобилизовать имеющиеся в хозяйстве сбережения, но и формировать достаточно эффективные стимулы к накоплению средств. Стимулы к накоплению и сбережению денежных средств формируются на основе гибкой депозитной политики коммерческих банков. Помимо высоких процентов, выплачиваемых по вкладам, кредиторам банка необходимы высокие гарантии надежности помещения накопленных ресурсов в банк. Созданию гарантий служит формирование фонда страхования активов банковских учреждений, депозитов в коммерческих банках.

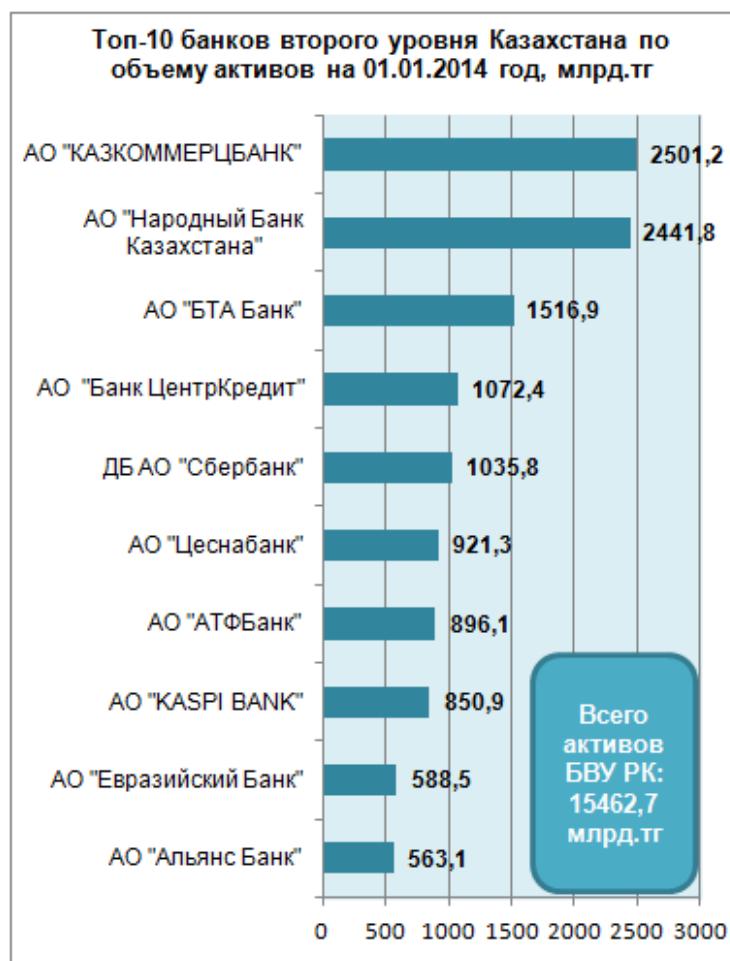
Наряду со страхованием депозитов, важное значение для вкладчиков имеет доступность информации о деятельности коммерческих банков и о тех гарантиях, которые они могут дать. Решая вопрос об использовании имеющихся у кредитора средств, он должен иметь достаточную информацию о финансовом состоянии банка, чтобы самому оценить риск будущих вложений.

Третья функция банков - посредничество в платежах между отдельными самостоятельными субъектами.

В связи с формированием фондового рынка получает развитие и такая функция банков, как посредничество в операциях с ценными бумагами. Банки имеют право выступать в качестве инвестиционных институтов, которые могут осуществлять деятельность на рынке ценных бумаг в качестве посредника; инвестиционного консультанта; инвестиционной компании и инвестиционного фонда. Выступая в каче-

стве финансового брокера, банки выполняют посреднические функции при купле-продаже ценных бумаг за счет и по поручению клиента на основании договора комиссии или поручения.

Как инвестиционный консультант, банк оказывает консультационные услуги своим клиентам по поводу выпуска и обращения ценных бумаг. Если банк берет на себя роль инвестиционной компании, то он занимается организацией выпуска ценных бумаг и выдачей гарантий по их размещению в пользу третьего лица; куплей-продажей ценных бумаг от своего имени и за свой счет, в том числе путем котировки ценных бумаг, т.е. объявляя на определенные ценные бумаги "цены продавца" и "цены покупателя", по которым он обязуется их продавать и покупать. Когда банк размещает свои ресурсы в ценные бумаги от своего имени и все риски, связанные с таким размещением, все доходы и убытки от изменения рыночной оценки приобретенных ценных бумаг относятся за счет акционеров банка, то он выступает в качестве инвестиционного фонда. Необходимым условием выполнения роли инвестиционного фонда является наличие в штате банка специалистов по работе с цennыми бумагами.

Литература

1. Закон РК «О национальном банке РК»
2. Закон «О банках и банковской деятельности»
3. Закон «О финансовом лизинге РК»
4. Закон «О валютном регулировании»
5. Инструктивно-нормативные акты Национального банка Казахстана. - Алматы, 1999-2002 гг.
6. Инструктивные материалы, положения и методические рекомендации по вопросам банковской деятельности Национального банка Республики Казахстан.
7. Банковское дело. Учебник под ред. Г.С. Сейткасимова. – Алматы: Каржы- Каражат, 1998.
8. Деньги, кредит, банки. Учебник; под ред. проф. Г.С. Сейткасимова. – Алматы, КазГАУ: Экономика, 1999.
9. Челекбай А.Д., Хамитов Н.Н., Такабаев М.К., Рахманкулов С.А. Методика оценки финансового состояния предприятия - ссудодоземщика и расчета его текущего рейтинга. – Алматы:, 1999.

ОПЫТ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аллахвердиев Р.А.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Система государственных закупок играет важную роль в жизни любого государства, так как помимо своей первоочередной функции - обеспечения потребностей государства, является также одним из инструментов, с помощью которых правительство может непосредственно оказывать воздействовать на бизнес среду.

Законодательство Республики Казахстан в сфере государственных закупок основывается на трех нормативно-правовых актах:

Закон РК «О государственных закупках» от 21 июля 2007 года № 303-III – устанавливает основные положения системы закупок, права и обязанности субъектов закупок, способы закупок, и т.д.;

Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2007 года № 1301 «Об утверждении Правил осуществления государственных закупок» - определяет порядок проведения процедур при осуществлении закупок, особый и специальный порядок проведения закупок и т.д.;

Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 мая 2012 года № 623 «Об утверждении Правил проведения электронных государственных закупок» - определяет порядок проведения электронных государственных закупок, его особенности, формы предоставляемых документов, и т.д.

С момента принятия указанных нормативно-правовых актов они подвергались неоднократным корректировкам и дополнениям, в частности в текст закона изменения вносились 44 раза, постановление № 1301 - 17 раз и постановление № 623 - 6 раз (по данным ИС «Парраграф»).

В разные периоды времени причины внесения изменений имели различную мотивацию: от устранения недостатков самой системы, до введения стимулирующих мер для развития отечественного предпринимательства в период мирового финансового кризиса.

В целом эволюцию системы государственных закупок РК можно разбить на несколько условных этапов:

1 ЭТАП (2007-2009 гг.) – установление и последующая модернизация системы государственных закупок, повышение прозрачности и гласности закупок.

В начальном периоде государственные закупки проводились исключительно на бумажном носителе, что в свою очередь очень остро ставило вопрос гласности проведения закупок. Для снижения коррупционной опасности в этой сфере стала внедряться система обязательной публикации годовых планов, объявлений о проведении закупок, протоколов итогов на веб-сайтах государственных заказчиков. Для повышения прозрачности процесса закупок были внесены изменения, позволяющие потенциальным поставщикам присутствовать и вести запись заседаний конкурсных комиссий, процедуры вскрытия заявок, и т.д.

2 ЭТАП (2009-2011 гг.) – начало перехода на систему электронных государственных закупок.

В данный период, в противовес разрозненным источникам информации, был создан единый портал государственных закупок (goszakup.gov.kz). С его помощью была осуществлена централизация планирования государственных закупок, посредством обязательной публикации годовых планов закупок всеми государственными заказчиками в открытом доступе.

Позже на существующей инфраструктуре была создана централизованная система формирования и сбора отчетности (1-ГЗ, 1-ГЗ СМП, Отчеты по казахстанскому содержанию).

В указанный период времени система государственных закупок

применяется, в значительной части, как инструмент в комплексе мер по стимулированию развития МСБ, развития отечественного производства. Особую роль в увеличении казахстанской доли в закупаемых товарах, работах, услугах, сыграл ввод понятия «казахстанское содержание» и сертификатов формы СТ-КЗ.

3 ЭТАП (2011-2013 гг.) – подготовка системы государственных закупок к переходу к единой системе закупок Таможенного союза.

Подписание соглашения о государственных (муниципальных) закупках между Правительствами Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации 13 января 2011 года задало новый вектор развития системы закупок трех государств. С этого момента основным лейтмотивом вносимых изменений стала гармонизация законодательства Таможенного союза в сфере закупок.

Так как казахстанская система государственных закупок к моменту подписания соглашения ушла в своем развитии дальше соседей (была наиболее развитой), то она соответствовала всем необходимым требованиям установленным Соглашением.

К моменту подписания соглашения Республика Казахстан имела наиболее развитую действующую систему закупок, в том числе:

Устоявшуюся систему государственных закупок и органы по контролю за ее соблюдением;

Единый портал для планирования, проведения и сдачи отчетности по государственным закупкам, в том числе в электронном формате;

Национальный удостоверяющий центр для выдачи электронно-цифровых подписей для юридических и физических лиц на бесплатной основе;

Более ста тысяч выпущенных электронных ключей для заказчиков и потенциальных поставщиков для использования на сайте электронных закупок и электронного правительства (по данным с сайта www.goszakup.gov.kz, www.pki.gov.kz).

Из 18 основных требований, установленных статьей 3 Соглашения, казахстанская система соответствовала 16-ти. Два оставшихся требования касались внедрения национального режима и режима наибольшего благоприятствования, действие которых было отсрочено для Казахстана до января 2014 года.

4 ЭТАП (настоящее время) – работа системы государственных закупок в условиях национального режима.

В настоящее время рынок государственных закупок Таможенного союза открыт предпринимателям всех стран, но для предпринимателей-резидентов ТС предоставляются определённые льготы в рамках

действующего национального режима. Проводится работа по интеграции баз данных для обеспечения возможности взаимного признания электронных ключей, выпущенных в странах-участниках ТС.

Вместе с тем, продолжается работа по модернизации законодательства. Так, с начала 2014 года изменения в Закон РК «О государственных закупках» вносились четырежды. В указанных изменениях проглядываются следующие основные направления:

- Дальнейшая централизация проведения государственных закупок, через «Единых организаторов государственных закупок», создаваемых при местных исполнительных органах и Министерстве Финансов РК;
- Отмена принципа поддержки отечественных предпринимателей, вместе с введением поддержки предпринимателей стран-участниц ТС, через исключение предоставляемых ранее условных скидок и введение национального режима;
- Увеличение влияния качественных характеристик товаров, работ, услуг на итоги закупок, через предоставление дополнительных условных скидок и определение «лучшей» технической спецификации.

В целом, можно констатировать планомерное развитие отечественной системы государственных закупок. Несомненным преимуществом существующей системы является ее гибкость и адаптивность к изменяющимся внешним факторам. В ближайшем будущем можно ожидать дополнительной либерализации данного рынка в преддверии вступления Казахстана во Всемирную торговую организацию.

Литература

1. Закон РК «О государственных закупках» от 21 июля 2007 года № 303-III;
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2007 года № 1301 «Об утверждении Правил осуществления государственных закупок»;
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 мая 2012 года № 623 «Об утверждении Правил проведения электронных государственных закупок»;
4. Информационная система «Параграф» (www.online.prg.kz);
5. Аналитические инструменты и данные государственных порталов www.goszakup.gov.kz, www.pkl.gov.kz, www.egov.kz.

ТУРИСТИК ФИРМАЛАРДА ПЕРСОНАЛДЫ БАСҚАРУДА ГЕНДЕРЛІК ФАКТОРДЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Асубаева А.С., Мухамедиева А.Г.

С. Аманжолов атындағы ШҚМУ, Өскемен, Қазақстан

Әлемдік экономикада туризмнің алатын өзіндік орны бар. Дүние жүзілік туристік үйымның мәліметтері бойынша, ол әлемдегі жалпы ұлттық өнімнің оннан бір бөлігін, халықаралық инвестициялардың 11%-дан астамын, әлемдік өндірістің әрбір тоғызыншы жұмыс орнын қамтамасыз етеді. Ұлы Жібек жолы бойында орналасқандықтан Қазақстан аумағындағы қалалар мен табигаты ғажайып көрікті жерлер ежелден саяхат және туризм нысандары болып табылған.

«Қазақстан-2050» стратегиясына негізделе отырып құрылған Қазақстан Республикасындағы туризм индустрисының даму концепциясында туризм еліміздің әлеуметтік және экономикалық дамудың негізгі факторы және кең көлемді бизнес түрі бола алады. Дүние жүзінде жыл сайын туризмнен түсетін кіріс мөлшері шамамен 3 трлн. АҚШ долларын құрайды.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев туристік индустриса және туристік инфрақұрылым қызметін мемлекет қазынасына айтарлықтай кіріс әкелетін, болашағы бар экономика саласы ретінде көре алғындығы туралы стратегиялық бағдарламаларда атап өткен болатын. Еуразияның жүргегінде орналасқан Қазақстан үшін, болашақта әлемдік туризмнің орналасуы мен дамуының маңызы зор.

Отандық экономикалық әдебиетте персоналды басқару, гендерлік қозғаушы, экономикалық мұдделер, еңбекке мотивация, еңбек күшінің ұдайы өндірісі, жалдамалы еңбек және капиталдың арақатынасы ғылыми мәселелерін зерттеу біршама қорланып қалған. Зерттеу тақырыбына сәйкес экономикалық теория және экономика ғылымы әдістемесінің жалпы мәселелері бойынша, мысалы Абалкин Л.И., Гойло В.С., Горланов Г.В., Дарагасов С.С., Колесов Н.Д., Куликов В.В., Ракитский Б.В., Рязанов Т.В., Столяров И.И., Черкасов В.Н. және т.б. еңбектері өте маңызды, әрі олар жиі пайдаланылады. Қазақстандық ғалымдардан тиімділікті арттыруды мотивация және уәждеменің түрлі аспектілерін, өндіріс тиімділігі мәселесін, материалды мұдденің экономикалық қызығушылығын, қажеттіліктері мен ынталандырмаларын негіздеу Әшімбаев Т.Б., Баймұратов О.Б., Оқаев Қ.О., Берішев С.Х., Мұхамбетов Т.И., Сағадиев К.Ә., Кенжеғожин М.Б., Қошанов А.К., Сәбден О.С., Қадыржанов Е.К., Бердәлиев К.Б. және т.б. еңбектерінде көрініс тапқан. еңбекақысы төмен қызмет салаларына ығыстырылуына әкеледі. Экономикалық ойлардағы гендерлік

мәселелер негізгі бағыттар К. Дельфи, Л. Вайтцман, Г Беккер олардың айтуынша әйел мен ерек арасындағы мамандықтар бойынша бөлінеді.,салалар бойынша. Олардың айтуынша ер мен әйел белгілі мамандық бойынша және қызмет бойынша. Ол ерекшелікті гендерлік сегрегация деп айтады. Ол көлденең және тік ол қызметтің буны бойынша. Оның барлығы экономика салалары бойынша бөлінеді деп көрсеткен. Ал Нобел сыйлығының лауреаты Г. Беккер гендер экономика теориясында адам капиталы,және әйелдің үй шаруашылығында да қызмет жасайды. А. Янг, А. Макнейл, Х. Хартман экономикадағы гендерлік мәселелерді қарастырды. Әлемдегі туризмнің дамуына ғылыми-техникалық прогресс, тұрғындардың өмірлік жағдайын жақсарту, бос уақытты, демалыстарды көбейту, экономикалық және саяси тұрақтылық тағы басқа да факторлар әсерін тигізді. Туризм елдің тұтас аудандарының экономикасына белсенді әсер етеді. Туризм саласындағы персоналды басқаруда гендерлік факторының ықпалы маңызды мәселелерді бірі.

Бүгінгі күндегі туризм – бұл әлемдік экономиканың құлдырауды білмейтін саласы. Мамандардың есебі бойынша, орташа есеппен, бір шетелдік туристің беретін табысын алу үшін оған барабар, шамамен 9 тонна тас көмір немесе 15 тонна мұнай немесе 2 тонна жоғары сортты бидайды әлемдік рынокқа шығару керек. Шетелдік экономистердің есебі бойынша, 100 мың турист қалада орташа есеппен екі сағат болған кезде кемінде 350 мың доллар немесе адам басына бір сағатта 17,5 доллар жұмсайды. Сөйтіп, шикізат сату өзіндік экономикалық тығырыққа тірелу болса, ал туризмді дамыту – ұзақ мерзімді, экономикалық тиімді болашақ. Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі агенттігінің 2013 жылғы дерегі бойынша елде 425 туристік үйым болды, оның ішінде 6 мемлекеттік кәсіпорын, 405 жеке меншік нысанында және 14 шетелдік туристік агенттік жұмыс істеді. Қазақстандық кәсіпорындар 80 елдің туристік фирмаларымен шарттық қатынастар орнатқан. 4 алматылық, және 13 облыстық турфирма 8 мемлекетке чартерлік әуе рейстерін жүзеге асырады. Алматы, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Павлодар, Онтүстік Қазақстан облыстарындағы, сондай-ақ, Алматы және Астана қалаларындағы туристік фирмалар желісі неғұрлым дамыған болып табылады. Тұастай алғанда, 2013 жылы барлық меншік нысандарындағы кәсіпорындар 2410,5 млн. теңге сомасында, оның ішінде мемлекеттік туристік кәсіпорындар 57,3 млн. теңге, жеке меншіктегілері 2298,5 млн. теңге, шетелдік фирмалар 54,7 млн. теңге сомасында өнім сатты, жұмыстар орындалды, қызметтер көрсетті. Туристік үйымдармен 2013 жылы барлығы 228,3 мың туристке қызмет көрсетілді, Қазақстанның

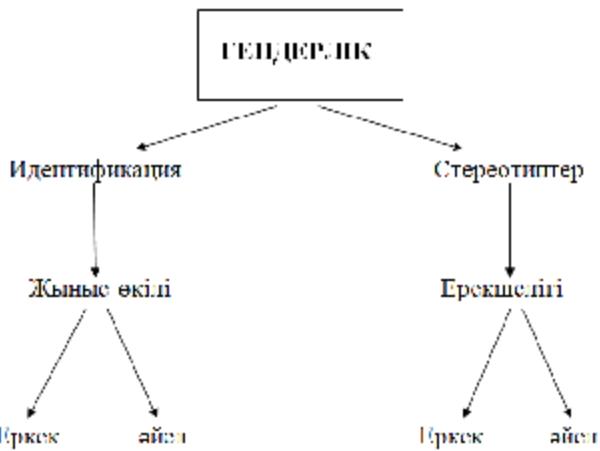
туристік фирмаларының қызметін 55,9 мың шетелдік азамат пайдаланды, бұл 1998 жылмен салыстырғанда 20,9 мыңға немесе 60%-ға көп. 2013 жылы қызмет көрсетілген туристердің жалпы қөлемінен шетелге туристерді жіберу 45%-ды құрады, ішкі туризм 30%, шетелдік туристерді қабылдау 24%, экскурсиялық қызмет көрсету 1% құрады.

Қазақстандық туристердің неғұрлым көп баратын жерлері: Ресей, Қытай, Германия, Корея Республикасы, Польша, Түркия, БАӘ. Біздің елімізге Ресейдің, Қытайдың, Германияның, Корея Республикасының, Пәкістанның, Польшаның, Түркияның азаматтары жиірек Туристік саланың инфрақұрылымын жасау үшін қуатты қаржылық салымдар қажет болады. Мұндай қаржылық көмекті тек мемлекет бере алады. Мемлекетке кірістер әкеle бастайтын жоғары дамыған және бәсекелестік мүмкіншілігі үлкен туризм саласы қалыптасқаннан кейін, мемлекеттік органдар негізінен туризм дамуын реттеуші қызметіне ауысады. "Гендер" термині әлеуметтік процестерді түсінуге арналған талдау құралы болып табылады.

Гендерлік талдау - әзірленіп жатқан және қолданыстағы дамыту жобаларының ерлер мен әйелдерге түрлі әсерін жүйелі түрде зерттеу. Ол саяси, экономикалық, әлеуметтік және басқа да факторлардың әйелдер мен еркектерге қалайша әсер ететінін көруге және салыстыруға мүмкіндік береді:

Гендерлік теңгерім - ұйымдастырушылық құрылымның барлық деңгейлеріндегі ерлер мен әйелдердің тенденциялары.

Гендер термині әлеуметтік процестерді түсінуге арналған талдау құралы болып табылады.

Гендерлік талдау - әзірленіп жатқан және қолданыстағы дамыту жобаларының ерлер мен әйелдерге түрлі әсерін жүйелі түрде зерттеу. Ол саяси, экономикалық, әлеуметтік және басқа да факторлардың әйелдер мен еркектерге қалайша әсер ететінін көруге және салыстыруға мүмкіндік береді.

Гендерлік теңгерім - ұйымдастырушылық құрылымның барлық деңгейлеріндегі ерлер мен әйелдердің теңдігі.

Гендерлік бюджет - барлық салалар мен қызметтердің түрлері бойынша мемлекеттік бюджеттің ерлер мен әйелдердің түрлі топтарына ықпал етуін бағалау құралы. Гендерлік бағдарланған қаржыландыруды талдауды қөздейді, барлық салалар мен қызметтердің түрлері бойынша негізгі шығыстардың әйелдер мен ерлерге жеке әсерін қарастырады, мемлекеттік қызметтер саласындағы мүмкіндіктердің теңдігіне қол жеткізуге бағытталған стратегиялар мен қаржыландыруды талдайды.

Гендерлік зерттеулер - әйелдер мен ерлердің әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени мәртебесін, гендерлік рөлдері мен гендерлік қарым-қатынасын зерттеу. Қоғамдағы гендерлік қатынастарға ықпал ету жөніндегі саясатты, стратегиялар мен бағдарла-маларды әзірлеу мен жоспарлау үшін ақпарат беру.

Гендерлік саясат - қоғамдық өмірдің барлық салаларында ерлер мен әйелдердің теңдігіне қол жеткізуге бағытталған мемлекеттік және қоғамдық қызмет.

Гендерлік теңдік - әлеуметтік функцияларды орындау кезінде жыныстық тегіне қарамастан әйелдер мен ерлердің ресурстар мен иғіліктерге тең дәрежеде қол жеткізуі.

Гендерлік тең құқықтылық - әйелдер мен ерлердің заң алдындағы

тең құқықтығы гендерлік теңдікке жету жолдарының бірі болып табылады.

Гендерлік рөлдер - белгілі бір қоғамда және тарихи жағдайда қолданылатын әлеуметтік және мәдени нормаларға сәйкес ерлер мен әйелдерге берілетін әлеуметтік рөлдер.

Гендерлік статистика - ерлер мен әйелдердің әлеуметтік-саяси өмірдің барлық салаларындағы тиісті жағдайын бейнелеу және қоғамдағы гендерлік проблемаларды көрсетеді.

Гендерлік таптаурындар - лайықты "әйелдік" және "еркектік" мінез-құлық, олардың мақсаты, әлеуметтік рөлдері мен қызметі туралы қоғамда жалпыға бірдей қабылданған орнықты көзқарастар.

Гендерлік сезімталдық - жыныс нышаны бойынша кемсітудің негізінде жататын әлеуметтік жағынан ұштасқан факторларды түсіну және назарға алу.

Гендерлік сезімтал жоспарлау - әйелдер мен қыздарға даму процесіне қатысуға көбірек мүмкіндік беруге арналған және жоспарланған іс-қимылдардың әйелдер мен ерлерге әсерін өлшеуге арналған арнайы әдістер мен құралдар.

Гендерлік сараптама - мемлекеттік бағдарламалар мен өзге де актілердің ерлер мен әйелдер теңдігінің конституциялық құқығына сәйкес келуін айқындау және жыныс нышаны бойынша кемсітуді болдырмау мақсатында оларды қоғамдық - құқықтық түрғыдан талдау.

Жынысы бойынша кемсіту - жынысы бойынша адамның құқықтары мен бостандықтарын кез келген шектеу немесе қысым көрсету, сондай-ақ оның қадір-қасиетін түсіру. Кемсітудің ең кең таралған түрі жынысы нышаны бойынша кемсіту болып табылады.

Жанама түрде кемсіту - жынысы бойынша жалаң ажыратуға (шектеуге, ерекшелеге) негізделмеген, бірақ жынысы түрлі адамдардың өз құқықтары мен бостандықтарын пайдалануында оларға әр түрлі әсер ететін іс-әрекеттер.

Оң түрғыда кемсіту - ерлер мен әйелдердің арасында іс жүзіндегі теңдік орнатылуын жеделдетуге бағытталған уақытша арнайы шараларды енгізу мүмкіндігі. Жынысы бойынша дәстүрлі түрде кемітілетін топтардың өкілдеріне қызмет сатысы бойынша жоғарылату, биліктің сайланатын органдарына ұсынылу, жұмысқа орналасу, білім алу кезінде артықшылықтар беру.

Тікелей кемсіту - жыныстық тегін оны тікелей көрсете отырып іс-әрекеттерде пайдалану мақсатында кемсіту.

Астыртын кемсіту - жыныстық тегін тікелей көрсетпейтін, бірақ жынысы әр түрлі адамдар үшін бірдей нәтиже бермейтін қасақана

кемсіту.

Көрсеткіштер - алға қойған мақсаттарға жетудегі ілгерілеушілікті (немесе оның жоқ екенін); зерленетін процестің жай-күйін көрсететін көрсеткіштер; сан, сапа және уақыттық қатынаста жоспарланғанмен салыстырғанда іс жүзінде нениң өзгергенін өлшейтін құрал.

Тең мүмкіндіктер - құқықтар теңдігіне іс жүзінде қол жеткізу үшін қажетті құралдар мен жағдайлардың жүйесі.

Ішкі және сыртқы факторларды бағалау.

Сыртқы факторлар, оның ішінде әлемдік экономика жағдайы, заңдық реттеу, ел ішінде, шетелдерде т.б. болып жатқан экономикалық және саяси ахуалдар туристік саланың дамуына негізгі әсерін тигізді. Сондай-ақ саланың дамуына ішкі факторлар да әсер етеді, оларға кадр саясатын (кадрларды даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру, енбекті ұйымдастыру), отандық туристік өнімдердің көсіби маркетингін жатқызуға болады. Қажетті маркетолог мамандар қажет. Қазіргі кезде әйелдер тіркелмейтін секторда тезірек жұмыс таба алады. "Өзін-өзі жұмыспен қамтыған халық" деп аталатындардың қатарында негізінен әйелдер басым, олар үшін Туризм бұл табыс табудың және бүкіл отбасы үшін күн көрудің бірден-бір көзі. Қазір туристік салада әйелдердің үлесі өсіреле онда бұл 80%-ға жетеді.

Әдебиеттер

1. Әбдікерімова Г.И Кәсіпорын экономикасы [Мәтін]: оқу құралы. - Алматы: «Экономика», 2013. - 368 бет.
2. Бейсенова М. Садықбекова А. Кәсіпорын экономикасы: есептер жинағы. - 2012. - 84 б.
3. Друкер П.Ф. Нарық: топ жарып, алға шығу: Практика мен принциптер. - Алматы: «Білім», 1994. - 320 б.
4. Даусенбаев К.Ш. Кәсіпорының қаржылық жағдайын талдау.- Алматы: Экономика, 2001. - 330 б.
5. Есполов Т.И. Менеджмент / Т.И. Есполов, Ж.Ж. Сулейменов. - Алматы, 2003. - 315 б.
6. Күржебаев К.К Мотивация құбылысының теориялық мәселелері туралы // ҚазМУ Хабаршысы. Филология сериясы. - 1998. - №20.- 79-82 б.

ӨНЕРКӘСПТІК КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН АНЫҚТАЙТЫН КӨРСЕТКІШТЕРІ

Ашимова А.С.

Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен, Қазақстан

Әрбір кәсіпорын өзінің инвестициялық саясатын жүргізу керек, ол үшін оның тактикасы болу керек. Біз оны стратегиялық инвестициялық саясат дейміз.

Инвестициялық саясат дегеніміз – инвестицияның жиынтық көрсеткішін іске асыру және сол іске асыруды механизмі.

Табыс алу мақсатында көлемді күртymды белгілейтін шаруашылық шешімдердің жүйесі және инвестицияны шаруашылық объект бағытында (кәсіпорын, фирма, компания) жүргізетін негіз – кәсіпорынның инвестициялық саясатын құрайды.

Кәсіпорында инвестицияны тиімді пайдалану үшін мынандай шараларды қолдану керек:

- экономикалық, ғылыми техникалық, әлеуметтік жетістіктерге жетудің жолдарын табу;
- пайданы көздеу;
- жалпы шығындарды азайту;
- мемлекеттен келген, бюджеттен келген қаржыны, кредиттік қаржыны, гранттан келген қаржыны дұрыс пайдалану;
- дүние жүзілік мүмкіндіктерді пайдалану, жеңілдетілген гранттар алу;
- инвестициялық тәуекелділік;
- инвестицияның өтімділігі.

Қазіргі кездегі инвестициялық саясатын ерекшелігі техникалық қаруландыруға салымдар және өндірістік кәсіпорынды қайта жөндеу, инвестицияны базалық машина жасау саласына, ауыл шаруашылық саласына жіберу, ресурс алатын, өндірістің және пайдалану саласына бағыттау.

Инвестициялық өтімділіктің бір түрі – пайдық инвестициялық қорлар. Инвестициялық пай – атаулы бағалы қағаз болып табылады. Әр инвестициялық пай иемденушісіне бірдей құқық береді. Инвестициялық пайды шығару тәртібі, оларды орналастыру, айналымға жіберу бағалы қағаздар нарығындағы федералды комиссия шешеді.

Инвестициялық пай – құжатты және құжатсыз нысанда шығарылады. Инвестициялық пайды мерзімі акталмайды. Инвестициялық пай бойынша процент және дивидент есептелінбейді.

Инвестициялық пай қорының мүлкі және инвесторларын құқығы жүргізуі кәсіпорынның келісім шарты негізінде мамандырылған

депозиттерімен жүзеге асады. Инвестициялық пай қорды тек бір ғана маманданған депозитарийі болады.

Инвестициялық пай қоры инвесторларын мамандырылған депозитарий есебіне берілген және жүргізуші кәсіпорынның сенімді жерінде болған мүлкі негізінде құрылады.

Мамандырылған депозитарий және жүргізуші кәсіпорынға есеп үшін берілген мүлкі инвестициямен пайды, инвестициялық пай қорын алу үшін жүзеге асады.

Инвестициялық пай қорды құрылуы инвесторларын жүргізуші кәсіпорыннан инвестициялық пайды алу негізінде болады. Инвестициялық пай қорынан инвестициялық пайды алатын инвесторын қаржысы мамандандырылған депозитарий есебінен түседі.

Инвестициялық пай қоры 2 нысанда болады:

- ашық;
- интервалды.

Егер жүргізуші кәсіпорын өзі шығарған инвестициялық пайды инвесторларын сұрауы бойынша уақытында және инвестициялық пай қоры белгілеген тәртіп бойынша сұрау күннен бастап 15 күннен кешіктірмей сатып алуды міндетіне алса, онда ол қор ашық болады.

Егер жүргізуші кәсіпорын өзі шығарған инвестициялық пайды инвесторларын сұрауы бойынша уақытында және инвестициялық пай қоры белгілеген тәртіп бойынша, бірақ жылына бір реттен артық емес болса, онда ол интервалды қор болады.

Жүргізуші компания инвестициялық пай қорының мүлкін инвестициялауға құқылды. Ол инвестициялық қорының мүлкіне кездейсок зақымдап алса, жоғалтса өз мүлкімен жауап береді.

Инвестициялық пайды орналастыру жағдайында ол тек қана ақша қаражаттарымен төленеді. Орналастыру жағдайында ескере кетектен бір жағдай: толық төленбеуге немесе төлемді кейінге қалдыруға болмайды.

Инвесторлар өздеріне тиісті инвестициялық паймен еркін қолданады. Олар пайды мұрагерлікке қалдыруға, бағалы қағаздар заңына сәйкес басқа да келісімдер жасай алады. Барлық кәсіпорындар инвестициялық әрекетпен байланысты. Инвестициялық жоба бойынша шешім қабылдау көптеген факторлармен қынданатылады. Олар: инвестицияның түрі, инвестициялық жобаның құны, қаржы ресурстардың шектеулігі, шешім қабылдаумен байланысты тәуекелділіктер.

Инвестицияны қажет ететін себептер көп болуы мүмкін, бірақ жалпы оларды үш түрге бөлеге болады: қолда бар материалды-техникалық базаны жаңарту, өндірістік көлемін ұлғайту, жаңа қарекеттердің түрін менгеру. Инвестициялық жобаны қабылдау

міндеті әр бағытта әртүрлі. Егер бар өндірістік қуатты ауыстыру керек болса, онда шешім оңай қабылданады, себебі кәсіпорынның басшылары жаңа өндірістің қандай сипаттамалармен қанша керектігін нақты біледі. Ал егер негізгі әрекетті кеңейтумен байланысты инвестиция туралы шешімді қабылдау қыынға түседі. Осы жағдайда жаңа туындастын факторларды ескеру қажет. Олар: тауар нарығында кәсіпорынның жағдайының өзгеруі, қосымша еңбекті игеру және т.б.

Болжанған инвестиция көлемі маңызды болып келеді. 100 мың \$ мен 1 млн. \$ тұратын инвестициялық жобамен байланысты жауапкершілік деңгейі әртүрлі. Сол себептен экономикалық түрғыдан талдауы зерттеудің деңгейі әртүрлі болу керек. Сол себептен инвестициялық сипатты шешім қабылдау дифференциалдық құқық тәжірибесі көптеген кәсіпорындарда күнделікті бекітіледі, яғни инвестицияның максималдық көлеміне шектеу қойылып, кәсіпорынның басшылары өзіндік шешім қабылдайды.

Инвестициялық сипаттағы бақылау шешімін қабылдау процесі негізінде болашақ ақша түсімдері мен болжаулы инвестиция көлемін салыстыру және бағалау жатыр. Өйткені салыстырылатын көрсеткіштер әр түрлі уақытқа қатысты, осындағы ең негізгі проблема оларды салыстыру. Оған әртүрлі қарауға болады, объективті және субъективті жағдайға байланысты инфляция қарқыны болатын түсімдердің көлемі, болжау көкжиегі, аналитиктердің білім деңгейі және т.б.

Әдебиеттер

1. Бочаров В.В. Инвестиции: Инвестиционный портфель. Источники финансирования. Выбор стратегии: Учеб. для вузов. – СПб., 2002.
2. Маховик Г.А., Кантор В.Е. Инвестиционный процесс на предприятии: Учеб. пособие для вузов. – СПб.: Питер, 2001.
3. Михалев О.В. Инвестиционные стратегии предприятий// ЭКО. - 2004'2.
4. Янковский К.П., Мухар И.Ф. Организация инвестиционной и инновационной деятельности. Учеб. пособие для вузов по спец. «Экономика и Управление на предприятиях» /– СПб., 2001.

КЛЮЧЕВЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ (КПЭ)

Бескаравайная Д.В., Мухамедиева А.Г.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

В 2004 г. Harvard Business Review опубликовала результаты исследования, проведенного с целью определения результативности сотрудников и поиска оптимальных методов мотивации.

В настоящее время методику определения результатов и создания механизмов определения денежного вознаграждения называют системой мотивации на базе KPI (сокращение от англ. Key Performance Indicator) -ключевого индикатора выполнения.

Мотивация - это побуждение сотрудников к достижению целей компании при соблюдении своих интересов.

КПЭ и мотивация персонала стали неразрывными понятиями, так как с помощью данных показателей (KPI) можно создать совершенную и эффективную систему мотивации и стимулирования сотрудников компаний.

КПЭ - система показателей, с помощью которой работодатели оценивают своих сотрудников. Она имеет много общего с обычным плановым подходом. С одним серьезным отличием: показатели работы каждого отдельного сотрудника привязывают к общим КПЭ всей компании (таким, как прибыль, рентабельность или капитализация).

Цель системы - сделать так, чтобы действия сотрудников из разных служб не были противоречивыми и не тормозили работу специалистов из других подразделений.

КПЭ позволяют производить контроль деловой активности сотрудников, подразделений и компании в целом.

КПЭ - это инструмент изменения поставленных целей. Технологии постановки, пересмотра и контроля целей и задач легли в основу концепции, которая стала основой современного Управления, и называется «Управление по целям».

В зависимости от стратегии компании, различают разные KPI. В основном их применяют для определения результативности работы административно - управленческого персонала.

Упрощение этой системы до простого подбора показателей может привести к серьезным негативным последствиям.

KPI представляет собой систему, используемую для достижения главных целей любого бизнеса, таких, как привлечение и удержание потребителей (клиентов), рост профессионализма сотрудников, увеличение доходов и снижение затрат. Все эти ценности исповедует

всеобщее руководство качеством.

Основные сложности возникают на этапе внедрения KPI, если данная система воспринимается только как система мотивации, а не как система Управления по целям. Управление по целям (Management by Objectives, MBO) является передовым методом Управления бизнесом и персоналом. Он предполагает активное вовлечение сотрудников в процесс достижения стратегических корпоративных целей, что является одним из основных факторов, гарантирующих успешные перспективы развития предприятия в динамичной рыночной среде.

Всеобщее руководство качеством - подход к руководству организацией, нацеленный на качество, основанный на участии всех ее членов и направленный на достижение долгосрочного успеха путем удовлетворения потребителя и получения выгоды. В некоторых странах (Япония, Корея, Сингапур, Малайзия, Гонконг, Англия, Германия, США, в последние годы Бразилия) концепции KPI и всеобщего руководства качеством подняты на уровень национальной идеи.

Вообще идеи определения Моделей KPI используют многие управляемые концепции:

- 1) концепция Управления по целям Management by Objectives (MBO) Питера Друкера (1954 г.);
- 2) система (таблица) показателей французского ученого Ж.Л. Мало (Tableau de bord) (1932 г.);
- 3) универсальная система показателей деятельности Рамперсада Хьюберта – Total Performance Scorecard (2003 г.);
- 4) организационная система сбалансированных показателей (OBSC – Organizational Balanced Scorecard);
- 5) всеобщий менеджмент на основе качества (Total Quality Management, TQM) (70-е гг. XX в.);
- 6) Управление результативностью (Performance Management) и Управление компетенциями (Competence Management) (90-е гг. XX в.);
- 7) система Управления на основе показателя EVA (Экономическая добавленная стоимость), автором которой является Стюарт Штерн (начало 1990-х гг.);
- 8) пирамида деятельности компании К. Мак-Найра, Р. Линча и К. Кросса (1990 г.);
- 9) модель стратегических карт Л. Мейселя (1992 г.);
- 10) система Effective Progress end Performance Measurement - оценка эффективности деятельности и роста) К. Робертса и П. Адамса (1993 г.);
- 11) система сбалансированных показателей Нортон и Каплана

(1992 г.) и ряд других.

С развитием технологий Управления вышеперечисленные концепции дорабатывались и совершенствовались учеными и специалистами и к настоящему времени превратились в современную систему KPI, которая вобрала в себя самые лучшие и практически применимые идеи.

Самой популярной (разрекламированной) из всех методик в России, применяющих KPI, стала система Balanced Scorecard (BSC), описанная в книгах Роберта Каплана, Дэвида Нортон, их последователей, а также в многочисленных статьях.

Ключевые показатели эффективности являются частью системы сбалансированных показателей (Balanced Scorecard), в которой устанавливаются причинно – следственные связи между целями и показателями для того, чтобы видеть закономерности и взаимные факторы влияния в бизнесе - зависимости одних показателей (результатов деятельности) от других.

Основные результаты отечественных компаний следующие:

- 1) увеличение выручки более, чем на 10% за счет концентрации на клиентах;
- 2) снижение оттока клиентов и, как результат, увеличение прибыли (так как по статистике снижение на 5% оттока дает до 15% прибыли);
- 3) снижение затрат как минимум на 10 – 20%;
- 4) многократное повышение производительности труда за счет увеличения мотивации и эффективности бизнес-процессов;
- 5) сокращение сроков бизнес-процессов, ведущее непосредственно к снижению постоянных и переменных затрат;
- 6) качество как цель номер один, приводящая к победе над конкурентами;
- 7) увеличение прибыли в результате изменения вышеперечисленных факторов и определения правильных стратегических приоритетов;
- 8) улучшение конкурентных преимуществ.

Из доступных руководителям инструментов, позволяющих осуществлять изменения в организации и вести ее в новом направлении, KPI самые эффективные.

Если KPI недостаточно точно трансформируют стратегию и цели компании в конкретные ежедневные действия, организация будет постоянно спотыкаться. Сотрудники будут стремиться к разным целям, мешая друг другу, и все будут разочарованы, поскольку прилагаемые усилия не приведут к желаемым результатам.

Никакая структура изнутри не перестраивается. Система КПИ, как правило, меняет стиль Управления, привычный многим компаниям, требует объективной оценки текущих функций сотрудников, формализации стратегии и целей, изменения системы вознаграждения и др. Поэтому требуются независимые оценщики, которыми выступают опытные консультанты, имеющие знания и опыт в сопровождении необходимых преобразований с учетом специфики работы отечественных компаний.

Литература

1. Панов М.М. Оценка деятельности и система Управления компаний на основе КПИ. - М.: Инфра-М, 2013. - 255 с.
2. Клочков А.К. КПИ и мотивация персонала. Полный сборник практических инструментов. - Эксмо, 2010. - 160 с.
3. ИльясовФ. Н. Тарифная сетка, система грейдов на основе закона Вебера // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. 2012. №6. С. 128-135.
4. Браун М. Сбалансированная система показателей: на маршруте внедрения. – М., 2010.

ОЦЕНКА ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Григорьева И., Асубаева А.С.

ВКГУ им. С.Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан

Внешняя среда является источником, питающим организацию ресурсами, необходимыми для поддержания ее внутреннего потенциала на должном уровне. Организация находится в состоянии постоянного обмена с внешней средой, обеспечивая тем самым себе возможность выживания. Среда функционирования организации состоит из нескольких уровней:

- макроокружение (глобальное окружение);
- мезоуровень (мезосреда косвенного воздействия);
- непосредственное окружение (мезосреда прямого воздействия).

Конкурентную среду на рынке подрядных работ в регионе можно представить в виде нескольких уровней, так как организации строительного комплекса выстроены в виде иерархии. Значимость того или иного уровня зависит от размера предприятия, от годового объема выполняемых строительно-монтажных работ, от количества возводимых объектов, от имиджа организации.

Первый уровень представлен строительными организациями, которые совмещают в себе функции заказчика, генподрядчика, а иногда и инвестора. Такие организации конкурируют на рынке строительных услуг только с аналогичными крупными предприятиями, поскольку борьба на подрядных торгах ведется за пользование земельным участком, а не за получение заказа на выполнение подрядных работ. На втором уровне конкурируют между собой строительные организации, специализирующиеся на генеральных подрядах. Они борются за возможность реализации функций по управлению проектами, а также за право выполнения подрядных работ на производственных и непроизводственных объектах.

На третьем уровне конкурируют подрядчики за отдельные контракты по производству специализированных работ на строительной площадке собственными силами на условиях генсубподряда.

Оценка экономической среды. Анализ воздействия экономических факторов на деятельность предприятия позволяет понять то, как формируются и распределяются ресурсы. Он предполагает анализ таких характеристик, как величина валового национального продукта, темп инфляции, нормы налогообложения.

По состоянию на апрель 2010 года, основные показатели экономического развития Республики представляли собой следующую картину.

Краткосрочный экономический индикатор, % (рассчитываемый по реальному темпу роста шести отраслей - сельское хозяйство, промышленность, строительство, торговля, транспорт, связь) составил - 4 718,5%.

Валовой внутренний продукт, с января по апрель текущего года составил - 3 881,6 млрд. тенге.

Объем строительных работ за этот же период - 206,6 млрд. тенге. Рентабельность предприятий и организаций, % (IV квартал 2009 г.) 21,9.

Строительство привнесло в получении ВВП за 4 месяца текущего года - 167768,4 млн. тенге.

Производство промышленной продукции в Восточно-Казахстанской области за данный период составило 183776 млн. тенге.

Ввод в эксплуатацию жилых зданий Республика Казахстан составил 1677471 кв.м, а Восточно-Казахстанской области - 22612 кв.м.

Индекс потребительских цен в апреле 2010 г. к декабрю предыдущего года по Республике Казахстан составил - 103,6%, в Восточно-Казахстанской области - 104,4%.

С начала 2000-х годов строительный рынок Казахстана рос высокими темпами. Деньги на рынок пришли из следующих источников: налоговая амнистия (общий объем 500 млн. долларов), «черный налог» (не проходивший по финансовым документам), внешние заимствования (в основном через банки, переданные юридическим и физическим лицам), накопления граждан, средства предприятий и бюджетные ресурсы.

Дополнительным стимулом роста строительного сектора стали инициативы государства, направленные на решение жилищной проблемы, в виде двух программ - на 2005-2007 годы и 2008-2010 годы. Если первая была относительно успешно выполнена, ибо пришла на время строительного бума, то вторая оказалась под угрозой срыва в силу кризисных явлений в экономике.

О неэффективности государственных программ свидетельствует динамика ввода жилья. К примеру, в 2005 году было введено 160,3 тыс. кв. метров жилья плюс за счет кредитования местных исполнительных органов 854,5 тыс. кв. метров, в 2006 году - 204,5 тыс. кв. метров (и 647,9 тыс.), в 2007 году - 101,5 (и 680,8 тыс.). Очевидно, что ввод жилья из года в год снижался в силу большого количества злоупотреблений с государственными деньгами. Это и стало основной причиной удорожания строительства по госпрограмме, и неспособности властей контролировать себестоимость строительства.

Причем, цены на строительные материалы, на квартиры и дома росли невероятными темпами. Наиболее пессимистически настроенные аналитики предполагали, что в стране надувается очередной "мыльный пузырь", который может быстро лопнуть, как только конъюнктура на рынке окажется негативной. Между тем риэлторы, оценщики, строительные компании дружно заявляли, что Казахстану ничего не грозит, а высокие темпы роста цен на строительные материалы - это лишь фактор роста всей казахстанской экономики.

Правительство, понимая, что темпы роста ВВП напрямую увязаны сростам строительного сектора, также заявляло об устойчивости сегмента и отсутствии каких-либо негативных тенденций.

Понятно, что ни одного из игроков рынка не интересовала «игра на понижение», они предпочитали «игру на рост», справедливо увязывая с ней свое собственное материальное благополучие. А так как к хорошей жизни и высоким зарплатам (к примеру, начинающий инженер в секторе строительства получал от 2,5 до 3 тыс. долларов) люди быстро привыкают, никто не хотел нарушать идиллию.

Динамика роста цен на рынке недвижимости превзошла все мыслимые и немыслимые ожидания. К примеру, стоимость рабочей силы

в 2006 году возросла по сравнению с 2000 годом в 1,9 раза, цена на строительные материалы за тот же период - в 1,5-2 раза, одновременно с 2000 по 2007 год цена на новое жилье поднялась в 7,8 раза, а на вторичном рынке - в 17,8 раза. И это при том, что не было предпосылок для резкого роста квалификации рабочей силы, качество строительных материалов оставалось неизменным, а качество строительства существенно ухудшалось по мере того, как усиливался ажиотажный спрос на квартиры и дома. Как подчеркивают представители строительной компании "Век", на рынке стал очевиден спекулятивный спрос, искусственно подогреваемый со стороны риэлторов, оценщиков и застройщиков.

При этом себестоимость жилья складывалась на 40% из стоимости земельного участка, на 30% - стоимости строительных материалов, 20% - стоимости рабочей силы и еще 10% - стоимости проектирования и других относительно мелких затрат.

Доля строительной отрасли и сделок с недвижимостью в ВВП rosла довольно быстро. Так, по данным Агентства по статистике, доля строительства и сделок с недвижимостью в 2007 году в ВВП страны достигала 25%, а инвестиции в отрасль в 2006 году составили 489,6 млрд. тенге.

Львиную долю этих денег закачали банки второго уровня. В условиях практически безграничного фондирования на внешних рынках, они стали конкурировать на рынке за клиента. Эта погоня привела к тому, что ликвидности на рынке становилось все больше. Одновременно рос и строительный сектор, который привлекаемые средства легко осваивал. Казахстанская экономика все больше стала походить на наркомана, не способного жить без очередной дозы.

Вместе с тем спрос на строительные материалы превышал предложение. Причем, большой популярностью в 2007 году пользовался кирпич (57-60% нового строительства), нетрадиционные материалы - пенобетон, шлакоблоки, сплиттерные блоки, газоблоки, каркасные материалы из дерева (18-20%) и монолитный бетон (9-13%).

Одновременно с развитием компаний, ввозивших в страну импортные строительные материалы, активно развивалось производство всех вышеуказанных материалов внутри страны.

Большая часть строительных материалов ввозилась из Европы, Турции и Китая. В период пика цен на недвижимость в 2006 году и начале 2007 года продажи по регионам-производителям составляли 25, 35 и 40%. Основная часть строительных материалов (около 80%) завозилась из Китая, ибо эта страна превратилась в перевалочный пункт, где аккумулировалась продукция со всех концов света.

Практически свободный доступ к ипотечному кредитованию создал у населения впечатление, что улучшить жилищные условия, купить собственный частный дом или стать обладателем элитного жилья не составляет большого труда. Часто население не соразмеряло реальные возможности со своими потребительскими фантазиями.

Естественно, это вызвало цепную реакцию: рос спрос на ипотечные кредиты, в ответ банки наращивали объемы внешних займов.

Порой доходило до абсурда. Например, цены на строительные материалы за один световой день могли вырасти на 5-7%. Но крупные строительные компании не обращали на это внимания. Им было важнее быстрее сдать объект и получить прибыль. А так как рынок первичного и вторичного жилья также рос на 35-40% за три месяца, то цена строительных материалов мало кого волновало.

Рост строительного сектора стимулировало и индивидуальное жилищное строительство. Так как цены на недвижимость росли в среднем на 70-100% в год, появился еще один вид бизнеса: сколотив наспех бригаду, любой желающий мог построить дом, потратив на строительные материалы 25-30 тыс. долларов, а, через несколько месяцев выручить за него 120-150 тыс. долларов. 8-9-кратная маржа стала в порядке вещей.

Это подталкивало рынок строительных материалов к еще большей активности. На фоне бешеного спроса на рынке недвижимости никого не пугал рост цен на строительные материалы, маржа поставщиков строительных материалов доходила до 150-200%.

По мнению политолога Досыма Сатпаева, "многие строительные компании, которые активно брали банковские кредиты, оказались в коллапсе. Это привело к тому, что большое количество строек во многих городах Казахстана практически остановилось. Это ударило по интересам нескольких тысяч дольщиков, которые уже вложили деньги в строительство. На данный момент наблюдается повышение социальной напряженности в связи активными акциями протестов со стороны дольщиков, которые объединяются для отстаивания своих прав. Если учесть, что, по оценкам некоторых экспертов, на строительном рынке "кормятся" около 2,5 млн. человек, то негативный мультипликативный эффект от строительного коллапса будет серьезным".

Литература

1. Травин В.В., Дятлов В.А. Основы кадрового менеджмента. – М., 1995.
2. Пушкарев Н.Ф. Кадровый менеджмент: зарубежный и отечественный опыт. – М., 1996.

3. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала: пособие по кадровой работе. – М: Юристъ, 1998.
4. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами: пер. с англ. – М: ИНФРА-М, 2002.
5. Byars L. Human resource management. / L. Byars, L. Rue. – 1991.

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ В ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ КОМПАНИЯХ

Загайнов Е.О.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

В условиях рыночной экономики повышается ответственность и самостоятельность субъектов в выработке и принятии управленческих решений по обеспечению эффективности их производственной деятельности, которая выражается в достигнутых финансовых результатах от реализации готовой продукции. Выполнение плана по производству и реализации продукции является основным показателем, характеризующим деятельность субъекта.

Выполнение запланированного объема реализованной продукции позволяет субъекту возместить производственные затраты, выполнить свои обязательства перед бюджетом, банками по кредитам, другими хозяйственными субъектами по долговым обязательствам.

Невыполнение плана реализации вызывает замедление оборачиваемости средств в обороте, возникновение штрафных санкций за не выполнение договорных обязательств перед покупателями, задерживает платежи поставщикам, ухудшает финансовое положение предприятия.

От объема реализации зависит и величина прибыли предприятия, необходимой для дальнейшего развития и совершенствования предприятия. С одной стороны, прибыль от реализации зависит от качества работы предприятия, а с другой стороны – является основным источником развития предприятия, вместе с тем прибыль служит важнейшим источником формирования государственного бюджета.

Для принятия правильных управленческих решений относительно выпуска, реализации готовой продукции органы управления должны своевременно получать соответствующую информацию, которую дает четко наложенная система бухгалтерского учета. Исследование проблем совершенствования учета готовой продукции и ее реализа-

ции в рыночных условиях приобретает актуальное значение.

Поэтому в системе организации учета на предприятиях особую актуальность принимает реализация готовой продукции, в задачи которого входят:

- постоянный контроль за выпуском готовой продукции по объему, ассортименту и качеству;
- полный и достоверный учет готовой продукции на складе, систематический контроль за ее сохранностью и состоянием запасов;
- своевременное и правильное документальное оформление, четкая организация расчетов с покупателями;
- контроль за выполнением плана по объему и ассортименту реализованной продукции в соответствии с заключенными договорами поставки;
- учет и контроль соблюдения сметы коммерческих и других расходов, связанных с отгрузкой и реализацией продукции;
- своевременный и точный расчет сумм, полученных за реализацию, фактических затрат на ее производство и сбыт, расчет суммы прибыли.

Для успешного выполнения этих задач необходима ритмичная работа предприятия, правильная организация складского хозяйства и сбыта, своевременное документальное оформление хозяйственных операций.

Конечным продуктом производственного процесса является готовая продукция. Готовая продукция - продукция, прошедшая все стадии технологического процесса, отвечающая требованиям, стандартам и техническим условиям, принятая отделом технического контроля и подтвержденная сертификатом, сданная на склад и оформленная документально. Готовая продукция должна отвечать требованиям потребителей и соответствовать договорам, разработанным плановым заданиям по ассортименту и качеству.

Продукция, не подвергшаяся всем предусмотренным технологическим процессам операции обработки, а также изделия, не прошедшие испытаний и технической приемки, в состав объема готовой продукции не включаются и подлежат учету как незавершенное производство. Кроме того, к готовой продукции относят стоимость полуфабрикатов собственного производства, предназначенных для реализации.

Субъект реализует свою продукцию, работы, услуги в порядке выполнения хозяйственных договоров, заключенных с потребителем. Часть продукции он может реализовать через торговую сеть по продаже продукции. Часть продукции может использоваться самим пред-

приятием. Важнейшая обязанность субъекта - выполнение договорных обязательств по количеству, номенклатуре, срокам поставки, качеству продукции и другим условиям.

Для рациональной организации учета выпуска и реализации готовой продукции необходимо:

- четкая система документооборота и контроля за оформлением операций по движению готовой продукции;
- технически оснащенное складское хозяйство для хранения готовой продукции, для быстрой ее приемки и отпуска;
- проведение инвентаризации и своевременное отражение результатов ее в регистрах бухгалтерского учета.

На организацию учета готовой продукции оказывают следующие факторы:

- территориальное размещение складского хозяйства;
- степень разнообразия номенклатуры готовой продукции;
- объем и характер выпускаемой продукции.

Важное значение для правильной организации учета движения готовой продукции имеет разработка ее номенклатуры, то есть перечня наименований видов продукции, вырабатываемых данным предприятием. За основу его составления берется классификация продукции по определенным признакам, позволяющим отметить одно изделие от другого (модель, класс точности, фасон, артикул, размер, марка, сорт).

Номенклатурные номера на продукцию, в отличие от материалов, могут состоять из разного количества цифр.

Номенклатура продукции необходима для контроля за выполнением графика продукции в ассортиментном разрезе, графика, договорных поставок, составления сводов и отчетов.

Планирование и учет готовой продукции ведут в натуральных, условно-натуральных и стоимостных показателях. Условно - натуральные показатели используют для получения обобщенных данных об однородной продукции (количество выработанной каустической соды выражается в тоннах условного веса, консервов – в условных банках).

Фактическую производственную себестоимость готовой продукции можно определить только по окончании отчетного периода (месяца). В течение отчетного периода постоянно происходит движение готовой продукции (выпуск, отгрузка, реализация), поэтому для текущего учета необходима условная оценка продукции.

В экономике применяются следующие виды оценки готовой продукции:

1) производственная себестоимость (плановая и фактическая), которая включает все производственные затраты на переработку готовой продукции:

а) способ оценки готовой продукции по фактической производственной себестоимости используется сравнительно редко, в основном на предприятиях индивидуального производства, выпускающих крупное уникальное оборудование и транспортные средства, а также может применяться на предприятиях с ограниченной номенклатурой массовой продукции;

б) оценка по плановой производственной себестоимости, также выступающей в качестве твердой учетной цены, обуславливается необходимостью отдельного учета отклонений фактической производственной себестоимости от плановой. Достоинство данного способа оценки готовой продукции заключается в обеспечении единства оценки в планировании и учете. Однако если плановая себестоимость продукции изменяется часто, то усложняется переоценка остатков готовой продукции. Если же оценивать продукцию по среднегодовой себестоимости, то она не соответствует оценке в месячных и квартальных планах;

2) по договорным ценам предприятия. При постоянных договорных ценах этот вариант оценки готовой продукции был бы самым удобным, поскольку позволял сопоставлять оценку продукции в текущем учете и отчетности, что важно для контроля за правильным определением товарного выпуска. Но в существующих рыночных отношениях, при значительном колебании уровня договорных цен данный способ теряет свои преимущества;

3) по розничным ценам предприятия – ценам на товары преимущественно личного потребления, поступающие на мировой рынок и реализуемые через розничную торговую сеть и предприятия общественного питания. Они состоят из договорной цены и торговой наценки, которая идет на покрытие издержек обращения и образования доходов торговых организаций.

Плановая себестоимость, договорные цены, розничные цены представляют собой учетные цены.

При их использовании в учете необходимо по окончании отчетного периода исчислить отклонения фактической производственной себестоимости от стоимости по учетным ценам для распределения этого отклонения на реализованную продукцию и остатки ее на складах.

Отклонения учитываются на отдельном аналитическом счете по однородным группам готовой продукции, которые формируются ис-

ходя из уровней отклонений фактической производственной себестоимости от стоимости по учетным ценам отдельных изделий.

Процент отклонений определяется по формуле 1

$$X = ((O+O_1) \times 100) / (C_{\Pi} + C_{\Pi_1}), \quad (1)$$

где X - % отклонения фактической себестоимости готовой продукции от стоимости по учетным ценам к фактической себестоимости,

O – стоимость готовой продукции на складе на начало отчетного периода (месяца) по учетным ценам,

O₁ - стоимость продукции, поступившей на склад в течение отчетного периода по учетным ценам,

C_П – остаток готовой продукции на складе на начало отчетного периода по учетным ценам,

C_{П1} – поступление на склад из производства готовой продукции в течение отчетного периода (месяца) по учетным ценам.

Пример расчета отклонений приведен по данным таблицы 1.

Наименование показателей	По учетным ценам	По фактической себестоимости
Остаток на начало месяца	21 000	20 000
Поступление из производства	600 000	537 100
Итого с остатком	810 000	737 100

Процентное отношение фактической себестоимости к стоимости по учетным ценам составило:

$$((21 000 + 600 000) \times 100) : (20 000 + 537 100) = 91,0 \%$$

На практике такие расчеты составляют по однородным группам продукции, что обеспечивает большую точность в расчетах отклонений.

Отклонения показывают перерасход или экономию.

Учет готовой продукции по учетным ценам требует дополнительного расчета отклонений, но позволяет вести учет готовой продукции в течение отчетного периода в стоимостных показателях, которые в конце месяца корректируются на сумму полученных отклонений.

Учет готовой продукции по фактической себестоимости расчета отклонений не требует, но отразить на счетах выпуск или реализацию готовой продукции можно только в конце отчетного периода, после составления калькуляции фактической производственной себестоимо-

сти.

Проведя четкий анализ изложенного выше материала можно сделать следующие выводы и предложения. Для полного, своевременно-го, достоверного учета готовой продукции предлагается:

- для более ускоренного получения данных о наличии готовой продукции автоматизировать складской учет и объединить в единую локальную сеть;

- разработать специальную программу складского учета готовой продукции исходя из производства и его основных потребностях;

- подготовить в автоматическом режиме пронумерованные счета фактуры и заносить в них данные о заданиях на отгрузку продукции, что позволит избежать пропусков заданий и контролировать их выполнение;

- использование учетных цен при оценке готовой продукции, причем в качестве них использовать плановую себестоимость, что будет позволять сразу же выявлять отклонения от фактической себестоимости;

- разделение в учете постоянных и переменных затрат хорошо, но для управлеченческих целей нужен расчет чистой прибыли от реализации каждого вида продукции с учетом коммерческих расходов и расходов периода.

Литература

1. Аудит расчетов реализации продукции и доходов //Заочная школа аудитора. - 2000. - № 6. – С. 2 – 27.
2. Бурцев В. Организация внутреннего аудита на предприятии // Босс. – 2000. - №5. – с. 42 –45.
3. Учет ТМЗ // Заочная школа бухгалтера. – 2000. - № 3. – С. 2-27.
4. Радостовец В.К., Шмидт О.И. Финансовый и управлеченческий учет на предприятии. – Алматы: Центр-аудит, 1997.
5. Кондрakov Н.П. Бухгалтерский учет. – М: ИНФРА – М., 1997.
6. Тишков И.Е., Балдинова А.И., Дементей Т.Н. Бухгалтерский учет. – Минск, 1997.
7. Артеменко В.Г. Финансовый анализ. – Новосибирск, 1999.
8. Безруких П.С. Бухгалтерский учет. – М., 1996.

РОЛЬ И ЗНАЧИМОСТЬ ФОРФЕЙТИНГА

Уразова Н.П.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Форфейтинг возник после Второй Мировой войны. Несколько банков Цюриха, имевших богатый опыт финансирования международной торговли, стали использовать этот прием для финансирования закупок зерна странами Западной Европы в США. В те годы поставки продукции и конкуренция между поставщиками настолько возросли, что покупатели потребовали увеличения сроков предоставляемого кредита до 180 дней, против привычных 90. Кроме того, произошло изменение структуры мировой торговли в пользу дорогостоящих товаров с относительно большим сроком производства. Таким образом, повысилась роль кредита в развитии международного экономического обмена, и поставщики были вынуждены искать новые методы финансирования своих сделок [5].

В чем же актуальность таких сделок сегодня? И выгодны ли они для Казахстана?

Для начала определим сущность форфейтинга само слово «форфейтинг» происходит от французского «*a forfai*», то есть «целиком, общей суммой». Современный экономический словарь приводит такое определение форфейтинга: «Кредитование экспорта путем покупки коммерческих векселей без оборота на продавца; форма кредитования экспортёров, продавцов при продаже товаров, применяемая чаще всего во внешнеторговых операциях».

Основные участники классической операции – экспортёр и импортёр продукции, форфайтер (банк или финансовый институт, выкупавший у экспортёра денежное обязательство импортёра), экспортное кредитное агентство страны-экспортёра, страховщик сделку, и банк страны экспортёра, также выступающий в качестве гаранта.

Организатором финансирования экспорта отечественного предприятия, как правило, выступает финансовая компания или российский банк. В привязке к форфейтинговой сделке, то есть при наличии договора с форфайтером, отечественный банк может предоставить производителю предэкспортное финансирование.

Форфейтинг сегодня оптимальный способ финансирования экспортно-импортных сделок, для Казахстана использование форфейтинга выходит на новый уровень в связи с развитием международной торговли.

Форфейтингом могут пользоваться любые казахстанские пред-

приятия, производящие машины и оборудование, различные товары и сырье, а также компании, которые предлагают проектные услуги и услуги по строительству промышленных и инфраструктурных объектов инвестиционного характера за рубежом. Объектом такого финансирования могут стать и различные решения в сфере высоких технологий.

Как правило, форфейтинг подразумевает среднесрочное финансирование, то есть сроком до пяти лет. Когда речь идет о реализации проектов инвестиционного характера, срок финансирования может быть увеличен до 10 и даже более лет.

Сегодня эти сделки практически не развиты в Казахстане, этому причина незнание многих предприятий про существование подобных сделок, еще форфейтинг часто путают с факторингом, и, пожалуй, самый актуальный вопрос на экономических форумах, в чем различие факторинга и форфейтинга, давайте разберемся.

Если и форфейтинг, и факторинг подразумеваются под собой продажу дебиторской задолженности предприятия банку или финансовой компании, то в чем разница? Существенное отличие – это срок предоставления средств. В рамках факторинга приобретается задолженность сроком до 2-3 месяцев, при форфейтинге – сроком на несколько лет. Минимальный срок жизни денежного обязательства, который может заинтересовать форфейтера – шесть месяцев. Факторинг может быть безрегрессным и регрессным, когда требование о погашении задолженности покупателя может быть обращено к продавцу. Обязательство же форфейтера выкупить долговое обязательство покупателя является, как говорят участники рынка, безусловным и безрегрессным. Дебиторская задолженность имеет документарную форму, то есть включена в вексель, аккредитив или банковскую гарантию.

Еще один фактор неиспользования данной сделки его цена, многие предприятия считают, что это не выгодно, поскольку несет в себе большие риски, и при установлении цены происходит неразбериха, так сколько все-таки стоит форфейтинг?

Долговое обязательство покупателя приобретается с дисконтом. Его размер определяется индивидуально и зависит от многих факторов: срок и объем финансирования, страна импортера, валюта операции, срок и график погашения долга и многие др. В целом, стоимость финансирования складывается из стоимости капитала на международном рынке, то есть ставки Libor, и оценки рисков, которые берет на себя форфейтер. Если сделка инициируется через посредника, его комиссия обойдется еще в 0,5-2% от суммы поставки. Стоимость операции можно заранее защитить в стоимость контракта.

Конечно, никто не отрицает, что форфейтинг несет в себе риски,

как и любая финансовая операция, но от рисков как таковых – политических, валютных и коммерческих – экспортёр застрахован соглашением с форфайтером. Поэтому есть смысл предупредить о некоторых сложностях, которые могут возникнуть. Если забыть о том, что форфайтинг на российском рынке только развивается и что получить финансирование сегодня не так просто, то самым трудным окажется сама процедура организации. Не то чтобы она очень сложная, просто переговоры и подготовительный этап могут занять значительно больше времени, чем планировалось. Поэтому приступать к организации финансирования нужно как можно раньше. Другой распространенной на практике проблемой являются импортные пошлины страны партнера. С учетом этой статьи расходов, а также стоимости финансирования для импортера, продукция российского предприятия может оказаться значительно дороже. В зависимости от того, на какой дисконт от поставки готов пойти экспортёр, он может предложить импортеру поделить с ним стоимость финансирования.

Как работает форфайтинг наглядно продемонстрировано на рисунке 1.

Рис. 1. Схема форфайтования

Финансирование экспорта осуществляется средствами зарубежных банков и финансовых структур. Экспортёр может обратиться сразу к форфайтеру. Действия будут следующими:

1. Экспортер связывается с форфайтером и запрашивает информацию о стоимости финансирования. Получив ответ, решает, приемлемы ли предлагаемые условия.
2. Если предлагаемые условия интересны, экспортер заключает контракт на поставку, с учетом условий финансирования.
3. Экспортер заключает с форфайтером соглашение (договор цессии) о выкупе платежного обязательства импортера.
4. Отгрузка продукции.
5. Предоставление документов, подтверждающих факт отгрузки товара.
6. Оплата.

В сделке может участвовать и банк (финансовая компания). Практически всегда он выступает в роли агента, перепродающего услугу зарубежной финансовой структуры. Если банк участвует в сделке собственными средствами – а это могут позволить себе только крупнейшие банки, – финансирование лишается своей «изюминки», то есть характерной для зарубежного рынка капитала низкой стоимости (*Libor + маржа банка от 0,25 до 3% + риск страны*).

Широкое распространение форфейтинга началось в Германии и Великобритании. Для Казахстана форфейтинговые операции не характерны. Большинство отечественных банков, имеющих такие операции в своем списке, в действительности ими не занимаются. Прежде всего, это связано с надежностью и репутацией многих финансовых агентов отечественного рынка. Многие участники постсоветского рынка часто не могут выступить гарантами определенных операций. Особенно это касается вексельного поручительства. Также необходимо учесть некоторую сложность схемы форфейтинговой операции. Для проведения одной и той же торговой сделки легче воспользоваться другими коммерческими кредитованиями, но возможно за меньшую выгоду.

Литература

1. Закон РК «О банках и банковской деятельности» № 2444 от 30.08.95 г. // Казахстанская правда, 1995, 6 сентября
2. Закон РК «О Национальном Банке РК» № 2155 от 13.03.95 г.
3. Анализ деятельности коммерческого банка. / Под ред. С.И. Кумок. - М.: «Вече», 1994.
4. Аникин А.В. Защита банковских вкладчиков. Российские проблемы в свете мирового опыта. - М.: «Дело», 1997.
5. Доллан Э.Дж. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика./ Пер.с англ. В. Лукашевич. - М., 1996.
6. Курсель-Сенеля Н. Банки. Их устройство, операции и управление. -

СПб.: «Питер», 1999

7. Мак Нотон Д. Банковские учреждения в развивающихся странах. Всемирный банк. - Вашингтон: ДС, 1997
8. Мамыров И.К. Проблемы развития экономики и образования в Казахстане. - Алматы: «Дауир», 1998

ПРОБЛЕМЫ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ

Чернякова Е.А.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

В современных условиях развитие бизнеса происходит на волне преобразований и изменений. Опыт управления в современных организациях нуждается в совершенствовании и изменениях путей ведения бизнеса. Бизнес - это процесс реализации актуальной идеи, приносящей прибыль, а также взаимодействие с другими участниками бизнес – среды. Реализация бизнес процессов требует качественного подхода к работе и применения опыта специалистов, которые способны выступать в роли консультантов или специалистов по ведению бизнеса по контракту. Следует отметить, что казахстанский опыт имеет определённые проблемы. Самыми актуальными в настоящее время являются: проблема коммуникаций, осуществление функции контроля, недостаток опыта руководящего состава.

Перечисленные выше проблемы управления тормозят процесс развития предприятий и мешают внедрению новых технологий. Новшества в управленческой деятельности затрагивают различные процессы, как производства, предоставления услуг, так и самих процессов взаимодействия участников рынка бизнес среды.

С позиций науки управление представляет собой целенаправленную переработку информации, которая насыщена огромным количеством достоверных материалов и недостоверных. Для того, чтобы использовать управленческую информацию, ее необходимо собрать, систематизировать, передавать, перемещать с одного объекта на другой, организовывать взаимосвязи между этими объектами. Это очень длительный процесс, требующий вовлечения специалистов, работников и заинтересованных в сотрудничестве сторон.

Управление в организации осуществляется через людей. Одним из важнейших инструментов управления является информация. Используя и передавая эту информацию, а также, получая обратные сиг-

налы, руководитель организует и мотивирует подчинённых. Многое зависит от его способности передавать информацию таким образом, чтобы достичь наиболее адекватного восприятия данной информации теми, кому она предназначена.

Эффективный обмен информацией необходим на всех этапах деятельности и во всех подразделениях организации для достижения намеченных целей, а также является важнейшим условием принятия обоснованных решений, играет огромную роль в межличностных отношениях и формировании имиджа организации. Без коммуникации невозможно и управление, потому что оно, с одной стороны опирается на существующие и сложившиеся формы коммуникации, с другой - формирует те формы коммуникации, которые облегчают как совместную деятельность, так и самоуправление. Процесс передачи информации и средства для этой передачи носят название коммуникации. Короче говоря, обмен информацией - важнейшая составная часть практических всех видов управленческой деятельности, так как процесс управления невозможен без поступления информационных данных с помощью мониторинга или сканирования среды, в которой она должна быть получена. Неудивительно поэтому, что большую часть своего рабочего времени менеджеры всех уровней тратят на коммуникации. Можно отметить, что управленческий состав почти 80% своего времени тратят на получение и переработку информации [1].

Без коммуникации невозможно существование никакой организованной группы людей. Коммуникация - это средство, с помощью которого в единое целое объединяется организованная деятельность. Коммуникация является средством, с помощью которого осуществляются изменения, информация приобретает эффективность, реализуются цели.

Коммуникации занимают важнейшее место в жизни организации и оказывают огромное влияние на индивидов и групп. Коммуникационный процесс сложен и состоит из ряда этапов, которые взаимосвязаны между собой и взаимозависимы. Каждый этап содержит комплекс необходимых последовательных действий для отражения информации в понятной закодированной форме. Кодирование информации в ряде случаев необходимо для сокращения времени передачи сообщения и отправки адресатам, способных понять информацию без препятствий [2].

Во многих организациях, где организация руководства находится на низком уровне, ошибочно построены коммуникации. Часто это свидетельствует о разрозненности коллектива, конфликты, неправильности построения организационной структуры [3]. При этом сле-

дует отметить функцию контроля – элемента системы управления. Слово «контроль» как и слово «власть» рождает, прежде всего, отрицательные эмоции. Для многих людей контроль означает, прежде всего, ограничение (как цепь для собаки), принуждение, отсутствие самостоятельности и т.п. - в общем, все то, что прямо противоположно нашим представлениям о свободе личности. Вследствие такого устойчивого восприятия, контроль относится к числу тех функций управления, сущность которых понимается чаще всего неправильно. Если спросить, что же означает контроль для менеджера, то чаще всего люди ответят вам, - это то, что позволяет удерживать работников в определенных рамках. Один из аспектов контроля действительно состоит в обеспечении подчинения чему-то. Однако сводить контроль просто к некоторым ограничениям, исключающим возможность действий, наносящих вред организации и заставляющих каждого вести себя строго дисциплинированно, - означало бы упустить из виду основную задачу управления. КОНТРОЛЬ - это процесс обеспечения достижения организацией своих целей.

Процесс контроля состоит из установки стандартов, измерения фактически достигнутых результатов и проведения корректировок в том случае, если достигнутые результаты существенно отличаются от установленных стандартов. Руководители начинают осуществлять функцию контроля с того самого момента, когда они сформулировали цели и задачи и создали организацию. Контроль очень важен, если вы хотите, чтобы организация функционировала успешно. Без контроля начинается хаос, и объединить деятельность каких-либо групп становится невозможно. Важно и то, что уже сами по себе цели, планы и структура организации определяют ее направление деятельности, распределяя ее усилия тем или иным образом и направляя выполнение работ. К сожалению, хотя большинство менеджеров хорошо знают о том, что процесс контроля может быть использован для оказания положительного воздействия на поведение сотрудников, некоторые забывают о возможностях контроля вызывать непреднамеренные срывы в поведении людей. Эти негативные явления часто являются побочными результатами наглядности действия системы контроля. Исходя из определения и пояснения выше изложенного, осуществление функции контроля влечет сложность и проблему при ее осуществлении. Недостаток средств, квалифицированных специалистов, плохая организация системы контроля влекут к нарушению в работе. В крупных казахстанских организациях осуществление функции контроля как раз отражается в реализации целей подразделений. Исходя из существующих видов контроля, контроль должен проявляться на все

стадиях, начиная с постановки цели и заканчивая заключительным этапом контроля. При предварительном контроле проблема может возникнуть в ходе изучения и анализа пакета документов потенциальных сотрудников. То есть документы, содержащие информацию о придуманном трудовом стаже и несуществующем месте работы, могут негативно сказаться на качестве работы сотрудников. При предварительном контроле все документы говорят от компетентности работника, но в осуществлении работы работник может столкнуться с незнанием подходов к работе и невыполнением планов работы. Что и является причиной в осуществлении управленческой деятельности и непосредственной работы сотрудников среднего и низшего звена [1].

Из вышеперечисленных рассмотренных проблем вытекает проблема в недостатке знаний и опыта руководящего состава, то есть проблема качества управленческих кадров. Система менеджмента построена на знании, компетентности и опыте работы руководителя. Руководитель должен знать свое направление работы, подходы и возможные отклонения от норм, если речь идет о производственной деятельности. Если же речь идет об услугах, то технология проведения работы должна быть соблюдена и последовательность воплощения идеи должна иметь положительный результат. Если же получен негативный результат или имеются большие отклонения от нормы, то это говорит о плохой организации в работе, о неграмотном подходе в постановке цели и ее реализации. Виной этому является недостаток знаний и опыта руководителя [3].

Таким образом, рассмотренные выше проблемы являются первоочередными в системе управления и требуют детальной проработки. Проблема коммуникаций, осуществления функции контроля и недостаток знаний руководителей должны быть разрешены, и необходимо сформировать конкретный четкий план взаимодействия сотрудников, определён регламент работы. Политика предприятия и стратегический план отражают цели и задачи предприятия, направленные на их реализацию и достижения. Результатом стратегической цели чаще всего является развитие деятельности предприятия, слаженность системы взаимодействия и управления, качественный подход к производству продукции и предоставлению услуг, повышение прибыли и так далее. Необходимость в пересмотре регламентов работы и улучшение качества работы позволяют разрешить эти проблемы и улучшить качество управления и результативности деятельности.

Литература

1. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент: Учебник для вузов. –

- М., 2007.
2. Дойль, П. Менеджмент: стратегия и тактика. – СПб., 2005.
 3. Шарков, Ф. И. Основы теории коммуникации. – М., 2007.

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Мұратбекова А.М., Кайгородцев А.А.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Риск – это подверженность предприятия неопределенности, связанной с событиями или действиями, которые могут негативно влиять на достижение его целей и задач.

Классификация предпринимательских рисков представлена в таблице 1, в которой риски в зависимости от классификационного признака разбиты на пять групп.

Таблица 1. Классификация предпринимательских рисков

Признак классификации	Вид риска
1 Уровень управления	– стратегический; – операционный.
2 Функциональные области деятельности	– маркетинговый; – проектный; – производственный; – риск нарушения потоков материальных ресурсов; – риск потери кадрового потенциала; – финансовый.
3 Вид актива	– риск снижения стоимости основного и оборотного капитала; – риск утраты деловой репутации, бренда, марки и пр.
4 Механизм потери собственности	– банкротства; – поглощения.
5 Среда функционирования бизнеса	– страновой риск (экономический, политический, демографический и пр.); – риск изменения мировой экономической и политической обстановки.

Примечание – составлено авторами на основе [1].

Управление предпринимательскими рисками – процесс выявления и оценки рисков бизнеса, определения факторов, вызывающих риски, активного воздействия на эти факторы с целью снижения степени их опасности.

Цель управления рисками – достижение и поддержание такого состояния защищенности бизнеса от рисков, которое соответствует целям собственников и менеджмента предприятия.

Внешние факторы риска – явления, события, организации и люди, которые извне оказывают влияние на бизнес предприятия и являются причинами вероятных потерь для бизнеса.

К внешним факторам риска можно отнести:

- конкуренцию;
- национальная и региональная экономическая ситуация;
- техногенные ситуации;
- природные катаклизмы;
- социальные проблемы;
- политическая ситуация;
- ситуация на финансовых рынках;
- правовая ситуация в сфере бизнеса;
- криминальная ситуация.

Внутренние факторы риска – это причины предпринимательских потерь внутри компаний.

Внутренними причинами предпринимательских рисков являются несовершенство структуры предприятия, ошибки собственников и менеджмента, отсутствие у персонала мотивации на добросовестный труд, а иногда саботаж, воровство, предательство сотрудников.

Объекты риска – это то, что подлежит активной защите от влияния внутренних и внешних факторов риска; это конкретные материальные объекты, и отдельные виды деятельности компании, и важные ценности.

Защите подлежат следующие группы объектов предпринимательского риска: имущество (земля, здания, сооружения, машины и оборудование, транспорт, права и привилегии, торговые марки и бренды, ноу-хау, опыт, гудвил, деловая репутация, интеллектуальная собственность); доходы (процесс получения, деловые отношения, прибыль, рента, платежи к получению); свобода от ответственности (опасность продукции, опасность производства, опасность правонарушений); ключевой персонал предприятия (жизнь и здоровье, деловая репутация, связи, личные доходы, личная свобода, уникальные личные качества).

Управление рисками, являющееся составной частью системы стратегического управления предприятием, является постоянным, динамичным и непрерывным процессом, этапы которого схематически представлены на рисунке 1.

Многообразные способы устранения или минимизации рисков

можно объединить в несколько групп:

1. Уклонение от риска – разработка стратегических и тактических решений, исключающих возникновение рисковых ситуаций, или отказ от реализации проекта.

2. Локализация риска осуществляется в результате сосредоточения деятельности, связанной с повышенным риском в пределах небольшого дочернего хозяйствующего субъекта.

3. Распределение риска производится как во времени, так и в «пространстве». Распределение риска по времени включает поэтапное выполнение и оценку на каждом этапе реализации бизнес-проекта. Распределение риска в пространстве предусматривает распределение риска между участниками предпринимательской деятельности, дробление рынка сбыта и поставщиков.

4. Компенсация риска основана на создании системы материальных (страховые запасы сырья, комплектующих, свободные мощности и денежные средства и т.п.) и/ или информационных резервов и составлении соответствующих планов их использования.

Политика управления рисками – это документ, который:

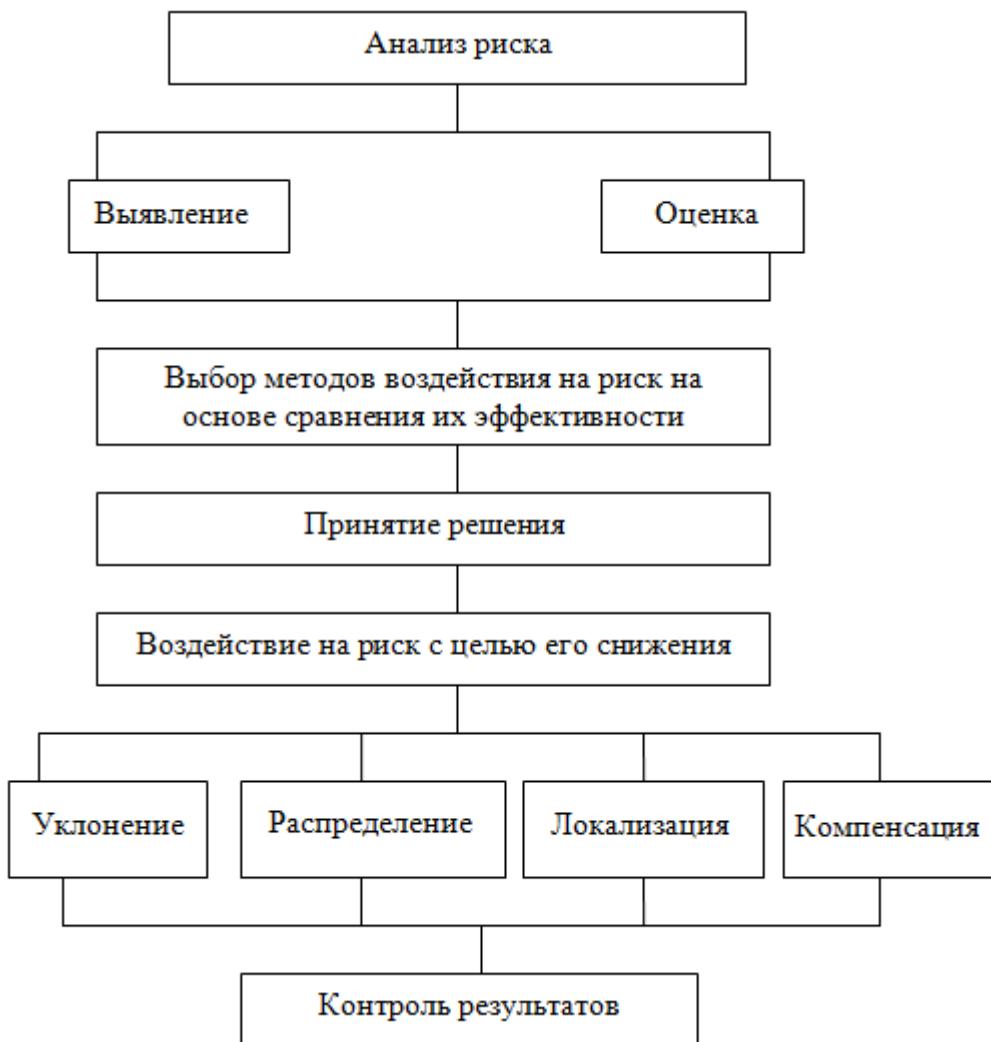
- отражает видение, цели и задачи системы управления рисками;
- определяет основные компоненты и структуру системы управления рисками;
- обеспечивает систематический и последовательный подход при осуществлении процесса управления рисками.

Целями политики управления рисками являются:

- построение эффективной комплексной системы и создание интегрированного процесса управления рисками, а также постоянное совершенствование деятельности предприятия на основе единого стандартизированного подхода к методам и процедурам управления рисками;
- обеспечение принятия руководством предприятия приемлемых рисков, адекватных масштабам его деятельности;
- определение удерживающей способности, то есть размера убытков в результате наступления событий, которые предприятие может профинансировать за счет собственных средств;
- обеспечение эффективного управления принятыми рисками.

Политика управления рисками направлена на выполнение следующих задач:

- создание условий для принятия эффективных управленческих решений;

Примечание – Источник [1].

Рис. 1. Этапы процесса управления рисками

- обеспечение непрерывного согласованного процесса управления рисками, основанного на своевременной идентификации, оценке, анализе, мониторинге, контроле рисков для достижения целей предприятия;
- внедрение и совершенствование системы управления, позволяющей предотвращать и минимизировать потенциально негативные события;
- повышение эффективности распределения и использования ресурсов;
- предотвращение потерь и убытков путем повышения эффективности деятельности предприятия, обеспечивающее защиту его активов;
- обеспечение эффективности бизнес-процессов, достоверности внутренней и внешней отчетности и содействие соблюдению юриди-

ческих норм.

Стратегические цели деятельности предприятия являются основой для определения его операционных целей.

Предприятие подвержено воздействию внешних и внутренних рисков. В связи с этим постановка целей является основным условием эффективной идентификации и оценки рисков, а также разработки методик управления рисками.

Предприятие ежегодно устанавливает альтернативные пути достижения своих целей и определяет риски, связанные с такими альтернативами или событиями, которые могут повлиять на достижение поставленных целей. Такой анализ является основой для идентификации рисков.

Риски предприятия при постановке целей могут быть снижены путем использования системы стратегического планирования, а именно: разработки бизнес-планов, планов развития, определения стратегических направлений развития компании.

Литература

1. Кайгородцев А.А., Нурмухаметов Н.Н. Корпоративное управление: Учебник. – Астана, 2013. – 231 с.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦЕНОВЫХ ОТНОШЕНИЙ НА РЫНКЕ ЗЕРНА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ НА ПРИБЫЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ

Камбетова С.М., Клецова Е.В.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

В Казахстане применяются следующие виды государственного вмешательства в деятельность рынка пшеницы: закуп зерна в государственные резервы; закуп зерна государственной компанией для коммерческого использования; субсидирование производителей пшеницы; субсидирование экспорта; запрет на экспорт. Прибыльность зерновых хозяйств значительной мере определяется мерами государственной поддержки.

Государственной поддержкой охвачен практически весь цикл производства и оборота зерновых. Основным способом государственных интервенций на зерновом рынке являются государственные за-

купки Продкорпорацией. Изначально деятельность Продкорпорации была направлена лишь на закуп зерна и хранение государственного резерва, на сегодняшний день помимо этой функции она занимается коммерческим закупом зерна, в том числе по контрактам с отложенной поставкой, инвестиционной деятельностью и экспортом зерна.

Действия Продкорпорации получают как позитивную, так и негативную оценку. Основной причиной недовольства фермеров служат изменения, внесенные в 2010 г. в Закон «О зерне», где закреплена обязанность каждого фермера с площадью пашни более 500 га продавать 20% собранного урожая Продкорпорации. Так как в 2010 г. Продкорпорация произвела закуп зерна по ценам ниже рыночной, это негативно повлияло на и без того плачевное положение фермеров, пострадавших от сильнейшей засухи.

Еще одним видом государственного вмешательства, сдерживающим развитие рынка зерна, был запрет на экспорт зерна, введенный с апреля по сентябрь 2008 г. Основной эффект от введения запрета заключался в «защите» внутреннего рынка от сигналов мирового рынка, т.е. тогда как цена в Мексиканском заливе начала падать, цена в Казахстане росла, более того, внутренняя цена продолжала расти до конца того года и в декабре превысила экспортную цену [1, С. 125].

Таким образом, можно сделать вывод, что государственное вмешательство оказывает значительный эффект на казахстанский рынок пшеницы. Продкорпорация стала крупнейшей трейдинговой компанией и маркет-мейкером на местном рынке, использующей административный ресурс через местные исполнительные органы.

Реализация данного механизма привела к тому, что в последние годы все чаще складывается ситуация, когда фермеры ждут объявления цены государственных закупок зерна, прежде чем начать свои продажи, и если цена оказывается выше рыночной, остальные трейдеры вынуждены ждать, пока Продкорпорация не закончит закуп.

Вместе с тем необходимо отметить, что Продкорпорация имеет логистическую инфраструктуру, в частности, она владеет терминалом в Актау на Каспийском море, что дает ей привилегированное положение по сравнению с другими участниками рынка.

Основной мерой в системе государственного регулирования является поддержка определенного уровня цен, обеспечивающего стабильность доходов сельхозтоваропроизводителей. Для этого государство устанавливает лимиты на цены, производит дотации и компенсации. Вместе с тем рыночная цена не удовлетворяет интересы сельхозтоваропроизводителей по причине несбалансированности спроса и предложения на зерновые. Поэтому государство должно компенсиро-

вать сельхозтоваропроизводителям отклонение от рыночной цены в размерах, необходимых для их деятельности на определенном уровне доходности.

В целях защиты внутреннего рынка от необоснованного роста цен на продукцию мукомольной и хлебопекарной промышленности предлагается применение различных методов регулирования цен, которые в основном сводятся к следующему:

– установление соотношений между розничными, оптовыми и закупочными ценами на зерно, муку и хлеб на основе введения ограничения на доходности в торговле и перерабатывающей промышленности;

– введение на зерно, закупаемое в государственный фонд, системы двух закупочных цен: «твердые закупочные» цены, составляющие 2/3 полной закупочной цены, и «закупочные цены с бюджетной надбавкой», равные 1/3 полной закупочной цены. Вместе с тем, в себестоимости переработки зерна предлагается учитывать только 2/3 данной цены без учета бюджетной надбавки.

Закупочные цены могут использоваться в качестве основы для установления гарантированных цен, залоговых ставок, а также для расчета дотаций и компенсаций сельскохозяйственным товаропроизводителям и решения вопросов льготного налогообложения села. Следует принять во внимание то обстоятельство, что система цен должна формироваться на базе закупочных цен. Так, если их уровень завышается, то это приводит к увеличению расходов государственного бюджета на формирование и поддержание системы цен в целом.

Гарантированные закупочные цены несут огромную функциональную нагрузку. Их целесообразно использовать при закупках зерна для государственных нужд в том случае, когда средние рыночные цены ниже гарантированных, представляя собой минимально допустимую границу уровня цен на продукцию, выполняя страховую функцию. Их используют по согласованию с сельхозтоваропроизводителями при закупке продукции на государственные нужды, для расчета доплат к рыночным ценам при реализации в пределах установленных квот. Они служат базой для расчета авансовых выплат производителям сельскохозяйственной продукции, заключившим договора на поставку в государственный фонд [2, С. 150].

Рекомендуемой базой для определения гарантированной закупочной цены на зерно должны стать себестоимость, прогнозируемая на базе фактической, и рентабельность, уровень которой позволит обеспечить получение прибыли сельхозтоваропроизводителем. Другими словами, методика определения гарантированных закупочных

цен должна основываться на использовании себестоимости, скорректированной на индекс (дефлятор) цен, и норматива рентабельности, который отражал бы ее фактический уровень в предшествующем периоде.

Центральным звеном в рекомендуемой системе цен в соответствии с государственным регулированием через деятельность Продкорпорации являются закупочные (гарантированные) цены, гарантируемые государством для закупа зерновых в государственные фонды.

Вместе с тем, Продкорпорация может использовать три вида цен на закуп зерновых в государственный и коммерческий фонды: целевая цена – цена устанавливается на основе среднего уровня рыночных цен, она является базой для определения цен вмешательства; закупочная (гарантированная) цена – закуп по ней производится, когда средние рыночные цены ниже минимально допустимой границы цены равной себестоимости, она используется для расчета уровня компенсаций и доплат; цена вмешательства – используется, когда требуются экстренные меры по стабилизации рынка зерна на основе государственных интервенций.

Предприятие при установлении гарантированной закупочной цены на зерно руководствуется средним уровнем себестоимости и уровнем рентабельности, который не всегда учитывает интересы сельхозтоваропроизводителей. Решающая роль в регулировании уровня рыночной цены отводится формированию интервенционного зернового фонда. Его особая значимость для страны обуславливается неустойчивостью зернового производства. Посредством зерновых интервенций государство регулирует ситуацию на зерновом рынке. Например, в случае снижения рыночных цен на зерно ниже установленного минимального уровня оно может закупить определенный его объем через Продкорпорацию в государственные ресурсы и таким образом повысить цены. Уровень минимальной интервенционной цены должен вытекать из фактических цен реализации зерна сельскохозяйственными товаропроизводителями, включать затраты по транспортировке зерна до интервенционного склада, погрузке и разгрузке, налог на добавленную стоимость.

Сложившаяся на зерновом рынке ситуация характеризуется отсутствием системности и предсказуемости в действиях государства и государственных компаний, что однозначно приводит к дестабилизирующему эффекту на зерновом рынке [3].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что для обеспечения благоприятной ситуации на рынке необходимо поддержание рационального соотношения между закупочными, оптовыми и розничными

ценами в продуктовой цепочке: цена поставки зерна - оптовая цена на муку, комбикорма, мясо, молоко, яйца – розничная цена на хлеб, мясомолочные продукты, яйца.

Для обеспечения устойчивого паритета цен необходимо государственное регулирование процессов пропорционального повышения цен, исключающее значительные скачки на отдельные виды ресурсов, создание условий, обеспечивающих развитие воспроизводственных процессов, в первую очередь, в сельскохозяйственном секторе.

Литература

1. Мамыров Н.К., Ихданов Ж.О. Государственное регулирование экономики в условиях Казахстана: Учеб. - Алматы, 1998. – 125 с.
2. Ходов Л.Г. Государственное регулирование национальной экономики: Учебник. — М.: Экономистъ, 2005. – 150 с.
3. Программа Министерства сельского хозяйства «Агропромышленный комплекс: ситуация, тенденция, прогноз». — Астана. - 2008. - Март.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ АПК

Пономарев И.В., Ситникова Е.С.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

С развитием рыночных отношений объективно возникает необходимость определения экономической эффективности разных форм собственности, на основе новых методологических подходов, так как существующие традиционные показатели не полностью характеризуют эффективность деятельности различных типов хозяйств в условиях рынка.

Как показывает исследование, при разработке теоретико-методологических проблем определения экономической эффективности предприятий конкурентоспособности рынка продукции АПК можно использовать следующую схему построения: эффективность аграрного производства - эффективность хозяйства (предприятия) - эффективность производства.

Недостаточная разработанность теоретических и методологических вопросов эффективности сельскохозяйственного производства с

учетом различных региональных условий не дает возможности в полной мере использовать рыночный механизм в развитии хозяйств, коллективных и других хозяйственных формирований. В связи с этим правильное методологическое определение эффективности производства и ее сущности, критериев, показателей различных форм хозяйствования в условиях многоукладной экономики имеет важное значение для оценки эффективности рыночного механизма в сельском хозяйстве.

В экономической литературе по рыночной экономике вопрос о критериях и показателях эффективности сельскохозяйственного производства вообще, и производства продукции АПК в условиях трансформирующиеся экономики, в частности, еще не разработан, и отдельные положения, выдвигаемые некоторыми авторами в порядке постановки, являются дискуссионными. Так, ряд экономистов полагают, что эффективность производства можно определить на основе единого обобщающего критерия, который синтезирует все стороны относительной результативности вложенного капитала, а другие - предпочитают использовать систему критериев. Многие экономисты в условиях рыночных отношений не признают необходимости выделения определенного системой показатели эффективности производства и предлагают определить эффективность сельскохозяйственного производства непосредственно с помощью системы показателей, которые в свою очередь разделяются на частные и общие, а также на основные и дополнительные.

Как показывает исследование, несмотря на важную практическую значимость определения эффективности производства при оценке рыночного ведения хозяйства, методология этой крупной проблемы пока еще остается неполной, учитывающей не все факторы. Применяемые в условиях плановой экономики методики и системы показателей не способны использовать всестороннюю комплексную оценку эффективности рыночных методов хозяйствования.

Вместе с тем, определение эффективности производства требует специальных методических подходов, учитывающих особенности функционирования рыночного механизма. Мы попытались обобщить методические подходы к оценке эффективности производства в системе рыночного ведения сельского хозяйства. Выяснилось, что большая часть ученых имеет одностороннее представление об эффективности как отдельной категории. Исходя из общего понимания, эффективность производства можно характеризовать как результативность применения комплекса технических, технологических, организационных и экономических мер, направленных на производительное ис-

пользование средств и ресурсов в сельском хозяйстве для производства необходимой сельскохозяйственной продукции. Однако такое определение не позволяет реально раскрыть механизм формирования эффективности рыночного ведения хозяйства.

В общей теории рыночных отношений эффективность рассматривается как одна из важнейших характеристик по соотношению результатов функционирования производства и связанных с его деятельностью затрат. Отталкиваясь от общего определения, эффективность рыночного сельскохозяйственного производства можно расценивать как отношение полезных конечных результатов его функционирования к объему используемых или затрачиваемых ресурсов.

При определении критерия и показателей эффективности конкурентоспособности рынка АПК, на наш взгляд, необходимо исходить из единства его цели на всех уровнях производства. Такой целью в условиях рыночной экономики является максимизация прибыли в процессе хозяйственной деятельности. На достижение данной цели должно быть использовано оптимальное количество производственных ресурсов: земля, труд и капитал.

Эффективность можно исследовать с различных сторон: с точки зрения формирования затрат, планирования объема производства, прибыли, реализации инвестиционных проектов и др. Однако анализ поведения затрат, методов их распределения, составление и контроль выполнения смет, калькулирование себестоимости изделий и продукта, определение порога рентабельности производства и реализаций продукции – лишь необходимый начальный этап анализа общей эффективности деятельности предприятия, функционирующего как единое целое. Результаты анализа дают администрации предприятия и другим пользователям – субъектам анализа необходимую информацию о состоянии анализируемых объектов.

Цели субъектов анализа могут быть различными, но все они сходятся в главном - получение ключевых параметров, позволяющих дать точную оценку как текущего состояния объекта, так и перспектив его развития. Если интерес предприятия ранее был определен вопросами производства, то при новых условиях необходим учет целей и интересов разных субъектов анализа, заинтересованных в работе организации.

Анализируя систему показателей эффективности в отечественной науке и практике, выделим следующие их группы:

- обобщающие показатели эффективности;
- показатели эффективности живого труда (трудовых ресурсов);
- показатели эффективности использования основных фондов,

оборотных средств и капитальных вложений;

- показатели эффективности использования материальных ресурсов;

- показатели экономической эффективности новой техники (отражение экономической эффективности новой техники в плановых и отчетных показателях).

Все рассмотренные варианты системы показателей эффективности не являются закрытыми, содержание их в значительной мере однородно. Эта система дополняется другими характеристиками в зависимости от целей, степени детализации и глубины анализа. Так, имеются рекомендации рассчитывать показатели эффективности по отношению к добавленной стоимости и по применению этого показателя для оценки эффективности использования капитала. В акционерных обществах дополнительно контролируется доходность (прибыльность) акций, что отражает интересы акционеров и будущих инвесторов. При анализе текущей и стратегической эффективности используются показатели, отражающие внутреннюю структуру ресурсов и дающие дополнительную информацию об эффективности предприятия. В условиях рыночной экономики обязательным является сравнение показателей эффективности с аналогичными показателями конкурирующих фирм, а также со среднеотраслевым уровнем.

Предприятие как часть социально-экономической структуры общества заинтересовано в публикации своих финансовых отчетов с целью использования этой информации «внешними» организациями, заинтересованными в работе данного предприятия или обеспечивающими его кредитными, инвестиционными и другими ресурсами. Помимо этого, каждое предприятие, производящее товары и услуги, тщательно контролирует эффективность своей производственной деятельности как материальной основы бизнеса и главного средства его устойчивого финансового состояния и конкурентоспособности. Соответствующая информация - методы учета, анализа, планирования, контроля эффективности использования производственных ресурсов - предназначена для внутреннего использования, прежде всего менеджерами компании, она в основном недоступна для «аутсайдеров» предприятия и охраняется законом о коммерческой тайне.

К основным факторам, определяющим экономическую эффективность сельскохозяйственного производства, относят:

- а) природный фактор;
- б) разделение труда;
- в) коопeração;
- г) размеры производства;

- д) научно-технический прогресс;
- е) обмен;
- ж) организация;
- з) личный фактор.

Достижение прогнозных параметров производственной деятельности фермерских хозяйств в каждом конкретном случае предполагает эффективное их функционирование в условиях экономической нестабильности и либерализации экономических отношений.

В основе оценки сравнительной эффективности производства, представленной в таблице 1, лежит сопоставление фактического изменения показателей за отчетный и базовый периоды. При этом объемы роста производства продукции по годам в стоимостном выражении определяются в сопоставимых ценах.

Таблица 1. Система дифференцированных показателей оценки эффективности производства в сельском хозяйстве

РЕСУРС	Результат производства			
	Валовая продукция (ВП)	Конечная продукция (КП)	Валовой доход (ВД)	Чистый доход (ЧД)
Земельные угодья (У)	ВП/У	КП/У	ВД/ У	ЧД /У
Живой труд (Т)	ВП/Т	КП/Т	ВД/ Т	ЧД /Т
Овеществленный труд (Ф)	ВП/Ф	КП/Ф	ВД/ Ф	ЧД /Ф
Текущие затраты (З)	ВП/З	КП/З	ВД/ З	ЧД /З

Для объективной сравнительной оценки уровня использования земельных угодий необходимо учитывать один из важнейших факторов, влияющих на результаты земледелия - качество земель. Поэтому полученные данные об экономической эффективности использования земли корректируются с учетом ее кадастровой (баллы) и экономической (денежной) оценок.

К показателям сравнительной эффективности труда относятся:

- темп роста производительности труда;
- доля прироста продукции за счет повышения производительности труда;
- экономия живого труда работников за анализируемый год по сравнению с базисным.

Сравнительная эффективность использования производственных

фондов и текущих затрат определяется относительной экономией на единицу выпускаемой продукции основных производственных фондов, нормируемых оборотных средств, материальных затрат, фонда оплаты труда. Относительная экономия использования основных производственных фондов характеризует условное их высвобождение в результате повышения фондоотдачи по сравнению с предыдущим годом.

Последовательный учет и системное использование с определяющих факторов эффективности функционирования предприятий АПК позволяют успешно преодолевать возможные экономические сложности, находить приоритетные направления позитивного развития, быстро формировать конкурентоспособное производство.

Как указывалось выше, систему внутренних факторов, действующих на эффективность хозяйственной деятельности, необходимо рассматривать с позиции системного подхода и экономического анализа, как функции управления производством. Эффективность хозяйственной деятельности характеризуется сравнительно небольшим кругом показателей. Но на каждый такой показатель оказывает влияние целая система факторов. Для системного подхода характерны комплексная оценка влияния разноплановых факторов, целевой подход к их изучению. Комплексная классификация факторов дает возможность моделировать хозяйственную деятельность, осуществлять комплексный поиск внутрихозяйственных резервов с целью повышения эффективности производства.

В настоящее время становится общеизвестным: как бы хорошо ни было отлажено производство, отсутствие необходимых инвестиций (например, под оборотные средства) приводит к отрицательному коммерческому эффекту. То же самое происходит и при возникновении проблем с реализацией продукта или же в случае недобросовестной конкуренции. Поэтому при совершенствовании хозяйственных и внутрихозяйственных экономических отношений важно достоверно определять статус каждого из товаропроизводителей, предусмотрев равнозначность и равноправность их функционирования, включая внутрихозяйственные подразделения. Это значит, что первичные трудовые коллективы должны: по характеру своей деятельности и отношению к средствам производства максимально приблизиться к свободным предпринимательским формированиям и обладать правом собственности не только на средства производства, но и на готовый продукт; иметь свой текущий счет в банке или центре финансового учета предприятия; самостоятельно увязывать структуру производства с рынками сбыта, определяя приемлемую политику цен; перейти на

коммерческий расчет и полное самофинансирование.

Литература

1. Апсалямов Н.А. Агропромышленный сектор Республики Казахстан: проблемы становления и развития. – Алматы, 2003.
2. Калиев Г.А. Аграрная реформа в Казахстане: история, современность, перспективы. – Алматы: «Бастау». – 1998.
3. Елисеева Т.П. Экономический анализ хозяйственной деятельности: учебное пособие для вузов. - Минск, 2007.
4. Буздалов И.Н., Кресникова Н.И., Крылатых Э.Н., Петриков А.В. Аграрная реформа в России. - М., 2000.
5. Послание Главы государства народу Казахстана от 14 декабря 2012 года.

АНАЛИЗ СТРАХОВАНИЯ РИСКОВ КРЕДИТОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Солтабаева А.А., Яловецкий Г.М.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Особенности страхования рисков кредитования определяются социально-экономическими условиями, связанными с переходом на рыночную экономику; развитием страхования; состоянием предпринимательства.

Прежде всего, страхование кредитов получило бурное развитие в 1991-2001 гг., когда в Казахстане обострился экономический кризис после разрыва хозяйственных связей с предприятиями бывшего Союза, нарастал темп инфляции (в 2000 г. составила 2258%), усиливалась тенденция спада производства, резко снизились капиталовложения (на 77,9%) [41], упала покупательная способность населения. В целом валовый внутренний продукт за этот период снизился на 50,1%, промышленное производство сократилось на 48,8% [1; с. 11].

Вместе с тем, начались необратимые структурные изменения в экономике. Принятая Программа разгосударствлениями приватизации, предполагавшая осуществление приватизационного процесса в три этапа, а также предоставление налоговых льгот вновь зарегистрированным малым предприятиям позволили увеличить число частных предпринимателей, объем выпускаемой ими продукции. Так, например, к началу 2002 года действовало 11,5 тысячи малых предприятий,

численность работающих составила более 150 тысяч человек, а объем произведенной продукции, оказанных услуг за 2001 год - около 2,4 млрд.тенге.

Реорганизовывалась банковская система: создавалась сеть банков второго уровня, представленная акционерными и коммерческими 'банками'; контроль за их деятельностью осуществлялся Национальным банком. Естественно, реальные потребности предпринимателей заключались в расширении как числа, так и качества банковских услуг (своевременность платежей, уровень обслуживания клиентов), но наиболее актуальным было получение кредитных ресурсов.

Нельзя не отличить положительное в страховой монополии. Во-первых, это концентрация огромных сумм - источников инвестирования. Во-вторых, согласно известной формуле: когда в страховании участвуют миллионы страхователей и застрахованы сотни миллионов объектов, тогда становится возможным возмещение максимального ущерба при минимальных ставках страховых премий.

Но в рыночных условиях страховые фирмы вынуждены будут: - расширить ассортимент предлагаемых услуг - страхование кредитов, туристов, медицинское, инвестиций и т.д.:

- повышать их качество - четкость определения вероятности риска, оперативность в выплате страховых сумм и т.п.; - проводить объективную тарифную политику.

Другой особенностью страхования рисков кредитования является то, что именно кредитование новых рыночных хозяйствующих субъектов оказалось первым предпринимательским риском, принятым на страхование.

Для существовавшего ранее централизованного хозяйства при господстве общественной собственности риск выступает как категория, противостоящая директивно-плановому развитию. Для рыночного хозяйства риск - это адекватно присущее ему явление, неотъемлемое свойство. Успешно движется вперед тот, кто инициативен и предпринимчив, ищет нетрадиционное решение. А инициатива - это почти всегда риск со многими неизвестными, конечно, с расчетом, на удачу, но далеко не всегда заканчивающийся успехом. И от всех неожиданных с возможными неблагоприятными последствиями рисков предприниматель должен иметь гарантированную защиту.

Законом рыночной экономики является развитие от спроса к предложению. Именно таким должен быть и страховой рынок, чтобы на нем каждое хозяйство смогло найти страховку от любых рисков, которые ему представляются существенными, исходя из характера деятельности. Следовательно, в условиях рынка исключительную ак-

туальность приобретает страхование от предпринимательских, технических, правовых рисков. Ведь страхование - не только самозащита их от неблагоприятного изменения экономической конъюнктуры.

Росту числа страховых компаний, возможности оказывать различные виды страхования, повлекшее за собой приход недобросовестных и некомпетентных в страховом деле структур, способствовали несовершенство законодательства в этой области, а также долгое отсутствие контролирующего органа по страховому надзору.

Особенностью рассматриваемого вида услуг является страхование исключительно краткосрочных кредитов. В условиях проводимой Национальным банком политики увеличения учетной ставки "с целью сжатия кредитной массы и уменьшения кредитной эмиссии" [2; с. 48] коммерческие банки проводили в основном краткосрочное кредитование, используемое малыми и средними предприятиями исключительно для финансирования торговых операций. На конец 2001 г. доля долгосрочных кредитов в общем их объеме составила только 3,6% [1; с. 61].

Однако большинство предпринимателей, получавшие кредит для крупных сделок, не могли предоставить залоговое имущество, достаточное и приемлемое для банка. Воспользовавшись ситуацией, отдельные банки создавали собственные страховые компании даже под одноименным названием и требовали обязательного страхования в ней всех предпринимателей при получении займа.

Отсюда вытекает другая особенность страхования кредита, характеризуемая тем, что оно косвенно способствовало банку получать сверхприбыль в виде страховых взносов помимо процентов по основному долгу. Также многие страховые компании на основе Генерального соглашения о сотрудничестве отчисляли комиссионное вознаграждение за предоставленных клиентов.

Таким образом, при страховании рисков непогашения кредита банки получали двойную выгоду: обеспечивали относительную непрерывность кругооборота выдаваемых кредитных ресурсов путем страхования и получали дополнительные "проценты" от страхователей.

Существенной особенностью страхования рисков кредитования является объект страхования - денежные ресурсы (в других видах страхования - жизнь, имущество, урожай и т.д.), что требовало эффективного их размещения страховой фирмой. Другими особенностями являются порядок заключения страховых договоров и выплаты страхового возмещения.

При страховании кредитов может быть заключен как трехсторон-

ний договор (банк - клиент - страховая фирма), так и двусторонний (клиент - страховая фирма). В первом случае оговариваются, в частности, кроме всего прочего, действия банка и страховой компании в отношении друг другу и совместные - по отношению к клиенту. Во втором случае страховая фирма самостоятельно принимает все "бремя" ответственности за поведение клиента.

В каждом из вариантов есть свои плюсы и минусы как для банка, так и для страховой фирмы. Для добропорядочного клиента это в целом не играет роли. Для нечистоплотных клиентов всегда выгоднее, когда банк и страховая фирма действуют разобщено. Что может на-долго подорвать идею страхования кредитов, так это имевшие место инциденты, когда страховая фирма и клиент вступают в преступный сговор против банка, аналогично - то же самое делают банк и клиент для страховой компании. В таких случаях, если и мошенников все оговорено, деньги у третьей стороны пропадают. Исходя, из этой особенности стратегически - и банку, и страховщику целесообразнее подписывать трехсторонний договор.

Прошлый опыт страхования кредитов, когда недостаточное внимание уделялось изучению финансового положения страхователя, было недоступным изучение и применение мировой практики из-за отсутствия прямых связей с иностранными компаниями, а также несовершенство законодательства) непонимание банкирами сути страхования привели к тому обстоятельству, что Национальный банк указал банкам второго уровня не принимать в качестве обеспечения возврата кредита страховой полис. А риски финансирования как и раньше сопровождают предпринимательские проекты, а МСБ все еще не имеют приемлемого обеспечения и не могут получать финансирование, необходимое для развития производства. Ведь страхование рисков, финансирования (кредитования) направлено, прежде всего, на защиту интересов инвесторов, кредиторов и в соответствии со ст. 1 (пункт 1) Указа Президента Республики Казахстан, имеющего силу Закона, "О страховании" от 3 октября 2002 г. "представляет собой отношение по имущественной защите интересов физических и юридических лиц (застрахованных при наступлении определенных страховых случаев) посредством выплат страховых возмещений за счет денежных фондов, формируемых страховщиками из уплачиваемых им страхователями страховых платежей, а также иных источников, не запрещенных законодательством". Более того, в настоящее время страхование любых финансовых рисков, в том числе по невозврату заемных средств (кредитные риски) не противоречит существующему законодательству, поскольку согласно ст. 7 (пункт 2) Указ "О страховании" его можно

отнести к имущественному страхованию, включающего страхование гражданско-правовой ответственности. По последнему страхуется ответственность по обязательствам, возникающим из договоров или иных оснований. Ведь, по сути, кредитный договор и служит основанием возникновения финансовых обязательств, иначе говоря, рисков, присущих как кредитору, так и заемщику. Сейчас предприниматели могут заключить договор страхования предпринимательских рисков со страховой компанией, опираясь также на ст. 13 (пункт 3) Указ "О страховании". Только в этом случае выгодоприобретателем может быть сам страхователь, являющийся одновременно и застрахованным. Конечно, эффективнее будет при непосредственной заинтересованности и вовлеченности кредитных учреждений - банков, потому как статистический анализ деятельности страховых компаний позволяет сделать вывод о реальных финансовых возможностях страховой индустрии по оказанию рискованных видов услуг. Так, заметно ежегодное увеличение уставных капиталов страховых компаний в Казахстане. Также заметно увеличиваются страховые резервы компаний в Республике: в 2009 г. - 203,3 млн. тенге, в 2011 г. - 572,2 млн.тенге, в 2012 г. - 1018 млн.тенге, в 2013 г. - 2481,7 млн.тенге.

Даже при легитимности и возможной постановки данного вида страхования на цивилизованный путь развития необходимо разработать и внедрить типовые правила, процедуру страхования, учета и оценки рисков при финансировании МСБ. Также считаем целесообразным перед внедрением всевозможных схем сотрудничества по обмену рисками среди участников инвестиционного процесса следует принять Положение по страхованию предпринимательских (финансовых) рисков Департаментом страхового надзора Национального банка РК, на основании которого разрешить отдельным страховым компаниям (лицензировать) страхование рисков финансирования.

Литература

1. Анализ экономической деятельности клиентов банка: Учеб. пособие / Под ред. О. И. Лаврушина. - М.: Инфра-М, 2009.
2. Масленченков Ю. С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке. - Кн. 3. Технология финансового менеджмента клиента. – М., 2011.

ЗАДАЧИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МИКРОКРЕДИТОВАНИЯ КАК ЧАСТИ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аллахвердиева Э.А.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

Микрокредитование является одним из эффективных инструментов в решении ряда экономических задач, таких как развитие предпринимательской инициативы среди населения, увеличение доступа к финансовым услугам в отдаленных районах, решение вопросов само занятости, запуска своего микробизнеса и ряд других вопросов. Утверждение данных принципов нашло отражение в Послании Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 2011 года.

В соответствии с политикой президента Республики Казахстан, направленной на повышение конкуренции в финансовом секторе, Правительством Республики Казахстан ставятся дальнейшие задачи:

- расширение доступа населения к финансовым ресурсам, спектра услуг, предоставляемых кредитными товариществами и микрокредитными организациями.
- решения социальных проблем путем создания дополнительных рабочих мест,
- снижения уровня бедности и увеличения доходов населения, развития малого и среднего предпринимательства,
- стимулирования развития конкуренции на финансовом рынке.

В Казахстане за более, чем 10 летний период индустрия микрокредитования уже достигла следующих результатов:

1) Сектор микрокредитования, в настоящее время представлен тремя уровнями финансовой системы, что отражено в таблице 1.

Таблица 1. Финансовая система кредитования в Республике Казахстан

1 уровень	Банки второго уровня
2 уровень	Микрокредитные организации
3 уровень	Кредитные товарищества

Все уровни системы микрокредитования имеют одинаковую структуру предоставления микрокредитов, однако сравнительный анализ параметров кредитования, представленный ниже в таблице 2, позволяет сделать вывод, что кредитные товарищества имеют наиболее выгодные и доступные условия микрокредитования для развития малого и среднего бизнеса.

Таблица 2. Сравнительная характеристика условий кредитования субъектов микрокредитного рынка

Пара-метры	Банки второго уровня	Кредитные това-рищества	Микрокредитные организации
Сущность	Банк – это юридическое лицо, занимающееся привлечением денежных средств и размещением их от своего имени на условиях возвратности, платности и срочности	Кредитное товарищество – юридическое лицо, созданное для удовлетворения кредитных потребностей своих участников	Микрокредитная организация – юридическое лицо, осуществляющее предоставление микрокредитов
Форма организаций	Акционерное общество	ТОО	Коммерческие МКО – ТОО, некоммерческие МКО – общественные фонды
Направление Кредитования	Кредитование отраслей экономики РК, индивидуальных предпринимателей, представителей среднего и крупного бизнеса	Кредитование только участников данного кредитного товарищества	Кредитование начинающих и действующих субъектов малого и среднего бизнеса, малообеспеченных слоев населения
Виды кредита	Индивидуальные	Индивидуальные,	Индивидуальные, групповые, индивидуально-потребительские
Срок кредита	Краткосрочные 1-3 года Среднесрочные 3-5 лет Долгосрочные более 5 лет	Среднесрочные 5 лет	До 1 года
Процентная ставка	14-27%	7%	34-56%
Обеспеченность кредита	Недвижимое, движимое имущество (Ликвидность не менее 120%)	В качестве залога можно использовать обязательные взносы участников 10% от суммы кредита	Недвижимое, движимое имущество, гарантия поручителя.
Контроль	Высокий	Частичный	Высокий

2) Сформирована законодательная база, представленная

следующими законами:

- Закон Республики Казахстан от 28 марта 2003 года №400-II «О кредитных товариществах»
- Закон Республики Казахстан О микрокредитных организациях от 6 марта 2003 года N 392
- Закон Республики Казахстан № 56-V 26.11.2012 "О микрофинансовых организациях"

Согласно закона Республики Казахстан от 26 ноября 2012 года № 56-V, в целях дальнейшего развития системы микрокредитования в РК введено понятие «Микрофинансовая организация» (МФО) - юридическое лицо, являющееся коммерческой организацией, официальный статус которого определяется государственной регистрацией в органах юстиции и прохождением учетной регистрации, осуществляющего деятельность по предоставлению микрокредитов, а также дополнительные виды деятельности, разрешенные Законом.

В качестве механизма регулирования деятельности МФО предлагаются введение обязательной учетной регистрации, которая заключается во включении МФО в реестр уполномоченного органа после предоставления в уполномоченный орган соответствующих документов.

Обязательными условиями для включения МФО в реестр МФО будут являться следующие:

- 1) соответствие размера уставного капитала размеру, установленному нормативным правовым актом уполномоченного органа;
- 2) обязательное участие в системе Кредитного бюро.

При этом, для действующих микрокредитных организаций дополнительным условием для включения в реестр МФО будет являться осуществление безубыточной деятельности по предоставлению микрокредитов в каждом из последних трех завершенных финансовых лет.

В качестве обязательных к соблюдению МФО нормативов определены следующие требования:

- минимальный размер уставного капитала;
- минимальный размер собственного капитала;
- достаточность собственного капитала;
- классификацию выданных кредитов и других активов, выделяя сомнительные и безнадежные требования и создавая против них привиды (резервы) в порядке и на условиях, устанавливаемых уполномоченным органом в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

Законом о МФО предусматривается ограничение деятельности МФО, реорганизация и ликвидация МФО.

В настоящее время МКО не регулируются со стороны государственного уполномоченного органа, а регистрируются только в органах статистики и юстиции. При этом государственный контроль ограничен обязанностью МКО представлять статистическую отчетность в органы статистики и соответствующую информацию в налоговые органы, отмечают специалисты Национального Банка РК.

В качестве переходного периода для реализации предлагаемых изменений предлагается установить три года. Все действующие микрокредитные организации должны быть перерегистрированы в микрофинансовые организации.

Основным фактором, сдерживающим развитие микрофинансирования до настоящего времени, было отсутствие концептуального подхода к развитию системы микрофинансирования, комплексной поддержки со стороны государства. Однако, с реализацией в 2011 года государственной программы «Дорожная карта занятости 2020», государством выделяются бюджетные средства для дальнейшего предоставления микрокредитов населению для открытия и расширения собственного дела. Программой предусмотрен порядок организации микрокредитования через микрокредитные организации и кредитные товарищества. В Восточно-Казахстанской области население получает кредиты только через кредитные товарищества. Накопленный опыт и положительные результаты микрокредитования через кредитные товарищества закладываются в основу разработки концептуального подхода микрофинансирования через кредитные товарищества.

В целях создания устойчивого микрофинансового сектора как части финансовой системы республики, необходимо принятие в среднесрочной перспективе следующих мер.

- дальнейшее совершенствование механизма государственной поддержки кредитных товариществ и микрокредитных организаций;
- создание стимулов для развития вспомогательных услуг и инфраструктуры, обеспечивающей доступ микрофинансовых организаций к профессиональным услугам и информации;
- повышение качества ведения мониторинга за деятельностью кредитных товариществ и микрокредитных организаций, в том числе, совершенствование форм отчетности, предоставляемых ими в органы статистики.

Литература

1. Закон РК «О микрокредитных организациях» от 06.03.2006, №392.
2. Закон РК «О кредитных товариществах» от 28.03.2003 г. № 400 - II по состоянию на 22.06.2006 г.

3. Заболоцкая В.В., Оломская Е.В. Микрокредитование как инструмент финансового обеспечения // Вектор науки ТГУ, №1 (15), 2011.
4. Программа занятости 2020

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ СКРЫТЫХ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В КАЗАХСТАНСКИХ КОМПАНИЯХ

Андаусузова Э.А., Ситникова Е.С.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Вопросы формирования и управления конкурентными преимуществами в казахстанских компаниях являются наиболее часто обсуждаемой теоретиками и практиками проблемой в сфере стратегического управления. Рыночный подход к управлению предприятием во главу угла ставит внешние конкурентные силы, для лучшего использования которых менеджмент выбирает наиболее подходящую стратегию. При этом конкурентные преимущества могут быть сформированы лишь в том случае, если специфические условия отрасли позволяют это сделать.

Представители ресурсного подхода, напротив, особую важность придают внутренним стратегическим ресурсам, на основе уникальной комбинации которых формируются специфические организационные способности предприятия, а затем и ключевые конкурентные преимущества.

Подход, ориентированный на компетенции, особое значение придает вопросу: каким образом предприятие может сформировать и развить необходимые в динамических условиях развития экономики ключевые компетенции? Исходным пунктом данного подхода является утверждение о том, что не только право распоряжаться стратегическим ресурсами определяет возможность предприятия формировать и развивать конкурентные преимущества, но главное - наличие у компании потенциала эти ресурсы использовать.

Ключевые компетенции являются следствием интеграции и комбинации различных ресурсов предприятия. При этом задачей менеджмента является идентификация, развитие и использование ключевых компетенций для поддержания долгосрочного рыночного успеха компаний.

Под ключевыми компетенциями будем понимать совокупность навыков, способностей, ноу-хау, технологий, установок и процессов,

сложно имитируемую конкурентами, удовлетворяющую первостепенные потребности потребителей и дающую возможность выхода на многие рынки. То есть ключевая компетенция представляет собой специальную категорию организационной компетенции, содействующую предпринимательской структуре в формировании и поддержании устойчивого стратегического конкурентного преимущества.

Наряду с явными ключевыми компетенциями, такими, как технологии или ноу-хау, скрытые компетенции, к которым относят специфические способности и опыт отдельных индивидуумов и / или групп, играют все более значимую роль.

Успех предприятия при современном уровне развития конкуренции и насыщенности практически всех рынков определяется инновативной креативностью, развитием ресурса познания и предметных знаний. Поэтому процесс формирования компетенций всегда связан с социальными факторами, то есть речь идет о комплексном, социальном, базирующемся на истории развития предприятия процессе, который очень сложно сымитировать конкурентам. Следовательно, именно в скрытых компетенциях проявляется специфический, уникальный характер предприятия.

В основе скрытых компетенций лежит совокупность неявных знаний, которые относятся к практическим навыкам индивидуума и выражаются в ориентации на действие. Невозможность использования скрытого знания как такового обусловлена его природой: многочисленные аспекты понимания, навыков и способностей индивидуума нельзя облечь в слова, а, следовательно, невозможно или возможно лишь в малой степени определить качество такого знания (мы знаем больше, чем можем рассказать). Кроме того, неявное знание очень субъективно, поэтому иногда его соотносят с интуицией, то есть его полностью нельзя определить, но можно на него положиться.

Таким образом, скрытое знание невозможно вербализировать и формализовать, что делает его непригодным объектом для управления.

В этой связи большое значение приобретает процесс преобразования скрытых знаний индивидуумов в организационное знание, на базе которого и формируется ключевая компетенция компании.

Следует выделить три основополагающие составляющие скрытых ключевых компетенций.

Первая составляющая является результатом комбинации знаний, развития и использования инноваций и способностей сотрудников предприятия, позволяющим успешно выполнять поставленные задачи, и носит название человеческий капитал.

Он включает в себя все ценности, культуру и философию предприятия и не может находиться в физическом владении предприятия.

Второй составляющей скрытых ключевых компетенций можно считать структурный капитал, которым, напротив, предприятие напрямую владеет.

К нему относят программное обеспечение, патенты, процессы, организационную структуру, логотипы и т.д. Другими словами, это все то, что сотрудник оставляет в офисе, покидая пределы предприятия.

Дополнительной составляющей скрытых ключевых компетенций выступает капитал отношений. В первую очередь, в этом случае подразумеваются взаимоотношения с клиентами, в частности, с ключевыми потребителями товаров/услуг предприятия. Но, безусловно, капитал отношений подразумевает все межсубъектные связи, которые осуществляются с контактными группами компании. Они служат для внедрения инноваций и формируют основу для развития ключевых товаров/услуг предприятия.

Чтобы гарантировать долгосрочное развитие компетенций, необходимо их сначала определить и идентифицировать.

Для идентификации наличия ресурсов, являющихся основой формирования и развития ключевых компетенций, можно предложить следующие критерии:

- ценность, определяемую как степень способности ресурсов предприятия содействовать поддержанию полезности товаров/услуг компании на рынке и реагировать на шансы и риски окружающей бизнес-среды;
- уникальность, выраженную степень редкости ресурсов, используемых для формирования ключевых компетенций;
- возможность имитации, определяемую как вероятность субституции ресурсов или их комбинации другими предприятиями. Вопрос заключается в том, насколько другие предприятия, не обладающие определенными ресурсами, имеют или не имеют денежные средства на их имитацию;
- организационный потенциал, характеризующий степень возможности предприятия исчерпать потенциал имеющихся способностей и ресурсов.

Так как ключевые компетенции определяют специфичность предприятия, и за его пределами их использование может быть ограничено, то рассматриваемый критерий приобретает большое значение.

Вышеуказанные критерии позволяют определить, располагает ли предприятие необходимыми ресурсами для формирования и развития

ключевых компетенций.

Кроме того, вероятно установление связей со SWOT-анализом, что дает возможность определить причину и источники сильных и слабых сторон предприятия.

Для идентификации ключевых компетенций следует дополнительно использовать также такие критерии, как степень полезности компетенции для потребителя, жизненный цикл компетенции, успешность ключевых товаров/услуг.

Идентификацию скрытых ключевых компетенций можно осуществлять двумя группами методов:

- картографическими методами, предполагающими идентификацию отдельных элементов, составляющих основу развития компетенций: анализ бизнес-процессов, ресурсов, организационных рутин и т.д.;

- интерпретационными методами, основная задача которых заключается в реконструкции принципа воздействия организационных правил при помощи качественных социальных исследований (например, динамических способностей организаций).

Осуществление подобных процессов идентификации позволяет не только исследовать потенциал ключевых компетенций, но и определить сильные и слабые стороны предприятия в отношении его товаров/ услуг, организационных структуры и культуры и т.д.

Таким образом, для формирования и модификации стратегии развития предприятия ключевые компетенции играют основополагающую роль. Важным является то, что для начала следует идентифицировать ключевые факторы успеха предприятия, прежде чем детально исследовать лежащие в их основе навыки и способности.

Следствием такого анализа может быть вывод о том, какими действительно ключевыми компетенциями обладает предприятие и в какой сфере в будущем их необходимо развивать.

Литература

1. Уиддет С. Руководство по компетенциям: пер. с англ. / Уиддет С., Холлифорд С. – М.: НИПРО, 2004.
2. Измельцев, Д. Исследование по компетенциям: игра в кубики // Управление персоналом. – 2007.
3. Burmann C., Freiling J. Neue Perspektiven des Strategischen Kompetenz-Managements, Wiesbaden, 2006.

МОТИВАЦИЯ И СТИМУЛИРОВАНИЕ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛА

Есенбекова Т.И.

*Карагандинский государственный технический университет,
Караганда, Казахстан*

В трансформируемой экономике Казахстана постоянно возрастает роль таких факторов, как техника, технология, материалы, информация. Но еще более насущными становятся вопросы активизации роли человеческого фактора, ведь в условиях перехода к постиндустриальной экономике коренным образом изменяется сущность труда как фактора производства в связи с возрастанием роли технико-технологических и информационных ресурсов.

Казахстан уже в ближайшей перспективе может ощутить острую нехватку квалифицированных кадров, и это отрицательно скажется на развитии национальной промышленности. Особенно эти вопросы актуализируются в связи с подготовкой высококвалифицированных специалистов и научно-техническим сопровождением приоритетных отраслей экономики в рамках второго этапа Программы форсированного индустриально-инновационного развития.

Автор представляет результаты исследований различных сторон Управления персоналом в условиях ТОО «Феникс», которое осуществляет весь комплекс общестроительных и специальных работ по объектам гражданского и промышленного строительства.

Анализ работы ТОО «Феникс» в 2010-2013 гг. показал, что используемые методы повышения производительности труда на внутрипроизводственном уровне концентрируют внимание на технических аспектах производственного процесса, но при этом недооценивается роль факторов Управления персоналом, важное место среди которых занимают мотивационные факторы.

Классификация факторов роста производительности труда производственных рабочих, влияющих на уровень производительности труда, была разделена на две группы: объективные и субъективные. К группе объективных факторов отнесены технические характеристики применяемых машин, оснастки, инструментов, технологии и организации производства. К группе субъективных факторов относятся личные качества работника: квалификация и стаж работы по специальности, производственный опыт, уровень образования, возраст, заинтересованность в результатах труда. Как показали расчеты, именно под влиянием этой группы факторов и складывается индивидуальная производительность труда каждого работника.

Выявлено, что в ТОО «Феникс» недооценивается такой фактор, как премии по результатам работы, который характеризует влияние размера и частоты премиальных выплат на конечный результат деятельности по итогам года. Общая тенденция проявляется в том, что с увеличением частоты премирования производительность труда падает, поскольку в большинстве случаев эти выплаты не способствуют росту производительности. Аналогично можно говорить о доле творческих элементов в работе персонала, которая характеризует влияние содержательности труда на его производительность (1, с. 165). Доля творческих элементов, несколько превышающая средний уровень, отрицательно сказывается на росте производительности труда. Такую ситуацию можно объяснить недостаточно высоким уровнем квалификации у большей части работников или ее несоответствием характеру и сложности выполняемой работы.

Как показал анализ, предприятие располагает внутренними резервами развития. Так, например, по расчетам автора, снижение себестоимости продукции только в 2012 г. за счет опережения темпов роста производительности труда по сравнению с темпом роста средней заработной платы персонала составило 838,98 тыс.тенге.

Эффективность деятельности предприятия может повыситься не только за счет мотивационного воздействия. Имеет место модернизация основных фондов, изменение технологии (применение новых штукатурных, шпаклевочных и грунтовочных смесей, декоративных материалов), которые влияют на рост объема производства, рентабельность и снижение себестоимости продукции. Так, в 2011 г. было введено 4 единицы нового оборудования: столярный станок, масляный трансформатор, скребковый конвейер и плоттер. Расчет показал, что прирост объема оказанных услуг в 2011 г. за счет повышения уровня автоматизации и механизации процесса труда составил 793, 92 тыс. тенге.

Анализ результатов анкетирования работников предприятия свидетельствует, что главным фактором для повышения эффективности труда персонал считает справедливую оценку своей работы. Проведенные исследования позволили выявить приоритетные тенденции в сфере материального стимулирования, среди которых, в частности, дифференциация переменной части заработной платы и устранение субъективизма при оценке личного вклада каждого работника в результативность деятельности ТОО «Феникс».

В будущем предприятию необходимо совершенствовать систему оценки производственного персонала, которая связывала бы индивидуальные показатели эффективности их труда с конечными результа-

тами работы предприятия (2, с. 48).

В целом, по результатам исследования трудовой мотивации можно сделать следующий вывод: разные оценки организации труда административно-управленческого персонала и производственного персонала показывают низкий уровень коммуникационных связей, а также различное восприятие ими общих ценностей, несовпадение их индивидуальных целей с целями предприятия. При этом, неудовлетворенность производственного персонала организацией труда может стать сильным демотивирующим фактором, основной причиной его нелояльного отношения к руководству и даже деструктивного поведения работников.

Важным ресурсом, влияющим на мотивацию и поведение персонала, является корпоративная культура, цель которой - сформировать правильную мотивацию к трудовой деятельности у каждого работника. Для ее реализации необходимо сформулировать определенные ценностные ориентиры и установки у каждого работника и ТОО «Феникс» в целом путем формирования общих принципов, закономерностей и интересов. Ориентация работника на признание и уважение также означает довольно высокую степень влияния, которое можно оказывать на работника с помощью коллективных ценностей, норм и оценок.

Чтобы добиться эффективной мотивации работника необходимо вначале провести соответствующие времени изменения и корректировку в самой корпоративной культуре. Для этого необходимо разработать объективные критерии оценки трудовой деятельности и дифференцировать размер премии в зависимости от вклада члена коллектива в конечный продукт, что будет способствовать устраниению «уравниловки» в оплате труда и соответствовать принципу социальной справедливости (3, с. 50).

Для использования факторов при оценке должностей предприятия была проанализирована действующая в ТОО «Феникс» система мотивации, оплата труда и тарифная система. Исходя из сферы и специфики работы предприятия, было установлено, что важнейшими факторами для оценки труда являются: опыт и, условия работы, ответственность (решение проблем, принятие решений). Этим факторам был присвоен наибольший вес, распределенный по пятибалльной шкале выраженности фактора, остальные баллы распределены по другим факторам.

Следующий этап-оценка рабочего места (должности) в непосредственной зависимости от которой оплата труда находится эффективность оценки взаимосвязи оплаты труда и образовательного и профес-

сионального факторов человеческого капитала возрастает при использовании оценке рабочего места (должности) аналитического балльно-факторного метода по факторам и шкалам (4, с. 72).

Установление оплаты труда позволяет определить в ней на основе удельного веса образовательного и профессионального факторов группы «Образование, опыт и навыки» долю этих факторов воспроизведения человеческого капитала в абсолютном выражении. Сравнение полученного результата с затратами на образование и обучение позволит определить эффективность инвестиций в образовательный процесс. Данная операция может проводиться по каждой должности и работнику.

Опрос показал, что больше всего персонал уделяет внимания условиям организации трудовой деятельности и оплате труда. Основными проблемами в области Управления персоналом являются низкая активность ТОО «Феникс» по формированию позитивного отношения к труду, а также несовершенство условий организации трудовой деятельности, включая оплату труда.

Ключевыми сферами Управления персоналом, требующими приоритетного решения, определены: трудоустройство (стадия «формирование»); адаптация (стадия «использование»); профессиональное развитие («развитие»).

Руководству ТОО «Феникс» рекомендуется в будущем производить переоценку рабочих мест (должностей) методом, прозрачным и доступным для понимания всем работникам, установить возможность сравнения оплаты труда работ с уровнем оплаты труда аналогичных работ в Карагандинском регионе.

В соответствии с этими условиями совершенствования, Управления персоналом предприятия с точки зрения развития их мотивационного потенциала определены: активизация участия в решении проблемы товарищества; разработка системы социальных гарантий персонала; разработка индивидуальных планов профессионального развития.

Автор считает, что эффект от профессионального развития персонала предприятия имеет четко выраженный дуальный характер. С позиций администрации, работники с более высоким уровнем профессионального развития имеют более высокую производительность труда, а, следовательно, эффективность их использования также является более высокой. С позиций работников, их профессиональное развитие выступает необходимым и достаточным условием роста конкурентоспособности на рынке труда, востребованности в экономике, а, следовательно, выступает своеобразным гарантом защиты от безработицы.

В результате проведенных исследований, главными факторами удовлетворенности работников определены: условия организации трудовой деятельности и оплата труда; отношение работников к трудовой деятельности; ожидания претендентов от трудоустройства; вос требованность лидерских качеств; мотивация.

В целом, сложившаяся система Управления персоналом и мотивации не в полной мере соответствует современным требованиям, имеет нерациональную организационную структуру, слабо организованную систему подготовки и переподготовки кадров. Все это в совокупности сдерживает поступательное развитие и рост эффективности деятельности предприятия.

Литература

1. Вилкин В.О. Роль психологических механизмов в мотивации человека. - М.: «Бизнес - М.», 2012.
2. Кирилова Е.Н. Система Управления человеческими ресурсами. - М.: «Приор», 2010.
3. Васильев С.И., Кравченко О.П. Опыт развития системы Управления персоналом в компаниях зарубежных стран// Поиск. 2008.- №4(3) – С. 46-51.
4. Борсюк Е.А. Управление персоналом. Информация для руководителей. - М.: «Экономика», 2011.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ КОММЕРЧЕСКИМИ БАНКАМИ

Любцова З., Клецова Е.В.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

Исходя из опыта практической работы с казахстанскими и зарубежными банками, можно предположить, что ошибка руководителей банков РК часто заключается в том, что, начав внедрять стратегическое планирование, они не доводят этот процесс до логического завершения и пытаются оценить результаты, не завершив внедрения. Написав и утвердив один стратегический план и столкнувшись с резко изменившимися условиями деятельности и положением организации, руководство банка ощущает бессмысленность составленного с таким трудом стратегического плана, не учитывая то обстоятельство, что процесс стратегического планирования – долгосрочный [1].

Часто также создается ситуация, когда руководитель начинает внедрение, не будучи уверенным в его необходимости, и пытается на каждом этапе убедить себя, других членов высшего руководства и сотрудников, что это действительно необходимо. Ошибка заключается в невыполнении первого и основного условия: в стратегическое управление должны быть вовлечены все, внедрение стратегического видения - это первый и необходимый этап данного процесса. Этот процесс становится эффективным только в том случае, если в него вовлечены все элементы структуры, а не отдельные подразделения. Стратегическое планирование уже достаточно себя зарекомендовало, чтобы не доказывать каждый раз свою состоятельность.

Существует и еще одно обстоятельство, объясняющее, почему стратегическое планирование упрекают в неэффективности. Это российская непривычка к тяжелой и кропотливой работе. Зачастую, сформулировав цель и стратегию развития, банк "остывает" к стратегическому планированию, полагает, что он сделал все необходимое, и пребывает в ожидании результатов, которых, разумеется, при таком отношении к делу не будет [2].

Хорошо поставленный стратегический менеджмент требует существенных материальных и временных затрат на внедрение (от одного года до двух лет), высококвалифицированных специалистов, детальной информации о внешней экономической среде, конкурентах, тенденциях рынка.

Из всего сказанного выше выводы очевидны. Грамотно организовав процесс стратегического планирования, банк, даже в условиях российской действительности, может добиться последовательного и стабильного роста, реализовать многие свои возможности и избежать многих опасностей. Стратегическое управление (как одна из основных теорий менеджмента последних десятилетий) особенно полезно именно в условиях нестабильности и изменчивости внешних экономических условий. Оно учит постоянно и активно работать над поиском путей достижения поставленных целей, учит готовиться к потенциальным угрозам и двигаться к возможным достижениям.

Таблица 1. Структура балансового отчета банка

АКТИВ	ПАССИВ
Наличность	Обязательства: остатки на счетах
Ценные бумаги	"лоро" депозиты денежного рынка
Кредитный портфель	
Фиксированные активы	Собственный капитал

Базельский комитет по банковскому регулированию и надзору считает одним из наиболее важных показателей устойчивости коммерческих банков - показатель достаточности капитала. Базельский комитет был создан странами большой десятки - Канада, Франция, Германия, Италия, Япония, Швеция, Швейцария, Великобритания, Соединенные Штаты Америки и страны Бенилюкс и охватывает представителей центральных банков указанных стран. Комитет заседает в Банке международных расчетов в Базеле (Швейцария).

Комитетом по надзору за деятельностью коммерческих банков был предложен показатель соотношения капитала банка к активам и забалансовым обязательствам, которые взвешиваются по степени риска.

Таблица 2. Взвешенные по степени риска активы и забалансовые обязательства

АКТИВЫ	Взвешивание сумм по степени риска, %
Банкноты монеты и прочая наличность	0
Корсчет в центральном банке	0
Обязательства правительства	0
Задолженность других банков	20
Авансы и дисконт	100
Инвестиции	100
Банковские помещения и прочие активы	100
Документарные аккредитивы (коммерческие)	20
Гарантии и другие активы	100
ИТОГО: активы, взвешенные по степени риска	

В соответствии с Базельским соглашением, соотношение капитала первого уровня и активов, взвешенных по степени риска, должно находиться на уровне 4%, соотношение капитала первого и второго уровня - 8%.

В числе показателей, оценивающих финансовую состоятельность банка, можно выделить показатели ликвидности. Анализ ликвидности предполагает выявление способности банка выполнять свои обязательства своевременно и без убытков для себя. При этом в разных странах используются различные показатели ликвидности.

Например, во Франции Банк Франции предписывает коммерческим банкам соблюдение двух показателей ликвидности:

- коэффициент краткосрочной ликвидности (КК1),
- коэффициент среднесрочной ликвидности (Ксл).

Коэффициент краткосрочной ликвидности рассчитывается как отношение ликвидных средств к средствам до востребования плюс разница между привлеченными и размещенными банковскими депозитами на срок до 3 месяцев.

В американской практике не предусматривается строгих формул оценки ликвидности различных банков. При проведении анализа ликвидности подходы изменяются в зависимости от рынка, на котором работает банк; типа или вида коммерческого банка; содержания и набора банковских услуг [3].

Вместе с тем, можно назвать ряд показателей, которые используются для оценки ликвидности коммерческих банков. Среди них:

- 1) степень постоянства депозитов;
- 2) степень надежности фондов, чувствительных к изменениям процентной ставки;
- 3) способность депозитов быстро обмениваться на наличность;
- 4) доступность денежных рынков;
- 5) эффективность управления активами и пассивами, менеджмент в этой области;
- 6) соответствие достигнутых показателей внутренней политике по соблюдению ликвидности;
- 7) содержание, объем и антиципация кредитных соглашений на будущую дату.

Так, в США нет узаконенной сверху системы измерения ликвидности. Ее определение и поддержание является задачей руководства банка.

Выбор показателей для оценки ликвидности может изменяться в зависимости от:

- рынка, на котором функционирует банк;
- типа или вида банка;
- содержания и набора банковских операций. Вместе с тем накопленный банками опыт обусловил наиболее частое применение следующих показателей.

Первая группа показателей характеризует соотношение ликвидных активов и депозитов. При этом используются два показателя:

- 1) Первичные резервы (касса + корреспондентский счет в ЦБ) / Депозиты;
- 2) Первичные + Вторичные (государственные ценные бумаги) резервы / Депозиты.

Посредством указанных показателей устанавливается непосредственная связь между ликвидными активами и обязательствами в виде депозитов, подлежащих выполнению. Уровень первого показателя

для обеспечения ликвидности банка принято иметь не менее 5-10%; уровень второго не менее 15-25%.

Второй показатель используется и в Японии, но как обязательный для выполнения всеми банками. Его уровень не должен быть менее 30%.

В США для оценки ликвидности используется еще несколько показателей. Одним из них является соотношение суммы выданных кредитов и депозитов. Его оценка осуществляется в динамике. При этом установлена зависимость: чем больше данный показатель превышает 1, тем ликвидность банка ниже.

Для оценки ликвидности используется также показатель, отражающий способность актива быстро обмениваться на наличность. Он исчисляется как отношение ликвидных активов к общей сумме активов.

При этом в ликвидные активы включают лишь остатки средств в кассе, денежные средства в пути, на валютных счетах, остатки по счетам "Ностро" в Центральном банке и в других банках. Чем выше данный показатель, тем ликвидность выше, но ниже доходность. Поэтому целью менеджмента в области управления ликвидностью является выявление оптимальной границы между ликвидностью банка и его доходностью.

Во многих странах показатели ликвидности коммерческих банков рассчитываются на основе соотношения активных и пассивных статей баланса, сгруппированных по срокам.

Во Франции таким сроком является 3 месяца. Соответственно коэффициент ликвидности рассчитывается как отношение активов, размещенных сроком до трех месяцев к депозитам до востребования, срочным депозитам и другим ресурсам, привлеченным на такой же срок. Расчет этого коэффициента коммерческие банки должны представлять Контрольным органам ежеквартально. Предельное значение данного показателя не должно быть ниже 60%.

В Англии коммерческие банки ежемесячно отчитываются перед Банком Англии о соблюдении коэффициента ликвидности, отражающего соотношение наличных средств, остатков на счетах "Ностро", депозитов до востребования и размещенных сроком на один день, ценных бумаг и годных к переучету векселей - в числителе и всей суммой привлеченных ресурсов - в знаменателе. Минимально допустимый размер этого соотношения составляет 12,5%.

Кроме того, в Англии коммерческие банки рассчитывают и другие коэффициенты ликвидности, не требующие отчета перед Центральным банком:

а) соотношение суммы активов, размещенных на срок до одного месяца, и суммы обязательств с погашением в течение того же срока;

б) соотношение активов, размещенных на срок до 6 месяцев и соответствующей части обязательств банка.

В Германии коммерческие банки также ежемесячно отчитываются перед Немецким федеральным банком о состоянии ликвидности баланса. Законом в Германии определена обязанность коммерческих банков соблюдения следующих соотношений:

а) краткосрочных и среднесрочных вложений (до четырех лет) к равнозначным по срокам привлечения ресурсам и сберегательным вкладам;

б) долгосрочных вложений (на срок четыре и более лет) к привлеченным ресурсам на этот же срок.

Требуемый уровень этих коэффициентов в пределах 100% предполагает, однако, возможность частичного покрытия более долгосрочных вложений менее краткосрочными ресурсами.

Широкое развитие получила практика оценки ликвидности банков на основе потока денежной наличности в Японии, США и многих европейских странах.

Большое значение во многих зарубежных странах придается ограничению крупных кредитных рисков для обеспечения ликвидности банком

Так, в США в середине 70-х годов были узаконены два показателя: отношение выданных кредитов не должно превышать капитал банка в 11 раз, или отношение выданных кредитов к капиталу должно составлять не более 0,1.

Во Франции размер кредита одному заемщику или всем заемщикам одной группы не должен превышать 75% суммы собственных средств банка.

В Германии сумма выданных кредитов и участия не должна превышать собственные средства банка более чем в 18 раз. Каждый из пяти крупных кредитов, составляющих более 15% суммы собственных средств банка, не должен превышать последние более чем в 3 раза, а все вместе эти пять кредитов не должны превышать собственные средства банка более чем в 8 раз. Самый крупный кредит не должен превышать 75% собственных средств банка [4].

Таковы основные направления анализа деятельности коммерческих банков за рубежом.

Литература

1. Закон Республики Казахстан «О платежах и переводах денег» от

- 29.06.1998 г. (с учетом изменений и дополнений).
2. Банковское дело / под ред. О.И. Лаврушина. - М.: Финансы и статистика, 1998.
 3. Мак Нотон Д. Банковские учреждения в развивающихся странах // том 1: Укрепление руководства и повышение чувствительности к изменениям. Всемирный Банк, 2000.
 4. Гольцберг М.А., Хасан-Бек Л.М. Кредитование. - Киев, 1994.

**НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ИНВЕСТИЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ ПО УПРАВЛЕНИЮ
ЗОЛОТОВАЛЮТНЫМИ АКТИВАМИ НАЦИОНАЛЬНОГО
БАНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Абенов А.М., Климова Н.Н.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

Анализ теории и практики управления золотовалютными резервами Республики Казахстан показал, что существующая в Казахстане система управления резервными активами нуждается в трансформации. Мировой финансовый кризис продемонстрировал, что благоприятная внешнеэкономическая конъюнктура не может являться стабильным источником развития национальной экономики Казахстана. В этой связи особенное внимание должно уделяться вопросу повышения эффективности управления накопленными за период благоприятной конъюнктуры средствами [1].

Для повышения эффективности управления международными резервами органам денежно-кредитного и валютного регулирования страны необходимо всесторонне анализировать динамику золотовалютных резервов и вырабатывать управленческие решения по следующим направлениям.

Во-первых, необходимо внедрение в Национальном Банке Республики Казахстан в сфере управления золотовалютными резервами надежного институционального и управленческого механизма, поддерживаемого соответствующей правовой базой, а также распределение ролей и ответственности в рамках операций по управлению резервами [2].

Во-вторых, необходимо определить оптимальный для современных экономических условий объем золотовалютных резервов. Слишком сильное снижение их уровня в результате потери, либо по причине

не систематически высокого дефицита платежного баланса может обернуться тем, что в какой-то момент страна не сможет обеспечить свои необходимые потребности за счет импорта либо окажется не в состоянии обслуживать свои долговые обязательства перед иностранными кредиторами. В то же время, наличие резервов сверх оптимальных уровней влечет снижение инвестиционного потенциала страны и потери от резервирования дополнительных доходов экономики.

В-третьих, существует проблема выбора оптимальной структуры золотовалютных резервов - относительных долей между отдельными компонентами, способствующих достижению компромисса целей сохранности, ликвидности и доходности вложений. В частности, важным является определение эффективного стоимостного соотношения между иностранной валютой и золотом.

В-четвертых, перед Национальным Банком Республики Казахстан стоит задача диверсификации валютной части международных резервов. Диверсификация подразумевает формирование валютной структуры резервов, то есть выбор резервных валют, в которых будут храниться активы, и определение удельного веса инвестиций в каждую из валют в общем объеме валютных резервных активов.

Актуальность данной проблемы обусловлена наблюдающейся в последние годы тенденцией постепенного ухода от долларового стандарта и движения современной валютной системы к валютному поликентризму.

В-пятых, для повышения эффективности размещения международных резервов необходимо определить набор и структуру финансовых инструментов для формирования каждого из моновалютных портфелей (портфелей, включающих в себя все активы, номинированные в конкретной резервной валюте). При этом необходимо находить баланс между критериями надежности, прибыльности и ликвидности. Мировая практика показывает, что достижение стабильных результатов при управлении золотовалютными резервами возможно лишь при использовании разработанных процедур, методик, технологий, алгоритмов для построения портфеля ценных бумаг и эффективного реагирования на самые разнообразные рыночные ситуации [3].

Наконец, в текущих условиях мирового кризиса Национальному Банку Республики Казахстан необходимо быть готовыми к тому, что при определенных обстоятельствах государственные власти могут решить конвертировать средства государственных фондов и использовать полученную валюту для погашения внешней задолженности ряда отечественных предприятий, многие из которых находятся в частичной собственности государства, либо направить часть валютных

активов фондов на решение важнейших социально-экономических задач путем импорта иностранного оборудования, технологий или услуг. Эта возможность накладывает дополнительные ограничения на состав и структуру эффективного резервного портфеля.

В целом, следует отметить, что система управления золотовалютными резервами является сложным, комплексным процессом, требует особого внимания и должного контроля.

Литература

1. Фетисов Г.Г. Золотовалютные резервы Казахстана: объем, структура, управление // Вопросы экономики. – 2005. – № 1. – С. 49-62.
2. Щеголева О.И. Оптимизация структуры золотовалютных резервов на международном финансовом рынке // Финансы и кредит: № 35/2006, С. 22-48.
3. Лиханов А.И. Управление золотовалютными резервами Республики Казахстан на современном этапе: дисс. к. э. н. – М. – 2008. – С. 166.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОЦЕНКИ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ

Акышева С.Е., Мадиярова Э.С.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

В настоящее время в Республике Казахстан не существует механизмов, гарантирующих выполнение органами власти взятых на себя обязательств, в первую очередь, в финансовой сфере. В результате у инвесторов, планирующих вложить денежные средства в государственные ценные бумаги, возникает опасения, что в региональных органах власти «управление» долгами сведется к ожиданию, что долги будут списаны или кредиторы не смогут их взыскать. Возможно, поэтому ценные бумаги местных исполнительных органов власти в Казахстане пока не получили сколько-нибудь ощутимого развития [1].

Одним из показателей качества управления долгом местного исполнительного органа власти может служить его кредитоспособность. В этой связи становится принципиально важным дать комплексную оценку кредитоспособности органа власти. Необходимо отметить, что этот процесс многократно сложнее, чем оценка промышленного предприятия или коммерческой структуры.

Проблема заключается в неформализованности действий и операций, осуществляемых органами власти. Если для оценки компаний можно использовать уже устоявшиеся методики анализа финансового состояния, то применительно к органам власти они не применимы.

Оценка кредитоспособности органа власти заключается в нахождении ответа на вопрос: «Вернет орган власти заимствованные средства, или нет?» Ответ имеет пять составляющих.

Первая из них – финансовая. Она объективна, то есть проблема только в том: будут деньги в бюджете к назначенному сроку или нет.

Вторая – психологическая, то есть личные качества «первых лиц» приобретают большое значение в условиях отсутствия должного контроля, свойственного отечественной системе управления бюджетными ресурсами. Личные качества могут проявляться в предоставлении свободного доступа к бюджетно-финансовой информации, точного исполнения прежде данных устных обещаний и заключенных договоров. Следует также обратить внимание на взаимоотношения между главой, начальником финансового органа и другими лицами, ответственными за исполнение бюджета.

Третья – технологическая, связанная с тем, что в регионе могут возникнуть чрезвычайные ситуации, связанные, например, с выходом из строя систем отопления жилых домов, авариями в газовом хозяйстве и пр. Даже если первые лица и будут виноваты в том, что недоглядели или что допустили такое происшествие, по действующему законодательству никого из них не привлекут к личной материальной ответственности, а все убытки будут погашены за счет бюджетных средств.

Четвертая – техническая. В настоящее время организация финансов местных исполнительных органов власти Казахстана далека от совершенства и в процессе реформирования региональных финансов вполне вероятна ситуация, например, пересмотра налоговой базы того или иного органа власти. При низких поступлениях в бюджеты местных исполнительных органов власти, а также при утверждении собственных бюджетов на предстоящий год – в них зачастую предусматривается не вся сумма коммунальных платежей, предстоящих бюджетным учреждениям, соответственно на практике происходит прирост кредиторской задолженности органа власти, что практически никогда не афишируется. В случае оптимизации такого бюджета денег на возврат долга в казне может и не остаться.

Пятая составляющая – политическая. Здесь свою роль играют маслихаты – местные представительные органы власти. Наиболее оптимальным является вариант, когда заем денежных средств утвержда-

ется депутатами, причем вне зависимости от требований Бюджетного кодекса.

В общих чертах вопрос, будут ли денежные средства у органов власти через несколько лет, решается путем сравнения будущих доходов, с одной стороны, и будущих расходов по возврату долга – с другой. Сравнение целесообразно вести по каждому году отдельно, вплоть до года полного возврата долга.

Прогнозирование доходов заключается, во-первых, в определении полного перечня финансовых ресурсов конкретного органа власти:

- это традиционные налоговые и неналоговые доходы, налоговая недоимка и доходы внебюджетных фондов, а также возврат выданных кредитов, погашения задолженности перед бюджетными учреждениями, сознательный прирост кредиторской задолженности, налоговые льготы, отсрочки и кредиты, средства лизинговых фондов, предоставление гарантий, возврат средств за исполненные гарантии;

- в распоряжении органа власти находятся финансы региональных казенных и так или иначе зависимых предприятий – средства амортизационного фонда и прибыли, регулирование дебиторской и кредиторской задолженности, тепло- и энерготарифов, а также средства стимулирования – конкурсное размещение госзаказов, защита от налоговых проверок, недопуск на данный сегмент рынка конкурентов, предоставление помещений по льготным ценам;

- в распоряжении органа власти могут быть права на что-либо, например, на взыскание сумм, на получение квот, а также финансовые активы-депозиты, пакеты акций ликвидных компаний и т.д.

Во-вторых, спрогнозировать финансовые ресурсы местного исполнительного органа власти необходимо на несколько лет вперед, на срок данного властями кредита. Прогнозировать следует каждый из финансовых ресурсов в отдельности.

В-третьих, необходимо определить ежегодные обязательства по обслуживанию госдолга.

В действительности госдолг состоит из двух частей: из процентов, которые должны быть начислены на привлеченные средства в течение всего периода займа, и основной суммы займа, которая структурируется следующим образом: предусмотренные Бюджетным кодексом коммерческие кредиты, бюджетные ссуды, эмиссия ценных бумаг и выданные гарантии, а также непредусмотренные операции финансового лизинга, кредиторская задолженность, исполнительные листы. В долгосрочной перспективе (5-7 и более лет) в составе госдолга следует учитывать задолженность региональных казенных

предприятий [2].

В-четвертых, сравниваются ежегодные финансовые ресурсы и ежегодные расходы по госдолгу. Цель сравнения состоит в том, чтобы определить размер первичного профицита, необходимый для безусловного погашения обязательств, и оценить реальность этого профицита. Если реально обеспечить необходимых размеров профицит, значит, первая финансовая составляющая оценки кредитоспособности органа власти даст положительный результат – деньги для возврата заимствованных средств будут.

Вне зависимости от итоговой оценки кредитоспособности органа власти следует предусмотреть дополнительное обеспечение. В качестве такого обеспечения могут выступать любые ликвидные активы и права на что-либо. Кроме активов, обеспечением может выступить введение процедуры раскрытия бюджетно-финансовой информации, осуществление внешнего аудита бюджета для местной счетной палаты и действия, способствующие усилению регламентации деятельности и контроля за исполнительной властью.

Немаловажное значение имеет стоимость качественной и полноценной оценки кредитоспособности органа власти. Она будет высока из-за независимых источников, а также из-за многомерности структуры финансовых ресурсов.

По мере, реформирования региональных финансов, интерес к органам власти, как к надежным заемщикам, возрастет. И если до кризиса 2008-2009 гг. в обществе существовало убеждение, что субъект местный исполнительный орган власти «не может не вернуть заем», то новый рост интереса к органам власти должен быть основан на высокой эффективности, прозрачности и подконтрольности региональных финансов.

Удачный выбор параметров при выпуске новых инструментов местными исполнительными органами власти может позволить эмитенту размещать облигации, не оказывая понижательного давления на уровень ставок на рынке. Для этого размещаемые инструменты должны обладать достаточно высоким уровнем текущих выплат (в форме купонов или частичного погашения номинала) и иметь сроки до погашения, восполняющие пробелы в кривой процентных ставок. Повидимому, наибольшей привлекательностью будут обладать инструменты, находящиеся на противоположных концах кривой доходности. В период снижения инфляции приобретение до погашения краткосрочных (до трех месяцев) облигаций позволит инвесторам сохранить реальную стоимость своих активов.

В то же время для активных участников рынка больший интерес

могут представлять долгосрочные государственные облигации, обладающие существенным потенциалом ценового роста. В настоящий момент наиболее ликвидные государственные облигации имеют срок погашения два-три года при текущих рыночных ценах, близких к номиналу. Вероятность заметного роста цен по этим облигациям незначительна.

Поэтому уже обращающиеся на казахстанском рынке инструменты, хотя и являются удобным инструментом регулирования ликвидности, но не представляют интерес с точки зрения среднесрочных (на несколько месяцев) вложений.

Появление на рынке облигаций со сроками обращения три-пять лет представляется вполне оправданным. Размещение краткосрочных инструментов со сроком погашения около года вряд ли оправдан для инвестора.

Таким образом, инвестиционная составляющая государственных ценных бумаг приобретает крайне важное значение для потенциального инвестора. Государство может выступать на фондовом рынке не только как контролирующий орган, но и как активный участник, аккумулируя с помощью рыночных инструментов средства населения и направляя их на финансирование инвестиционных программ.

Имея в руках столь мощный источник средств, как выпуск государственных ценных бумаг, правительство Республики Казахстан могло бы разработать программу развития инфраструктуры национальной экономики, как базовой (например, строительство автомобильных и железных дорог, нефтепроводов, мостов и т.д.), так и новейшей, телекоммуникаций, Интернет-технологий. Ведь на сегодняшний день наша страна значительно уступает не только развитым, но и целому ряду развивающихся стран по качеству телекоммуникационных линий. Достаточно лишь отметить, что по относительному количеству пользователей сети Интернет мы находимся на 27 месте в мире, уступая Польши и Южной Корее. И это притом, что число людей, умеющих пользоваться Интернетом и желающих использовать его в своей деятельности, составляет, по некоторым оценкам, 45% населения Казахстана [3].

Реализуя инвестиционные возможности рынка государственных ценных бумаг, необходимо понимать, что инвестиции в инфраструктуру носят долгосрочный характер, они не дадут сиюминутного коммерческого эффекта. Однако без этих вложений наша страна в будущем не сможет обеспечить конкурентоспособность своей экономики.

Требуются крупные долгосрочные инвестиции (не меньше нескольких десятков миллиардов долларов на срок от 10 до 15 лет),

обеспечить которые может рынок государственных долговых обязательств. Необходима лишь инициатива для разработки программы и политическая воля для ее реализации.

Литература

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Рост благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики» // Казахстанская правда. - 2008 год. №15. - с. 8
2. Материалы АО «Астана Финанс» // www.kase.kz
3. Абдрахманова Г.Т. Принятие оптимальных решений в условиях риска и неопределенности. - Алматы, 2008. – 248 с.

ПЕРСПЕКТИВЫ ЭФФЕКТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ И МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В ИННОВАЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ

Камалханова Е.К., Мамбетказиев А.Е.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

Препятствия развитию малого бизнеса. Основными факторами, которые оказывают существенное влияние на развитие сектора малого предпринимательства в Казахстане, являются сложившаяся территориально-отраслевая структура экономики и институционально-правовая основа деятельности малого бизнеса, о которой уже говорилось выше [1].

Первый фактор обусловлен сырьевой направленностью отечественной экономики и доминированием добывающих отраслей. Малый бизнес в этих условиях способен развиваться лишь в сфере торговли и услуг. Изменение сложившейся ситуации возможно при условии смещения отраслевых приоритетов экономики от добывающих отраслей промышленности к развитию перерабатывающих производств, в том числе в легкой и пищевой промышленности, где малые предприятия уже сегодня могут выпускать конкурентоспособную продукцию.

Второй фактор – несовершенство институционально-правовой основы – является одной из причин возникновения общизвестных проблем в области налогообложения, кредитования, взаимодействия предпринимателей с государственными органами и т.д. [2].

По мнению экспертов Всемирного Банка, основными недостат-

ками является не столько качество нормативно-законодательной базы, сколько ее администрирование и применение на практике. Сравнительно легко написать законы, опираясь на международные модели и советы иностранных экспертов. Гораздо труднее разработать процедуры и обучить тысячи государственных служащих эффективному администрированию и применению этих законов и положений. Казахстанские и иностранные предприниматели отмечают проблемы, возникающие при взаимодействии с государственными органами на всех уровнях управления. Опубликованные результаты исследований и опросов иностранных и отечественных инвесторов указывают на существование проблем в сфере лицензирования, администрирования налогообложения и таможенные процедуры, частной собственности на землю. При этом все без исключения опрошенные отметили проявление коррупции в качестве одной из основных проблем.

Приоритетный характер указанных проблем находит свое отражение в Послании Президента народу Казахстана "Об основных направлениях внутренней и внешней политики на 2003 год", где отмечено, что "необходимо всемерно укреплять малый и средний бизнес, поэтапно решая следующие ключевые задачи:

- снижение налогового бремени;
- легализация собственности и активов;
- облегчение доступа к кредитным ресурсам;
- упрощение административных процедур и разрешений;
- защита от бюрократического произвола контрольно - проверяющих органов;
- создание региональных центров поддержки малого и среднего бизнеса, оказание помощи в проведении маркетинговых исследований, повышении квалификации, создании централизованной бухгалтерии" [3].

Проблемы малого бизнеса на современном этапе отличаются комплексностью и многообразием форм проявления, в связи с чем требуют отдельного рассмотрения. Доступность финансово - кредитных ресурсов. Анализ рынка кредитных ресурсов показывает, что данный рынок развивается очень быстро: ежегодно нарастают объемы выданных кредитов, в структуре кредитных портфелей банков увеличивается доля долгосрочных кредитов и кредитов, выданных на развитие производства.

При этом отечественные предприниматели указывают на недоступность кредитов как на одно из серьезных препятствий их деятельности. Однако, подобные жалобы звучат от всех предпринимателей мира. Зачастую основным источником средств для предпринимателей

являются собственные накопления, ссуды от родственников или друзей. В странах Евросоюза, где доля сектора малого бизнеса достигает порядка 65% в численности занятых и порядка 40% в общем объеме экспорта, рост малых предприятий финансируется за счет реинвестируемой прибыли (65%), кредитов банков (20%), собственных/семейных накоплений (10%) и дополнительного выпуска акций (5%). Характерным для всех стран является то, что банки рассматривают кредитование малого бизнеса как высокорискованные операции с высокой вероятностью невозврата кредита. В Казахстане риск невозврата кредитов усугубляется тем, что на фоне отсутствия системы обеспечения залога и процедур банкротства предприятий специализированные знания и навыки национальных кредитных специалистов находятся в стадии формирования [4].

Можно отметить, что, по сравнению с 2001 годом, снизилась острота проблемы залогового обеспечения. При этом, возросло число предпринимателей, отметивших необходимость предоставления "большого количества документов" как препятствие для получения кредита. На практике, эти два факта оказались взаимосвязанными. С ужесточением требований по оформлению и постановке на арест залогового имущества, часть нагрузки на предпринимателя по предоставлению залога перешла в категорию проблем сбора большого количества необходимых документов.

Наиболее актуальными на сегодняшний день проблемами, ограничивающими доступ предприятий малого бизнеса к финансово-кредитным ресурсам, являются высокий ссудный процент и короткий срок возврата кредита.

Анализ сложившейся ситуации показал, что высокие процентные ставки и краткосрочность выдаваемых кредитов в определенной степени зависят от кредитной политики Национального Банка Республики Казахстан, а также от отраслевой специфики сектора малого предпринимательства в целом.

В настоящее время в рассматриваемом секторе экономики преобладают предприятия малого бизнеса, занятые в сфере торговли и оказания услуг, которые, как правило, не нуждаются в долгосрочных кредитах. В первую очередь это обусловлено коротким инвестиционным циклом на данных предприятиях. В то же время, производственные малые предприятия для модернизации основных фондов и расширения своей деятельности нуждаются в более дешевых и долгосрочных кредитах, чем предприятия торговли.

Объяснение сложившейся ситуации кроется в законах рынка. Преобладание сферы торговли в малом бизнесе связано с относитель-

но низкими первоначальными капиталовложениями, быстрой окупаемостью затрат и достаточной высокой рентабельностью. Привлекательность данной сферы для предпринимателей формирует спрос на краткосрочные кредиты, когда достаточно высокая стоимость кредита с лихвой компенсируется полученной прибылью. Таким образом, до тех пор, пока на рынке кредитных капиталов существует высокий спрос со стороны предпринимателей на подобного рода кредиты, финансовым институтам не выгодно снижать процентные ставки [5].

Как уже отмечалось, по-прежнему актуальной остается проблема залогового обеспечения запрашиваемого кредита. Суть проблемы кроется в отсутствии или нехватке залогового обеспечения и специфике оценки предоставляемого залога экспертами банков.

Проблема отсутствия или нехватки залогового имущества очень тесно связана с оценкой его рыночной стоимости и ликвидности. На сегодняшний день в качестве залога банки второго уровня принимают недвижимость, оборудование, средства в обороте, транспортные средства, гарантитные поручительства, ценные бумаги. Стоимость и ликвидность залога определяется залоговыми экспертами банка. Стоимость залога должна покрывать сумму запрашиваемого кредита не менее чем на 30%. При этом оценочная стоимость залога, как правило, колеблется в пределах от 50% до 80% ее рыночной стоимости, т.е. реально предоставляемый залог должен покрывать сумму кредита уже не на 30%, а на 50-70%. В большинстве случаев, исходя из данной схемы оценки залога, предприниматели не в состоянии предоставить адекватное залоговое обеспечение для получения необходимого кредита.

Для решения проблемы обеспечения кредита залогом, в рамках политики поддержки малого предпринимательства, в нормативно-законодательных актах предусматривается возможность использования коммунальной (*municipal*) собственности в качестве залога за кредит. Однако на практике данные меры не работают [6].

Возникали ситуации, когда предприниматели брали кредит, предоставляя в качестве залога коммунальную собственность, а после этого скрывались с полученными деньгами. Когда банк требовал передать им залоговое имущество в качестве возмещения за невозврещенный кредит, акимат, в свою очередь, отвечал отказом, мотивируя это отсутствием легитимных процедур и механизмов передачи коммунальной собственности в собственность банка.

Изучение зарубежного опыта указывает на то, что внедрение системы институтов страхования рисков банков второго уровня и институтов гарантирования возвратности кредитов в значительной степени

снижает риски для банков, сокращает сроки рассмотрения заявки и выдачи кредита и способствует расширению доступа предприятий малого бизнеса к финансово-кредитным ресурсам. Адаптация и внедрение подобной практики в Казахстане позволит стимулировать заинтересованность финансовых институтов работать с малыми предприятиями и как следствие расширить доступ отечественных предпринимателей к кредитным ресурсам.

Совершенствование финансово-кредитных механизмов. Основной задачей по совершенствованию финансово-кредитной политики в области поддержки малого бизнеса является расширение доступа предпринимателей к кредитным ресурсам и разработка эффективных механизмов их возврата. Это позволит экономическими методами предотвратить привлечение в малый бизнес нелегального капитала и соответственно будет способствовать легализации "серых" предприятий.

Достижение этой цели предполагает принятие следующих мер:

- создание правовых и институциональных условий для развития небанковских финансово-кредитных организаций и учреждений;
- развитие системы микрофинансирования и расширение пакета кредитных инструментов с учетом специфики отраслей, в которых действуют малые предприятия;
- развитие системы гарантированного страхования рисков финансовых институтов при кредитовании предпринимателей;
- создание централизованной, достоверной и доступной информационной базы по кредитным историям заемщиков.
- развитие сети организаций, оказывающих услуги предприятиям малого бизнеса при получении кредитов.

В целях реализации финансово-кредитной политики можно было бы создать, по примеру многих западных стран, специализированный финансово-кредитный институт целевого кредитования малого и среднего бизнеса.

Впервые специализированный финансовый институт для предприятий малого бизнеса был создан в Голландии в 1927 году. Правительство инициировало создание Голландского Банка для Малого и Среднего Бизнеса с участием 25 небольших банков. При этом основным акционером стало Правительство Голландии. Однако впоследствии данный финансовый институт переориентировался на более крупных клиентов [7].

Японский опыт создания специализированных финансовых институтов часто приводится в качестве успешного примера того, как расширить доступ малых предприятий к финансово-кредитным ресурсам.

сам.

В Японии существует 3 группы финансовых институтов, которые предоставляют услуги предприятиям малого бизнеса.

- Первая группа включает коммерческие и региональные банки, трастовые банки и банки долгосрочного кредитования.

- Вторая группа представлена финансовыми институтами, специализирующимися на малом бизнесе, обществами взаимного кредитования, кредитными ассоциациями и кооперативами.

- Третья группа представлена государственными финансовыми институтами для малого бизнеса: Японская финансовая корпорация для малого бизнеса, Национальная финансовая корпорация, Центральный кооперативный банк промышленности и торговли.

Например, Японская финансовая корпорация (ЯФК) осуществляя свою деятельность через сеть частных финансовых институтов, в большинстве своем представленных кредитными ассоциациями и кооперативами. ЯФК делит свои риски с этими организациями в пропорции 20 к 80. При этом ЯФК выплачивает вознаграждение агентствам, кредитующим предприятия малого бизнеса, тем самым стимулируя их к работе с малыми предприятиями. Государство через такую систему участия при относительно небольших затратах имеет возможность регулировать финансовую поддержку предприятий малого бизнеса.

Основной задачей данного института должна стать разработка, внедрение и распространение новых механизмов кредитования, позволяющих обеспечить сектор малого предпринимательства сравнительно дешевыми средне- и долгосрочными заемными средствами [8].

Поставленная задача предполагает создание, в первую очередь, надежной системы гарантированного страхования рисков финансовых институтов при кредитовании малого бизнеса.

В рамках новой стратегии в части совершенствования системы финансово-кредитной поддержки целесообразно создать единую базу данных по кредитным историям предпринимателей. Наличие информации о кредитной истории заемщика в значительной степени позволит упростить процесс выдачи кредита, его мониторинга и последующего возврата.

В мировой практике в равной мере распространены две основные модели кредитных бюро. В одном случае кредитное бюро создается в форме негосударственной организации. В другом случае кредитное бюро является государственной организацией, куда стекаются сведения о заемщиках от коммерческих банков и небанковских финансовых учреждений. Согласно данным Всемирного банка, кредитные бю-

ро в форме частной организации более эффективны в осуществлении своей деятельности.

В настоящее время в Казахстане уже ведется работа по созданию подобной базы данных в рамках создаваемого Кредитного Бюро. Данный проект осуществляется Национальным Банком РК при техническом содействии корпорации Прагма и Агентства по международному сотрудничеству США. Однако на данный момент времени проект находится в стадии разработки и начнет действовать лишь к 2005 году [9].

Следует продолжать работу по совершенствованию правового поля, в котором осуществляют свою деятельность небанковские финансовые организации, занимающиеся микро-кредитованием. Помимо этого необходимо предусмотреть возможности для развития дополнительных инструментов микрофинансирования, таких как микрострахование и микро-сбережения.

Стоит уделить особое внимание разработке механизмов финансово-кредитной поддержки начинающих предпринимателей, которым в настоящее время в силу ряда причин практически ограничен доступ к финансовым ресурсам. Одним из важных направлений совершенствования системы финансово-кредитной поддержки сектора малого бизнеса является развитие сети организаций, оказывающих услуги предприятиям малого бизнеса при получении кредитов. Это позволит объединить финансовые и нефинансовые инструменты в новой стратегии поддержки малого бизнеса [10].

Литература

1. Фетисов Г.Г. Укрепление устойчивости банковского сектора // Финансовый бизнес. - М., 2003. - №5. - С. 18-26.
2. Вороновская О.Е., Молотков А.Б., Паламарчук С.С. О развитии гарантийных механизмов кредитно-инвестиционной поддержки малого предпринимательства в регионах // Проблемы прогнозирования. – М., 2001. - №4. - С. 77.
3. Виленский П.Л., Лившиц В.Н., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов: Теория и практика. – М., 2001. – 832 с.
4. Программа Развития ООН - www.undp.org/ 2014
5. Бочаров В.В. Финансовое моделирование. – СПб., 2007. – 208 с.
6. Положение «О порядке проведения тендеров по предоставлению субъектам малого предпринимательства в аренду или доверительное управление с правом последующей передачи в собственность неиспользуемых производственных помещений и объектов, офис-

ных помещений на государственных предприятиях (а также по передаче предприятиям малого предпринимательства государственных объектов незавершенного строительства)». Утверждено департаментом Управления государственным имуществом и активами Министерства финансов Республики Казахстан от 14 апреля 1997 г. // Сборник законодательно-правовых актов Малый и средний бизнес: Законодательство Республики Казахстан. - Алматы, 1999.

7. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года, с учетом изменений и дополнений. – Алматы: СПС «Юрист»
8. О недобросовестной конкуренции. Закон Республики Казахстан от 9 июня 1998 г. №232. // Сборник законодательно-правовых актов Малый и средний бизнес: Законодательство Республики Казахстан. – Алматы, 1999.
9. Бочаров В.В. Инвестиционный менеджмент. – СПб., 2006.
10. Гаврилов Р.Б. Развитие отношений банков и малого бизнеса // Бизнес и банки. – М., 2003. - №7.

ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ И СТРУКТУРА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В РЕГИОНЕ

Поздеева М.И., Ситникова Е.С.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

На современном этапе становление общественного строя в Республике Казахстан наблюдается неадекватное расслоение общества по уровню жизни, большая разница в получаемых доходах за конкретный труд. Несмотря на значительный объем информации по тематике исследования, многие вопросы оказались недостаточно раскрыты и на постсоветском пространстве существует неоднозначное отношение роли государства в перераспределительных функциях при формировании государственных расходов. Вышесказанное определяет актуальность проблемы развития региональной системы социальной защиты населения.

Деятельность по социальной защите населения оказывает влияние на формирование различных общественных отношений: экономических, социальных, политических и правовых. По нашему мнению, социальную защиту можно определить как процесс согласования интересов человека и общества, общества и отдельных групп в целях

нормального их функционирования, решения жизненных проблем. Вместе с тем, сами социальные отношения складываются при взаимодействии субъекта и объекта социальной защиты [1].

Если рассматривать социальную защиту населения как интегративное понятие, то можно условно представить ее в виде системы понятий, связанных определенным образом, что характеризует существующий перечень данной проблематики, содержание проблем, их взаимосвязь и взаимозависимость, но оказывается явно недостаточно, чтобы сформировать единый теоретико-методологический подход к формулированию понятия социальной защиты населения. Рассмотрим кратко содержание и структуру составляющих ресурсного потенциала управления функционированием системы социальной защиты населения:

1. Социально-экономический потенциал представляет собой совокупность материально-вещественных и финансовых ресурсов, обеспечивающих аспекты деятельности системы социальной защиты населения, а также проведение исследований и разработок; предоставление социальных услуг и социального обслуживания; информационное обеспечение процессов управления данной системой; развитие и использование объектов социальной инфраструктуры для целей управления системой социальной защиты населения. В структуре экономического потенциала необходимо иметь в виду степень его соответствия требованиям обеспечения эффективности управления системой социальной защиты населения, различную скорость использования финансовых средств, его периодического пополнения и т.д.

2. Информационный потенциал характеризует сферу деятельности, связанную с подготовкой, сбором, анализом, хранением и использованием информации, необходимой для управления системой на различных уровнях управления (от международного до уровня конкретной личности). Данный потенциал предопределяется обычно теми процедурными, техническими, методическими и другими подходами, которые используются для всей деятельности органов социальной защиты населения.

3. Нормативно-правовой потенциал включает в себя нормативно-правовое поле механизма управления функционированием и развитием системы в соответствии с выбранным направлением социальной политики, отношением государства к необходимости и возможности соответствующей социальной защиты различных категорий и групп населения.

4. Организационный потенциал характеризует, с одной стороны, единство организационных форм, организационной целостности

управления системой социальной защиты населения в условиях развития рыночной экономики, т.е. стабильность организационных форм и гибкость функциональных связей на всех уровнях управления, на которых система выступает как в качестве большой системы (на республиканском уровне), так и одной из подсистем (на международном уровне). С другой стороны, составляющие организационного потенциала управления характеризуют уровень структурной целостности республиканской и региональной систем управления как относительно автономной системы по всем ее уровням, включая всю систему вертикальных, горизонтальных и перекрестных связей, необходимых и достаточных для надежного функционирования и развития системы управления социальной защиты населения.

5. Научно-технический потенциал включает в себя всю ее научно-техническую и материальную базу, созданную обществом на основе передовых достижений в области развития науки и техники, программирования, компьютерного обеспечения, развития информационных технологий и т.д. Применение термина «технология» к социальным процессам – все еще довольно новое явление социальной действительности в странах СНГ для наук, изучающих социальную действительность, а также для процесса подготовки специалистов в данном направлении. Специфика данного потенциала заключается в том, что это, вероятно, единственный тип технологического процесса, основанный на отношениях не объекта и субъекта управления, а в значительной степени на отношениях в системе «субъект управления – субъект управления».

6. Кадровый потенциал занимает особое место в системе ресурсного потенциала управления системой социальной защиты населения. Он может быть охарактеризован, прежде всего, социально - демографической и профессионально-квалификационной структурой социальных работников.

Однако это достаточно общая количественная характеристика, определяющая сущность кадрового потенциала в первом приближении. На современном этапе кадровая политика учреждений включает понятие «организация труда» в системе социального управления ими. По существу, кадровый потенциал управления системой образует первичную структуру организационно-правового потенциала, определяя его связность, а также целостность управления функционированием и развитием системы социальной защиты населения.

7. Коэволюционный потенциал предполагает учет наличия таких природных условий существования человеческого сообщества, которые способствуют параллельному развитию природы и антропогенеза

(коэволюцию), позитивно влияющие на состояние здоровья человека, уровень его трудоспособности, воспроизводство рабочей силы и т.д. Данная компонента ресурсного потенциала в значительной степени обусловливает широту подхода и концептуальных построений в функционировании и развитии системы социальной защиты населения, поскольку связана с потенциальными возможностями возникновения различного рода антропогенных и природных опасностей для жизнедеятельности, как отдельного индивида, так и всего населения любого государства. Коэволюционный потенциал в различной степени воздействует как на нормативно-правовой потенциал, так и на экономический, информационный, научно-технический и другие потенциалы. Наличие позитивной энергии данного потенциала способствует повышению эффективности, как самой системы безопасности населения, так и переориентации деятельности органов управления системой социальной защиты населения на решение других задач, связанных, например, с поддержанием должного уровня безопасности с учетом международных норм и правил.

8. Социокультурный потенциал. Базисом социокультурного потенциала является культура, которая как социальный феномен, впитывает в себя многовековые нравственные ценности, этику, мораль, историю, традиции, обычаи и обыкновения, восприятия локальных и глобальных явлений социальной жизни, окружающий мир, отношение к другим людям и к самому себе, соучастие и сопереживание и другие аспекты бытия [2].

В системе социальной защиты населения необходимо формирование высокой управленческой культуры работников на всех уровнях (от государственного - до областного, городского, районного). Специфика развития данного потенциала связана с необходимостью изменения отношения общества к возникновению различных социальных явлений, порожденных рыночными процессами, что требует систематического пересмотра целей, задач, направлений социальной политики в области реализации системы СЗН, оценки их эффективности. Итак, рассмотренные потенциалы управления системой социальной защиты населения обладают глубокой качественной спецификой, охватывают различные сферы, имеют различную степень влияния.

Таким образом, выполненный анализ социальной защиты населения позволяет сделать вывод о том, что существующие определения выражают вполне определенные свойства, принципы, особенности существования в единой интегрированной системе понятий.

Литература

1. Печчеи А. Человеческие качества. - М.: «Прогресс», 1980. - 302 с.
2. Докторович А. Смысл и методика расчета индекса развития человеческого потенциала // Российский экономический журнал.- 2012. - № 8. - С. 89-91.

ОБЩАЯ ОЦЕНКА И АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ПРИБЫЛИ

Крячковская И.М.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Прибыль является конечным финансовым результатом предпринимательской деятельности предприятий и в общем виде представляет собой разницу между ценой продукции и ее себестоимостью, а в целом по предприятию представляет разницу между выручкой от реализации продукции и себестоимостью реализованной продукции.

Как экономическая категория, прибыль отражает чистый доход, созданный в сфере материального производства в процессе предпринимательской деятельности. На уровне предприятия чистый доход принимает форму прибыли. Прибыль как главный результат предпринимательской деятельности обеспечивает потребности самого предприятия, его работников и государства в целом.

Прибыль как важнейшая категория рыночных отношений выполняет ряд важнейших функций. Во-первых, прибыль является показателем эффективности деятельности предприятия, ибо сам факт прибыльности уже свидетельствует об его эффективной деятельности.

Во-вторых, прибыль обладает стимулирующей функцией, она является основным источником прироста собственного капитала. В условиях рыночных отношений собственники капитала и менеджеры, ориентируясь на размер прибыли, остающейся в распоряжении предприятия, принимают решения по поводу дивидендной и инвестиционной политики, проводимой предприятием с учетом перспектив его развития. Прибыль в рыночной экономике - движущая сила и источник обновления производственных фондов и выпускаемой продукции.

В-третьих, прибыль является источником социальных благ для членов трудового коллектива. За счет прибыли, остающейся на предприятии после уплаты налогов и выплаты дивидендов, а также других первоочередных отчислений, осуществляются материальное поощрение, предоставляются социальные льготы работникам, содержатся

объекты социальной сферы.

В-четвертых, прибыль является источником формирования доходов бюджетов различного уровня. Она поступает в бюджеты в виде налогов, а также экономических санкций и используется на различные цели, определенные расходной частью бюджета.

Таким образом, прибыль предприятия - основной фактор его экономического и социального развития. Поэтому важно определить механизм формирования прибыли на предприятии, ее величину в натуральном выражении, рассмотреть различные виды прибыли и сферу их применения.

В соответствии с бухгалтерской отчетностью предприятий «Отчет о прибылях и убытках» определяются следующие виды прибыли, используемые в настоящее время:

- валовая прибыль;
- прибыль (убыток) от продаж;
- прибыль (убыток) до налогообложения;
- прибыль (убыток) от обычной деятельности;
- чистая (нераспределенная) прибыль (убыток) отчетного периода.

Валовая прибыль определяется как разница между выручкой от продажи товаров (работ, услуг) и полной производственной себестоимостью реализованной продукции.

Прибыль от продаж определяется как разница между валовой прибылью и коммерческими (расходами по сбыту) и управлением (общехозяйственными) расходами, если управлением расходы признаны организацией в качестве расходов по обычным видам деятельности.

Прибыль от продаж можно исчислить и другим способом: путем вычитания из выручки от продаж полной себестоимости реализованной продукции.

Прибыль (убыток) до налогообложения рассчитывается следующим образом: к прибыли от продаж прибавляются (вычитываются) сальдо операционных и внереализационных доходов и расходов.

Прибыль от обычной деятельности определяется путем вычитания из прибыли до налогообложения налога на прибыль и иных аналогичных платежей.

Чистая прибыль (нераспределенная прибыль) направляется на производственное развитие, социальное развитие, материальное поощрение работников, создание резервного фонда, уплате в бюджет экономических санкций, связанных с нарушением предприятием действующего законодательства, на благотворительные и другие цели.

Учитывая, что валовая прибыль не находит отражения в бухгалтерской отчетности, следует ввести определение, характеризующее ту величину прибыли, которая фигурирует в отчете о прибылях и убытках и которая, собственно, является результатом финансово - хозяйственной деятельности предприятия.

Такую прибыль до принятия соответствующего нормативного документа - стандарта будем называть балансовой прибылью.

В механизме формирования балансовой прибыли учитывается прибыль от всех видов деятельности предприятия. Прежде всего, валовая прибыль включает прибыль от реализации товарной продукции, которая является основной частью балансовой прибыли.

По экономическому содержанию прибыль есть денежное выражение части стоимости прибавочного продукта. Как финансовая категория прибыль выполняет функции:

- воспроизводственную
- стимулирующую
- контрольную.

Воспроизводственная функция - один из источников финансирования расширенного воспроизводства.

Стимулирующая - источник образования поощрительных фондов и социального развития коллектива.

Контрольная - один из основных показателей результативности хозяйственной деятельности предприятия.

В условиях рыночной экономики прибыль является основным показателем оценки хозяйственной деятельности предприятий, так как в ней аккумулируются все доходы, расходы, потери, обобщаются результаты хозяйствования. По прибыли можно определить рентабельность, изучить эффективность функционирования предприятий.

Прибыль является одним из источников стимулирования труда, производственного и социального развития предприятия, роста его имущества, собственного капитала и др.

Надо отметить, что понятие чистой прибыли в Казахстане не соответствует понятию чистой прибыли по международным стандартам, «наша» чистая прибыль, по сути, не является чистой, а включает в себя значительные расходы (фонды потребления, социальной сферы и т.д.), что недопустимо по западным стандартам.

Из прибыли, остающейся в распоряжении предприятия (чистой прибыли) в соответствии с законодательством и учредительными документами предприятие может создавать фонд накопления, фонд потребления, резервный фонд и другие специальные фонды и резервы. Нормативы отчислений от прибыли в фонды специального назначения

устанавливается самим предприятием по согласованию с учредителем. Отчисления от прибыли в специальные фонды производятся ежеквартально.

Под распределением прибыли понимается направление прибыли в бюджет и по статьям использования на предприятии.

Законодательно распределение прибыли регулируется лишь в той ее части, которая поступает в бюджеты разного уровня в виде налогов и других обязательных платежей.

Существует и более простой вариант использования чистой прибыли, когда не образуются плановые фонды накопления и потребления (рисунок 3).

Чистая прибыль направляется на финансирование производственного развития предприятия, удовлетворение потребительских и социальных нужд, финансирование социально-культурной сферы, отчисления в фонд оплаты труда сверх заработной платы и др.

Литература

1. Артеменко В. Г., Беллендир М. В. Финансовый анализ. – М., 1997.
2. Балабанов И. Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта. – М., 2000.
3. Дюсембаев К. Ш. Анализ финансового положения предприятия: Учебное пособие. – Алматы, 1998.
4. Ермолович Л. Л. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия. - М: БГЭУ, 1997.
5. Ефимова О. В. Финансовый анализ. - М., 1999.
6. Ефимова О. В. Финансовый анализ. – М., 1998.
7. Ковалев В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М., 1997.
8. Ковалев В. В. Финансовый анализ. – М., 1997.
9. Ковалев В. В., Волкова О. Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М., 2000.
10. Ковалев В.В., Волкова О.Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Учебник. – М.: ООО «ТК Велби», 2002.

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЙ В БАНКАХ ВТОРОГО УРОВНЯ

Кудайбергенова Д.К.

ВКГТУ им. Д. Серикбаева, Усть-Каменогорск, Казахстан

Кредитные операции занимают ключевое место среди активных операций коммерческих банков. У большинства банков ссудные счета составляют не менее половины их совокупных активов и обеспечивают около 70% от полученных ими доходов.

От эффективности и бесперебойности функционирования кредитно-финансового механизма зависят не только своевременное получение средств отдельными хозяйственными единицами, но и темпы экономического развития страны в целом.

Одними из малоисследованных в банковской системе являются вопросы учета и анализа кредитных операций. Сегодня для банков Казахстана, вышедших на определенные рубежи международных стандартов банковской деятельности и финансовой отчетности, как никогда актуально теоретическое изучение передового опыта кредитных операций и вопросов их учета.

Управление банком базируется на использовании полной и достоверной информации о формировании его ресурсов и их размещении, достигнутых результатах, наличии резервов на возможные потери и обо всех других операциях банка. Обеспечивает банк такой информацией ведущийся в нем бухгалтерский учет, который представляет собой строго организованный, упорядоченный процесс сбора, регистрации и обобщения разносторонней информации; учет в этом качестве создается и совершенствуется самим банком на основе норм законодательства и требований регулирующих органов [1, с. 288].

Бухгалтерский учет кредитных операций ведется в соответствии с Положением Национального Банка РК № 194 «О бухгалтерском учете и отчетности банков в Республике Казахстан». Методологическое руководство бухгалтерским учетом и отчетностью в банках осуществляют Национальный банк Республики Казахстан.

Проведение и учет операций по предоставлению займа осуществляется следующими подразделениями:

- кредитным подразделением, выполняющим функции фронт-офиса филиала (Головного Банка) или расчетно-кассового отдела при осуществлении кредитования (фронт-офис);
- бэк-офисом подразделения бухгалтерского учета и отчетности Головного Банка, выполняющим функции бэк-офиса заемных операций Головного Банка (бэк-офис);

- бухгалтерского учета и отчетности филиала, выполняющим функции бэк-офиса заемных операций филиала (бэк-офис).

Генеральной бухгалтерией подразделения бухгалтерского учета и отчетности Головного Банка, осуществляющей контроль за правильностью отражения в учете заемных операций на уровне главной бухгалтерской книги.

При осуществлении кредитования подразделение Банка, выполняющее функции фронт-офиса, обеспечивает:

- 1) регистрацию заявок клиентов на предоставление займа;
- 2) сбор первичных документов для формирования кредитного досье;
- 3) оформление документов по кредитной сделке;
- 4) подготовку договора банковского займа и связанных с ним документов;
- 5) заключение с клиентами Банка договоров банковского займа и иных договоров, связанных с предоставлением займов, а также обеспечивающих исполнение клиентами обязательств перед Банком по договорам банковского займа (далее — договор об обеспечении исполнения обязательств);
- 6) формирование, ведение и хранение кредитных досье заемщиков;
- 7) передачу заемщикам документов, подтверждающих и сопровождающих кредитные сделки (выписки из лицевого (ссудного) счета, справки о состоянии ссудного счета и т.п.);
- 8) подготовку и передачу в бэк-офис на исполнение акта приема-передачи об оприходовании договоров и других ценных документов;
- 9) подготовку и передачу в бэк-офис на исполнение следующих распоряжений:
 - на предоставление займов;
 - на выдачу пакета документов по договору банковского займа;
 - о классификации и размере провизии (в головном Банке распоряжение готовит подразделение кредитных рисков);
 - об изменении стоимости предмета залога.
- 10) контроль (мониторинг) за соблюдением условий договоров и своевременным выполнением заемщиком обязательств по ним;
- 11) подготовку уведомлений о просрочке платежей по основному долгу или начисленному вознаграждению;
- 12) подготовку и представление на рассмотрение руководителю кредитного подразделения Головного Банка управленческой отчетности по кредитным операциям по установленной форме;
- 13) формирование и ведение кредитного портфеля филиала в со-

ответствии с требованиями НБ РК и Банка.

Подразделение Банка, выполняющее функции подразделения бэк-офиса, несет ответственность за полное, своевременное и достоверное отражение в учете заемных операций согласно первичным документам и распоряжениям, полученным от подразделения фронт-офиса [2, с. 15].

Отражение ссудной задолженности в балансе кредитной организации по международным правилам (а теперь и по казахстанским) осуществляются следующим образом. Активы группируются по содержанию и располагаются в порядке убывания ликвидности. Отдельной статьей выделяются межбанковские кредиты, ссуды клиентам и прочие размещенные средства [3, с. 96].

В условиях работы по МСФО коммерческие банки обязаны также отражать основные типы доходов и расходов, выделяя процентные доходы, убытки по ссудам. Кроме того, информация о процентных доходах и расходах должна быть отражена отдельно по каждому из них, для того, чтобы можно было увидеть причины изменения чистого процентного дохода. Вследствие этого необходимо раскрывать информацию о средних процентных ставках и средних суммах соответствующих активов и пассивов [4, с. 18].

При этом правильный, грамотно поставленный учет займа (кредитных операций) в коммерческом банке помогает ему решать следующие основные задачи:

- оптимальным образом выполнять свои обязанности по выдаче и погашению ссуд;
- своевременно представлять необходимые отчеты и иную требуемую информацию о кредитных операциях регулирующим органам и всем другим пользователям;
- обеспечивать руководящие органы и лица банка материалом для принятия обоснованных управлеченческих решений в области кредитования [1, с. 294].

Обобщая вышеизложенное, отметим, что применение МСФО открывает новые возможности для создания единого анализа кредитной деятельности и принятия управлеченческих решений по данным учета кредитных операций.

Литература

1. Миржакыпова С.Т. Банковский учет в Республики Казахстан: Учебник. – Алматы, 2003.
2. «Регулирование учета в коммерческих банках Республики Казахстан в соответствии с международными стандартами» // «Каржы -

- каражат», 2007. - №3
3. Сейткасимов Г.С. Бухгалтерский учет и отчетность в банках. – Алматы, 2000.
 4. Аудит кредитных операций // Материалы международной научно-практической конференции «Бизнес и образование: вектор развития» 15-16.04.2004 г.

ЗНАЧЕНИЕ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Медведева М.С.

Колледж КАСУ, Усть-Каменогорск, Казахстан

Каждая организация понимает происходящее внутри и вокруг нее события лишь через представления людей, ее составляющих. И, несмотря на то, что эти представления, как правило, трудно поддаются объяснению, они оказывают решающее влияние на те действия, которые люди предпринимают в различных ситуациях.

В то же время целостное представление о закономерностях функционирования организации практически невозможно сложить, исходя из одного лишь знания об индивидуальных особенностей личности или анализа деятельности отдельных членов данной организации.

Содержание деятельности по управлению персоналом существенно детерминировано задачами, которые решаются организацией на разных стадиях ее развития. Те производственные процессы, которые идут в организации, требуют ее специфического кадрового обеспечения. Менеджмент персонала призван предоставить тот кадровый ресурс, который необходим для эффективной работы организации.

Персонал - один из главных приоритетов менеджмента. Зачастую, "менеджмент" трактуется именно как "управление людьми в организации", связующее звено между "интересами предприятия" и "интересами человека". В целом, задачи управления персоналом можно свести к двум: как сформировать кадровый потенциал предприятия и как сделать труд этих "кадров" производительным.

Причины неудовлетворенности руководителей работой своих подчиненных практически всегда лежат в неадекватном решении одной из этих задач. Однако, прежде чем осваивать какие-то уникальные методы управления, или непрерывно менять сотрудников, надо задать себе достаточно простой вопрос: А знают ли они точно, чего от них хотят?"

Очень важно рассмотреть особенности деятельности по управлению персоналом на различных стадиях жизненного цикла организации. Каждая организация проходит в своем развитии 4 стадии: формирование, интенсивный рост, стабилизация и кризис. Кроме того, организация может быть вовлечена в процесс поглощения другой организацией, или сама выступить инициатором поглощения какой-либо компании. В каждой из этих ситуаций менеджеры должны уметь правильно ориентироваться и правильно организовывать персонал.

Кадровый менеджмент – это необходимая сторона деятельности любой организации. На каждом этапе развития организации перед менеджерами по кадрам стоят особые задачи.

На стадии формирования наиболее важны вопросы проектирования организационной структуры, расчет потребности в персонале, анализ деятельности и формирование критериев оценки кандидатов на работу. На этой стадии важны вопросы формирования кадровой стратегии, кадровой службы и системы хранения и работы с персональной информацией, то есть кадровой документацией. Следует отметить, что организации часто пренебрегают этими мероприятиями, мотивируя это приоритетным положением других задач, что неправомерно.

На стадии интенсивного роста менеджмент персонала направлен на формирование кадрового состава – привлечение и найм кандидатов, оценку и адаптацию новичков. Именно на этой стадии происходит формирование корпоративной культуры организации, то есть особой внутриорганизационной атмосферы. Корпоративная культура фиксирует основные задачи внутренней интеграции, то есть создания целостности организации.

Стадия стабилизации характеризуется диверсификацией производства, поиском новых сегментов рынка, поиском путей снижения затрат. Это касается и кадровой службы, поэтому все мероприятия, которые она проводит, направлены на то, чтобы эффективно использовать персонал. На стадии стабилизации наиболее существенны вопросы оценки и интенсификации труда, аттестации персонала, формирования кадрового резерва, разработки системы стимулирования труда.

Спад в организации может быть обусловлен кризисом роста, кризисом зрелости или собственно кризисом. Стадия спада требует работы по сокращению персонала, оценке кадрового потенциала и разработки кадровой программы реструктуризации. Очень важно в этой ситуации ориентировать работников на изменения, рассеивать страхи персонала и демонстрировать перспективу роста. Главным становится побуждение работников к развитию их способностей для более интен-

сивного и продуктивного труда. Менеджер должен не приказывать своим подчиненным, а ориентировать их на проблемы, стоящие перед компанией, ранжируя их по значимости, направлять усилия, помогать раскрытию способностей людей, концентрировать их на самом главном, формировать вокруг себя группу единомышленников.

Литература

1. Герчикова И.Н. Менеджмент: учебник. - М., 2011.
2. Григорьев Л., Черненко А. Управление персоналом и регулярный менеджмент // Работа сегодня, №5, 2000.
3. Карнеги Д. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. - М., 1995.
4. Осипова Е. Оценка персонала мотивирует к работе // Образование и бизнес, № 16 (40), 2 мая 2000 г.
5. Паркинсон С.Н., Рустомджи М.К. Искусство управления. - М., 1998.
6. Столин В., Кириллов Л. Менеджмент в процессе слияний и поглощений // Управление персоналом, 2000, №1.
7. Ли Я. Карьера менеджера – Минск, 1996.

ВНЕШНИЕ И ВНУТРЕННИЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФИНАНСОВУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ

Маратұлы А., Мухамедиева А.Г.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Для устойчивости предприятия очень важна не только общая величина издержек, но и соотношение между постоянными и переменными издержками. Переменные затраты (на сырье, энергию, транспортировку товаров и т.д.) пропорциональны объему производства, постоянные же (на приобретение и (или) аренду оборудования и помещений, амортизацию, управление, выплату процентов за банковский кредит, рекламу, оклады сотрудников и проч.) - от него не зависит [1].

Другим важным фактором финансовой устойчивости предприятия, тесно связанным с видами производимой продукции (оказываемых услуг) и технологией производства, является оптимальный состав и структура активов, а также правильный выбор стратегии управления ими. Устойчивость предприятия и потенциальная эффективность биз-

неса во многом зависит от качества управления текущими активами, от того, сколько задействовано оборотных средств и какие именно, какова величина запасов и активов в денежной форме и т. д.

Следует помнить, что если предприятие уменьшает запасы и ликвидные средства, то оно может пустить больше капитала в оборот и, следовательно, получить больше прибыли. Но одновременно возрастает риск неплатежеспособности предприятия и остановки производства из-за недостаточности запасов. Искусство управления текущими активами состоит в том, чтобы держать на счетах предприятия лишь минимально необходимую сумму ликвидных средств, которая нужна для текущей оперативной деятельности.

Следующим значительным фактором финансовой устойчивости является состав и структура финансовых ресурсов, правильный выбор стратегии и тактика управления ими. Чем больше у предприятия собственных финансовых ресурсов, прежде всего, прибыли, тем спокойнее оно может себя чувствовать. При этом важна не только общая масса прибыли, но и структура ее распределения, и собственно - та доля, которая направляется на развитие производства. Отсюда оценка политики распределения и использования прибыли выдвигается на первый план в ходе анализа финансовой устойчивости предприятия. В частности, исключительно важно проанализировать использование прибыли в двух направлениях:

во-первых, для финансирования текущей деятельности - на формирование оборотных средств, укрепление платежеспособности, усиление ликвидности и т. д.;

во-вторых для инвестирования в капитальные затраты и ценные бумаги.

Большое влияние на финансовую устойчивость предприятия оказывают средства, дополнительно мобилизуемые на рынке ссудных капиталов. Чем больше денежных средств может привлечь предприятие, тем выше его финансовые возможности; однако возрастает и финансовый риск - способно ли будет предприятие своевременно расплачиваться со своими кредиторами? И здесь большую роль призваны играть резервы как одна из форм финансовой гарантии платежеспособности хозяйствующего субъекта [2].

Итак, с точки зрения влияния на финансовую устойчивость предприятия определяющими внутренними факторами являются:

- отраслевая принадлежность субъекта хозяйствования;
- структура выпускаемой продукции (услуг), ее доля в спросе;
- размер оплаченного уставного капитала;
- величина и структура издержек, их динамика по сравнению с

денежными доходами;

- состояние имущества и финансовых ресурсов, включая запасы и резервы, их состав и структуру.

Степень их интегрального влияния на финансовую устойчивость зависит не только от соотношения самих вышеназванных факторов, но и от той стадии ожидаемого цикла, на которой в анализируемое время находится предприятие, от компетенции и профессионализма его менеджеров. Практика показывает, что значительная часть неудач предприятия может быть связана именно с неопытностью или некомпетентностью управленцев, с их неумением учитывать изменения внутренней и внешней среды [2].

Термин «внешняя среда» включает в себя различные аспекты: экономические условия хозяйствования, господствующую в обществе технику и технологию, платежеспособный спрос потребителей, экономическую и финансово-кредитную политику правительства РК и принимаемые ими решения, законодательные акты по контролю за деятельность предприятия, систему ценностей в обществе и др. Эти внешние факторы оказывают влияние на все, что происходит внутри предприятия.

Существенно влияет на финансовую устойчивость и фаза экономического цикла, в которой находится экономика страны. В период кризиса происходит отставание темпов реализации продукции от темпов ее производства. Уменьшаются инвестиции в товарные запасы, что еще больше сокращает сбыт. Снижаются в целом доходы субъектов экономической деятельности, сокращаются относительно и даже абсолютно масштабы прибыли. Все это ведет к снижению ликвидности предприятий, их платежеспособности. В период кризиса усиливается серия банкротств [4].

Падение платежеспособного спроса, характерное для кризиса приводит не только к росту неплатежей, но и к обострению конкурентной борьбы. Острота конкурентной борьбы также представляет собой немаловажный внешний фактор финансовой устойчивости предприятия.

Серьезными макроэкономическими факторами финансовой устойчивости служат, кроме того, налоговая и кредитная политика, степень развития финансового рынка, страхового дела и внешнеэкономических связей; существенно влияет на нее курс валюты, позиция и сила профсоюзов.

Экономическая и финансовая стабильность любых предприятий зависит от общей политической стабильности. Значение этого факто-ра, отношение государства к предпринимательской деятельности,

принципы государственного регулирования экономики (его запретительный или стимулирующий характер), отношения собственности, принципы земельной реформы, меры по защите потребителей и предпринимателей не могут не учитываться при рассмотрении финансовой устойчивости предприятия [5].

Финансовая устойчивость обусловлена как стабильностью экономической среды, в рамках которой осуществляется деятельность предприятия, так и от результатов его функционирования, его активного и эффективного реагирования на изменения внутренних и внешних факторов.

На финансовую устойчивость предприятия оказывают влияние различные факторы:

- положение предприятия на товарном рынке;
- производство и выпуск рентабельной продукции, пользующейся спросом у покупателей;
- потенциал предприятия в деловом сотрудничестве;
- степень зависимости предприятия от внешних кредиторов и инвесторов;
- наличие неплатежеспособных дебиторов;
- эффективность проводимых предприятием хозяйственных и финансовых операций.

Учитывая то обстоятельство, что предприятие является одновременно и субъектом, и объектом отношений в рыночной экономике, а также то, что оно обладает различными возможностями влиять на динамику разных факторов, наиболее важным представляется деление их на внутренние и внешние.

С точки зрения влияния на финансовую устойчивость предприятия определяющими внутренними факторами являются:

- отраслевая принадлежность предприятия;
- состав и структура выпускаемой продукции и оказываемых услуг, их доля в общем платежеспособном спросе;
- величина и структура издержек, их динамика по сравнению с денежными доходами;
- состояние имущества и финансовых ресурсов, включая запасы и резервы, их состав и структуру;
- технология и модель организации производства и управления и т.д.

К внешним факторам, влияющим на финансовую устойчивость предприятия, относятся:

- экономические условия хозяйствования;
- платежеспособный спрос потребителей;

- экономическая и финансово-кредитная политика правительства и принимаемые им решения;
- общая политическая и экономическая стабильность;
- налоговая и кредитная политика;
- конкуренция;
- степень развития финансового рынка;
- степень развития страхового дела и внешнеэкономических связей;
- налаженность экономических связей с партнерами и т.д.

Сотни факторов, действующих в разных направлениях, приводят к разрушению организационного, экономического и производственно-го механизма функционирования предприятия. Банкротство является, как правило, следствием совместного действия внутренних и внешних факторов. Внешние факторы могут относиться к макросреде или микросреде. Среди факторов, относящихся к макросреде, можно выделить: макроэкономические, демографические, политические, природные и другие. К факторам микросреды относятся: поставщики, потребители, конкуренты и другие факторы. Предприятия имеют больше возможностей влиять на внутренние факторы. Внутренние факторы делятся на маркетинговые и организационно-технические, данные факторы зависят непосредственно от деятельности предприятия.

Литература

1. Карапуев А. Г. Финансовый менеджмент: Учебно-справочное пособие. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2001.- 496 с.
2. Вахрин П.И. Финансовый анализ в коммерческих и некоммерческих организациях.– М., 2001.
3. Пястолов С.М. Экономический анализ деятельности предприятий: Учеб. пособ. для экономических специальностей вузов. - М., 2009.
4. Антикризисное управление банками и предприятиями / под ред. В.Г. Балашова. - М., 2001.
5. Антикризисное управление / под ред. К.В. Балдина. - М., 2007.

АНАЛИЗ ВНУТРЕННИХ ФАКТОРОВ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ БАНКОМ

Непшина В.Н.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

В любом казахстанском банке необходимы качественные преобразования его управленческой деятельности. Самой главной и острой проблемой, которую необходимо решить в условиях модернизации экономики страны является низкая роль банков в кредитовании реального сектора экономики. Также на поверхности лежит ряд других недостатков кредитно-банковской системы, которые заметны в любом коммерческом банке и снижают эффективность его работы. Таким образом, современные проблемы в банке вызваны действием факторов как объективного, так и субъективного характера.

Данные обстоятельства нужно учитывать при решении главной задачи преобразования системы управления в банке – выработки новой стратегии институционального развития кредитной сферы. Главной задачей в рамках этой мысли выступает переориентация мотивационных установок деятельности коммерческого банка на активное участие в воспроизводственном процессе, что будет способствовать обеспечению сбалансированного экономического роста. В более масштабных позициях это будет выражаться в повышении эффективности функционирования кредитно-банковской системы в целом, а также входящих в нее банков [1].

В условиях сегодняшней ситуации на казахстанском банковском рынке эффективного управления ресурсами и операционной деятельностью банка недостаточно для стабильного развития самого банка и обеспечения его конкурентных преимуществ в модернируемой экономике. В этой связи необходимо перейти на более высокий уровень развития, а также постоянного совершенствования. Здесь на первый план выступает организация четкой стратегии, регламентированности и адаптивности бизнес-процессов, четко продуманная организационная структура и качественно сложенная и эффективная система менеджмента банка. Все эти факторы являются главным обеспечением лидирующих позиций на рынке капиталов в новой экономике Казахстана.

Все элементы управления в банке тесно взаимосвязаны и переплетаются между собой в процессе управленческой деятельности. Так, при оптимизации бизнес-процессов и их описании одновременно приходится обращать внимание на организационную структуру и доку-

ментаоборот в банке. Для успешной работы банка элементы системы управления необходимо декомпозировать до уровня персонала, спроектировать до бизнес-процессов и проектов, что облегчит задачу их реализации [2].

Таким образом, можно говорить о единой схеме управления банком (бизнес-архитектуре) и о технологии ее разработки (формализации управления). Все сказанное выразим через модель управления банком, представленную на рисунке.

Анализ системы управления банком сводится к анализу всех элементов системы, представленной в схеме. Для руководства банком и осуществления операций формируются определенные управленические структуры. Все они делятся по иерархии и по степени самостоятельности и объему полномочий на 3 уровня – управляющие (высшее звено), линейные менеджеры (руководители филиалов и подразделений) и лица, наделенные надзорными и ревизионными функциями.

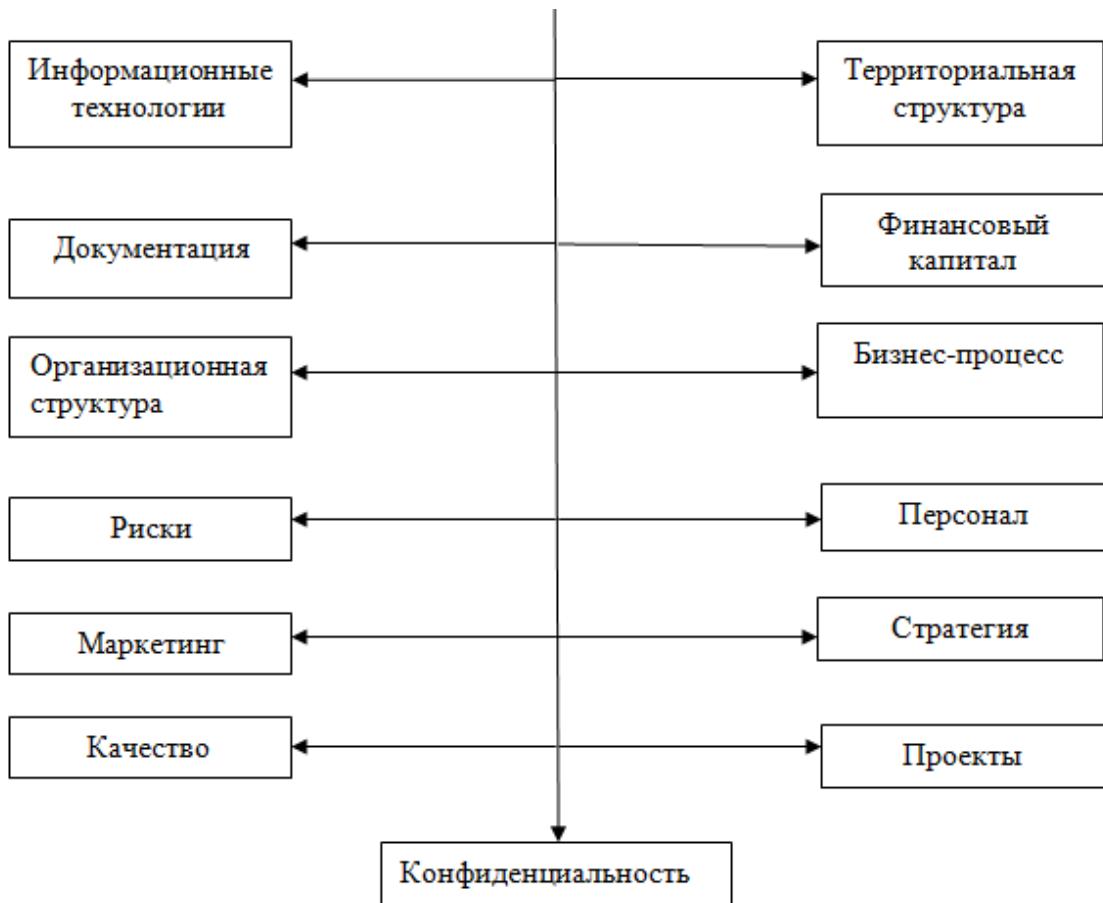

Рис. 1. Схема модели управления банком [составлено автором]

К основным субъектам управления относятся собственно управленческие органы, подразделения и исполнители-менеджеры, осуществляющие возложенные на них функции с помощью методов управленческого воздействия.

Для качественной оценки системы управления банком необходимо ответить на ряд вопросов.

Во-первых, необходимо оценить, обеспечивает ли определенное уставом кредитной организации распределение полномочий общего собрания участников, совета директоров и исполнительных органов разграничение общего руководства и руководства текущей деятельностью кредитной организации?

Во-вторых, определены ли в Уставе кредитной организации и положении о совете директоров основные вопросы компетенции совета директоров, требования, предъявляемые к членам совета директоров, а также требования к порядку осуществления ими своих полномочий?

В-третьих, утвержден ли внутренний документ, определяющий стратегию развития кредитной организации? Так как видение сотрудниками и руководством банка конечной цели и стратегических уст-

новок работы банка – немаловажный фактор успеха.

В-четвертых, оформлена ли документально стратегия в области управления банковскими рисками, а также утверждены ли внутренние документы, определяющие существующую в кредитной организации систему управления банковскими рисками?

В-пятых, предусматривает ли утвержденная Советом директоров политика в области предотвращения конфликтов интересов комплекс мер, препятствующих ухудшению качества активов кредитной организации (в том числе, критерии "подозрительности" сделок) [3].

Проанализировав структуру органов управления, мы видим, что существует комплекс объективных причин, обуславливающих сложность управления коммерческим банком. В качестве основных причин можно выделить:

- комплексность и сложность организационной структуры коммерческого банка;
- большое количество задействованных внешних и внутренних взаимосвязей и взаимозависимостей;
- противоречивые интересы формальных и неформальных групп участников деятельности коммерческого банка;
- недостаточный уровень квалификации персонала;
- отсутствие системного подхода к управлению.

Литература

1. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка: Учеб. пособие. - М.: ИНФРА-М, 2001.
2. Гуляев К.А., Коротецкий И.В. Инструменты оценки качества корпоративного управления в банках // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления №7(38) июль 2007 г.
3. Сапарова Б.С. Финансовый менеджмент. – Алматы, 2008.

СУЩНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Садырина К.А.

Колледж КАСУ, Усть-Каменогорск, Казахстан

Вся деятельность людей связана с проблемами эффективности. В основе этого лежит ограниченность ресурсов, желание экономии времени и получение максимального количества продукции, используя доступные ресурсы.

Экономический эффект предполагает какой-либо полезный ре-

зультат, выраженный в стоимостной оценке. Обычно в качестве полезного результата выступают прибыль или экономия затрат и ресурсов. Экономический эффект - величина абсолютная, зависящая от масштабов производства и экономии затрат.

Обычно анализируются оба показателя, характеризующие успешность экономической деятельности предприятия, так как по отдельности показатели эффекта и эффективности не могут дать полной и всеобъемлющей оценки деятельности предприятия.

Экономическая эффективность – сложная категория науки экономики. Она участвует во всех сферах деятельности человека, на всех стадиях производства, используется для оценки хозяйственной деятельности предприятия.

Эффективность и результативность - это главное условие того, чтобы организация длительное время выживала в условиях нестабильной среды и достигала своих целей, а также эффективность выступает индикатором и стимулом развития. Для того, чтобы повысить эффективность деятельности предприятия, принимаются некоторые меры, которые помогают организации развиваться, в этом случае эффективность становится основным ориентиром управленческой деятельности.

Эффективность предприятия - это способность предприятия давать высокую и постоянно увеличивающуюся прибыль по отношению к своим конкурентам в краткосрочной и долгосрочной перспективе.

Расчеты экономической эффективности являются неотъемлемой частью обоснования варианта решения практически любой производственно-хозяйственной задачи, любого управленческого решения.

Необходимость исследования проблем экономической эффективности обуславливается такими главными факторами, как ограниченность экономических ресурсов, стремление предприятий к развитию и получению максимального эффекта при наименьших затратах.

Эффективность выступает оценкой результата деятельности, отражающей ее способность по обеспечению экономического роста и способности к изменениям.

Относительная эффективность организации является производительностью, которая выражается в количественных показателях.

Производительность – это отношение объема выпуска к объему потребленных ресурсов. Чем выше эффективность организации, тем выше ее производительность.

Анализ хозяйственной деятельности предприятия является задачей высшего звена управления в организации. Основными задачами анализа эффективности являются: оценка хозяйственной ситуации,

выявление причин и факторов достигнутого состояния предприятия, выявление альтернатив и принятие управленческих решений относительно эффективности, выявление резервов повышения эффективности деятельности.

В результате анализа принимается решение, относительного текущего состояния компании – либо принимаются меры, устраняющие неэффективность, либо поддерживающие ее на нынешнем достаточном уровне. Тем самым, компания решает проблемы определения номенклатуры продукции, рынка сбыта, сегмента рынка, варианты использования технологий, распределения ресурсов, определение необходимых качественных и количественных показателей. Из данных вопросов компания должна выбрать, какие будут являться стратегическими.

Почти на всех коммерческих предприятиях доминирует принцип экономической рациональности, данные предприятия считают своей главной задачей максимизировать прибыль.

Следующими критериями будет техническая, социальная, экологическая рациональность.

На предприятии нужно принимать решения таким образом, чтобы постараться достичь всех поставленных целей при помощи имеющихся ресурсов.

Несмотря на важность обеспечения экономической эффективности, остальные цели также немаловажны. Достижение каждой цели должно быть просчитано, все задачи должны быть взаимосвязаны.

Приведенные положения позволяют раскрыть понятие трех разных видов эффективности:

1. Эффективность хозяйственной деятельности предприятия определяется полученными результатами, которые отражают достижение целей развития и конкурентным успехом, на рынке представленным в виде объема реализованной продукции или эффекта и соотнесенным с величиной совокупных, примененных и потребленных ресурсов.

2. Эффективность использования отдельных видов ресурсов характеризуется соотношением объема выпуска продукции или прибыли от хозяйственно-финансовой деятельности с соответствующей величиной ресурсов.

3. Эффективность производства товаров состоит в использовании минимального количества ресурсов для производства данного объема товаров и оказания услуг и в снижении расходов на единицу продукции (работ, услуг).

Категория экономической эффективности производства выражается

ется отношениями между обществом в целом и совокупностью хозяйствующих субъектов национальной экономики, между совокупностью хозяйствующих субъектов и отдельными предприятиями, между этими предприятиями и внутри них по поводу использования имеющихся ограниченных ресурсов, которые направлены на обеспечение оптимального достижения поставленных целей.

Литература

1. Аакер Д.А. Стратегическое рыночное управление. – СПб., 2003.
2. Кэмпбелл Д., Стоунхаус Дж., Хьюстон Б. Стратегический менеджмент. – М., 2003.
3. Производственный менеджмент: Учебник/ Под ред. В.А. Козловского. – М., 2003.
4. Веснин В.Р. Менеджмент: Учебник. - М., 2003.
5. Кнорринг В.И. Теория, практика и искусство управления. – М., 2001.
6. Панов А.И. Стратегический менеджмент. – М., 2002.
7. Ханжина В.Л., Попов Е.В. Структура рыночного потенциала предприятия // Проблемы теории и практики управления. - 2001.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ФИРМЫ

Ларина М.В.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Планирование – одна из основных функций менеджмента, предусматривающая выбор и формулирование целей, определение наиболее эффективных способов их достижения и потребностей в ресурсах. Стратегическое планирование является важнейшей составной частью стратегического менеджмента, главное назначение которого заключается в разработке и успешном внедрении стратегии.

Довольно часто мы путаем понятия стратегическое управление и планирование, поэтому хотелось бы сразу определить разницу между этими терминами. По мнению И. Ансоффа, эти различия заключаются в следующем: «Стратегическое планирование сфокусировано на принятии оптимальных стратегических решений, в то время как стратегический менеджмент связан с достижением стратегических результатов: новых рынков, новых товаров, новых технологий. Стратегическое планирование – аналитический результат, а стратегический менедж-

мент – организационный. В стратегическом планировании используются экономические и технологические переменные. В стратегическом менеджменте, кроме того, учитываются еще и психологические, социологические и политические факторы» [1].

Стратегическое планирование специалисты описывают различно, акцентируя внимание на тех или иных его аспектах. Д. Бодди и Р. Пэйтон в своей книге «Основы менеджмента» стратегическое планирование определяют как «процесс формулировки задач и стратегий организации».

«Стратегическое планирование представляет собой разработку долгосрочных планов развития компании, которые составляются на основе анализа большого количества данных, обосновываются системами детальных расчетов и в общем виде становятся документами различной степени детализации», - пишут в своем учебнике Мильнер и Лисс [2].

Согласно точки зрения Голубкова, автора статьи «Стратегическое планирование и роль маркетинга в организации» под стратегическим планированием «понимается процесс разработки и поддержания стратегического равновесия между целями и возможностями организации в изменяющихся рыночных условиях. Цель стратегического планирования — определить наиболее перспективные направления деятельности организации, обеспечивающие ее рост и процветание» [3].

Стратегическое планирование определяет путь развития организации как единого целого в долгосрочном периоде с указанием наиболее важных показателей, количественно описывающих результаты и эффективность развития. Роль стратегического планирования – обеспечить комплексный подход к развитию организации, учесть возможные изменения в окружающей среде, определить наиболее важные тенденции в ее развитии.

При рассмотрении данной темы невозможно не поговорить о принципах стратегического планирования, которые должны учитываться менеджерами и руководителями фирмы:

Системный характер планирования означает, что основные элементы системы планирования и взаимосвязи между ними должны обеспечивать целостность и комплексность процесса планирования.

Долгосрочный характер планирования на основе стратегических сценариев. В современной экономике никто не может точно прогнозировать будущее, но возможно построение различных вариантов состояний окружающей среды.

Единство, целостность и взаимосвязь долгосрочного, среднесрочного и краткосрочного видов планирования означает последова-

тельное преобразование стратегических планов в тактические, тактических – в оперативные и последних в планы работ исполнителей. Планы компании должны образовывать единое целое и не противоречить друг другу.

Комплексность и научность методов планирования, их соответствие решаемым задачам.

Определяющее влияние человеческого фактора на качество стратегического планирования и выполнение стратегических планов. Планирование на всех этапах в первую очередь зависит от принятия решений людьми, от их взаимодействия, квалификации, умения работать в командах.

Единство стратегического планирования и контроля, личная ответственность за выполнение стратегических планов и их разделов [4].

Указанные принципы образуют основу системы эффективного стратегического планирования. Они определяют необходимость разработки систем прогнозирования и планирования, координирования и контроля, мотивации и стимулирования менеджеров и специалистов, участвующих в стратегическом процессе. Неэффективное стратегическое планирование характеризуется разрывами связей между элементами, слабой координацией в управлении, отсутствием контроля и низкой мотивацией персонала.

Принципы системы стратегического планирования являются существенными. Нарушение любого из них разрушает целостность и снижает качество всей системы стратегического планирования. В результате компания теряет конкурентоспособность и становится банкротом.

Мы живем в эпоху постоянных перемен. Меняется все – технологии, способы ведения бизнеса, поведение клиентов. Выход один – меняться вместе со всем миром. Совершенно очевидно, что в современной быстроменяющейся экономической ситуации невозможно добиться положительных результатов, не планируя своих действий и не прогнозируя последствий.

Стратегическое планирование является важнейшей составной частью управления предприятием, и без него вряд ли возможна успешная работа предприятия в условиях рыночной экономики. А наличие стратегии не обрекает компанию на успех, однако качественно разработанная стратегия может на порядок повысить конкурентоспособность компании при условии, что управленческая команда действительно занимается ее внедрением.

Литература

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. - СПб., 1999.
2. Ансофф И. Стратегическое управление. - М., 1999.
3. Маленков Ю.А. Стратегический менеджмент: учеб. – М., 2008.
4. Голубков Е.П. Стратегическое планирование и роль маркетинга в организации // Маркетинг в России и за рубежом. – 2000. - № 3.
5. Родионова В.Н., Федоркова Н.В., Чекменев А.Н. Стратегический менеджмент. – М., 2007.
6. Томпсон А.А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации для анализа. - М., 2005.
7. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. - М., 2005.

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Ситникова Е.С., Поздеева М.И.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Становление новых форм хозяйственной деятельности, связанных с удовлетворением общественных потребностей более высокого уровня, требует изучения проблемы использования человеческого потенциала для развития экономики. Известно, что наличие образованной, квалифицированной рабочей силы позволяет с меньшими издержками преодолеть макроэкономические трудности и вести более гибкую экономическую политику.

От государства требуется проведение активной рыночно ориентированной образовательной политики. В пользу такого вывода свидетельствуют как острота проблем, встающих перед бывшими плановыми экономиками, так и высокая окупаемость инвестиций в человеческий капитал, подтверждаемая опытом мирового развития.

В связи с этим, в настоящее время назрела необходимость проанализировать использование человеческого фактора для достижения экономического роста. Это отчасти связано с тем, что в республике долгое время не уделялось внимания проблемам развития человеческого потенциала и его совершенствованию.

В реальности это подорвало привычную стратегию развития людских ресурсов, традиционные источники финансирования системы образования, и вызвало глубокие несоответствия в структуре

спроса и предложения на рынке труда, при этом обесценив значительную часть накопленного человеческого ресурса [1].

Следует обратить внимание на контраст концепции человеческого потенциала и традиционного подхода к формированию рабочей силы. Тезис о непроизводительности образования привел к почти полному отсутствию серьезных попыток в отечественной литературе оценить экономическую отдачу от инвестиций в эту сферу. Производительный характер признавался только за профессиональным образованием. В условиях рыночной экономики только эти люди со специализированными знаниями оказывались наиболее уязвимыми, зависимыми от всех превратностей складывающейся на рынке ситуации. Концепция человеческого потенциала демонстрирует, что наиболее производительна общая подготовка работника, формирующая его ценностные установки и трудовую активность. Вместе с тем, фундаментальная подготовка страдала чрезмерной теоретизированностью, оторванностью от практики и текущих проблем.

Возникший кризис мог перерости в долгосрочную деградацию и привести к невосполнимым потерям в интеллектуальном потенциале страны. Из теории человеческого капитала следует, что при длительном недоиспользовании человеческого потенциала его деквалификация начинает происходить нарастающим темпом. Известно также, что восстановить потери человеческого ресурса несравненно труднее, чем физического.

Поэтому начавшийся процесс разрушения человеческого потенциала чреват необратимыми последствиями и мог подорвать долговременную основу роста экономики нашей страны. Об этом говорит опыт Германии и Японии, сумевших, несмотря на огромные материальные разрушения, вызванные войной, быстро достичь экономического процветания именно благодаря сохраненному интеллектуальному потенциалу.

В создавшейся ситуации возможны следующие стратегии:

- 1) игнорирование создавшихся проблем (ультралиберальный подход - пусть рынок все сделает сам). Теоретически и практически подобный подход недостаточен из-за неспособности рынка решить задачи производства общественных благ и необходимости государственного вмешательства для достижения долгосрочных целей;
- 2) проведение активной государственной политики, которая может следовать одной из философий: либо традиционному подходу, либо подходу на основе концепции человеческого потенциала.

Традиционный подход опирается на определение потребностей производства и соответствующее переобучение работников в уже су-

ществующей системе профессиональной подготовки. Он воплощается в деятельности службы занятости по переподготовке безработных. Однако эффективность этой модели вызывает серьезные сомнения. Опыт бывших социалистических стран показывает, что при переходе к рынку с ростом уровня безработицы эффективность программ по переподготовке закономерно снижается. Так, например, в Чешской республике за 1992 год лишь 10 тысяч из общего числа безработных (равного 400 тысяч) прошло переобучение. При этом расходы на каждого переобучающегося превысили размер среднегодовой заработной платы, что существенно ограничивает массовость подобных программ [2].

Современный подход к богатству, накопленному в виде знаний и навыков, требует дополнения уже имеющихся запасов человеческого потенциала специфическими элементами, необходимыми для рыночной экономики и формирования новых профессий, таких как аудиторы, специалисты по маркетингу, служащие коммерческих банков и так далее. Бессмысленно рассчитывать на точность прогнозов профессиональной структуры спроса на рынке труда и пытаться механически направить поток переобучающихся в соответствии с таким прогнозом. Важнее подготовить людей к активному самостоятельному поиску на рынке труда, предоставив им базовые знания и навыки ориентации в рыночных условиях. Не менее перспективно - дать им шанс стать предпринимателями, что требует целенаправленного формирования определенных навыков, знаний и самодисциплины.

Современные стратегии переобучения основываются на том, что наиболее эффективны вложения в общую подготовку, обеспечивающую гибкость и легкость ориентации в рыночных условиях, а не в конкретную профессиональную подготовку, которая быстро устаревает и дает отдачу только в определенном производственном процессе. Чем легче и быстрее реагируют работники на рыночные стимулы, тем точнее осуществляется «притирка» между требованиями производства и имеющимися запасами человеческого потенциала, тем выше эффективность общественного производства.

Таким образом, для лучшего использования человеческого потенциала требуются более эффективные государственные мероприятия, связанные с процессом формирования рабочей силы. С одной стороны, подготовка и переподготовка кадров рассматривается как важный фактор развития потенциала экономического роста и повышения общественной производительности труда. С другой стороны, им придается первостепенное значение в достижении ряда социальных целей, связанных с повышением качества жизни, а именно – с

достижением так называемой «полной занятости» и более «справедливого» распределения национального дохода. Превращение системы образования и подготовки кадров в орудие непосредственного государственного воздействия на современный рынок труда – одно из важнейших условий рационального использования человеческого потенциала. Поэтому необходимо выяснить, какова роль в современном мире государственного регулирования процессов формирования рабочей силы, каково место образования и подготовки кадров в системе общественных приоритетов - в какой мере их развитие подчинено задачам макроэкономической политики (ускорение темпов роста, борьба с безработицей, смягчение экономического неравенства), и в какой мере они ориентированы на достижение своих собственных (воспитательных, просветительских и тому подобных) целей?

Государство традиционно занимает ведущее место в сфере образования большинства развитых стран. Уже к началу 60-х годов его доля в затратах на образование достигала 80-95% и в настоящее время остается на высоком уровне [3].

Однако приведенные данные могут давать неадекватное представление о тенденциях и границах государственного участия в сфере образования. Наряду со странами, где система просвещения сильно централизована, имеются страны, где вмешательство центрального правительства в учебный процесс считается антиконституционным (США). Как правило, начальные и средние школы находятся в ведении местных властей и властей штатов или земель; прямому государственному регулированию высшего образования препятствует традиционное университетское право автономии.

Таким образом, как и в других областях народного хозяйства, вмешательство государства в сферу образования в последнее время в развитых странах продолжало расти, но само это вмешательство все в большей мере принимало «квазирыночные» формы, ориентируясь на принципы эффективности, децентрализации и конкуренции. Не будет ошибкой сказать, что государственное регулирование процессов воспроизводства рабочей силы развивалось не только по пути увеличения масштабов, но и, что важнее, по пути изменения форм и главное - целей государственного вмешательства.

Отличительной чертой современного развития стало растущее взаимодействие образования и производства. Соответственно изменились и мотивировки государственного проникновения в сферу подготовки кадров, которые постепенно приобретали специфически экономическую окраску. Как и прежде, образованию отводилась подчиненная, инструментальная роль. Однако цели, для достижения которых

оно использовалось, все в большей мере оказывались производными от экономической политики государства.

Образование и подготовка кадров стали восприниматься как орудия для решения практически любых задач экономического и социального развития. Можно, однако, выделить три цели, в качестве средства реализации которых образование пропагандировалось особенно настойчиво. Это - ускорение темпов экономического роста, сокращение безработицы, смягчение неравенства в распределении личных доходов («борьба с бедностью»). Именно в качестве инструмента, а не в качестве объекта государственного регулирования и будет рассматриваться современная система образования и подготовки кадров.

Общеизвестно, что в процессе экономического развития огромная роль принадлежит специалистам высшей квалификации. Их недостаток приводит к возникновению в народном хозяйстве узких мест, что резко отрицательно сказывается на темпах роста. Для предотвращения подобных явлений стали активно разрабатываться различные методы «планирования» и прогнозирования рабочей силы. Правда, наибольшую популярность «планирование» трудовых ресурсов завоевало в развивающихся странах; в развитых странах оно приживалось гораздо хуже. Одно из немногих исключений представляет Франция, где «планирование» рабочей силы является составной частью национальной системы индикативного планирования. Тем не менее, прогнозирование численности и структуры рабочей силы, и особенно прогнозирование образования, вошли в практику государственного регулирования всех развитых стран. Большинство прогнозов почти единодушно сходилось на том, что современная экономика переживает острую нехватку специалистов ряда ведущих профессий (инженеров, техников, ученых, учителей) и что без вмешательства государства, без форсированного развития высшего образования положение в будущем станет еще более критическим.

Высококвалифицированные кадры рассматриваются как наиболее динамичный элемент производственной системы: они служат поставщиками новых идей, способствуют скорейшему внедрению научных открытий в практику, то есть темп научно-технического прогресса во многом зависит именно от них. Естественно, что непрерывное увеличение затрат на инновации вызывает необходимость в существенном расширении системы высшего образования, и прежде всего тех ее уровней, которые связаны с получением докторской и магистерской степеней [4].

Еще одним важным стимулом развития человеческого потенциала стала его новая трактовка в качестве «источника роста». Высокая

заработка лица с лучшей образовательной подготовкой интерпретируется как показатель высокой производительности их труда. Отсюда следует вывод, что повышение уровня образования рабочей силы должно повлечь за собой рост ее заработков, то есть, в конечном счете - рост национального дохода страны. «Качественное совершенствование людских ресурсов, повышение уровня производительности труда, ускорение темпов роста» - такова схема, где образование выступает как орудие, а экономический рост - как цель государственного регулирования: «Страны верили, что, инвестируя в образование, они более или менее автоматически стимулируют экономический рост» [5].

В докладе Всемирного банка отмечается, что повышение среднего уровня образования на один год увеличивает ВНП страны на 9%. Такое соотношение наблюдается, правда, для уровней образования ниже, чем 3 года назад. Даже каждый дополнительный год образования увеличивает ВНП на 4%. В целом повышение образовательного уровня на 3 года обеспечивает увеличение темпов роста ВНП на 0,4 процентных пункта в год.

Концепция человеческого потенциала оказала глубокое воздействие и на практическую деятельность государства. Благодаря ей, образование стало рассматриваться как важнейший источник экономического роста, как инструмент смягчения экономического неравенства и как средство борьбы с безработицей.

В целом, рациональное использование человеческого потенциала является важнейшим источником развития экономики, инструментом, смягчающим экономическое неравенство и средством борьбы с безработицей.

Литература

1. Печчини А. Человеческие качества. - М., 1980.
2. Докторович А. Смысл и методика расчета индекса развития человеческого потенциала // Российский экономический журнал.- 2012. - № 8.- С. 89-91.
3. Becker G.S. Nobel lecture: The Economic Way of Looking at Behavior // Journal of Political Economy. - 1993.- V. 101.- P. 385-389.
4. Беккер Г. Человеческий капитал: теоретический и эмпирический анализ. - М.: Прогресс, 1964.- 392 с.
5. Bowen H. R. et al. Investment in Learning. San Francisco, 1978. - 362 p.

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К СМК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Байкенов Ж.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

В современном мире подход к качеству предоставляемых услуг определяется критериями и методами управленческой деятельности, а также политикой в области качества.

Важной задачей развития системы менеджмента качества (далее – СМК) является создание на основе процессного подхода, состоящего в системной интеграции различных видов деятельности, необходимых для достижения конкретных и измеримых целей, концентрации требуемых ресурсов. Для решения этой задачи необходимо определить основы организационно-экономического моделирования СМК при внедрении информационных технологий в соответствии со стандартом ISO 9001.

На настоящем этапе развития мировой экономики, в условиях ее инновационной направленности и расширения процессов глобализации, когда развитые страны уже конкурируют не в сфере производства, а в области экономики знаний и технологических идей, сфера образования общепринято осознается как отрасль, обеспечивающая условия устойчивого социально-экономического развития государства, а создаваемый ею интеллектуальный капитал - как стратегический фактор, определяющий перспективы его развития и повышения конкурентоспособности.

Перед казахстанской системой гарантии качества в высшем образовании стоит задача разработать новые подходы и механизмы, которые предусмотрели бы в оценке содержания отечественных программ образования международные требования и рекомендации. В основе оценки образовательных программ и технологий лежит понятие качества образования. Качество – понятие многомерное. На сегодняшний момент в научной литературе есть много исследований, посвященных изучению сущности качества в образовании, измерению его уровня, систем его управления и определению различных процессов, влияющих на его показатели. Еще в 1995 году ЮНЕСКО был разработан документ под названием "Реформа и развитие высшего образования", в котором наряду с анализом мировых тенденций и определением задач развития высшего образования на рубеже веков, выделены три основных направления развития образования. Среди них: соответствие требованиям современности, интернационализация и качество,

определяемое как "многосторонняя концепция, охватывающая все основные функции и виды деятельности применительно к высшему образованию". Согласно Документу ЮНЕСКО, есть три аспекта образовательной деятельности, наиболее существенно влияющие на качество высшего образования. Во-первых, качество персонала, гарантированное высокой академической квалификацией преподавателей и научных сотрудников вузов, и качество образовательных программ, обеспеченное сочетанием преподавания и исследований, их соответствием общественному спросу. Во-вторых, качество подготовки студентов, которое в условиях, когда массовое высшее образование стало реальностью, может быть достигнуто только путем диверсификации образовательных программ, преодоления разрыва между средним и высшим образованием, и повышения роли учебно-профессиональной ориентации и мотивации молодежи. И, наконец, в-третьих, качество инфраструктуры высших учебных заведений, охватывающее "всю совокупность условий" их функционирования, включая компьютерные сети и современные библиотеки, что может быть обеспечено за счет адекватного финансирования, возможного только при сохранении государственного подхода к высшему образованию как общенациональному приоритету.

Качественными должны быть признаны, таким образом, все функции учреждения высшего образования, персонала и обучающихся и все виды их деятельности. Основное внимание, как видим, уделяется качеству преподавания и программ обучения, исследований научных и аспирантов, научной и профессиональной квалификации профессорско-преподавательского состава, общего уровня развития студентов и их образовательной мотивированности, материальной базы и технического оснащения высшего учебного заведения, внутренней организации вуза, оказания услуг обществу и создания в ареале вуза академической среды.

Образование было и остается основным приоритетным направлением и основным индикатором развития во всех цивилизованных странах мира. Именно образование должно помочь Казахстану ответить на вызовы, стоящие перед страной в социальной и экономической сферах, в обеспечении национальной безопасности и укреплении институтов государства.

Система образования должна ориентироваться на развитие личности, подготовку ее к разрешению нестандартных проблем, повышению ее социальной, профессиональной и географической мобильности, представляющих множество различных путей выбора собственного будущего. При таком подходе инвестиции в образование можно

назвать приоритетными.

Качество образования - категория системная. Его сущность как целого, которое складывается из частностей:

- Качества подготовки абитуриентов и студентов;
- Качества образовательных программ и средства обучения;
- Качества инфраструктуры;
- Качества нравственно-психологической атмосферы в вузе;
- Качества отношений с внешней средой;
- Качества управления вузом как единым целым и его частями;
- Качества педагогического персонала и др.

Качество образования представляет собой многомерное, комплексное понятие, которое определяется консенсусом всех заинтересованных сторон по согласованию требований, описывается через систему ценностно смысловых, целевых, содержательных, организационных и других свойств, соотносимых с социальными нормами.

Качество образования - степень соответствия образовательной системы не только требованиям стандартов и нормативных документов, но и требованиям потребителям всех категорий. Оно является интегральной характеристикой и результатом образовательной системы.

В менеджменте качества образовательной организации важную роль играют следующие принципы СМК.

Первый принцип. Ориентация на потребителя

Университет должен ориентироваться на требования своих потребителей образовательных услуг, поэтому сотрудники университета во главе с руководством должны знать и понимать их потребности, выполнять их требования и стремиться превзойти их ожидания.

Реализация этого принципа предполагает:

- определение требований и ожиданий потребителей к качеству оказываемых образовательных услуг;
- доведение потребностей и ожиданий потребителей до сведения всего персонала университета;
- стремление удовлетворить потребности заинтересованных сторон;
- анализ удовлетворённости потребителей;
- обеспечение сбалансированного подхода к потребностям и ожиданиям всех заинтересованных лиц: государства, студентов и работодателей.

Второй принцип. Лидерство руководителя

Руководитель обеспечивает единство целей и направлений разви-

тия деятельности университета. Ему следует создать и поддерживать внутреннюю среду корпоративного менеджмента, в которой персонал может быть полностью вовлечен в процесс достижения стратегических целей.

Для руководителей всех уровней управления вуза реализация этого принципа предполагает:

- понимание изменений во внешнем мире и умение реагировать на них;
- принятие во внимание потребностей всех заинтересованных сторон;
- формирование ясного видения будущего вуза, а также ценностей на всех его уровнях;
- создание в вузе атмосферы доверия;
- предоставление сотрудникам необходимых ресурсов и делегирование им полномочий;
- установление обязательной отчётности;
- поощрение сотрудников и признание их вклада в постоянное улучшение деятельности вуза;
- ведение открытого и честного обмена информацией;
- непрерывное обучение сотрудников;
- постановка достижимых целей и показателей, вызывающих у сотрудников стремление к самосовершенствованию и постоянному улучшению деятельности вуза;
- применение стратегии вуза для достижения установленных целей и показателей.

Третий принцип. Вовлечение персонала

Сотрудники всех уровней составляют основу организации, и их полное вовлечение дает возможность руководству университета с максимальной выгодой как для университета, так и для потребителей использовать способности и интеллектуальные возможности персонала.

Реализация этого принципа предполагает:

- принятие ответственности каждого за определенный круг задач и решение возникающих при этом проблем;
- активный поиск возможностей для улучшений, в том числе повышения уровня компетентности, знаний и опыта сотрудников;
- свободный обмен знаниями и опытом внутри структурных подразделений (факультетов и кафедр);
- сосредоточение на создании ценности для потребителей;
- стремление к улучшению имиджа вуза у потребителей и обще-

ства в целом;

- условия для получения удовлетворения от работы;
- энтузиазм в работе и гордость за принадлежность к своему вузу.

Четвертый принцип. Процессный подход

Желаемый результат достигается эффективнее, когда деятельностью и соответствующими ресурсами управляют как процессом.

Реализация этого принципа предполагает:

- определение видов деятельности (процессов), необходимых для достижения желаемого результата;
- установление четкой ответственности и подотчетности по управлению ключевыми видами деятельности университета;
- анализ и измерение способности ключевых видов деятельности;
- идентификацию взаимосвязей между ключевыми видами деятельности внутри и между подразделениями вуза;
- концентрацию внимания на тех факторах, которые будут улучшать ключевые виды деятельности организации - таких, как ресурсы, методы и материалы.

Пятый принцип. Системный подход

Должна обеспечиваться идентификация образовательных процессов, их понимание, руководство и управление ими как единой системой с целью повышения результативности и эффективности деятельности университета при достижении его стратегических целей.

Реализация этого принципа предполагает:

- формирование системы на основе определения или разработки процессов, определяющих качество образования;
- понимание взаимозависимостей процессов в системе, разрушающих барьеры между подразделениями;
- постоянное улучшение системы на основе измерения, анализа процессов и оценки их результатов;
- установление ограничений на ресурсы до начала действий.

Шестой принцип. Постоянное улучшение

Постоянное улучшение деятельности организаций в целом следует рассматривать как ее неизменную цель. Для обеспечения удовлетворенности запросов потребителей образовательных услуг в университете должен эффективно реализовываться принцип непрерывного улучшения деятельности.

Реализация этого принципа предполагает:

- постоянное улучшение образовательной услуги, процессов и

системы - цель всех сотрудников университета;

- использование периодического оценивания по установленным критериям совершенства для выявления областей потенциального улучшения;
- постоянное улучшение работоспособности и эффективности всех процессов;
- осуществление действий, направленных на предупреждение несоответствий;
- обучение сотрудников методам и инструментам постоянного улучшения;
- установление показателей и целей для руководства улучшениями и слежения за ними;
- признание улучшений.

Седьмой принцип. Принятие решений

Эффективные решения основываются на анализе данных и информации, основанных на фактах. Совокупность информации составляет сбалансированную систему показателей. Они соединяют миссию, видение и стратегию организации с оценками результатов текущей деятельности, позволяя принимать управленические решения.

Реализация этого принципа предполагает:

- организацию системы мониторинга качества образования по всем процессам СМК;
- обеспечение точности и достоверности данных по всем показателям качества;
- обеспечение доступа к данным и информации по качеству (гласность информации);
- проведение анализа данных по качеству с использованием утвержденных методов;
- применение соответствующих статистических методов контроля и управления качеством.

Восьмой принцип. Взаимовыгодные отношения с поставщиками

Организация и ее поставщики взаимозависимы, и отношения взаимной выгоды повышают способность обеих сторон создавать ценности в сфере предоставления образовательных услуг.

Реализация этого принципа предполагает:

- выявление и отбор основных поставщиков;
- установление таких отношений с поставщиками, которые балансируют краткосрочные выгоды с долгосрочными соображениями для организации и для общества в целом;

- создание ясного и открытого обмена информацией;
- инициирование совместной разработки и совершенствования продукции и процессов;
- совместное достижение ясного понимания требований потребителя;
- обмен информацией и планами на будущее;
- стимулирование, поощрение и признание улучшений и достижений у поставщиков.

Эффективность решения всегда основывается на логическом и интуитивном анализе данных и информации. Данный принцип чаще всего является альтернативой применяемого на практике способа принятия решений на основе интуиции, чутья, конъюнктуры, прошлого опыта, предположений и др. Решения будут наиболее эффективными, если они основываются на анализе реальных данных и информации.

Реализация принципа требует, прежде всего, измерений и сбора достоверных и точных данных, относящихся к поставленной задаче. И сбор данных, и последующий их анализ предполагают владение знаниями и применением специальных методов. В частности, необходимо понимание, знание и применение соответствующих статистических методов.

Многие проблемы, связанные с оценкой качества образовательных услуг, обусловлены особенностью образовательной деятельности как вида услуг.

В контексте подходов к оценке результата образовательных услуг необходимо выделить две такие особенности:

- относительность качества результатов (результат может быть качественным или некачественным только с чьей-либо точки зрения);
- своеобразный характер образовательной деятельности (процессы создания и потребления услуги соединены), который затрудняет оценку потребительских свойств услуг, предоставляемых вузом.

Резюмируя изложенное выше, в исследовании мы приходим к следующему заключению:

1. Многообразие подходов к определению качества образования в понятиях и терминах обусловлено одной из специфических его особенностей - содержание понятия «качество образования» относительно, так как оно динамично, многоаспектно и ситуативно.

2. Результаты деятельности высших учебных заведений проявляются в виде услуг образовательного характера и продукции: научно-технической, интегрированной на базе научно-технической продукции и образовательных услуг, учебно-методической. Вузы могут до-

полнять направления своей деятельности (информационная, административно-хозяйственная, финансовая и т.д.), что расширяет спектр результатов его деятельности. Вместе с тем, осознание образования как сферы образовательных услуг делает предоставление образовательных услуг главной, целевой составляющей любого вуза, тем, для чего они и создаются.

3. «Качество» не является самоцелью. Его формирование и постоянное совершенствование - объективная необходимость, обусловленная удовлетворением существующих в обществе потребностей в образовательных услугах. Таким образом, результат образовательных услуг (его параметры) есть некая модель существующих потребностей рынка. С этой точки зрения, качество образования, на наш взгляд, есть не что иное, как соответствие качества результата образовательных услуг существующим в них потребностям.

4. Содержание подготовки специалиста определенного уровня и направленности и его качество определяются качеством содержания по образовательным программам.

5. Обязательный минимум (качество) содержания образовательных программ по уровням подготовки (бакалавриат, магистратура и т.д.) и направлениям подготовки (специальностям) устанавливается соответствующим образовательным стандартом: государственным (Франция, Россия, Казахстан) или вузовским, который формируется по запросам рынка (США, Великобритания).

6. Качество результата образовательных услуг проявляется через качество вуза, которое определяется, с одной стороны, качеством образовательных программ, а с другой – качеством управления содержанием подготовки по образовательным программам. Качество управления определяет условия формирования и обеспечения качества образовательных программ вуза.

Литература

1. Нуждин В.Н, Кадамцева Г.Г. Стратегическое управление качеством образования // Высшее образование сегодня, 2009. -№4, с. 6-13; №5, С. 2-11
2. Князев Е.А Стратегический менеджмент в университетах // Высшее образование сегодня, 2009. -№1. - С. 2-8
3. Мотивация персонала. Ключевой фактор менеджмента: Пер. с анг. – Нижний Новгород, 2008. – 205 с.

ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ДАМУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ТЕОРИЯСЫ

АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ГЕОГРАФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТИМДІЛІГІ

Нұрбекова Н.С.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық - коммуникативтік технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Келешек қоғамымыздың мүшелері – жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет.

Білім берудің маңызды шарты оқу процесінде оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыра отырып, өздігінен білім алу құштарлығын дамыту болып табылады. Сондықтан да, осы мақсатқа жету үшін оқушылардың өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған ақпараттық-коммуникациялық технологияны география пәнінде қолдану қажет.

Компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен зандылықтарды табуға итеріп, нәтижесінде - өздерінің кәсіби потенциалдарының қалыптасуына жол ашады.

Ақпараттық технологияның негізгі мақсаты – қолданушыны керекті мәліметті өздігінен іздең табуға талпындыру, яғни ізденім-паздыққа үйрету.

География ғылымы өте қызықты да құрделі. Пәнге қызықтыру арқылы, оқушыға табиғаттың құрделі құбылыстары мен зандылықтарын ұғындырып, сапалы білім беру мүғалімнен үлкен шеберлікті, оған қоса ғылым мен техника жаңалықтарын, яғни жаңа педагогикалық технологияларды әр сабағында тиімді қолдануды талап етеді.

Жаңа ақпараттық технологияны сабакта пайдалану, оқушының шығармашылық интеллектуалдық қабілетінің дамуына, өз білімін өмірге пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына ықпал етеді.

География пәні басқа пәндермен салыстырғанда, картамен жүп жазбас бірлестікте екенің ескеріп, оқушылардың география сабағында материкпен дүние бөлігіндегі және аралдағы елдер мен халықтар

жайында, қызығылықты деректерді тек оқулық мәтіндегі берілген карта, сызба, сурет немесе диаграммаларды пайдаланумен ғана шектелмей, электрондық оқулықта көрсетілген бейне арқылы пайдаланған тиімдірек.

Оқушылар оқулықпен жұмыс істеу барысында географиялық әдебиеттер мен карталар, сызбалар, суреттер және қосымша кестелерді пайдалану арқылы біліктіліктерін арттыратын болса көзben көріп, электрондық оқулықтың көмегімен есте сақтау қабілетін және пәнге қызығушылығын арттырады. География сабағын информатикамен тығыз байланыстырып, компьютерде ақпараттық технологияларды және электрондық оқулықтарды пайдалану оқушылардың білімін одан әрі жетілдіреді.

Қазіргі заманауи ақпараттық технологияның негізгі мақсаты – қолданушины керекті мәліметті өздігінен іздең табуға талпындыру, яғни ізденімпаздыққа үйрету. Сондықтан, бүгінгі компьютерлендірілген ғасырда есептеу техникасының өте жылдам дамып, оны ғылымның кез-келген салаларына қолданып, одан нақтылы нәтижелер алудың ғылым мен білімді одан әрі терең менгертуде ақпараттық технологияларды қолданғанымыз аса маңызды.

Бүгінгі білімді ақпараттану үдерісі болашақ мамандардан ұдайы ізденуді, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кәсіби саласында қолдана білуге машықтануды, қажет ақпаратты ақпарат көздерінен таба білу мен өндеуді, шығармашылықпен ойлауды және шешім қабылдауды талап етеді. Білімді ақпараттандыру ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың білім мақсатындағы құралдарын жасау, сараптау мен қолданудың ғылыми негіздерін қамтиды.

География пәнін оқытуда сабактың сапасын арттыруда, сабак түрлері мен әдістерін танымдылық, білімділік деңгейге жеткізуіді негізгі мақсат ретінде қарастыра отырып, география пәні мұғалімдері сабак өту әдістерін толықтырып, әр уақытта ізденісте болуы керек. География пәнін оқытуды қалыптастыру тек дәстүрлі технологиямен ғана тоқталмай, пәнді қазіргі заманда ақпараттық технологиялары түрғысында дамытуды ескере отырып, жаңаша үлгіде, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын және зейінін қалыптастыруда мультимедиялық көрсетілімдерді, интерактивті тақталарды қолданып оқыту мол мүмкіндіктерге жол ашады.

География сабактарын компьютер көмегімен оқытуда дүние-жүзілік халықтардың географиялық орналасуы, көрнекті құндылықтарын, тарихи жолдарын түсіндіруде мультимедиялық презентацияны қолдану баға жетпес дүние. Сабакта видеофильмдер, көркем фильмдердің фрагменттері, боялған таблицаларды, карталарды анық-

тап көрсете арқылы оқушылардың қызығушылықтарын арттыруға болады.

География ғылымы өте қызықты да күрделі. Осы пәнге қызықтыру арқылы, оқушыға географияның күрделі құбылыстары мен занұлықтар мен занұлықтарын ұғындырып сапалы - білім беру мұғалімнен үлкен шеберлікті оған қоса ғылым мен техника жаңалықтарын, яғни жаңа педагогикалық технологияларды әр сабағында тиімді қолдануды талап етеді.

География сабағын қызықты өткізудің негізгі талаптарының бірі мұғалімнің үнемі іздену, ұтымды әдіс-тәсілдерді қолдану, оқыту әдістемесін жаңартып оқытуына байланысты. Қазіргі таңда география пәнінің мұғалімдері инновациялық және интерактивтік технологияларды сабак барысында пайдалана отырып, сабақтың сапалы, әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

Соның ішінде география пәнінде ақпараттық технологияны қолдану тұлғаның жан-жақта ашылуына жағдай жасайды, шығармашылық әлеуетін арттырып, жоғары интеллектуалды жастар тәрбие-леуге үлес қосады.

Алдыңғы қатарлы тәжірибелі жетілдіре отырып, оку үрдісіне жаңа әдіс-тәсілдерді, оқытудың жаңа технологияларын енгізіп, оқушылардың жалпы дамуын қамтамасыз етуі керек. Бала жаны жаңалыққа құмар, білмегенін білгісі келіп, белгісіз нәрсені ашуға тырысатын болған-дықтан, бастауыш сынып мұғалімі олардың осы талпынысын дамытуға көңіл бөлуі тиіс. Оқушылардың сүйіспен-шілігін арттыру мақсатында сабак барысында тиімді әдіс-тәсілдерді енгізіп, оны ұйымдастыру формасын түрлендіріп отыру – мұғалімнің басты міндеті екені белгілі. Мұндай жағдайда мұғалімнің шеберлігі, ұйымдастырушылық қабілеті үлкен рөл атқарады.

География пәнін оқытуда компьютер оқушы үшін оку құралы, ал мұғалім үшін жұмысшы болып табылады. Оның қолданылуы нәтижелі болуы үшін бағдарламалық құралдар толық түрде мұғалімнің және оқушының алдында қойған мақсатына жетуін және шығару жолдарын қамтамасыз ету керек.

География пәнін оқытуда компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен занұлықтарды табуға игеріп, нәтижесінде — өздерінің кәсіби потенциалдарының қалыптасуына жол ашуы керек.

Корыта келгенде, қазіргі кездегі жалпы білім беруде оку-тәрбие үрдісінде әлеуметтік сұраныс технология деңгейінің жетістігін талап етеді, яғни оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнын модернизациялау дең-

гейінен (бағдарлама, оқулық, оқу курстары) өтіп, екінші саты-ақпараттық технология деңгейіне көтерілу. Ақпараттық технологияны қолданудың тиімді жақтарын зерттей отырып, үздіксіз жүйелі жұмыс жасау – білім субъектілерін дамытуда үлкен нәтижелерге жеткізеді, сонымен қатар білім сапасын да арттырады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасы.
2. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндettі стандарты. Астана, 2010.
3. «География және табигат». № 6, 2008 жыл.
4. Қазақстан мектебі. №6, 2006 жыл.
5. Крылова О. В. Уроки географии. – М., 2002.
6. Ошанова Н.Т. Білім беру жүйесінде коммуникациялық технологиялардың көмегімен оқушылардың дүниетанымдық көзқарастарын қалыптастыру Вестник КазНПУ им.Абая, Алматы, №2(13), 2005 г., 161-165 б.

ОҚУШЫЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫМЫЗ АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Ибраева Н., Жүрекбаева Г.

Қалжыр орта мектебі, Күршім ауданы, ШКО, Қазақстан

Халқымыздың ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа аманат етіп келе жатқан рухани мұрасының көзі ұлттық құндылықтарында жатыр. Дана халқымыз ұрпақ тәрбиелеуде ғажайып өмірлік тәжірибесін сөз өнері арқылы жүргізіп, ұлттық құндылығын тәрбиенің құралы етіп отырған. «Ел боламын десен, бесігінді түзе», - деп Мұхтар Өуезов айтқандай, бесікте жатқаннан - ақ бала тәрбиесіне аса назар аударған халқымыз өз ұрпағының тағдырына алаңсыз қарамаған. Сондай-ақ, Мағжан Жұмабаевтың ұлт тәрбиесі туралы пікіріне тоқталсақ: «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиелі баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндettі», - деген сөзі бүгінгі ұрпақты тәрбиелеудің көзі ұлттық құндылығымызда екендігін айғақтай түседі. Бұл - қазіргі таңдағы ең басты мақсаттарымыздың бірі.

Қай мемлекет болмасын өз болашағының жарқын боларын қалайды, ал ол болашақ бүгінгі жастарымыздың қолында. Сондықтан

да халқымыздың «Не ексең, соны орасын», - деген нақылына сүйенсек, қазірден бастап оқушыларымызға тәлім-тәрбиенің, адамгершіліктің рухани дәнін сепсек, еліміздің мәртебесі өсіп, биік белестерге жетері сөзсіз.

Ұлттық құндылықтарымызға тоқталмастан бұрын, «Құндылықтар» туралы берілген Энциклопедиялық анықтамаларға сүйенсек: «Құндылықтар қоғам үшін ең маңызды деген әдет-ғұрыптар, нормалар мен мән-мағыналар қызметін өзіне бағындырады және реттейді. Құндылықтар адам мұддесінің объектісі бола тұра, әлеуметтік, заттық ортадағы құнделікті тіршілікте бағыт беру рөлін атқарады. Адам өзін қоршаған заттық және рухани әлемді құндылықтар арқылы бағалайды...», немесе «Құндылықтар әлемі, сөздің кең мағынасында, мәдениет әлемі деген сөз. Ол адамның рухани қызмет аясы, оның санасының дұрыстығын айғақтауши, адамның рухани байлығының өлшеуіші іспетті». Осынау ауқымы кең бір ауыз сөздің өзінде қаншама адамгершілік қасиет жатыр. Яғни, мәдениетті, руханилықты, ізгілікті, салауаттылықты, адамгершілікті, өнер-білімді, ең бастысы, адамдыққа тән өзге қасиеттерді ұлттық құндылықтарымыздан аламыз. Сондықтан да қазіргі таңда тәрбие көзін өзгелдерден іздемей, өзіміздің құндылықтарымыздан ала отырып, жастарымызды өзінің ұлттық құндылықтарын қастерлейтіндей етіп баулуымыз керек.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың халқына Жолдауында: «Сіздер мен біздер тек болашақ буынды ғана емес, жалпы адамзаттың, қадір-қасиеттердің мән-маңызын түсінетін жаңы да, тәні де таза, білімді патриот - азаматтар буынын тәрбиелеуге міндеттіміз», - деген сөзі үрпақ тәрбиесіндегі аса назар аударатын мәселелерді айқындалат тұр.

Ғұлама ойшыл Әл-Фараби: «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі», - деп айтқандай, өнегелі берілген тәрбие өнер-білімнің де, болашағымыздың да көркеюінің тетігі.

Ұлы ақын Абай Құнанбаев: «Адамның жақсы болуы тегінде емес, тәрбиесінде, ақылында, өнер, білімінде. Адамға үш алуан адамнан мінез жұғады: ата-анадан, ұстазынан, досынан. Әсіресе олардың қайсысын жақсы көрсе, содан көп жұғады», - деген екен. Сондықтан да мектепке дейінгі жастан бастап мектеп табалдырығын аттаған сәттерден бастап жас жеткіншектерімізді халықтық педагогиканың негізінде тәрбиелеп, сусындарып, ұлттық салт-дәстүрлерімізді саналарына сінірте өсіруіміз керек.

Мектепте ұлттық сана, ұлттық дәстүрімізді дәріптейтін түрлі

сыныптан тыс шаралар, сынып сағаттарының ұрпақ тәрбиесіндегі маңызы зор. «Заманына қарай адамы» дегендей, бүгінде оқытудың жаңа технологиясын, ақпаратты тиімді қолдану барысында окушылардың қызығушылықтарын оятатын түрлі интеллектуалдық сайыстарды ұйымдастырып, тұлғалық қасиеттерін дамытуды мақсат етудеміз.

Ұлттық құндылықтың түп тамыры – ана тілімізде жатыр десек, рухани байлықтың көзі болып отырған сөз өнерінің арқасында окушыларға жан-жақты тәлім-тәрбие, өнеге жүргізуімізге болады. Окушылардың өз тілін қасиет тұта отырып, өзге тілді құрметтеуге деген сезімдерін ұялата отырып, сондай-ақ оларға бүгінгі күннің талабынан туындал отырған үш тілділікті менгертуді өз іс-тәжірибелімізде жүзеге асырудамыз. Мәселен, мектепте жүргізілген «Тілдер сөйлейді...» атты сыныптан тыс шараларында окушылардың ана тіліне деген сүйіспеншілігін оята отырып, білім-білік деңгейлеріне түрткі болды. Сайыста түрлі интеллектуалдық сұрақтар беріліп, окушылардың орыс тілі мен ағылшын тілін қаншалықты менгергендігінің күесі болдық. Сайыс 4 белестен тұрды.

I белес. «Тіл – асыл қазына» (Тіл туралы мақал-мәтелдер сайысы. Үш тілде: қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі).

II белес. «Өлең – сөздің патшасы...» (Тіл туралы ақындар шығармашылығы, мәнерлелі оқу сайысы. (үш тілде)

III белес. «Кім білгір? Кім тапқыр? Кім шапшаң?» интеллектуалдық сұрақтарға жауап беру.

IV белес. «Қазақ тілінің болашағы...» Шығармашылық жұмыстар: модель, жоба, презентация, немесе жыр толғау.

Окушыларға бұл сайыс онды әсер етті. Олар өздерін жан-жақты қырынан көрсетіп, шығармашылық қабілеттерін танытты. Әсіресе олардың төртінші белеске құлшына кірісуі, олардың қызығушылықтарын оятып, өзіндік ізденістеріне түрткі болды. Мұндай сайыстарда ойын арқылы окушылардың білім-білік деңгейлерінің көтерілуіне де септігі мол. Сондай-ақ, «Алтын көмбе», «Көкпар», «Алтын сақа», «Бәйге» т.б сынды ұлттық ойындарды сабакта пайдалану тиімді нәтиже берді. Бұл жерде ұлттық дәстүрімізді жаңғырта отырып, ұлттық құндылықтарымызды бағалай білуге баулысақ, ұтымды, логикалық тапсырмалар мен танымдық - шығармашылық тапсырмалар арқылы олардың білім деңгейлерін көтеруді, алған білімдерін тәжірибеде қолдана білуді мақсат еттік.

Ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа жеткен ата-бабаларымыздың өмірлік тәжірибесінің айнасы болып отырған ұлттық құндылықтарымыз: салт-дәстүрлерімізді, мәдениетімізді, тарихымызды, тіліміз

бен дінімізді т.б көзіміздің қарашығында етіп сақтай отырып, оны дамыту, өркендету бүгінгі өскелен ұрпақтың қолында. Бұл құндылықтар бүгінгі заман тудырган жалпы ұлттық құндылықтардың бастауы.

Көк байрағы желбіреген еліміз бүгінде санаулы жылдарда ғана жеткен жетістіктерімен құллі әлемге танымал болып отыр. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың салиқалы саясатының арқасында еліміз болашақта бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына кіруді көздел отыр. Ұрпағымызға тәлім мен тәрбиенің көзін Елбасының адами болмысынан, азаматтық үні мен ұлттық рухы есіп тұрған, шешендікке тұнып тұрған әр сөзінен алуды мақсат етіп келеміз. Өсіресе, Елбасының халыққа арнаған Жолдауы жастарымызға сенім туғызып, бойларына жігер отын жандырып, ерекше күш-қуат, рух береді. «Мен 2050 жылғы қазақстандықтар – үш тілде сөйлейтін білімді, еркін адамдардың қоғамы екеніне толық сенімдімін. Олар – әлемнің азаматтары. Олар саяхаттап жүреді. Олар жаңа білім менгеруге құштар. Олар еңбексүйгіш. Олар – өз елінің патриоттары», - деген сенім кімге де болмасын қуат берері сөзсіз...

Елбасының әр Жолдауынан тағылым алуға болады. Мәселен, «Егеменді дамудың 22 жылында барша қазақстандықтарды біріктіретін, ел болашағының іргетасын қалаған басты құндылықтар жасалды. Олар көктен түскең жоқ. Бұл құндылықтар – уақыт сынынан өткен Қазақстандық жол тәжірибесі.

Біріншіден, бұл – Қазақстанның тәуелсіздігі және Астанасы.

Екіншіден, бұл – қоғамымыздағы ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім.

Үшіншіден, бұл – зайырлы қоғам және жоғары руханият.

Төртіншіден, бұл – индустримальдыру мен инновацияларға негізделген экономикалық өсім.

Бесіншіден, бұл – Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамы.

Алтыншыдан, бұл – тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтығы.

Жетіншіден, бұл – еліміздің ұлттық қауіпсіздігі және бүкіл-әлемдік, өнірлік мәселелерді шешуге жаһандық тұрғыдан қатысуы.

Осы құндылықтар арқасында біз әрдайым жеңіске жеттік, елімізді нығайттық, ұлы жетістіктерімізді еселеңдік.

Жаңа Қазақстандық Патриотизмнің идеялық негізі осы мемлекет құраушы, жалпы ұлттық құндылықтарда жатыр». Осынау Елбасының азаматтық болмысы мен ұлттық жүргегі тұнып тұрған Жолдауды оқушыларымызға оқытып қана қоймай, көңілімізге тоқып, өміріміздің шамшырағы етіп, оны тәлім-тәрбиенің көзі деп таныдық. «Елім, жерім» деген сезімнің, ұлттық патриотизмнің қалыптасуына септігі

МОЛ.

«Ал кейінгі толқын жастарға айтарым: Сендер – болашакқа деген үкілі үмітіміздің тірегі сіндер. Сендердің азат ойларың мен кемел білімдерің – елімізді қазір бізге көз жетпес алыста, қол жетпес қиянда көрінетін тың мақсаттарға апаратын құдіретті күш», - деген Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың халқына Жолдауында айтылғандай, жастарымызды білімді, өнегелі етіп тәрбиелесек, болашағымыз алаңсыз болары сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: “Аруна Лтд.” ЖШС, 2005.
2. Назарбаев Н.Ә. (Қазақстан халқына жолдауы). Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. – Астана, 2007.
3. Ақиқат. 2013 жыл, №1. «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы
4. Мектептегі сыныптан тың жұмыстар, 2009 ж., №5

III. АЙТМАТОВТЫҢ «АҚ КЕМЕ» ПОВЕСТИНДЕГІ ӨМІР ЖӘНЕ ӨЛІМ МӘСЕЛЕСІ

Байзолдина Ж.

Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен, Қазақстан

«Атанаң ұлы емес, адамның ұлы бол» деген қафида ел үшін, халық қамы үшін өмір жолы мен бар күш - жігерін сарп еткен тұлғалардың атына лайық айтылған қанатты сөз екені даусыз. Сондай бір ел ғана емес бүкіл әлем мойындал, әлемдік рухани проблемалардың сан - салалы жағы мен қырын тағы бір айқындал, әрі сол проблемалардың шешіміне жол сілтеуші бола білген атына заты сай «Адамзаттың Айтматовы атанған Айтматов Шыңғыс Төреқұлұлы да солардың қатарынан табылатын тарихи тұлға. «Қош бол, Гүлсары», «Жан пида», « Таулар құлағанда», «Ақ кеме», «Теңіз жағалай жүгірген тарғыл төбет» т.б. әлем назарын аудартқан атаулы шығармалар осыған куә. Шыңғыс әлемін тану үшін тек оның шығармаларымен танысып қана қою жеткіліксіз. Айтматов әлеміне апарар жол бастауы сонау мифология, ауыз әдебиеті, дін, өзіне дейінгі Толстой, Өуезов сынды т.б. тұлғалардың дәстүр жалғастығы, өмір, өлім сияқты күрделі өмірлік, әдеби ұғым-түсініктерді қатпарында жатыр. Оқырман Ш.

Айтматовтың әрбір көркем туындысынан телегей теңіз арман төріндегі Ақ кеменің өмірге деген талап-қайратына, Бұғы-Ананың қарағайдай біткен тамырлы рухани жігер-кушіне қаныға түсіп, тың серпініс алатыны күмән келтірмейді.

III. Айтматов «Ақ кеме» повесінде өмір және өлім мәселелерін терең қозғап, «трагедия» ұғымына өміршендейдік жаңа мағына кеңдігін үстемелейді [1, 273 б.].

«Ақ кеме» повесіндегі бала трагедиясынан бір қарағанда қасірет лебін сезінгенімізben, шын мәнінде, бұл трагедияның өзі нақты өлім емес, керісінше, мифологиялық сарын арқылы өмірді паш етіп тұрған астыртын өмірге деген оптимистік серпін істі көрсетеді. Бұл өмірде «жақсы адам» ғана атанып, тек жақсылық жасап, босқа құрбан болу жеткіліксіз. Сол жақсылық үшін құресу де керек. Құресе білу де керек. Әрі осындаған биік рухани идеялар үшін табандылықтың қажеті аса маңызды екендігі осы туынды арқылы ашылады. Бұндай табандылық болмаса өмір мәнінен айырылып қалуы мүмкін. Жауыздықтың мәңгі жеңісіне тұсау болып тұрған да сол құрес қана.

Осы шығармада автор адамның табиғат алдындағы, ізгі өмір үшін жауапкершілігінің және сол үшін құресе білу жігерінің қаншалықты маңызды екендігі ерекше трагедиялық деңгейге жеткізіле суреттелген. Зұлымдық (Оразқұл) пен ізгілік (Момын шал) құресінде әлсіздікке кешірім жоқ деген тұжырымы негізге ала отырып, қасиетті табиғат (Бұғы-Ана) дарытқан асыл сезім (Бала), өмір құндылықтары (Аңыз) үшін болып жатқан мәңгі құресте (бала трагедиясы) ізгіліктің қандай жағдайда болмасын женіске жетуі (баланың балыққа айналуы) керек деген автор идеясындағы оптимистік сарын халықтық қозқараспен астасып жатыр. Әдебиеттің бабасы саналатын ауыз әдебиетінде де осындаған ізгі арман басым келеді. Мысалы ертегілердегі, батырлар жырындағы зұлымдықта, әділетсіздікке деген қарсылық ерекше аталып отыруын дәлелдеу де артық. Тіпті керісінше әлсіздікке қорған болу және әлсіз жанға жігер беру сарыны байқалады.

Қай заман, қандай әлеуметтік орта болмасын, бойында жаны бар тіршілік иесінің ойлайтыны - өмір. Адам баласын ежелден-ақ тереңінен толғандырып, сан қылыштарды дүниеге әкелген орны бөлек мәселе. Бұл діннен де, фольклордан да, философиядан да, қазіргі күнде де толғанысын тоқтатпаған мәселе. «Өлім - мәңгілік, өмір соның бір сәті ғана» делінеді халық даналығында [2,86]. Сондықтан әдебиетте, халық санасында қалай өмір сұру керек, о дүние бар ма, жоқ па сияқты сан салалы сұрақтар адам ойын мазалағаны бүгінге жаңалық емес. Адам өзінің соңғы сәтінде өміріне көз жүгіртпі: қалай өмір сүрдім, осы тірліктердегі ісім адамға лайық па, жоқ па? сынды

сұрақтарды өзіне қойып, соған лайық жауап іздеуі, іздеуі ғана емес-ау, сол жолда күресуі де шын өмірге деген талабы емес пе? [2, 20 б.]. Эрине, өмірді өлімнен сақтау деп түсінетін қарабайыр пікір де жоқ емес. Әр адам, менің ойымша, осындай құрделі ұғымдарға ерте ме кеш пе соқтығады. Сан-саққа жүгірген шексіз-шетсіз тұнғиық ойлардың ақиқатын табу әркімге тиесілі дүние емес. Бірақ әркімнің табуға міндетті жауабы. Бәлкім өмір деген тірлікте алдыға қойған күйбен мұрат-міндеттер болар? Я болмаса қалайда тірлігінді жеңілдету жолы немесе атынды жаңғырта әлемге паш ету ме? Әлде кім көрінгеннің сенің атынды естігенде зәресі ұшып, бас ие құрмет тұтуы ма? Мұмкін өмір деген байлық шығар... Әлде ізгіліктің жолында құр арқа жауыр тірлік кешу ме? Бұндай сұрақтардың тізімін бостан-бос қойғанмен ақиқаты шықпайды. Дегенмен, адамзат сан ғасырлар бойы алқын-жұлқын арпалыста белгісіз бір жүйелі бағытпен алға қарай ұмтылуда. Тіпті сол рухани бағыттың дұрыс-бұрыстығына ойлап жатқан кімдер бар еken осы деп те қаласың. Бәлкім «Айтматовтың жан айқайы» да осы толғаныстан туған болар.

Осындай сан түрлі ойларды бір арнаға түсіріп саралайтын болсақ, қалай болғанда да бір жақты жауап берे алмайтынымыз өзінен өзі шыға келеді: бірдей жауап, нақты ақиқат бір ауызға сыя бермейді. Демек, өмір мәселесі алуан қырынан тұратын құрделі құбылыс. Бірақ қанша құрделі болғанымен көзге бірден түсетін, әрі өмір деген не дегенге негіз боларлықтай төмендегідей маңызды қырлары бар. Мысалы өмір жалғасын тоқтатпау-ұрпақ тәрбиелеу, оған қорған болу, сан ғасырлар бойы қалыптасқан адамзаттық құндылықтарды бойына сініру, табиғатқа құрмет, адамгершілікті сақтау сияқты аса мәнді мәселелерді атауға болады.

Ұрпақ үшін жан аямау, ұрпақ тұлғасы арқылы өмір болмысына мән үстөу. Ата жолы тек бүгінге ғана емес кешегі мен ертеңгінің рухани қырын сақтап жеткізуши, әрі адамның өз міндетін тұрмыстан бөлмей тұтас тандыратын құбылыс. Салт-дәстүр ұлттық санамыздың өміршендігі. Адамдардың өз тарихын, өз ата-бабасын, халқының салт-санасын, дәстүрін ұмытуы халықтың өзін-өзі жоғалтуына әкеп тіремек. Бәлкім шын **трагедия** дегеніміз де сол шығар. Осыдан барып салт-дәстүр пәлсапасы өзінен - өзі шығады емес пе? Атадан - балаға сол ұрпақтың ертеңі үшін мирас болып келген өмір шежіресін дей болған асыл да құнды ата дәстүр жолы да жоғарыда айтылған өмір мәселесінің тағы бір құрделі қыры болып табылатыны да анық.

Өмірдің тағы бір қыры – борыш, міндет. Айтуға оңай болғанмен, әрекеті әлдеқайда сан қырлы құбылыс. Адамның өз өмірінде

жүзеге асыруға тиесілі міндеттері болады. Сырт көзге қарасаң, тіпті бүкіл ғұмырың, сол міндеттерді өтеуден тұратын сияқты: ана алдындағы, туған-туыс алдындағы, дос-жаран алдындағы, ел-жұрт алдындағы, қала берді, қоғам, табиғат алдындағы міндеті.

«... Человек должен ценить природу, восхищаться и наслаждаться ею. Должен осознать, что он сам лишь ее частица, и земная твердь предназначена не только для его существования, а жизньдается всего один раз. Посему умение нежно относиться к природе – действенное дело», - деген Айтматов пікіріне қосарымыз бола қоймас [3, 45 б.]. Жер, су, аспан, тау, жан-жануарлар, орман баршасына адамның қарызы бар. Оған құрмет етуі де құр затты дүниеге емес, туған андасындаі қадірге лайық нәрсе. Бұл дағы адам өміріндегі орны орасан құбылыс.

Өмір туралы ой толғағанда, жан мәселесін қозғамау мүмкін емес.

Жан тазалығын қалай сақтау керек? Тіпті жан тазалығы деген не сияқты сұрақтар да, өмір дегеніміз не дегеннің жауабын толықтыра түсетіндей. Өйткені адам ішкі рухани жаңғыруын үнемі есепке алғып отырмаса, іштегі адамгершілік деген ұғымдардың да щаң басатыны болады. Бұл тіпті аса маңызды басты өмірлік мәселе десек те артық бола қоймас. Адам адамгершілігіне кір келтірмеуі керек. Адамгершіліктен еш алыстамауы керек. Эрі сол үшін жан аяmas күресте болуы тиіс. Онсыз жоғарыда айтылған өмірлік маңызды нәрселердің бәрі құрдымға кетеді. Тіпті сол өмір деп отырғанымыздың өзі құр мәнсіздікке ғана емес, керісінше, залалы қисапсыз басқа бір кері күшке айналады. Өйткені залымдық пен ізгіліктің қүресі дәл сол жан майданында жүзеге асатын нәрсе емес пе. Қиналыс та, зардап та, тығырыққа тірелген өмірлік шешімдер де, түпсіз толғаныстар да, бақыт жолын іздеу, әділдіктің тізгінінен айырылмау, ар-ұяттың қоғаушысы болу - бұның бәрі сондай рухани күрестің болмысымен өлшенетін нәрсе. Осылардың өзегін, ақиқат жауабын таппай, ар жолына түстім деу немесе өмір сүрдім деу «құрғақ қасықтың» кебі ғана.

Сонымен, өмір дегеніміз міне, мынау деп бір сөзben жауап бермесек те, өмір деуге болатын басты-басты қырларды атап өтуге болады. Олар: ұрпақ алдындағы рухани жауапкершілік, ата дәстүрдің ізгі жолын сақтау, табиғат-ананың алдындағы құрмет, әр адамның ішкі өмірлік міндеттері, ар тазалығы үшін қүрес, рухани жаңару және адами болмысты қалай болғанда да сақтау.

Өмірдің басты қырлары осы болғанда, сонда өлім деген не? Адамның тән қуаты солып, жан ұшуын бәлкім өлім деуге де болар. Бірақ өмірде ар сызылған аттап, залымдықтың екпініне жол беріп,

өзінен бұрын өзгелерге зиянын тигізген адамгершілік құндылықтан ада ғұмыр кешкен адамның өлімін де соған жатқызамыз ба? Әлде бұл адамды, мүмкін, өмір сүрді деуге қимайтын болармыз... Сонда өлім не? Мениң ойымша, рухани құндылықтардың жан сарайында орын алмауы өмір деуге лайық емес. Абайдың қара сезінде «тән адамға жан жағдайы үшін берілген» деген ұғымды кезіктіреміз [4, 9 б.]. Демек, тәннің өлгені өлім емес, жанның толысып қайтуы өлім болмақ. Абайдың: «Мені мен менікінің айрылғанын, Өлді деп ат қойыпты өңкей білмес», - деуі де осыған дәлел [4, 35 б.]. Тіпті халық арасындағы қайту, қайтыс болу сөздерінің мағыналық байланысы барын да анғару қынға соқпас. Демек, өлімнің өзі толыққанды болу үшін, өмір де сондай толыққанды болуы тиіс. Яғни, өмір сүрмегеннің өлмегің де жоқ. Арсыз, пасық тірлік хайуанға лайық құр тіршіліктің ғана кебі болмақ, оның өмір деуге лайығы жоқ. Ал шын өлім жан толысымен (тазаланып қайтадан ізгі жолға түсуі) бәлкім сөздің тұра мағынасында адаспай қайта қайтуы болар. Жоғарыда атағанымдай, ізгілік үшін арпалыса алған адам ғана, терең әрі биік адами құндылықтарға кір келтірмей сақтау ғана емес, кейінгіге аманат қыла білген жан ғана шын өлімге лайық болмақ. **Демек, өлім дегеннің өзі, өмір дегенге сайып тұрғандай.** Өйткені бар кешкен тірлігіндегі мандай тері, мәні жан толыса қайта қайту үшін болып тұр. Әрине, осындағы ойлардың бүр жаруына себеп болған бабамның әдебиетке бітірген тілінен. Асыл әдебиет мені де толқыта тебірентті. Әсіресе, Айтматовтың «Ақ кеме» повесіндегі жоғарыда аталған мәселелердің алар орны ерекше.

Әдебиеттер

1. Ахметов З., Шаңбаев Т. Әдебиеттану: Терминдер сөздігі. - Алматы: Ана тілі, 1998. – 384 б.
2. Ибрагим Д.Ә. Адамзаттың асыл тәжі.-Алматы, 2003. - 323 б.
3. Айзерман Л.С. Уроки литературы сегодня. – М., 1974. – 78 б.
4. Құнанбаев А. Қарасөз. –Алматы: МКА ТОО РПИК Дәуір, 2007. – 200 б.
5. Құнанбаев А. Қалың елім, қазағым. Өлеңдер. - Алматы: Атамұра, 2007. - 224 б.

ОҚУ ҮРДІСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Таскимбаева Р.К.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Қазақ тілінің мемлекеттік мәртебе алуы - ел өміріндегі ең маңызды оқиғаның бірі. Еліміздің іргелі ел болып егемендігін алған асулы жылдарында мұғалім алдында жаңа талаптар мен міндеттері қойылуда. Яғни, болашақ ұрпағымызды білімді де білкті, мәдениетті де саналы етіп тәрбиелеуде мемлекеттік тілді заман талабына сай жаңаша оқыту мұғалім тарапынан өмірлік зор маңызы ие болып отыр. Қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшелігі - баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Қазіргі кезде оқу орындарында жаңа қолдану жөнінде жиес айтылып жатыр. Қазіргі педагогикалық технологиялар білім алушылардың қабілеттерін, біліктілік деңгейін, зеректіліктерін ескере отырып, даралап оқытууды қамтамасыз етеді және оқытуда құзыреттіліктерін іске асыруға көмектеседі. Сонымен, педагогикалық технологиялар деген не десек, олар:

- өзара байланысты әдіс-тәсілдердің жиынтығы арқылы жеке тұлғаның белгілі қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған ықпал,
- сол деңгейді қалыптастыру үшін белгілі шарттарды жасауға бағытталған іскерлік.

Педагогикалық технологиялардың мақсаты:

- оқыту үдерісінің тиімділігін көтеру, оқытуға бағдарланған нәтижелерге жетудің кепілі болып табылады;
- қазақ тілін оқытуудың негізгі мақсаты – білім алушылардың коммуникативті мәдениеттің дамыту және қалыптастыру, мұғалім өз жұмысында әрбір білім алушыға тілді практикада менгеруіне жағдай жасауы тиіс.

Басқа ұлт өкілдеріне қазақ тілінен сабак беру өте қыын және жауапты жұмыс. Сондықтан мұғалім әр сабакқа жауапкершілікпен дайындалып, білім алушылардың қазақ тіліне деген қызығушылығын ояту үшін әр түрлі технологияларды қолданып жатыр. Қазақ тілін оқытудағы ақпараттық технологияларды қолдануға тоқталсақ.

Негізгі бөлім

"Ақпарат дегеніміз не?" "Ақпарат" сөзі латынның түсіндіру, баяндау, мәлімет деген ұғымдарды білдіретін «informatio» сөзінен шыққан. Ақпараттық процестерді жүзеге асыратын негізгі құрал - компьютер. Біздің қарқынды заманымыз - ақпараттық технологиялар заманы.

Ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың негіздері:

1. Ақпараттық құралдармен жұмыс істеу;
2. Оқу барысында компьютерді пайдалану;
3. Модельдеу;
4. Электрондық оқулықтарды қолдану;
5. Интерактивті тақтаны қолдану;
6. Интернетте жұмыс істеу;
7. Компьютерлік оқыту бағдарламаларды пайдалану.

Ақпараттық технологияларды қолдану білім алушылардың пәнге деген қызығушылықтарын көтереді, басқа тілде үйренуде психологиялық кедергілерден өтуге көмектеседі.

Ақпараттық құралдардың ішінде электронды оқулықтардың рөлі ерекше. Электрондық оқулықтар – оқу пәні бойынша өздігінен білім алуға, оның тиянақтығын, тереңдігін арттыруға және білімді Бақылауға арналған бағдарламалармен жабдықталған оқу құралы. Электрондық оқулық білім алушының уақытын үнемдейді, оқу материалдарын іздең отырмай, өтілген және білім алушының ұмытып қалған материалдарын еске түсіруге зор ықпал етеді. Сонымен қатар электрондық оқулықтарды сабакта пайдалану кезінде білім алушылар бұрын алған білімдерін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық жұмыстар орындайды.

Электрондық оқулықтар білім алушылардың:

- Білім деңгейін тереңдетуге;
- Ауызекі тілде сөйлеу білу дағдыларын қалыптастыруға;
- Өз бетінше іздену қабілетін қалыптастыруға;
- Ойларын дамытуға;
- Білім алушылардың сөздік қорының молауына;
- Тілді үйренуге деген ынтасы мен қызығушылығының артуына;
- Сабакта өзін еркін ұстап, өз мүмкіншілігін кеңінен пайдалана алуына;

- Өз ісіне талдау жасай алуға көптен - көп көмегін тигізеді.

Қорыта келе айтсақ, оқу үрдісінде электрондық оқулықты қолданудың маңызы өте зор. Әрбір мұғалім шығармашылықпен жұмыс істеген жағдайда ғана еліміздің саналы, дарынды азаматтарын тәрбие-леп шығуға мүмкіндік бар. Бүгінгі күн ұстаздардың алдында тұрған басты міндет – білім алушылардың сабакқа деген ынтасын арттыра білу, сол арқылы әр тақырыпты олардың санасына жеткізе түсіндіру.

Қорытынды бөлім

«Айтуши ақылды болса, тындаушысы дана болады» дегендей сабактарда жаңа ақпараттық технологияның әдіс-тәсілдерін қолданудың мынадай тиімді жақтары бар екенине көз жеткізсек:

1. Білім алушының оқуға деген ынтасы артады;
2. Әр білім алушының жеке қабілеті айқындалады;
3. Үлгерімі нашар әр білім алушыға көніл бөліп, оларға көмек-тесу мүмкіндігі туады;
4. Жақсы оқитын білім алушының тереңірек білім алуына жағдай туады;
5. Әр білім алушы өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады;
6. Білім алушы өз білімін бағалай білуіне бағыттауға мүмкіндік береді.

Корыта айтқанда, қазақ тілі пәнін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолданудың маңызы өте зор. Сондықтан, іздеңген ұстаздан ғана шығармашыл, дарынды шәкірттің шығары анық.

Әдебиеттер

1. Бектұрғанова Р. Ақпараттық-коммуникативтік технология негізінде // Бастауыш мектеп, 2004.
2. Валиева М. Жаңа педагогикалық технологиялар. Әдістемелік нұсқау. – Алматы, 2002.
3. Иманбаева А. Оқу тәрбие үрдісін ақпараттандыру ділгірлігі. Қазақстан мектебі. № 2, 2000.
4. Жанабилова А.К. Тіл дамыту жұмыстарының инновациялық технологиясы. – Астана, 2010.

ШӘКӘРІМ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ЛИРИКАЛЫҚ ҚАҢАРМАН

Нұрланова Ә.Н., Иманбаева А.

Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен, Қазақстан

Шәкәрімнің лирикалық шығармасындағы лирикалық қаңарман халқымен бірге толқып, адам бойындағы адамгершілік қасиеттерді шындауға себепкер болады. Лирикалық шығарма ақынның сол қоғамдағы қайшылықтарға деген көзқарасы, ішкі толқынысының көрінісі. Лирикалық түлға, немесе лирикалық қаңарман ақын мен оқырман – адресат арасындағы байланысты жалғайтын, керек десеңіз біріктіретін феномен.

Белгілі әдебиеттанушы ғалым, академик З. Қабдолов: «Лириканың бас қаңарманы – ақынның өзі» [1, 311 б.], – деген тұжырымды пікір айтқан. Шындығында ақын халықтың мұн-мұқтажын өз қасыр етіндей тереңнен танып суреттейді. Кез-келген оқырман ақын толғанысын өз толғанысындаң қабылдайтын, тіпті сол сезім ақынның жеке

өмірінде болғандай қабылдайтын кездер де болады.

Белгілі әдебиеттанушы ғалым М. Дүйсенов: «Лирикалық герой – ақынның өзі, ақын өмір сүрген ортасын, оның замандастарының жиынтық, типтік бейнесі», – дейді [2, 16 б.].

Лирикалық тұлға мәселесін жан-жақты зерттеген сыншы ғалым Тұрсынжан Шапай мынадай көңілге қонымды пікір айтады: «Сонымен, біз лирикалық тұлға – ақын шығармашылығындағы оқырман қауымға жақсы таныс, адамдық тағдыры, кіслік келбетінін рухани мазмұнымен дараланған оқшау бейне деп түсінеміз» [3, 150 б.].

Осы пікірлілерді жинақтай келіп ой түйіндейтін болсақ, лирикалық тұлға, лирикалық қаһарман немесе лирикалық бейне ақындық «меннен» өріс алып, өз алдына дербес өмір сүре алатын әдеби бейне дегенге келетін сияқты. Лирикалық тұлға мәселесі әдебиетші ғалымдарды қөптен толғандырған және қөптеген ой тартысына түскен тақырып. Біздің зерттеуіміз лирикалық тұлғаның субстанциялық мәнін ашуды көздел отырған жоқ, сол лирикалық тұлғаның Шәкәрім лирикасындағы орнын айқындау болып отыр.

Сондықтан лирикалық тұлға туралы көп зерттеп келіп тұжырым айтқан Т. Шапайдың пікірмен лирикалық тұлға деген не, немесе кім деген сауалға қорытынды жауап тауып алсақ дейміз: «Реалистік арнада дамыған поэзиядағы кемел тұлғаға айналғанға дейін, осынау лирикалық феноменнің қалыптасу жолында жүріп өткен ізін үстірт, көктей шолып қарағанда (негізінен европалық, шығыстың поэзия үлгілері негізінде) келер қорытындымыз:

1. Лирикалық кейіпкер – белгілі бір лирикалық сана типінің, көркемдік ойдың даму жемісі ретінде кешелі-бұғін ғана пайда болған құбылыс емес, оның тарихы лириканың даму эволюциясымен сипатталады;

2. Лирикалық кейіпкер – қоғамдағы жеке адамдық сана-сезімнің оянуынан бастап, әр дәуірдің жеке адам концепциясымен тығыз байланыста дамыған көркемдік-эстетикалық құбылыс;

3. Өзінің даму тарихында лирикалық «мен» автордың тек қарақан басына ғана тән жайларды бейнелеуден бастап, дәстүрлі стеоротиптер, канондар, ауқымдағы шартты «менге» ұласып, коллективтік, топтық сананың жаршысы болуы, әртүрлі жалған лириканың маска қызыметін атқаруы, жеке тұлғаның «приваттық» сырларын әйгілеуді т.с.с. сапалық кезеңдерді бастан кешті» [3, 166 б.].

Бұдан шығатын қорытынды, лирикалық тұлға лирикалық шығармадағы «басты кейіпкер» екендігі. Шәкәрімнің лирикалық тұлғасы ойшыл тұлға ретінде көрініс табады. Шәкәрімнің лирикалық тұлғасы бейнелейтін жаратушы туралы, табигат тылсымы, адам болмысы

туралы ойлары әлем әдебиетінің алтын қорынан өз орнын әлі-ақ ала-тыны ақиқат.

Шәкәрім лирикасының басты ерекшелігі – жеке тұлғаның харекеті, мінезі, дүниетанымы өмір шындығымен ұштасып поэтикалық өрнек таба өрістеуінде деуге болады. Шәкәрім лирикасында сол ақын өмір сүрген заман тынысын, адамзат қоғамын ғана байқап қоймаймыз, оның лирикалық тұлғасы бүгінгі ұрпақты адамдық жолына шақырады.

Шәкәрім лирикасының басты кредосы – адам және оның болашақ тағдыры, жаразыспен қарым-қатынасы. Осы мәңгілік тақырыптар Шәкәрім өлеңдерінің алтын желісі десе де болады. Мысалы, Шәкәрім «Ескіден қалған сөз теріп...» деп басталатын өлеңінде нағыз реалистік сурет жасайды. Ондағы лирикалық кейіпкердің позициясы айқын:

Ескіден қалған сөз теріп,

Өз ойымнан өң беріп.

Үйретуді жөн көріп,

Түзетпек едім адамды

Өлеңде лирикалық қаһарман (акын тұлғасының қатыстылығы айқын) өзін түсінбегенге налиды, зұлымдықтан жиреніп, тұзу адамдық жолына тұсуге насхаттайды.

Шәкәрімнің лирикалық тұлғасы терең танымымен ерекшеленеді. Шәкәрім өлеңдеріндегі лирикалық қаһарман сипаты сан қырлы. Бірақ, қандай тақырыпқа сөйлесе де негізгі мақсаты – өз халқының көкірек көзін ашу, білімге, ғылымға, адамгершілікке тәрбиелеу.

Қазақ халқының ел санатына қосылып, дербес мемлекет болуына ұмтылысын поэзия тілімен бере білген. Шәкәрім поэзиясы, оның ішіндегі өлеңдері өте сыншыл болып келеді. Бұл ақын стиліндегі негізгі мәселенің бірі. Шәкәрімнің лирикалық қаһарманы тоқтаусыз ізденіс үстінде. Арманы қалай да халықты бір жарыққа бастау.

Шәкәрім атақ пен ғылымның арасын нақты ажыратқан. Лирикалық тұлға егер осылай кете берсендер, өз бастарынды өздерің жұтасындар деген концептуалды ой айтады. «Өз маңайын жалмау» жаңаша өткір айтылған сын. Шәкәрімнің лирикалық тұлғасы мақтау мен сөгістің арасын ажырат дейді, мәселе мақтағанда емес, не даттағанда емес. Мәселе, кім мақтап отыр немесе кім даттап отырғанында екен.

Адам өз бойындағы мінмен күресуі қажет. Сондықтан Шәкәрім өлеңінде «Білімділер сөгерлік ісің болса, Жоғалта бер айласын ойла дағы», – деп насхат айтады. Осыны айтып тұрған кім деген сауалға түрлі жауап беруге болады. Автор немесе авторлық тұлға, тіпті лирикалық тұлға деп кесіп айтса да болады. Лириканың жанр ретінде ерекшелігі де осында. Бұл туралы әдебиет теориясының маманы И. О.

Федотов мынадай пікір айтады: «Лирикалық субъект «Мен» көбіне ақынның биографиялық тұлғасымен немесе, ақын – автордың қайсыбір қасиеттерін еске түсіретін лирикалық кейіпкермен ұндастіріп жатады, немесе, оның жинақталып берілген бейнесі ретінде қабылданады.

Сондықтан, бір жағынан алып қарасақ лирикада тек автордың бейнесі бар да, персонаж жоқ деуге болады, ал, екінші жағынан, лирикалық шығарма автордың делдалдығысыз жинақталған персонаждың монологы ретінде көрінеді» [4, 142 б.].

Шәкәрімнің насхат бағытында жазылған лирикалық шығармаларының ар жағынан данышпан бір тұлғаның немесе өмір көрген ақсақалдың, тіпті даналықты бойына жиган ғалымның бір жинақ бейнесі көрініс тауып тұрады.

Шәкәрімнің «Өзіме» деп тақырып қойған өлеңінде автобиографиялық көркемдік элементтер де көрініс тапқан. Сонымен қатар бұны толық ақынның өміrbаянына қатыстыру да, өміrbаяндық шығарма деу де қын. Біздің пайымдауымызша Шәкәрім бұл өлеңін ақын бейнесіне қаратып айтқан. Толғау үстіндегі ақынның бейнесі өткенге сынмен, болашаққа толқыныспен қарайды. «Қынсызды қызық» деп қуу нәтижелі болмайтынын бейнелеген. Ойдың толқынысты болуы, қолда қалам болғанмен көзде жас деуі терең ойшылдың толқыныс үстіндегі бейнесі.

Бұл өлеңде ақын тұлғасы сыналса да биіктен көрінген. Өлең «Өзіме» деп аталғанмен, мұнда елдің қамын ойлаған ақын тұлғасы көрінген. Ақын екендігі «қолда қалам» тіркесінен байқалады. «Сауық пен тойды» ақын өткен күндердегі «тозған молага» теңеген. Өзіне қаратып сауал түрінде айтылған ойлар философиялық терендігімен өзгешеленеді.

Академик С. Қирабаевтың пікірі бойынша: «Лирикалық кейіпкер деген ұғымға қарсы кейбір пікірлер де осы қуні бой көтеріп жүр. Мәселе оның атауында емес. Ақын сезімінің иесі өлеңде болатыны хақ. Оны тек автордың өзі деп қарау жеткіліксіз. Лирикалық геройдың сезім-қүйі, ой-талабы қашан да бір ақын өмірінің шындығынан гөрі мол да жан-жақты болады» [5, 350 б.].

Бұл қолдауды талап ететін пікір. Шындығында, теориялық әдебиеттану саласынан талдап келіп, лирикалық тұлғаның табиғатын тануға деген талпыныс ғылымда жалғасын таба берері сөзсіз. Дегенмен сол құдыретті поэзияның, оның ішіндегі лирикада ақынның көрініс табуы өмір мен өнердегі ақиқаттың бірі екенін терістей алмасақ керек. Шәкәрім поэзиясындағы лирикалық тұлға өзінің даралығымен қашанды айшықтанып тұрады. Ақынның өмірінің со-

нында жазған өлеңдерінен пафоспен, көтеріңкі көңіл-күймен жа-
зылған лирикалық шығарманы көп байқамайсыз. Көптеген өлеңдері
насихатқа құрылғанымен, қайсысының болмасын түбіндег мұн жатады.

Данышпан Шәкәрімнің лирикасындағы ой, ондағы бейнелі сөз
қазақ сөз өнеріне қосылған қомақты үлес деп білгеніміз дұрыс.
Шәкәрім лирикасындағы ақын тұлғасы, оның интерпретациясы
арнайы зерттелетін ерісті тақырып деп түсінеміз.

Әдебиеттер

1. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Ғылым. – 1993. – 360 б.
2. Дүйсенов М. Жанр сипаты. Қазақ ССР-нің Ғылым Академиясы. –
Алматы: Ғылым, – 1971. – 270 б.
3. Шапай Т. Шын жүрек – бір жүрек: Эссе. Әдеби сын. Зерттеу. –
Алматы: Жазушы. – 1999. – 256 б.
4. Федотов О.И. Основы теории литературы: Учеб. пособие для студ.
вузов: В 2 ч. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2003. – Ч. 1.
5. Қирабаев С. Революция және әдебиет. Екі томдық. – Алматы:
Жазушы, – 1977. – 1 т. – 376 б.

ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТАНЫРУ ЖОЛДАРЫ

Жүрекбаева Г.

Қалжыр орта мектебі, Күршім ауданы, ШҚО, Қазақстан

Қазіргі таңда еліміз өркениетті елдер қатарынан көрінуді, бәсекеге қабілетті мемлекет болуды көздең отыр. Ғылым мен білімнің, экономика, мәдениет, өркениеттің, тіпті қай салада болмасын жаңа рулар, озық технологиялармен дамуды қажет етуде. Ол үшін Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев халқына Жолдауында атап көрсеткендей: «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек», - дегендей, сауаттылыққа аса назар аударуымыз керек.

Жолдауда көрсетілгендей, еліміздің ертеңі үшін аса қажет болып отырған заман талабын Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың: «Балаларымыздың, жалпы барлық жеткіншек үрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы үшін бұл аса маңызды», - деген сөзі бүгінгі білім беру жүйесіне артылған жауапкершіліктердің бірін айқындай түседі.

Сондай-ақ бүгінгі таңда оқу-тәрбие жүйесіндегі басты мәселелердің бірі білім мазмұнын терендету, оқытуды технологияландыру, озық инновациялық технологияларды енгізу және ақпаратты жан-жақты сауатты қолдану болып отыр. Осы мақсаттардың барлығы білімді, сауатты, салауатты, құзіретті тұлғаны қалыптастыруды көздейді.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың халқына Жолдауында жастарымызға деген үлкен үміт пен сенім жатыр. «Ал кейінгі толқын жастарға айтарым: Сендер – болашаққа деген үкілі үмітіміздің тірегісіндер. Сендердің азат ойларың мен кемел білімдерің – елімізді қазір бізге көз жетпес алыста, қол жетпес қиянда қөрінетін тың мақсаттарға апаратын қудіретті күш». Осынау Жолдауда айтылғандай, жастарымызды білімді, сауатты етіп тәрбиелесек, болашағымыз алаңсыз болары сөзсіз.

«Мен жастарға сенемін...», - деген Алаштың азаматы Мағжан Жұмабаевтың үміт артып, сеніммен қараған ұрпағы, яғни, бүгінгі жеткіншектерге артылып отырған жауапкершілік те мол. Сол үмітті ақтау үшін аянбай еңбек ету керектігін білген жөн.

Қазіргі таңда «оқимын, ізденемін» деген «көкірегі ояу» жастарымыз үшін ғылым жолына түсude жан-жақты қолдау көрсетілуде. «Мемлекет басшысы ретінде мен әрдайым сіздердің оқуларыңыз бер өсіп-өнулеріңіз үшін барлық жағдайды жасауға тырыстым. Әлемдік деңгейдегі университет, зияткерлік мектептер аштым, «Болашақ» бағдарламасын құрдым», - деген Елбасымыздың қолдауымен ашылынып отырған әлемдік деңгейдегі зияткерлік мектептер мен түрлі жоғары оқу орындары бүгінгі жастарымыздың әлемдік кеңістікке енуіне, шет елдерге шығып, білім алуларына, өз мамандығының шебер маманы болуына жол ашуда.

Қандай қоғамда болмасын адамдардың қатынас құралына айналып отырған тілдің маңызы зор. Біз «өнер алды – қызыл тіл», - деп өз тілін пір тұтқан, ежелден-ақ өзгелерге құшағын кең жайған қонақжай, мейірбан халықпаз. Қазірдің өзінде көп ұлтты мемлекетіміз достық пен береке-бірліктің ұйтқысы болып отырмыз. Бұл - біздің мақтанышымыз, бірлігіміз.

«Қазір біз балаларымыз қазақ тілімен қатар орыс және ағылшын тілдерін де белсенді менгеру үшін жағдай жасауға шаралар қабылдап жатырмыз», - деген Елбасы Н.Ә. Назарбаев атап көрсеткендей, қазірден бастап үш тілді менгерту балабақшадан қолға алынып, тәрбиеші-мұғалімдер қауымы аянбай еңбек етіп, жаңа технологияларды менгеріп, іс-тәжірибеге енгізуде.

Өз іс-тәжірибемде қазақ мектебінде орыс тілін менгертуде дәстүрлі оқытудан бері қолданылып келе жатқан пәнаралық байланысты

жүйелі қолдана отырып, оны жүргізудің тың жолдарынан ізденіп, маңызына көз жеткіздім. Барлық пәнді түйістіріп отырған пәнаралық байланыс туралы зерттеуші педагог, ғалымдар Я.А. Коменский, К.Д. Ушинский, М.А. Данилов, Л.С. Выготский т.б зерттеулері көп. Солардың алғашқыларының бірі педагог Ян Амос Коменский өзінің "Ұлы дидактика" еңбегінде: «Все, что находится во взаимной связи, должно преподаваться в такой же связи», - деген тұжырымында оның маңызын аша түскен.

Қазіргі таңда заман талап етіп отырған жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеуде пәнаралық байланыстың маңызы зор. Кез-келген пәнді жеке дара оқытпай, пәнаралық бірлестікте жаңаша оқытуды іске асыруда мұғалімге де шеберлік, ізденіс қажет. Бұл әрі оқу-шылардың білім негіздерін тереңдетіп, қызығушылықтарын оятады, жан-жақты болуга жетелейді.

Пәнаралық байланыстың атқаратын функцияларын анықтау жөнінде көптеген зерттеулерді айтуда болады. Мәселен, О. Мұсабеков пәнаралық байланыстың функцияларын оқыту процесіне ықпалы бойынша айқындейды:

1. Ойын дамытуға ықпал етеді;
2. Берік білім алуға көмектеседі;
3. Оқыту үрдісін жеделдетеді;
4. Дербестігін және танымдық белсенділігін дамытуға ықпал етеді;
5. Мұғалім жұмысының әдістемесін жақсартады.

Жас ғалым А.К. Жанабілова «Тіл дамытуды оқытудың инновациялық технологиясы» атты еңбегінде пәнаралық байланыстың маңызы жайлы зерттей келе, былай деп тұжырым жасайды: «Пәнаралық байланысты дидактикалық принцип ретінде қарастырған жөн. Себебі, ең алдымен, ол білім мазмұны мен әдіс-тәсілдерге тікелей байланысты. Оны тиімді, нәтижелі түрде тәжірибеде жүзеге асыру мұғалім іскерлігін талап етеді. Ол мына мәселелерді ұстаным етеді:

- оқу материалындағы үндес, сәйкес келетін тақырыптарды, директордерді дәл тауып, оларды үйлестіре отырып, тәжірибеге пайдаланудың инновациялық технологиясынан іздену;
- оқушылардың бұрынғы білімдерін жаңа білімді игеру мақсатында тиімді пайдалана білу дағдыларын жүйелі түрде жетілдіру;
- оқушылардың өзіндік дербес ізденістерін ұйымдастыра білу. Олардың оқу материалынан үндес, сәйкес ұғымдарды тауып, өз беттерімен салыстыру, қорытынды жасау, жинақтау, тұжырымдар жасау қабілеттерін дамыту;
- оқушы - субъектінің когнитивтік іс-әрекетіне ерекше көңіл

бөлу;

- оқушылардың пәнаралық байланыс арқылы терең де толық білім алудына жағдай жасай отырып, олардың ол білімді шығармашылық жолмен тәжірибеге пайдалана білу іскерлігін де жетілдіру.

Мектепте орыс тілі пәнін қазақ тілі, ағылшын тілі, орыс әдебиеті мен қазақ әдебиеті, тарих, музика, информатика пәндерімен бірлікте ала отырып, оқушыларды шығармашылық жұмыстарға жетелеуді мақсат етудемін. Әсіресе, орыс тілі пәнінде тақырыпқа сай аймақтық компоненттерді орайлы қолданып отырамын. Орыс тілі сабағында оқушылар аударма, салыстыру, зерттеу жұмыстарына, түрлі шығармашылық тапсырмаларға қызыға кірісіп, белсенділік танытады. Мәселен, 9-сынып орыс тілі сабағында тақырыпқа сәйкес Абай Құнанбаев, Мұхтар Әуезов, Шәкәрім Құдайбердиев сынды т.б өлкеміздегі ақын-жазушылардың шығармалары бойынша шығармашылық тапсырмалар беріліп, салыстыру жұмыстарын жүргіздім. Төменде бір үлгісінен мысал келтірсек, 9-сынып. Грамматика.

1. Прочитайте стихотворение А. Байтурсынова. Передайте его содержание на русском языке.

А. Байтурсынов «Оқу құралы»	Мағынасы, өз ойым...
Балалар! Бұл – жол басы даналыққа, Келіндер, түсіп, байқап қаралық та! Бұл жолмен бара жатқан өзіндей көп, Соларды көре тұра қалалық па? Даналық – өшпес жарық, кетпес байлық, Жүріндер ізден тауып алалық та!	

2. Выразительно прочитайте стихотворения. Передайте его содержание на русском языке.

Ш. Кудайбердиев	Өз ойым...
Кел, жастар, біз бір түрлі жол табарлық, Арам айла, зорлықсыз мал табалық. Өшпес өмір, таусылмас мал берерлік Бір білімді данышпан жан табалық.	

3. Үндестігін табу. (Сравните)

4. Аударма. (Переведите на русский, английский язык)

Ш. Құдайбердиев	Орысша	Ағылшынша
Талпынып орыс тілін үйренумен Надандықтың тазарып кетті кірі...		

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын ояты. Бұл жерде оларды топпен, жұппен жұмыс жасауға, өзіндік дербес ізденіске дағдыландыра отырып, сабакты әдебиет, ағылшын тілі пәндерімен сабактастырудым. Сондай-ақ, өз іс-тәжірибемде оқушыларға әр тақырыпқа сәйкес презентациялар ұсынамын. Мәселен, «Жидебай жеріне саяхат» сабағында жоғарыдағы аталған ұлыларымыз жайлы презентация, бейнематериалдар арқылы оқушылардың коммуникативтік, ақпараттық құзыреттілігін дамытуды мақсат еттім. Тапсырма түрлері әр тақырыпқа сай түрленіп отырады. Ең бастысы берілген бағдарламаны орынданай отырып, оқушыларды шығармашылық жұмыстарға жұмылдыру. Сабакта тиімді қолданып жүрген аударма жұмыстарының оқушылардың үш тілді менгеруіне септігі мол. Бұл тапсырмада олар бір-біріне көмектесе отырып, өз ойларын еркін ортаға салып қана қоймайды, үндестігін тауып, салыстыру жұмысын жүргізеді. Тапсырмалар оқушылардың жас ерекшелігіне, деңгейлеріне орай күрделендіріп отырылады.

Еліміздің болашағы сауатты ұрпақтардың қолында екендігін ескере отырып, тапсырма барысында олардың сауаттылықтарына аса назар аударамын, сауатты, білімді, салауатты оқушыларды тәрбие-леуді өмірлік мақсатым, ұстаздық ұстанымым деп санаймын.

Әдебиеттер

- Назарбаев Н.Ә. (Қазақстан халқына жолдауы). Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. – Астана, 2007.
- Кішібаева Д. Пәнаралық байланыстың мақсаты - оқушылардың білім сапасын арттырып, оку іс-әрекетінде белсененділік таныту. Жезқазған, 2004. - 170 б.

3. Жанабілова А.К. Тіл дамыту жұмыстарының инновациялық технологиясы. - Өскемен, 2008.
4. Құдайбердиев, Ш. Шығармалары. (Өлеңдер, дастандар, қара сөздер). - Алматы: Жазушы, 1988. - 560 б.
5. Шманова Н.Н, Шаймерденова Ж.Н, Кошерова А.Т. Русская речь. Алматы: Мектеп, 2005.

ПӘНДІ ОҚЫТУДА АҚПАРATTЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Жайсанбаева А.С.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Сапалы білім беру педагогтардың шеберлігі мен іскерлігіне байланысты. Ал педагогикалық шеберлік пен іскерлікті дамытуда жаңа технологияны қолданудың маңыздылығы зор. Жаңа технологияны пайдалану – өмір талабы. Қазіргі пән оқытушыларының негізгі міндеті – білім беруді нәтижеге бағыттау, яғни инновациялық жаңа технологияны менгеру екені баршамызға мәлім.

Біріккен ұлттар үйімінде «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық – коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттерінің біріне айналды.

Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – білім алушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық – құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қалыптастырып, ақпараттық қоғамға бейімдеу.

Олай болса, ақпараттық бірліктердің білімге айналуы әлемнің жүйелік – ақпараттық бейнесін студенттердің шығармашылық қабілеттері мен құндылық бағдарларын дамыту арқылы қалыптастыруды көздейтін, адамның дуниетанымының құрамдас бөлігі болып табылатын интеллектуалды дамуды қалыптастырудың бір жолы.

Ақпараттық бірлікті қалыптастыру:

- оку орнының материалдық - техникалық базасына; ақпараттық қоғам саясатының мақсаты мен міндеттеріне; білім алушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру жүйесіне;

- білім алушылардың жас ерекшеліктері мен менгеру қабілеттеріне, педагог мамандардың информатикадан білім деңгейлерінің

сапасы мен шеберліктеріне, оқу-тәрбие бағытының ақпараттық қоғам бағытымен өзара байланысына тәуелді.

Интерактивті құралдардың көмегімен оқытушының, білім алушының шығармашылықпен жұмыс істеуіне жол ашылып отыр.

Ақпараттық технологияны оқыту үрдісіне екпінді түрде енгізу бағытында және қолданылатын жаңа құралдардың бірі – бағдарламалық – техникалық кешен болып саналатын интерактивтік тақта болып табылады.

Интерактивтік тақта сабак мазмұнын кеңінен ашуына мүмкіншілігі өте зор. Интерактивтік тақтаны пайдалану кезінде үлкен жетістікке қол жеткізу үшін, тек қана сауатты сабак жоспарлап, керекті материалдарды дайындау керек.

Сабакта оқытушы интерактивтік тақтаны бір емес бірнеше рет пайдалана алады, ыңғайлы, әрі уақыт үнемдейді, берілген материалдардың сапасын да арттырады, көптеген жетістіктерге жеткізеді. Оқытушылардың көрсетуінше интерактивтік бағдарлама олардың жартылай жұмысын атқарады, мысалы: белгілі бір материалды интерактивтік тақтада орындау арқылы файлдағы белгілермен өзгерістерді сақтап қалуға болады, бұны сабакта болмай қалған білім алушыларға қайта түсіндіруге немесе келесі жолы тағы да қолдануға болады. Материалдарды оқып үйрену барысында интерактивтік тақтаны пайдалану білім өрісін кеңейтуге мүмкіндік береді, сондықтан оқытушылардың дайындаған материалы студенттерге түсініктірек болады.

Көп білім алушылардың байқағанында сабак қызықты және дәлелді, мағыналы болады, және есте жылдам сақталады. Интерактивті тақта барлық сабакта қолдану мүмкін, жоқ болмаса сабактың әрбір сатысында. Интерактивтік тақтада бір уақытта бірнеше материалдарды қолдануға болады: бейне, дыбыс, сурет, мәтін, және т.б. Сабак соңына дейін логикалық үздіксіз түрде болса, сондаған сабак қойылған мақсатына жетеді; Сабак кезінде сақталған файлдар студенттерге беріледі: сондай-ақ бұл файлдарды келесі сабакта өтетін материалдарды қайталау және толықтыру үшін қолданылады.

Интерактивті құралдармен сабак өткізу әдістемесі.

Дәріс өткізу әдістемесі келесі түрде өткізілуі мүмкін. Дәріс материалын Power Point презентациясы немесе мәтіндік ақпарат түрінде беріледі. Сонымен қатар, материалдың құрамында кесте, диаграмма, сурет, басқаруши батырмалар, гиперсілтемелер, графиқтер болады. Түсіндіру барысында оқытушы тақтаның алдында тұрып жасырулы ақпаратты және объекттерді көрсете алады және өзгертеді. Дәрістің соңында қолданылған материалдар есте сақтап, қажет

жағдайда қайталаپ қолдана алады. Интерактивтік тақтамен жұмыс істеу барысында жасалған файлдар белгілі бір форматпен сақталады, сонымен қатар PDF форматында да сақтап, оқушыға электронды пошта арқылы жіберуге болады. Сонымен «Актив экран» бағдарламалық – техникалық кешенін қолдану барысында білім алушыға дәрістің мәнін жазу қажет емес екендігі анықталды.

Тәжірибелік сабакты өткізу келесі түрде болуы мүмкін. Сабактың барысында тапсырманы орындау бойынша ауызаша түсіндіру жүргізіледі, интерактивтік тақтаны пайдалану арқылы теориялық материал қайталаңады. Қажетті жағдайда, оқытушы теориялық тапсырманы түсіндіреді. Оқытушы білім алушыны тақтаға шығарып, оған жеке тапсырма береді, оған қалғандардың көңіл бөлу үшін бағыт береді және бақылап отырады. Оқытушы алдыңғы сабакта өтілген материалды ашып, өткен сабакты қайталаі алады. Мұндай әдістеме сабакта екпінді түрде өткізуге мүмкіндік береді. Тақтада жұмыс істеген оқытушы мен білім алушының орындаған іс-әрекеттерін есте сақтап келесі сабакта қолдануға болады.

Семинарды өткізу бағдарламалық-техникалық кешені қолданылып келесі түрде жеткізуге болады. Семинар сабағы белгілі бір тақырып бойынша әңгімелесу немесе дискуссия формасында өткізіледі. Студент алдын ала тақырыпты және қарастырылатын сұрақтар бойынша презентациялық материалдар дайындаиды. Слайдтарға талқылау қажет етілетін негізгі сұрақтарды және сабакта белсенділікпен қызығушылықты тудыратын семинар тақырыбын түгелдей ашуға қажет ақпараттық обьекттерді кірістіреді. Оқытушы сабак барысын интерактивтік тақта арқылы басқарып отырады. Сонымен қатар семинар сұрақтарын ұжымдық топтың әңгімелесу, талқылау түрінде ұйымдастыруға болады. Сонымен, интерактивтік тақта сабакқа қатысушылардың барлығының ойын бір ортаға жинақтап, қажет ақпаратты өндеу арқылы жалпыланған ақпараттық біліктілікті қалыптастыратын тиімді құрал болып табылады. Алдын ала дайындалған оқу материалдары – презентациялар, мәтіндік, графикалық ақпарат обьектер-сабактың жақсы өтуін және барлық ақпарат түрлерін қолдануды қамтамасыз етеді. Сонымен, «Активті экран» кешенін қолдану арқылы оқыту үрдісінде жаңа дидактикалық мүмкіншіліктерді ашуға мүмкіндік береді.

Кәсіптік білім беру жүйесінің негізгі міндеті – белгілі бір көлемдегі білім берумен шектелмей, алынған кәсіптік білімді адам өз қажетіне, өмірдің нақты жағдайларында қолдана біліп, қоғамға пайдастын келтіру. Ендеше, осы міндетті орындауда инновациялық технологияны қолдану – өмір талабы.

Дәстүрлі оқу-әдістемелік кешендерге қарағанда кәсіби тілді оқытудың үйретуде мультимедиалық кешенінің ерекшелігі мынада, ол тіл үйренушіге:

- тілді үйренуді өзіне тиімді жоспарлауына және оның қарқынын өздігінен анықтауына;
- кәсіби тілді үйрену уақытын ұнемдеуге;
- кәсіби тілді үйрену орны мен уақытын еркін белгілеуге;
- кәсіби тілді үйрену үрдісін ұзбей жүзеге асырып отыруға;
- тілдік біліктілігін өзін-өзі бақылаумен қамтамасыз етуге;
- жаттығуларды бірнеше рет тыңдалап, қайталауға;
- түсіндірмелер мен түсініктемелерді қолма-қол алуына;
- кәсіби тілді менгеру нәтижесін өзі бағалауына;
- кәсіби тілді саналы үйрену мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі кезде білім беру саласын, оқытудың әр түрлі техникалық күралдарын пайдаланусыз елестету мүмкін емес. Сондықтан уақыт талабына сай білім мазмұнын жаңарту бүгінгі күннің басты міндеті. Ал оқытушының негізгі ұстанған мақсаты – білімнің жаңа үлгісін жасап, белгілі бір көлемдегі білім мен білік дағдыларын менгерту, оқу материалын қаншалықты деңгейде менгергенін бақылаудың, оқу мен тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі жаңа әдіс – тәсілдерін іздеңстері, жаңа технологияларды сабакта тиімді пайдалана білу.

Әдебиеттер

1. Валиева М. Жаңа педагогикалық технологиялар. Әдістемелік нұсқау. – Алматы, 2002.
2. Жұмажанова Т.Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі. - Алматы, 2009.
3. Жанабилова А.К. Тіл дамыту жұмыстарының инновациялық технологиясы. – Алматы, 2002.
4. Алдамбергенова Г.Т. Кәсіптік мектептердің орыс бөлімі оқушыларының қазақша сөйлеу тілін құрылышты мамандығына сәйкес мәтіндер арқылы дамыту. - Алматы, 2002.

ФОЛЬКЛОРДАҒЫ ТӘУЕЛСІЗДІК ИДЕЯЛАРЫНЫҢ КӨРІНІСІ

Жиенбекова Г.С., Еділбаева Г.Б.

Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен, Қазақстан

Қазақ халқының арғы ата бабалары да, кейінгі аталары да өз жері мен елінің тәуелсіздігін сақтап қалу үшін талай ұрысты бастан

кешіргені белгілі. Ежелгі заманда ғұмыр кешкен сақтар мен ғұндарды, үйсіндерді айтпағанда, орта ғасырда жасаған түркі жұртының өз жерін, елін қорғау мен мемлекеттің күшетту жолында жүргізген соғыстары жайында да білеміз. Әсіресе, олардың ел бірлігін сақтау қажеттілігі туралы айтқандары тастар бедеріне жазылып, бізге өсиет ретінде жетіп отырғаны да мәлім. Бертінгі замандағы бабаларымыз да азаттық үшін жан аямай арпалысқаны аян. Осының бәрі халық жадында сақталып, фольклорда, авторлық ауыз әдебиетінде айқын көрініс тапқан.

Жалпы, «тәуелсіздік» деген ұғым өте сыйымды, яғни оны бірнеше мәнде қолдануға болады: жеке адамның тәуелсіздігі, бас бостандығы, ой мен сезім еркіндігі, отбасының, қауымның, рудың, тайпаның өз жері мен тіршілігінің еркін болуы, мемлекеттің, ұлттың тәуелсіздігі... Тәуелсіздіктің өзі – тарихи ұғым, оның түрі, мән мағынасы әр кезеңде әр түрлі болуы мүмкін, яғни ол өзгермелі. Айталық, ру-тайпалық қауымдағы тәуелсіздік пен мемлекет тұсындағы тәуелсіздік туралы ұғым әр басқа. Алғашқысының ауқымы да, маңызы да бір ғана тайпаның мұддесімен шектелсе, мемлекет тәуелсіздігі деген ұғым өте кең, күллі халықтың, отанының азаматтығымен тікелей байланысты, ол ұлттың тағдырына әсер етеді.

Адамның туа біткен қасиеттерінің бірі – әдемілікке құштарлық пен еркіндікке ұмтылу. Қандай затты істесе де, сөйлесе де ән салса да, мейлі ол тасқа салынған көне сурет болсын, мейлі ежелгі заманың ән-күйі, әңгімесі болсын, немесе бүгінгі дүние болсын, - бәрібір адам солардың әдемі, келісті болуын қалайды да, өз мүмкіндігі мен түсінігіне сәйкес көркем етуге тырысады. Сол сияқты адам жарық дүниеге келіп, тәй-тәй жүріп, жан-жағын тани бастағаннан-ақ өзінің еркін болуын талап етеді. Үлкендердің айтқанынан гөрі өзінің ойындағысын істеуге бейім тұрады. Осы еркіндікке ұмтылу оның бүкіл ғұмырында, тыныс-тіршілінде көрініс беріп, оның адами тұлғасын айғақтай түседі. Өзінің қандай да бір іс-әрекетінің, ойының, сөзінің еркін, ешкімге тәуелді болмауын қалайтын ол осыны жүзеге асыра алмаса, қиялға ерік беріп, арман етіп, алуан түрлі әңгіме етіп, хикая, аңыз, ертегі, жырлар шығарған, сөйтіп өмірде болмаса да ой-сезім, арман арқылы мұратына жетіп отырған. Демек, еркіндік, азаттық, бостандық деген ұғымдар – адам баласының бүкіл ұзына бойлы тарихымен жасасып келе жатқан идеялар десе болады. Осы жеке адамның еркіндікке ұмтылысы адамзат тарихының қай дәуірінде болсын, қандай қоғамдық формацияда болсын өшкен емес, керісінше, ол әр дәуір мен қоғамның ыңғайына қарай жығылмай, сонымен, дәлірек айтқанда – қоғамның, мемлекеттің тәуелсіз өмір сұру ниетімен

ұндес болып, үнемі адам табиғатында сақталып келген. Мұндай өміршендейдік жеке адамның еркіндікті аңсауы мен қогамның тәуелсіз болуга ұмтылысын бір арнаға түсіріп, оларды бүкіл елдің, мемлекеттің тәуелсіздігі деген үғымға ұластырған. Рас, бұл тоғысу бірден, оп-оңай болмаған, ол ұзак даму жолынан өткен. Ол процестің қалай жүргенін ел арманың қиял арқылы жүзеге асырған халық шығармашылығының, яки фольклордың, ең ескі түрінен де кейінгі заманғы туындыларынан да байқауға болады. Әлбетте, бұл жерде әңгіме тарих деректерін іздеу емес, ел арманың көркем түрде баяндайтын сюжеттер туралы екенін ескерткен жөн.

Фольклортану ғылымиында ең ескі сюжеттер деп адамның неше алуан құбыжықтармен, мифологиялық мақұлықтармен, тағы андармен шайқасы жайындағы әңгіме-хикаялар саналады, себебі бұл шайқас – адамның жер бетін неше түрлі зұлымдықтан, қаскөй дүшпандардан тазарту үшін жүргізілетін күрес деп түсінілген және сол жауыздардың қолына түсіп, олардан жәбір көрушілерді құтқару мақсатында болатын шайқас деп ұғынылған. Мұндай сюжеттер көбінесе хикая жанрында кездеседі: кейіпкер, дүлей табиғаттың тылсым өкілдерімен, немесе қалыпты хайуандармен, я болмаса құбылып тұратын құпия мақұлықтармен ұшырасып, олармен шайқасқа түседі. Мұндай хикаялардың басты кейіпкери – аңшы-мерген, саяқ жүрген батыр болып келеді, ол бірде өзіне төнген қауіпті жою үшін, енді бірде біреуді тұтқыннан, яки кіріптарлықтан құтқару үшін күреседі. Осы екі жағдайда да батыр (аңшы-мерген) еркіндік пен бостандық үшін арпалысады. Рас, хикая-әңгімелерде бұл ашық айтылмайды, алайда кейіпкердің жалғыз көзді дәүмен, жезтырнақпен немесе айдаһармен кездескендегі іс-қимылы, қалайда олардың көзін жою үшін жасаған әрекеті, түптең келгенде бостандық жолында күрес екені анық.

Жер бетін неше түрлі зиянды мақұлықтардан құтқаратын саяқ жүрген аңшы-мерген, батыр туралы сюжеттер әлем халықтарының бәрінің дерлік фольклорында бар. Рас, бәрі де бірдей емес, кейбір халықтарда кейінгі замандарда тұған қаһармандық немесе романдық эпостардың құрамында сақталған да, бас кейіпкердің неше алуан мақұлықпен, жабайы аңмен, тағы басқамен шайқасы оның «алғашқы ерлігі», - деп саналған, сөйтіп бұл ерліктің өзі болашақ баһадүрдің ерекшелігін, басқаларға ұқсамайтын қасиетін паш еткен. Ал, енді кейбір елдердің фольклорында мұндай сюжеттің жеке өзі ғана үлкен эпос болып баяндалады. Мұндағы батырдың бүкіл іс-әрекеті әр түрлі алыптармен, мифтік құбыжықтармен, т.б тылсым құштермен соғысы болып келеді. Сол себепті ғылымда бұл текстес шығармаларды (мифологиялық) немесе (көне эпос) деп атайды.

Ал, бізде бұл ескі сюжеттің эпос құрамында кездесетін түрі де, әңгіме хикая түрі де сақталған. Қамбардың жолбарыспен күресі, Өтегеннің айдаһармен күресі, жезтырнақпен күресу, т.б. батырлардың осындай жағдайға тап болуы айтылмыш ежелгі сюжеттің эпос ішіне еніп, қаһарманды дәріптеуге қызмет етіп тұрғанының дәлелі. Мұндай көне сюжеттің батырлық, тарихи, романдық жырлардың құрамына еніп кетуі біздің фольклордағы тұтастану құбылысын және батырды дәріптеудің нәтижесі, ал бұлар өз кезегінде эпостағы батыр бейнесін типтендіруге әкелген. Сөз болып отырған сюжеттің біздегі хикая түрі – біздің фольклордың синкреттілігін және ежелгі сюжеттің реликт жанр турінде жеткенін көрсетеді. Хикая – қазақ эпопеясы мен батырлық ертегілерінің ортасындағы аралық жанр, ол – көне фольклордың түрі, сондықтан да онда алғашқы қауымға тән ұғымдар мен түсініктер басым келеді, ал оның кейіпкерлері бертінгі уақытта пайда болған эпостың қаһармандарынан өзгеше, себебі хикаядың кейіпкерлердің мақсаты да, міндеті де басқаша: жер бетін зиянды мақлұқтардан тазарту және зорлық-зомбылыққа тұсken жандарды құтқару, сөйтіп оларға азаттық әперу. Біздіңше, олардың әдейі жасалған зорлыққа қарсы күресі – оу баста негізгі мақсаты болмаған сияқты, өйткені алғашқы рулық қауым тұсында адамдар үшін ең басты қауіп – табиғаттың түсініксіз құбылыстары мен айналаны қоршаған неше түрлі дүлей хайуандар мен жәндіктер болған, міне, солармен күрес – сол кездегі мифтер мен хикаялардың тақырыбы болған. Ал дүлей хайуандар мен макұлықтарды жою тақырыбына кейінгі шақта біртіндеп олардың тұтқынынан адамдарды құтқару идеясы қосылған тәрізді, сөйтіп екі тақырып тұтасып кеткен болуы керек. Бірте-бірте уақыт озып, қоғам ілгерілеген сайын ескі сюжеттердегі табиғи дүшпандар әлеуметтік мәнде көрсетіліп, енді рутайпалардың өзара қақтығысы туралы сарындар күшейіп, сол уақыттарда туған шығармаларда екі ру, екі тайпаның адамдары бейнеленген болған. Бұл кездегі фольклорда ру мен тайпаның тәуелсіздігі туралы баяндалып, батырлық ертегілер, эпостар, аңыздар шыққан.

Қазақ фольклорында жеке адамның да, ру тайпаның да, мемлекеттің де тәуелсіздігі үшін курес жарқын көрініс тапқан. Халқымыздың ешкімге бодан болмай, тәуелсіз өмір сұру туралы арман-тілегі – ерте уақыттан бері айтылып, жырланып келе жатқан идея екені біздің кейбір батырлық ертегілер мен қаһармандық эпостордан айқын көрінеді.

Ертегі – фольклордың ішіндегі ең демократиялық, ең қиялшыл жанр, онда ғажайып қиял мен тіршілікке қарастырылған көдімгілік жылдасып, араласып кетеді: батырдың ғажайып жағдайда тууы мен керемет тез

өсүі, оның астындағы тұлпарының айрықша көріпкелдік қасиетке ие болуы және иесіне ақылшы ретінде көрінуі – мұның бәрі батырды дәріптеу үшін қолданылатын амалдар, ал кейіпкердің аңшы, малшы болуы, жетім баланың қозы бағуы – күнделікті тіршіліктің салты. Осылардың бәрін жинап келіп, бейбітшілік пен азат өмір туралы арманды әдемі, көркем түрде, қиял жүзінде болса да, жүзеге асыруға қызмет етеді. Бұл дегеніңіз – азаттық туралы ой-арман көне фольклордың өзінде-ақ өзіндік формада көрініс тапқан деген сөз. Олай болса, еркіндік пен тәуелсіздік туралы идея бұрынғы ата-бабаларымызда да болған, олар оны аңсаған, ертегі мен аңыздарына, жырларына арқау еткен деуге болады.

Бейбітшілік пен жаугершілік тақырыбы өте-мөте рулық-тайпалық қоғамның фольклорында және мемлекет тұсындағы эпостарда жиі әңгімеленеді. Рулық-тайпалық фольклорда елді сыртқы, бөтен жаудан қорғаумен қатар, туыстас рулардың өзара қақтығысы да сөз болады. Бұларда көбінесе бір рудың батыры екінші рудың малын барыталап, адамдарын тұтқындал әкеткені, содан соң жәбір көрген рудың батыры кек қайтарғаны баяндалады. Мұндай шығармаларда қазақ руларының, батырларының бір-біріне жасаған жорықтары қарапайым жүрт тарапынан қолдау таппайтыны аңғарылады, халықтың ел татулығын сақтап, тыныш өмір сүруді аңсайтыны байқалады. Мұны кейбір ертегілердің өштескен екі рудың, шайқасқан екі батырдың татуласып, бейбіт өмірді бейнелеумен аяқталатынан байқауға болады.

Әдебиеттер

1. Марғұлан Ә. Ежелгі жыр-аңыздар. - Алматы: «Жазушы», 1985.
2. Мағаун М. Фасырлар бедері. - Алматы: «Жазушы», 1991.
3. Бердібай Р. Бес томдық шығармалар жинағы. - Алматы, 2005.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Оралгазина Ж.О.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Казіргі заман талабы - оқытудың жаңа технологияларын менгеру. Оқытудың жаңа технологияларының бірі - ойын технологиясы. Ойын технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті жұмысшы мамандарын даярлау оқытушының басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы

жан-жақты, жаңа технологияны менгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

Білім беру реформасы - Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Осы заманғы білім беру мен кәсіптік қайта даярлау, «парасатты экономиканың» негіздерін қалыптастыру, жаңа технологияларды, идеялар мен көзқарастарды пайдалану, инновациялық экономиканы дамыту қажет. Білім беру реформасы табысының басты өлшемі - тиісті білім мен білік алған еліміздің кез келген азаматы әлемнің кез келген елінде қажетке жарайтын маман болатындей деңгейге көтерілу болып табылады» делінген. Сонымен қатар бүкіл еліміз бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметін көрсетуге қол жеткізу, On-line тәсілінде оқыту тәжірибесін дамытып, елімізде оқу теледидарын құру, оқу жоспарларына жарастылыстану ғылымдары бойынша, бірінші кезекте, математика мен ақпараттандырудан қосымша сағаттар немесе пәндер енгізу қажеттігін баса айтты.

Бұгінгі күннің басты талабы еңбек нарығы мен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруда кәсіптік білім берудің беделі артып отыр. Осы мақсатта 2008 жылы Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008 - 2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. Оның мақсаты - техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін қайта ұйымдастыру, бәсекеге қабілетті дағдылары бар және білім алуды жалғастыру үшін жеткілікті әлеуеті бар экономика салалары мен жұмыс берушілерді техникалық және қызмет көрсету еңбегінің білікті мамандарымен қамтамасыз ету.

Дидактикалық, тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендіру шілік мақсатқа жету. Ойындық іс-әрекеттің психологиялық механизмі жеке бастық өзіндік талап-талғамдарына сүйенеді. Баланың бойындағы білімділік, танымдық, шығармашылық қасиеттерін аша түсуді көздейді. Сабакта пайдаланылатын негізгі әдістері болып оқушының көңіл-күйіне, ынтасына, қабілеттіне қарай топпен, жеке оқушымен жұмыс істеу, ойын элементтерін жиі пайдалану балып табылады.

Ойынның оқыту үрдісіндегі ерекше рөлі ерте кезден белгілі. Ұлы педагогтар мен ғалымдар баланы тәрбиелеудегі ойын рөлін жоғары бағалаған және өз жұмыстарында тиімді пайдалана білген. Педагог В.А. Сумомлинский ойынға мынадай анықтама берген: «Ойын - бұл баланың рухани әлемінің, айналасындағы өмірі жайлы түсінігінің

ұлкен жарық терезесі. Ойын бұл - қызығушылық пен білуге деген құмарлықты жандыратын үшқын». Ойын кезінде барлық оқушы бірдей, өйткені, барлығы да не істесем, қалай айтсам жеңемін, қалай нәтижеге жетемін деген мақсатта болады. Тақырыпты білмей отырған оқушының ойын кезінде қорқынышы, ұялшақтығы жойылып, басқа балалармен бірге бір деңгейде жұмыс істей алады. Тілдік материал тез жатталады, ол оқушының басқаларымен бірге сабакқа қатысқанына көнілі толып отырады.

Оқушылардың құзіреттілігін ойын технологиясыр арқылы дамыту атты баяндамамда қазіргі заман талабына сай ойын технологияларды, электрондық оқулықтарды пайдалану оқушының білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік берे-тіндігі туралы баяндалады.

Колледж оқытушылары үшін ойын технологияларды пайдаланудың тиімділігі:

- оқушыларды психологиялық жағынан дайындауды;
- тілдік материалды бірнеше рет қайталауға;
- оқушылардың белсенділігін арттыруға;
- оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасын, ұйымшылдығын дамытуға;
- тез және дұрыс жауап беруге;
- сабакты қызықты өткізуге;
- оқушылардың іскерліктері мен дағдыларын жетілдіріп, олардың өзіне деген сенімін қалыптастырады.

Сонымен оқу-тәрбие үрдісін технологияландыру - оқушының саналық қабілеттерін, шығармашылық әлеуеттерін дамытуға, негізгі мығым білімді менгеруге әсерін тигізді. Оқу әрекетінде білім технологияларын қолдану педагогтар мен оқушының өнімді теориялық ойлау қабілеттерін қалыптастырып қана қоймай, тәрбие қызметін жүзеге асыруды көздейді.

Оқытушы сабағында ойын технологияның тиімділігін жүйелі түрде көрсете біледі. Ойын технологияны пайдалану іс-тәжірибесі тиімді әдіс деп ойлаймын.

Қазіргі мектептің даму болашағы қоғамның даму үрдісімен үнемі өсіп отыратын ақпарат көлемінің әртүрлі тегімен анықталады. Оқушыларға білім беруде жаңа оқыту технологияларын қолдану, инновациялық бағытта жұмыс жасау заман талабына сай талап етілуде. Оқу процесінде компьютерді тиімді пайдалану және қолдану кейінгі жылдары айтарлықтай он тәжірибе беріп отыр. Атап айтсақ, оқушылардың өз бетімен ізденісі, пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылығын дамытуға, оқу қызметінің мәдениетін

қалыптастыруға, дербес жұмыстарын үйімдастыруға ерекше қолайлы жағдай туғызып отыр.

Білім - болашақ бағдары, кез-келген маман даярлайтын оқу орынның басты міндеттерінің бірі - жеке тұлғаның құзіреттілігін дамыту. Құзірет - оқушының жеке және қоғам талаптарын қанағаттаңдыру мақсатындағы табысты іс-әрекетіне қажетті білім дайындығына әлеуметтік тапсырыс. Құзыреттілік - оқушының әрекет тәсілдерін жан-жақты игеруінен көрінетін білім нәтижесі. Оқушылардың түпкілікті құзіреттіліктері - білім берудің жаңа нәтижелер. Құзіреттілікті оқушының пән бойынша игерген білім, білігінің жинағы деп қабылдауға келмейді. Ол - оқу нәтижесінде өзгермелі жағдайда меңгерген білім, білік, дағдыны тәжірибеде қолдана алу қабілеті болып табылатын жаңа сапа.

Ойын технологиясында ақпараттық құзіреттілікті дамытудың басты мақсаты - оқушыларды ақпаратты беру, түрлендіру және оны қолдану білімдерімен қаруландыру, олардың компьютерлік технологияны өз қызметтеріне еркін, тиімді пайдалана алу қабілеттерін қалыптастыру.

Кәсіптік білім беруде оқушылардың құзіреттілігін ойын технологиялар арқылы дамыту атты мақаламды қорытындылай келе төмендегідей ұсыныстарға тоқталамын:

- кәсіптік білім беретін оқу орындарын қазіргі заманға сай жаңа ақпараттық құрал - жабдықтармен жабдықтау, интерактивті тақталар мен мультимедиялық кабинеттермен және арнаулы пәндер бойынша электрондық оқулықтармен қамтамасыз ету;

- кәсіптік білім саласында оқытуудың жаңа ойын және ақпараттық технологияларын пайдалану бойынша білім жетілдіру курстарын жиі үйімдастыру.

Ойын технологиясында ақпараттық құзіреттілікті дамытудан күтілетін нәтиже жаңа заманға сай ақпараттық мәдениеті мен құзіреттілігі қалыптасқан, теориялық білімдерін іс жүзінде қолдана алғын, информатика пәнін басқа пәндермен байланыстыра алғын жеке тұлға қалыптастыру.

Ойын технологиясында ақпараттық - коммуникациялық технологияны оқу - тәрбие үрдісінде қолдану оқушының өз мамандығына қызығушылығын арттырып, шығармашылық шабытын шындал, ғылыми көзқарасын қалыптастырып, мамандық сапасын арттырып, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілетті мамандар даярлауда үлесі мол.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы

2. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Н.Ә. Назарбаевтың\ Қазақстан халқына, Жолдауы, 2007.
3. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары: оқу құралы.- Алматы: ЖШС «Казпрофтех», 2007.
4. Керімбаева Р.Қ. Ойын түрлері және оның ерекшелігі. Бастауыш мектеп №3, 2008.
5. Омарбекова Т. Жаңа педагогикалық технологияның ерекшелігі мен тиімділігі. Бастауыш мектеп № 8-9, 2007.
6. Абдуллаева Б., Ахметова С. Жаңа педагогикалық технологияларды оқу үрдісінде енгізудің алғы шарттары. Ұлағат, № 4. 2007. 3-12 б.
7. Қалкенова А. Оқытудағы ойынның рөлі. Қазақстан мектебі, №3, 2007.

ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Мамырбекова Д.С.¹, Жаушева С.А.²

¹Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен, Қазақстан

²Бизнес және құқық колледжі, Өскемен, Қазақстан

Егеменді еліміздің әлі де игеріле қоймаған сан алуан келелі мәселелері қасиетті өлкеміздің сәулетті болашағы, Отанымыздың әр азаматына өзінің кәсіби қызметіне қатаң жауапкершілікпен қарап, мамандығын жетілдіру, шындау мақсатында маңызды міндеттер жүктейді. Соңдықтан білім берудің сапасын көтеру жоғары білім беру құрылымдарын реформалауда оқытудың жаңа ақпараттық технологияларын ендіруді, педагогикалық үрдісті жетілдірумен қатар, химия мұғалімін кәсіби даярлаудың кәсіп шілдікке бейімдеудің нақты көзқарастарын айқындауда ерінбей еңбек етуді қажет етеді. Кәсіби даярлаудың мақсаты –болашақ химия мұғалімдерінің білім іскерлігін технологиялық түрғыда жетілдіру және оны шәкірттерге кәсіби технологиялық бағыт-бағдар беру мақсатында жалпы мектеп, орта кәсіптік білім беру тәжірибесінде пайдалану дағдысын қалыптастыру. Қазіргі кезде педагогтар жоғары, орта кәсіптік оқу орындарында қаншама қажетті және пайдалы білім бергенмен, студенттер оны үнемі толықтырып отыруына тұра келеді. Ендеше қазіргі педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерде «Үздіксіз білім алу», «Мамандықты жетілдіру», «Өз бетінше білім алу» ұғымдары жиі айтылып жүргені тегін емес. Өмірлік тәжірибеге және арнайы жүргізілген бақылауларға қарағанда, өз бетінше білім алуға деген шын ықылас болмаған жағдайда білім дәрежесі мен сапасы төмен

болатыны сөзсіз. Белгілі орыс педагогы К.Д. Ушинский былай деген болатын: «Мұғалім өзі оқығанға дейін өмір сүреді. Ол оқуын тоқтатқанда, оның мұғалімдігі де тәмәм болады». Сондықтан білім беру саласындағы өзгерістер жағдайында педагог үшін біліктілікті арттыру мен кәсіби қайта даярлау ісінің мәні күн өткен сайын арта түсүде. Еркін ойлап, белсенді әрекет ететін, өз қызметінің нәтижелеріне болжам жасай білетін және соған сәйкес тәрбиелеу, білім беру процесін үлгілей алатын педагог қана алға қойылған міндеттердің жүзеге асуына кепіл болады.

Кәсіби шеберлікті дамытудың мынадай формалары арқылы жүзеге асырылады [1]:

- педагогтың кәсіби және мәдени деңгейін арттыру;
- оның қызметтік және қоғамдық белсенділігін ынталандыру;
- жаңашыл педагогтар идеялары мен творчествоның жұмыстар негізінде педагогикалық және әдістемелік шеберлікті арттыру;
- жалпы білім беру процесіне талдау жасау және өзінің оқутәрбие қызметін өзі сараптай білу қаблеті мен дағдысын қалыптастыру.

Педагогтың кәсіби біліктілігі деген ұғым оның қызметке теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да дайындығын және кәсіби шеберлігін білдіреді.

Президенттің Қазақстан халқына жолдауында айтылған «Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық асу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» деген сөздерінен туындастырын мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған қоғамның әлеуметтік – экономикалық және рухани даму нәтижелері педагогтардың кәсіби шеберлік деңгейіне, олардың үздіксіз білім беру жүйесіндегі қабілеттілігіне тікелей байланысты. Педагог өздігінен білімін жетілдіруі – саналы түрде дербес шұғылданатын танымдық қызмет. Бұл ұғымға педагогикалық сөздік мынадай түсінік береді [2]:

«Өздігінен білімін жетілдіруі – кәсіптік қызметіне тән қажетті шарт. Өзгені оқытып-үйрету үшін басқалардан көп білуге тұра келеді. Мұғалім өз пәнін білумен және оны шәкірттер санасына жеткізуіндегі методикасын игерумен қатар оған жақын ғылым мен әр түрлі қоғамдық салаларда, қазіргі саясаттан, экономикадан хабары болуы керек. Өздігінен білімін жетілдіру қабілеті дипломмен бірге келмейді. Ол әрбір мұғалімнің өзіндік психологиялық және интеллектуалдық ерекшеліктеріне байланысты, ақпарат көздері арқылы жұмыс жүргізу, өз қызметі мен әріптестер қызметіне талдау жасау секілді дербес еңбек процесінде қалыптасатын қасиет.

Кәсіби шеберлікті дамытудың мынадай мотивтері арқылы жүзеге

асырылады [3]:

- күнделікті ақпараттар бойынша жұмыс жүргізу;
- шығармашылықты қалау;
- заманауи ғылымның және психология педагогиканың өте жылдам қарқынмен өсуі;
- қоғам өмірінде өтіп жатқан өзгерістер;
- бәсекелестік (конкуренция);
- қоғамдық пікір;
- материалдық ынталандыру, жаңа білімдерді тұрақты түрде игеріп отырмайынша, бұларға қол жеткізу екі талай.

Кәсіби шеберлікті дамытудың педагог қолданатын іс-әрекеттері:

- өзін өзгерту туралы шешім қабылдау;
- өзін жетілдіру бағдарламасын жасау;
- бағдарламаны жүзеге асыруға байланысты атқарылатын жұмыстар;
- бағдарламаның орындалу нәтижелері бойынша өзіне-өзі талдау жасау;
- алға жаңа мақсаттар мен міндеттер қою;

Педагог қызметіндегі негізгі кезең кәсіби өсуі мен жетілуіне байланысты бағдарлама әзірлеу болып табылады. Бағдарлама жасау принциптері [4]: ғылымилық, болжамдау, өзектілік, онтайлылық, шынайылық, тұастық, бақылау мүмкіндігі.

Кәсіби шеберлікті дамытудың мынадай аспектілері көрініс табуы тиіс:

- кәсіби өсудің мақсаты;
- психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді зерделеуге уақыт бөлу варианттары;
- оқу - тәрбие үрдісін бағдарламалық - әдістемелік түрғыдан қамтамасыз ету жолдарын белгілеу;
- консультациялар алу;
- туындаған проблемаларды әріптестермен бірге талқылау;
- бір бірінің сабактарына кіру;
- алған білімді практикада сынақтан өткізуге байланысты жұмыстар;
- мектептің әдістемелік жұмыстар жүйесіне қатысу;
- өз жұмыс нәтижелерін өзі қорытындылау;
- өз тәжірибесін әріптестерімен бөлісу.

Педагог даму режиміне қосылуы тиіс, оның бір элементі өздігінен білімін жетілдіру процесі болып табылады.

Кәсіби шеберлік (професионализм) – қандай да бір мамандықты игерудің биік деңгейі. Ол жоғары іскерлікten, терең біліктіліктен

көрінеді. Қызметкер белгілі бір кәсіби шеберлік деңгейіне жету үшін қажетті теориялық білімді, еңбек қаблеті мен практикалық қызмет дағдыларын игеруі тиіс. Кәсіби шеберлік қызметкердің сапалық сипаты болып табылады.

Кәсіби шеберлікті дамытудың мынадай жеке жоспары және қол жеткізетін нәтижелері арқылы жүзеге асырылуы:

- пән бойынша сабак беру сапасын арттыру;
- жарияланатын әдістемелік құралдар, мақалалар, оқулықтар, сценарийлер, зерттеулер;
- оқытып-үйретудің жаңа формалары, әдістері мен тәсілдерін жасау;
- баяндамалар, белгілі бір тақырыпта;
- дидактикалық материалдар, тестер, көрнекі құралдар;
- жаңа ақпараттық технологиялар қолдануға байланысты әдістемелік ұсынымдар жасау;
- өз жаңашылдық технологиялары бойынша ашық сабактар;
- зерттелетін тақырып бойынша тренингтер, семинар, конференция, шеберлік сынныптар өткізу, тәжірибелерді қорыту.

Нәтижелер:

- конференцияларда, дөңгелек стол, мәжілістерде творчестволық есеп беру;
- баспасөз бетінде жарық көрген жарияланымдар;
- жұмыс тәжірибесі бойынша брошюра шығару.

Педагог өмір бойы өзін «Педагогика студенті», «Динамикалы әлеуметтік ортада өзара әрекеттесуші ауыспалы факторлар жиынтығын басқаруға арналған шешімдерді іздестіруші» ретінде санауды тиіс. Педагогтың сенімі мен ұстанатын ақиқаты: «Мен не үшін және нені оқыту керек екенін білемін. Мен қалай оқыту керек екенінде де білемін. Мен бұл білімдердің адамға қажеттігін жақсы түсінемін. Бұл үшін адамдардың маған деген жылы қабақтарын көріп түрмүн. Мен өз еңбегімнің қоғамға пайда әкелетініне сенімдімін».

Әдебиеттер

1. Белая С.В. Диалог – основа профессии педагога: Учебно-методическое пособие. М.: АПКиПРО, 2002., 148 с.
2. Гребенкина Л.К. Педагогическое мастерство и педагогические технологии: Учебное пособие. / Л.К. Гребенкина, Л.А. Байкова. - М.: Педагогическое общество России, 2000. - 256 с.
3. Сластёчин В.А. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. М.: Школьная Пресса, 2002.
4. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология. - М.: Педагогическое общество России, 2002.

**МУГЕДЕК АДАМНЫң ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ
ОЛАРДЫ ҚОРҒАУ**
Ажахметова М.К.
ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Қазақстан Республикасының «Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Заңына сәйкес мүгедек дегеніміз – тіршілік тынысының шектелуі және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын аурулардан, жарақаттардан олардың салдарынан, кемістіктерден, организм функциясы тұрақты бұзылған адам. «Мүгедектік» сөзінің орысша баламасы «инвалидность» сөзі латынның «invalidus» сөзінен туындаған және «әлсіз, күші жоқ» деген мағынаны білдіреді.

С.Т. Ожеговтың сөздігінде «аурудың, жарақаттың салдарынан еңбекке қабілетін жоғалтқан адам» деп анықталған. Мүгедектік дегеніміз – организм функциялары тұрақты бұзылып, денсаулығы бұзылуы салдарынан адамның тіршілік тынысының бұзылу дәрежесі. Медициналық әдебиеттерде мүгедектік ретінде «еңбекке қабілеттің созылмалы аурудың, жарақаттың немесе патологиялық жағдайдың салдарынан бұзылуы немесе мардымсыз шектелуі» деп түсіндіріледі. Яғни медицина өкілдерінің пікірінше, созылмалы аурудың, жарақаттың немесе патологиялық жағдайдың салдарынан адам толығымен немесе ішінәра еңбекке жарамсыз болуы мүмкін. Жоғарыда аталған себептердің нәтижесінде адам өзінің еңбек, кәсіби міндеттерін орындаі алмайды. Мұндай жағдайларда медицина органдары тұлғага мүгедектік тағайындаиды. Бұдан шығатын қорытынды, мүгедектік ретінде медициналық органмен куәландырылған, өмір сұруді шектеуге әкеп соққан қандай да бір аурудың, жарақаттың немесе кемшіліктің салдарынан адамның денсаулығының тұрақты түрде бұзылуы.

Жалпы қоғам өзінің стандартын мүгедектігі бар адамдардың сұранымдарына сәйкес, олардың тәуелсіз өмірімен тұруына мүмкіндік беру мақсатында бейімдеуі қажет.

1989 жылы БҰҰ Заң күшіне ие болып табылатын баланың құқығы туралы конвенцияның тексін қабылдады. Мұнда дамуында кемістіктері бар балалар өздеріне толық сенімдерін сақтап, қоғамның өміріне белсенді араласып, толық және салауатты өмір сұруі үшін олардың құқықтарын бекіткен. Мұнда мүгедек балалардың жақсы дем алуы, білім алуы, еңбек етуі, медициналық көмек алуы үшін ақысыз көмек алуы арқылы жүзеге асырылады.

1971 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы ойлау мүмкіндіктері шектеулі мүгедек балалардың құқықтары туралы Декларацияны қабылдады.

Мүмкіндігінше мүгедек балалар оқуға, білім алуға, емделуге, жұмыс істеуге деген қажеттіліктерін максималды қамтамасыз ету, өз қабілеттерін дамытуға жағдай жасау туралы айтылады. Оның ішінде нәтижелі еңбек ету, пайдалы, материалдық қамтамасыз етілуге және қанағаттанарлық өмірлік дәрежеге қол жеткізу туралы айтылады

Мүгедек балалар үшін үлкен маңызды ие талап бойынша, ойлау мүмкіндігі шектеулі бала өзінің отбасында, немесе қабылдан алған ата - анасының отбасында тұруы қажет деп айтылады. Мұндай отбасы мемлекет тарапынан көмек алуды тиіс делінген. Ал қажет болған жағдайда олар арнаулы мекемелерде болуды тиіс және жаңа орта оның әдеттегі өмірінен өзгеше болмауды тиіс.

БҰҰ экономикалық, әлеуметтік және мәдени ережелер туралы халықаралық пактісінде әрбір мүгедектің (ересек немесе бала) өзінің денелік және психикалық денсаулықтың мүмкін болатын дәрежесіне жетуге құқығы атап көрсетілген.

Мүгедектер өмірінің барлық жақтарын қамтитын тұтас құжат БҰҰ қабылдаған "Мүгедектер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етудің стандартты ережесі" болып табылады.

1993 жылы әлемдік даму туралы есеп беруде әлемдік банктің тапсырысы бойынша дүние жүзі халықтарының денсаулықтарына арналған халықтың денсаулығын бағалаудың жаңа өлшемдері, ұлттық денсаулық сақтау салаларының тиімді жақтарына құралдар бөлу туралы айтылады.

Ана мен баланы қорғау, отбасыны жоспарлау мекемелері, балалар мен жеткіншектерге тән ауруларды емдеуді т.б. финансстық инвестициялау бөлу статистикасы төмендетіп қана қоймай, көп жылдар бойы денсаулығынан айрылып, аяқ астынан уақытынан бұрын өлуді қысқартады.

Өмір ғана құндылық ретінде қарастырылып қоймай, аурусыз қыналусыз өмір сұру, әлеуметтік қалыптасып, даму да өмірдің сапасы ретінде қарастырады.

Мүгедектік балалардың өмір сұру қабілеттерін төмендетіп, даму мен өсудің тоқтауына байланысты әлеуметтік бейімдей алмауға болашақта, өз мінезін бақылай алмауға, бағдарын, басқалармен арасынан, окуын, еңбек етуін тежеуге алып келеді.

Мүгедектік мәселесін адамның әлеуметтік мәдени ортасынсыз - отбасы, үй-интернат түсіндіру мүмкін емес. Мүгедектік, адамның мүмкіндігінің шектеулілігі таза медициналық құбылысқа жатпайды. Бұл мәселені теренірек түсінуге, оның салдарларын болдырмауға әлеуметтік - медициналық, әлеуметтік, экономикалық, психологиялық т.б. факторлар көмектеседі. Сондықтан да мүгедектерге көмектесу -

үлкендер мен балаларға әлеуметтік жұмыстың әлеуметтік-экологиялық моделіне негізделеді. Бұл модельге сәйкес, мүгедек адамдар қыншылықтарды ауруына сәйкес немесе дамымауын сәйкес емес, сонымен бірге оны қоршаған табиғи және әлеуметтік ортаның олардың арнайы қажеттіліктеріне сай келмеуінен, қоғамдағы кері түсініктерден, адамдардың жақтырмай қарауларынан да болды.

Отбасы баланы қорғайтын ең негізгі әлеуметтік орта. Бірақ балаға қатысты отбасы мүшелері кейде қатыгездік көрсетулері мүмкін. Өйткені, отбасының финансстың қамтамасыз етілуіне, демалуына, әлеуметтік белсенділік көрсетулеріне көп шектеулер болады. Сонымен олар өз көңіл - күйлеріндегі қиналыстарды балаға (мүтедек балаға) көрсетулері мүмкін.

Әрбір отбасының құрылымы мен қызметі уақыт барысында өзгеріске ұшырап, отбасының қарым - қатынастық тәсілдеріне әсер етіп отырады.

Тарихи тұрғыдан "мүгедектелік" және "мүгедек" түсініктері "ең-бекке жарамсыз" және "ауру" түсініктерімен байланысты болған. Сондықтан да мүгедектікті талдаудың әдістемелік көзқарастары денсаулықты сақтау саласынан алынып жүрді. Мамандар көп жылдар бойы "мүгедектікті", шартын мойындағы, оны дұрыс емдемедің салдары деп қарастырып келді. Сол себептен де бұл проблеманың әлеуметтік жағы еңбекке жарамсыз дегенге дейін оның басты көрсеткіші ретінде алынған.

Қазіргі кезде мүгедек, өмірлік қызметінің шектелуіне әкелетін және оның әлеуметтік қажеттілігін тудыратын, зақымдану немесе дефектілердің салдарынан ауруынан организм функцияларының қатты бүлінуі бар, денсаулығында ауытқуы бар тұлға ретінде сипатталады.

Мүгедектелік, халықтың әлеуметтік жайсыз жағдайының басты көрсеткіші болып табылады. Ол қоғамның әлеуметтік жетілгендігін, экономикалық толыққанды жағдайын, адамгершілік ондылығына көрсетеді және мүгедек - адам мен қоғамның өзара іс - әрекетінің бұзылуын сипаттайды.

Еңбекке қабілетін жоғалтуының және өмір сүруін шектеуінің дәрежелеріне қарай мүгедекті күш топқа бөлінеді. Мүгедектіктің тобын белгілеу үшін негіз болып жалпы аурудың, жаракаттың немесе тұа біткен кемшіліктердің салдарынан еңбекке қабілеттің айқын және тұрақты түрде бұзылуы және тұрақты түрде бұзылуы және бұлар кәсіптік еңбекті тоқтату немесе еңбек жағдайларын елеулі түрде өзгерту қажеттігіне алып келген жағдай, сонымен қатар дербес жүріп-тұру, қозғалу, оқу, өзіне-өзі қызмет көрсету, өзінің жүріс-тұрысына

бақылау жасау, адамдармен қарым-қатынастарға тұсу мүмкіндігінің болмауы және басқа адамдардың көмегін, құтімін, қадағалауын қажет ететін жағдайлар табылады.

Мүгедектіктің 2 тобын белгілеу үшін негіз болып аурудың, жарақаттың немесе кемшіліктердің салдарынан еңбекке қабілеттің айқын бұзылуы және бұлардың дербес еңбек ету қозғалу, оку, адамдармен қарым-қатынасқа тұсу, өзіне-өзі бақылау жасау және т.б. мүмкіндіктерді қыыннатуы, алайда соған қарамастан бөтен көмекті, құтімді және қадағалауды қажет етпейтін жағдайлар табылады.

Мүгедектіктің 3 тобы аурудың, жарақаттың немесе кемшіліктердің салдарынан ағза функцияларының бұзылуына оңай өмір сұру қабілеті шектелген тұлғалар үшін тағайындалады. Аталған жағдайлар мұндай тұлғалардың еңбекке қабілеттің елеулі түрде шектесе де, олар әрі еңбек ете алады. Жұмыс берушілер 3 топ мүгедектері болып табылатын тұлғаларды денсаулық жағдайына қарай жеңіл жұмысқа немесе көлемі аз жұмысқа не жоғары біліктілікті талап етпейтін жұмысқа ауыстыруға міндетті.

Мүгедектерді, демалыс және спортпен айналысады ұйымдастыру бойынша нақты кепілдемелерімен қамтамасыз ету, осы бағытта мүгедектермен жұмыс істеу үшін, кадрларды даярлаудың тәртібі мен жағдайын анықтау проблемаларын заңдық тұрғыда шешу қажет.

XX ғасыр көрсеткендегі, кез-келген мемлекеттің ішкі саясатының негізгі бағыттарының бірі халықты әлеуметтік қорғау жүйесі болып табылады.

Әлеуметтік көмекті қажет ететін топтарға әлеуметтік көмектің қандай түрлері бар екендігін және оның даму тарихы мен атқаратын қызметтер түрлерімен танысып шықтық.

Енді сөз соңында елімізге жаңа келіп жатқан әлеуметтік жұмыстың Қазақстандағы болашақ көрінісі өркениетті мемлекеттердің жағдайындағы болады деп үміт артамын.

Әдебиеттер

1. Жұмағұлова Ф.Б., Ахметов А., Ахметова Г. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығы. Оқу құралы. - Алматы: Заң әдебиеті. - 2005.
2. Сәрсенова Ж. Тәңірбергенова Г. Әлеуметтану. - Алматы, 2000.
3. Фабдуллина Ф. Құқық социологиясы. - Алматы. - Заң әдебиеті. – 2003.
4. Биекенов К.Ү. Отбасымен әлеуметтік жұмыс. - Алматы: Қазақ университеті. - 2003. - 130 б.
5. Икенов А. И. Жүсіпова А. Д. Әлеуметтану негіздері. - Алматы: Экономика. - 2004. - 208 б.

6. Основы социальной работы: Учебник / Отв. ред. П.Д. Павленок.- М.: ИНФРА-М, 1997.
7. Рамзей Р. Социальная работа: наука - профессия: К развитию концепции // Социальная педагогика и социальная работа за рубежом. - Социальная работа. - Вып. 6. – М., 1995.
8. Амандықова С.К. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы: Оқу құралы.- Астана: Фолиант, 2001.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ

Кажыбаева А.Б.

«№10 мектеп-гимназия» КММ, Өскемен, Қазақстан

«Ұстаз – ұлы есім», - деп заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов айтқандай, «көк бөрінің ұрпағы көкжал қазақ» атанған халқымыз ұрпақ тәрбиесіне аса назар аударып, сөз өнері арқылы тәлім-тәрбиенің көзін ашып, ұрпағын адамдықтың жолына баулыған еді.

«Адамның адамшылығы жақсы ұстаздан болады», - деп Абай бабамыз айтқандай, ұстаздық жол – адамдықтың, даналықтың, тәлім-тәрбенің жолы.

Ел тарихында ұстаздық жолға түсіп, көш бастаған Әл-Фараби, Сократ сынды даналарымыздың, «дала қоңырауы» атанған Ыбырай-дай ұлағатты адамдардың есімдері мәңгілік сақталған. Күллі адамзаттың ақыл-ойының шамшырағына айналған осынау ұстаздардың еңбегі, тамаша ой-пікірлері осы мамандықтың қасиеті мен құдіретін дәлелдей түскендей. Осынау қасиетті мамандықтың иесі болу күн нұрында ерекше шапағатқа бөленигенмен тең.

Қаншама ғасыр өтсе де, киелі мамандықтың көшінде жүрген жандардың ұлағатты іздері өшкен емес. «Заманына қарай адамы» дегендей, қазіргі таңда да бұл мамандықтың иелерінің мәртебесі асқақтай түсуде. Жаңа заман жаңашыл ұстазға жан-жақты жол ашып отыр. Сондықтан да болашақ ұрпақты тәрбиелеп отырған мұғалімдерге артар сенім де, үміт те мол.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер – бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелетін міндет ауыр», - деген сөзі мұғалімдерге жүктелген жауапкершілікті айқындаі түседі [1,7 б.].

Ақпараттың дамыған ғасырында дәстүрлі оқытудан технологиялық оқытуға қадам басқан білім беру жүйесінде болып жатқан өзгерістер бүгінгі мұғалімдерден тың ізденісті, яғни инновациялық технологиядан ізденуді талап етіп отыр. Қоғамға қарқындан енген ақпараттандыру үрдісі мұғалімдердің жаңа ақпараттық технологияны өз қызметтеріне еркін пайдалана білуіне, қашықтықтан білім алуларына, ақпарат арқылы білім сапасын арттыруға, электрондық оқулықтарды тиімді қолдана білулеріне жол ашуда.

Әлемдік білім беру кеңістігіне енуді көздеген білім беру жүйесінің басты мақсаттардың бірегейі жаңа инновациялық технологиядан ізденіп қана қоймай, менгеру болып отыр.

Инновациялық технология туралы әлемдік, отандық ғалымдардың зерттеулері, анықтамалары бар. Атап айтсақ, Б. Блум, Л.С. Выготский, В. Монахов, Л.В. Занков, Шаталов, Пассов, Ю.К. Бабанский, В.П. Бесспалько, А.Г. Ривин, В.К. Дьяченко, Б.Р. Айтмамбетова, Н.А. Әбішов, Ж.А. Қараев сынды ғалымдардың ізденістері оқыту үрдісін жаңалауға бағыт береді.

Оз тәжірибелізде оқыту технологияларының: дамыта оқыту (Занков Л.В.), проблемалар оқыту (Д. Дьюи), ұжымдық оқыту (Ривин, Дьяченко), ойындар технологиясын, модульдік оқыту технологиясын (М.М. Жанпеисова), саралап оқыту технологияларын (Фирсов, Гузик), АКТ тиімді қолданып келеміз.

Оқушы білімін оқушылық деңгейден шығармашылық деңгейге жетелеуде В. Монахов технологиясын, Б. Блумны білімді толық менгерту технологиясын сабакта тиімді қолдану барысында шығармашылық тапсырмаларға аса назар аударамын. Оқушы білімін өнімді деңгейге жетелейтін шығармашылық тапсырмалар құзырлы тұлғаны дамытудың көзі. Сондай-ақ тәжірибеде жиі қолданып жүрген модульдік оқыту технологиясының элементтері арқылы оқушылардың танымдық қызметін ұйымдастыра отырып, деңгейлік тапсырмалардың тиімділігіне көз жеткіздім. Деңгейлік тапсырмалар арқылы оқушылар өз бетімен еркін жұмыс жасай отырып, өзінің білім деңгейін шығармашылық деңгейге жетелеуге әрекет етеді.

Қазіргі таңда “Жаңа ақпараттық технология арқылы білім мазмұнын жаңартуды” көздеген білім ордалары ақпараттық технологияны сабакта қолдануға жан-жақты жол ашып отыр. «Бүгінгі күні ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдана білу қабілеті қоғамның әрбір мүшесі үшін қажетті оқу, жазу біліктерімен тепе-тең саналуда» [2, 7]. Оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырып, сапалы білім алудына түрткі болып отырған ақпараттық технологияның тиімділігі зор.

Ақпараттық құзыреттілік бойынша оқушы бойында төмендегідей құзыреттіліктер қалыптасады:

- ақпараттар жинау;
- жинаған ақпаратты сұрыптау, таңдау, соның негізінде шешім қабылдау,
- ақпаратты қайта құруға, сақтауға, түсіндіруге, дәлелдеуге, қолдануға үйрену, ақпараттарды тасымалдауды, яғни, қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар көмегімен жүзеге асыруды білу;
- ақпаратты өндеу. Өндеу үшін логикалық операцияларды: талдау, жинақтау, қорыту, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеу, ұқсастығы бойынша дәлелдеу, модельдеу, салыстыра ойлау, материалдарды жүйелеу, қолдану, т.б.

«Сабақ – мұғалімнің жеке педагогикалық шығармашылығы», - деп атап көрсетілгендей [3, 15], сабақта шығармашыл ізденістегі құзырлы тұлғаны дамытуда мұғалімнің де тың ізденісі қажет.

Төменде өз іс-тәжірибемде сабакта АКТ-ны қолдана отырып, оқушылардың ақпараттық құзіреттіліктерін, зерттеушілік құзіреттіліктерін дамытуды мақсат еткен құзырлыққа бағытталған тапсырмалар жүйесін ұсынып отырмын.

4-сынып. Қазақ тілі. «Ұстаз».

I кезең. Алдын-ала берілген тапсырма: «менің ұстазым» презентация, немесе модель қорғау.

II кезең. Денгейлік тапсырмалар.

I деңгей. Берілген тірек сөздерді қолданып, сөйлемдерді көшіріп жазындар.

Тапсырма: Менің ұстазым Оның аты-жөні - Ол – мейірімді Ол - ... пәннің мұғалімі. Мен ұстазымды

II деңгей. «Сиқырлы әріптер». Берілген сөздерге тиісті әріптерді қойып жазып, жуан, жіңішке дауыстыларды табындар.

1-Тапсырма: М...ғалім, дыб...с, т...л, с...рет, ...стаз, дау...сты, д...рынды, мей...рімді, ...ліпби.

2-тапсырма. Тіл дамыту жұмысы. Суретке қарап шағын сұрақтар қойып, жауабын жазындар.

III деңгей. “Ойлан, тап, құрап жаз!”.

1-тапсырма. «Әріп-сөз-сөз тіркесі-сөйлем» сиқырлы тізбектер ойыны.

2-тапсырма. Суретке қарап шағын мәтін құрастырып жазындар.

III кезең. Шығармашылық жұмыстар.

«Менің ұстазым» Модель қорғау.

«Ұстаз» сөзжұмбақ құрастыру.

Сабактың өн бойында ақпараттық технологияның көмегімен оқушыларды деңгейлік тапсырмалар арқылы шығармашылық, іздендіру жұмыстарына жетелеп, өнімді деңгейге қол жеткіздік.

Тәжірибеде ұсынылған «Идеялар презентациясы» тапсырмасы оқушылардың деңгейлеріне қарай орындалып, оларды өнімді әрекетке жетеледі. Оқушылардың бұл тапсырмаға қызығушылық танытқаны соншалық, жан-жақты ізденіспен шығармашылық қабілеттерін ортаға салды. Презентацияға шамасы жетпеген оқушылар өз ойларын модель құру арқылы жеткізіп, қорғай білді. Бағалау сұрақтары интербелсенді тақта арқылы сауалнама түрінде жүргізілді. Оқушылар өзін-өзі ғана емес, бірін-бірі бағалау әрекетіне көшті.

Қазақ тілі сабағында АКТ-ны пайдалану тиімді нәтиже берді.

Презентация – оқушының ой-өрісінің жемісі. Сондай-ақ қазақ тілінің «Менің сыныптастарым», «Астана» сынды тағы басқа сабактарында да оқушылар өз ойларын презентация арқылы жеткізе білді. Бұл - ақпараттық технологияның оқушының шығармашылық қабілетін дамытудағы бір жолы екендігінің дәлелі.

Ақпараттық технологияның оқушылардың зерттеушілік құзіреттілігін арттырудың маңызы ерекше. «Астана», «Менің Отаным», тарихи орындар сынды кез-келген сабактарды өтер алдында оқушыларға ғылыми хабарламалар жасап, қосымша мәліметтер беру тиімді болып келеді. Бұл әрі уақытты ұнемдеуге, әрі оқушының көзбен көріп, құлақпен естуіне түрткі болады.

АКТ-ны бақылау, бағалау жұмыстарында қолдану тиімді. Электрондық оқулықтар арқылы тест жұмыстарын орындал, өзін-өзі тексеру, бағалау әрекеттері жүзеге асады.

Қазақ тілі сабағында АКТ-ны қолдана отырып, оқушылардың танымдық шығармашылық қабілеттерінің артуына түрткі болып, эстетикалық талғамдарына жол аша отырып, сауатты, сөздік қорлары мол ұрпақ тәрбиелеуді мақсат етіп келеміз.

Қорытындылай келгенде, ақпараттық технологияны қолданудың тиімділігін төмендегідей саралауға болады:

- оқушы білімінің сапасын арттырудың маңызы зор;
- оқушының өзін-өзі тануы мен өзін-өзі танытуына жағдай туғызады;
- оқушылардың сабакқа деген ынталарын арттырады;
- қосымша мәліметтер, ғылыми хабарламалар алуға түрткі болады;
- шығармашылық бағыттағы тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын туғызады;
- модель, презентация жасау, оны қорғау, дәлелдеуге дағды-

ланады;

- уақыттарын үнемдей отырып, нәтижеге жетеді;
- пәнге деген қызығушылықтарын оятады.

Әдебиеттер

1. Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстан. Елбасы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Өскемен қ., 15 наурыз, 2007 ж.
2. Сүлейменова Ж. Қазіргі қазақ тілі морфологиясын оқытудың әдістемесі. - Алматы, 2006. – 348 б.
3. Жанабілова А.К. Тіл дамыту жұмыстарының инновациялық технологиясы. Өскемен, 2008.
4. Қазақ тілі. 4-сынып. Алматы кітап баспасы, 2011 ж.

ЖЕТКЕНШЕКТІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ПСИХОЛОГИЯСЫ

Баженова Н.К.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Тәуелсіз еліміздің қазіргі даму кезеңі. Қоғамның барлық саласындағы өзгерістерімен яғни, экономикалық және әлеуметтік қарым-қатынастардың ерекшеліктерімен сипатталады. Бул қазіргі кезеңдегі жеткіншектердің әлеуметтік жағдайдағы дамуына үлкен өзгерістер болады, яғни олардың қарым-қатынасының дамуына әсерін тигізеді.

Жеткіншек шақ-даму кезеңіндегі ең күрделі және қыын кезең. Осы кезеңде адамгершілік қасиеттер, мінез-құлық нормалары ерекшеленеді, адамдардың қоғамға қатынастары анықталынып, жетекші іс-әрекет түр қарым-қатынас болады.

Қазіргі кезең жағдайында ұлттық құндылықтарды жеткіншектер тәрбиесі мен дамуында пайдалану белсенділігі артып, ұлттық мәдениеттің өзекті педагогикалық, психологиялық мәселелерін шешу оны дамыту жолдарына деген қызығушылықтарда түсуде. (Қ. Жарықбаев, Ә. Алдамұратов). Жеткіншектің ағzasы қайта құрлығында өзіндік сана, сезім, ересектерге және құрбы-құрдастарына қарым-қатынас өзгереді.

Жеткіншектің кезеңнің баланың дамуындағы ерекше орны оның өтпелі, бетбұрыс, қыын, сыналатын кезең деген атауларына бейнеленген. Балалық шақтан ересектікке өту осы кезеңдегі дене, ақыл-ой, адамгершілік, әлеуметтік дамудың барлық жақтарының негізгі мазмұны мен өзіне тән ерекшелігі болып табылады.

Жеткіншіктер мен ұстаздар арасындағы өзара қарым-қатынас жасау мәселесі – психологияғы ғылымдағы және тәлім-тәрбие ісіндегі әрі маңызды, әрі күрделі проблемалардың қатарына жатады. Өкінішке орай, кейінгі кезде оқушы мен мұғалім арасында дау-дамай, кикілжің сияқты жағымсыз жағдай ерекше орын алғып отыр. Ондай жеткіншектерді «қыын» деп есептейміз. Ал мұндай «қыын» балалардың шығуына негізгі үш фактор себепші болатыны психологиятар мен ұстаздарға белгілі жайт. Ең алды мен жанұя тәрбиесінің дұрыс ұйымдастырмау, яғни тұрмыстағы ұрыс-керіс, маскүнемдік, кей жағдайларда ата-ананың біреуінің болмауы тағы да басқа жағдайларға себепші болса, екіншіден оқу-тәрбие жұмыстарынан жіберілген кемшіліктер, яғни, жеке оқушылардың мінезд-құлық ерекшеліктерінің ынта-ықыласын талап тілегін ескеру болып табылады.

Психология ғылымында «ата-ана мен бала қатынасы» түсінігімен отбасындағы тәрбиелеу стильдерінде, ата-аналардың рөлдері мен бағдарларына көрініс беретін балалармен барлық қатынас түрлері анықталады.

Отбасы тәрбиесі ата-аналар ықпалымен жүзеге асатын қоғамдық, тәрбиемен ұштас. Ол қоғаммен, бүкіл қоғамдық қатынастар жүйесімен тығыз байланысты бола тұрса да, ол адамдардың белгілі бір дәрежедегі дербес, сырлас тобы.

Тағы бір жеткіншектердің өміріндегі маңызды фактор - жыныстық жетілі кезеңінде орын алғатын «гармоналды дауыл». Жеткіншектердің физиологиясына арналған аллатын гармоналды дауылдың бірінші кезеңінің көріністері сипатталады. Бұл уақытта ішкі секреция бездерінің жоғарғы қозғыштығы ағзадағы сәйкес өзгерістер мен тұрақтандырылмайды. Оның негативті салдары эмоционалды бұзылулар формасында байқалады, яғни ашушандық, өкпешіл, негативизм, реакциялардың адекватты болмауы, тез шаршау, соматикалық аутқулар. Жеткіншек ағзасындағы психофизиологиялық құрылымның күрделенуімен байланысты жағымды және жағымсыз өзгерістер баланың оқу әрекетіне, қарым-қатынасына әсер етеді.

Жеткіншектердің өзіндік баға критерийлері қалыптасатын түсініктер ерекше іс-әрекет түрі өзін-өзі тану барысында дамиды. Жеткеншектің өзін-өзі танудың негізгі формасы - өзін басқалар мен – ересектермен және қатарластармен салыстыру болып табылады. Өзін басқалармен салыстыра отырып, бала басқалардың онын және өзінің оларды бағалау ерекшеліктеріне сүйенеді. Сондықтан, қарым-қатынас жеткеншектің өзіндік бағасының дамуындағы рөлі ерекше маңызды болып табылады.

Қазақтың көрнекті ғалымы, профессор Қ.Б. Жарықбаев былай

деген: «Адамның психологиялық ерекшеліктері, оның өмір сүретін ортасына қоғамдық тікелей әсер еттеуіне қалыптасып отырады. Жеке адам қоғамнан тыс өмір сүре алмайды. Өйткені оның психикасы тек айналасындағылармен қарым-қатынас жасау процесінде ғана қалыптасады, қоғамдық тәрбие арқылы адам белгілі мазмұнға ие болады. Сондықтан адамның жеке басының психологиясын ұғынуда оның бағытын көрсететін компонентермен қатар әлеуметтік орта, білімі, нақтылы қесібі және т.б. танымдық ерекшеліктерін де толық менгеруді талап етеді».

Қазіргі кезде психология ғылымында қарым-қатынастың дамуы – күрделі, көпқырлы және көпденгейлі процесс, бұл психикалық процесстермен адам даралығын зерттеуде қолданылатын нағыз қажет тәсілмен бірдей.

Жеткіншек жастағы өзіндік бағаның тағы бір ерекшелігі – ол баланың қылышына әсер ете бастайды. И.И. Чеснокова бойынша жеткіншектердің өзіндік санасы қылышты басқару үрдісінде енеді. Оған өзіндік сананың барлық актілері қатысады. Қарым-қатынас барысында, адамдармен біліскең әрекет әсерінен қалыптасады, өзіндік баға жеткеншіктің ересектермен және қатарластармен қарым-қатынастағы қылышы байқалады.

Сонымен, жеткіншектің қылышы өзіндік бағасы арқылы реттеліп отырады, ал өзіндік бағасы қоршаған адамдармен қарым-қатынасы барысында дамиды.

Жеткіншектердің оқу әрекеті тек білімді игеру, мотивациялық-қажеттілік сферасының қалыптасу тәсілі болып табылады. Қарым-қатынастың маңызды рөлі жеткіншек үшін қатарластар мен, сыныптағы балалармен қатынасы ие болады.

Психологияда қарым-қатынас көбіне өзара әрекеттестік, өзара қатыса және өзара ықпалдасу атты қураушылармен анықталады. Мәселен, В.Н. Мясищев (1) қарым-қатынасты адамдардың өзара әрекеттесу процесі, Г.М. Андреева (2) өзара ақпарат алмасу, өзара әрекеттесу және өзара қатынас жасау процестері бойынша қарастырады.

Кіші жеткіншектердің өзіндік бағасы тұрақсыз болады. Маңызды адамдармен қарым-қатынас әртүрлі сезімдердің көзіне айналады. Біреулермен қарым-қатынаста туған негативті сезімдер, басқа адамдармен қарым-қатынас барысында қалыптасқан позитивті сезімдермен компенсацияламады. Сондықтан, қатарластармен қактығысар егер бала ата-анасымен және мұғалімдермен қарым-қатынасына әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыратын болса, психогендік бейімсіздіктің пайда болуына әкелуі де мүмкін. Алайда, бақылаулар көрсеткендей, еген жасөспірімнің статусы өз ортасында жоғары болса,

қатарластарымен қарым-қатынас жеткіншектің жанұядағы және ұстаздармен қақтығысты қырым-қытынасының бұзылуын компенсациялайтын сенімді тәсіл болып табылады.

Жеткіншектің бірінші қажеттілігі – қызығушылықтары ортақ адамдармен достық қатынас орнату. Ер жеткен сайын қыыншылықтармен, ойларымен бөлесуге мүмкіндік беретін жақын достық қатынастарға қажеттілігі күшейеді.

Достық қатынастардың жеткіншектерге қажеттілігінің бір себебі – олар әлі де өздерімен сенімді емес, осы үшін көп қобалжиды және жеке тұлға ретінде қалыптаса қойған жоқ. Достары бір жағынан күш берсе, екіншіден, өзіндік. Мениң шекараасын анықтауға көмектеседі.

Достық қатынастардың жеткіншектерге қажеттілігінің бір себебі – олар әлі де өздеріне сенімді емес, осы үшін көп қобалжиды және жеке тұлға ретінде қалыптаса қойған жоқ.

Жеткіншек жастағы тағы бір күрделі проблема – жалғыздық. Ата-аналарының қызметтен қолы босамай, аға-әпкелерінің жасы бойынша қызығушылықтары сәйкес келмеген кезде, жеткіншектер өз қалыптарын «изоляция, өзіне сенімсіздік, басқалардың зейінін жетіспеуі, жалғыздық» деп суреттейді.

Жеткіншектер ересектерден қарағанда жалғыздықты күшті сезінеді. Оның әлеуметтік себебі – жастардың ортасында досы жоқ адам ештеңеге тұрмайтын деп есептеледі. Жеткіншектер жалғыздықтан әр-түрлі тәсілмен құтылуға тырысады. Тәу елсіздері өз бетімен мақсат қойып, соған жетуге талпынады. Іспен араласқан олар ойларын өзгертіп, одан қанағат алады. Тәуелділер қоғамдағы қарым-қатынас саласын кеңейтуге тырысады, көшілік ортасында жиі барады, ересектерден көмек сұранды, дінмен, спортпен айналысады, нет психологиядан көмек сұрарды.

Әдебиеттер

1. Аубакирова Ж.К. Жеткіншек кезеңдегі қарым-қатынасының педагогикалық-психологиялық негіздері. – ВКГУ им. С. Аманжолова., 2006 ж.
2. Бейсекеева Б. Мектептегі. // Психология в школе . 2006. - № 6 – с. 42-43.
3. Жұмасов К. Психология. – Астана, 2003.

ҮШТІЛДІ БІЛМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ҚҰЗІРЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Баелова А.А.

Жолнұсқау негізгі орта мектебі, Күршиім ауданы, ШКО

Әлемде қанша ұлт, нәсіл болса, соларды бір-бірінен даралап тұратын басты бойтұмары – туған тілі. «Әр халықтың ана тілі – білімнің кілті», - деп Ахмет Жұбанов тілдің адамзат өміріндегі маңызын аша түскен [1, 16]. «Адамзаттың Айтматовы» атанған, әлем әдебиетіндегі көрнекті жазушы Шыңғыс Айтматовтың мына бір пікірі: «Тіл – халықтың автопортреті. Әр тіл - өз орнында ұлы, әр тіл - бүкіл адамзат қазынасының ортақ палитрасындағы өз өрнегімен қымбат», - деп ана тілінің ұлылығын дәлелдей түседі [1, 20]. Ана тілінің құдіреті жайлы қаншама ойшылдарымыз, ақын-жазушыларымыз құнды пікірлер қалдырыды. Осынау бабаларымыз сөйлеп, даналарымыз толғап, аналарымыз әлдилеп өскен қазақ тілінің еліміздің болашағының көркеюіне зор ықпал етуде.

«Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз».

«Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде. Қазақ тілі 2025 жылға қарай өмірдің барлық саласында ұstemдік етіп, кез-келген ортада құнделікті қатынас тіліне айналады. Осылай тәуелсіздігіміз бүкіл ұлтты ұйымдастыратын ең басты құндылығымыз – туған тіліміздің мерейін ұstem ете түседі» [2, 5].

Қазіргі жаһанданған, ақпараттың дамыған ғасырында болып жатқан түрлі өзгерістер мен жаңашылдықтар еліміздің экономика саласына да, білім беру жүйесіне де тың ізденістерді енгізіп отыр. «Жаһандық дағдарыстың жалғасуының әсерінен әлемде болып жатқан өзгерістер бізді үрейлендірмейді. Біз оларға дайынбыз. Біздің ендігі міндетіміз – егемендік жылдары қол жеткізгеннің барлығын сақтай отырып, XXI ғасырда орнықты дамуды жалғастыру», - деп Елбасымыздың Жолдауында айтылғандай, еліміз қай салады болмасын қарқынды дамып, әлемдік кеңістікке қарыштай қадам басып, еркін қанат сермеуде.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың салиқалы саясатының арқасында еліміз береке мен бірліктің, ынтымақ пен достықтың, татулықтың өлкесі болып, көпұлтты мемлекетке айналып отыр. Осы орайда елбасымыз Н.Ә. Назарбаев атап өткендей: «Біз - көпұлтты қоғамбыз. Қазақстанда тұратын барлық ұлттар мен ұлыстардың тілін, мәдениетін және салт-дәстүрін дамытуға барынша жағдай жасауды алдыңғы уақытта да жалғастыра беретін боламыз» [2, 24], - деген еді.

Елбасымыз Қазақстан халқы ассамблеясының XVII сессия

отырысында Қазақстан аймағында тұрып жатқан халықтардың басын қосатын тіл қазақ тілі болуы керек деп анық атап айтты:

«Қазақстанды, қазақты достықтың киелі шаңырағына теңесек, түрлі этностар оның алтын арайлы шуақтары іспетті.

Бұл ретте байтақ мекенде баршамызды біріктіре түсетін ортақ құндылықтар бар.

Ол – біздің талайлы тағдырымызды тұтастыратын шежірелі тарихымыз.

Ол – біздің байтақ мәдени мұрамыз берік мемлекеттік тіліміз» [3, 7].

Бүгінгі білім беру жүйесі модернизацияланған заманда көп тілді менгертуге аса назар аударылып, жан-жақты жол ашылған. «Келешекке кемел біліммен», -деп Елбасы Н.Ә.Назарбаев ұстаным еткендей, келшекке терең біліммен қадам басып, әлемдік білім кеңістігінің құпияларына үңіліп, қоғамға бейім, өз қабілетін таныта алатын, жан-жақты дамыған, бірнеше тілді менгерген құзіретті тұлғаны қалыптастыру басты мақсаттардың бірегейі болып отыр.

Үштілді оқыту – заман талабы. Үштілділік – бәсекеге қабілетті елдер қатарына апарар басты баспалдақтардың бірі.

«Үштүғырлы тіл» туралы идеяны мемлекет басшысы 2006 жылдың қазанында өткен Қазақстан халқы ассамблеясының XII құрылтайында жария етті. Ал 2007 жылғы “Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан” атты халыққа Жолдауында “Тілдердің үштүғырлылығы” атты мәдени жобаны кезең-кезеңмен іске асыруды ұсынды.

Елбасымыздың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Халқына Жолдауында: “Тілдердің үштүғырлығы мәдени жобасын кезендейп жүзеге асыруды қолға алуды ұсынамын. Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар - қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі - ұлттаралық қатынас тілі және ағылшын тілі - жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру тілі” деген салиқалы үндеуінде айтқандай, әлемдік кеңістікке енуде ағылшын тілінің маңызы зор. [4, 41].

Ағылшын тілі - әлемдік бизнес тілі, оны менгеру – жастарға әлем танудың кілті болмақ. Ағылшын тілін білу біздің жастарға шексіз мүмкіндіктер ашады. Ол – жаһанданудың кепілі. «Ақпараттық технология дамыған қазіргі дәуірде күн сайын дерлік ағылшын тілі дүние жүзі халықтарының тілдеріне жаңа сөздер мен ұғымдар арқылы батыл енү үстінде. Бұл үдерістен біз де тыс қалмауымыз керек» [4, 49].

«Үштілділік - нақты тұлға, ұжым, халықтың белгілі бір қоғамда қарым-қатынас үдерісінде қажет болған жағдайда үш түрлі тілді алма-кезек қолдану құбылышы», -Б. Хасанұлы анықтама бергендей [5, 4],

бүгінде оны қолдануға жан-жақты күш салынуда.

Осы орайда құрылған «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының» басты мақсаты:

- Қазақ тілінің мәртебесін көтеру;
- мемлекеттік мекемелерде іс-қағаздарды қазақ тілінде жүргізу;
- ағылшын тілін меңгерту;
- орыс тілін жетік білу;
- әр ұлттың тілдерін дамыту, оларды сақтап қалуға мүмкіндік жасау;
- тілдер гармониясының бірлігіне жол ашу.

Елбасының үштүғырлы саясаты аясында шетел тілін үйрену, оның қолданыс аясын кеңейту бүгінде кезек күттірмейтін өзекті де келелі мәселелердің бірі болып отыр. Алайда «Өзге тілдің бәрін біл, өз тілінді құрметте», - деп ақын жырлағандай, өз тілінде еркін сейлеп, өз тілін құрметтейтін тұлғаны баулысақ, өзге тілді қадірлейтін тұлғаны баулытынымызға көз жеткіземіз. Сондықтан да «Мемлекеттік тілді үйрету балабақшадан басталуы тиіс. Бұл - заман талабы», - деген елбасының қағидасына сүйене отырып, қазіргі таңда балабақшадан бастап мектеп табалдырығын аттаған сэттен ана тілін меңгертуге, сауаттылыққа күш салынуда. Осы орайда ауыр жүк артылып отырған мұғалімдер мен тәрбиеші-ұстаздардың бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеудегі еңбегі зор.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан - 2050» стратегиясында мұғалімдерге сенім арта отырып, жастарымыздан үміттенеді. «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер – бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе, Қазақстан да сол деңгейде болады. Сондықтан да ұстазға жүктелетін міндет ауыр», - делінгендей [4, 3], жастарды сауатты баулысақ болашақтың жарқын болатыны белгілі. «Мен сөзімді, әсіресе, жастарымызға арнағым келеді. Мен сіздерге – жаңа буын қазақстандықтарға сенім артамын. Сіздер Жаңа бағыттың қозғауышы күшіне айналуға тиіссіздер. Ал кейінгі толқын жастарға айтарым: Сендер – болашаққа деген үкілі үмітіміздің тірегісіндер», - деген жолдарда жастарымызға деген үміт пен сенім жатыр [2, 57]. Сондықтан да жастарымыздың болашағы үшін әлемдік деңгейдегі зияткерлік мектептер мен кәсіптік-техникалық колледждер ашылып, «Болашақ» бағдарламасының негізінде олардың шетелге шығып білім алудына жан-жақты жол ашылған.

Үштілділіктің маңызын түсіне білген жаннның еліміз үшін болашақтағы алары да, берері де мол. «Біз ағылшын тілін игеруде серпіліс жасауымыз керек. Қазіргі әлемнің осы «лингва франкасын»

менгеру біздің еліміздің әрбір азamatына өмірдегі шексіз жаңа мұмкіндіктерді ашады» [2, 51].

Осынау мүмкіндіктерді игеру мақсатында бүгінгі білім ордалары үштілділікті енгізу дің, оны тиімді жүргізу дің тың жолдарынан ізденіс табуда.

Мектепте қазақ тілін оқыту барысында орыс тілі, ағылшын тілі пәндерін бірлікте алу мүғалімнің шеберлігіне байланысты жүргізіліп жүр. Бұл жерде өтіліп отырған бағдарламаға сай үш пәнді бірлікте ала отырып, пәнаралық байланысты жүзеге асыруға болады. Алайда дәстүрлі оқытуда тек аударма жасатумен ғана шектеліп отырсақ, қазіргі оқыту технологиясында түрлі шығармашылық бағыттағы тапсырмалар бере отырып, оқушы-субъектінің ізденісіне, яғни, жеке тұлғаның әрекетін дамытуды мақсат ету деміз.

Өз іс-тәжірибелізде оқушылардың интеллектуалдық қабілетіне түрткі болатын ойын технологиясын қолдана отырып сабакты үш тілде жүргізу дің тиімділігі зор. Өнімді нәтиже беріп жүрген іскерлік ойындары: «Полиглот», «Кім тапқыр?», «Үздік тілші», «Кел, сайысайық!», «Тілдер сөйлейді» сынды тағы басқа ойындарды өткізу дің үштілді менгерту дегі маңызы айрықша. Оқушыларды ойната отырып, үш тілде жүргізілген сөзжұмбақтар, анаграммалар олардың коммуникативтік құзыреттіліктері мен функционалдық сауаттылықтарын арттыруға негіз болды. Сондай-ақ, ақпараттық технологияны: электрондық оқулықтар, презентациялар, тест т.б. түрлері оқушылардың қызығушылығын оятып, уақыттарын үнемдеуге, қосымша деректерді тиімді қолдануға түрткі болды. Шығармашылық жұмыстарға жетелейтін тапсырмаларды да оқушылар қызыға орында, еркін аударма жұмыстарын жасауға дағыланды. Мәселен, «Мақал-мәтелдердің үндестігі» салыстыру жұмысы оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты ұсынылып, сыннына орай курделеніп отырады. Бұл тапсырмада мақал-мәтелдерді тақырып бойынша табу, үш тілде аудармасын ұсыну, үндестігін табу.

Мақал-мәтелдер тақырыбы	қазақша	орысша	ағылшынша

Бұл жерде оқушылардың сөйлеу тілдері мен сауаттылықтарына назар аударылады. Ал осы тақырып бойынша қабілеті жоғары оқушыларға шығармашылық бағыттағы тапсырма «Мақал-мәтелдердің баламасын жаз» ұсынуға болады. Бұл жерде оқушылар өздері

таңдаған тақырыпта үш-тілде мақал-мәтел ойлап тауып, баламасын жазуға талаптанады. Шығармашылық бағыттағы тапсырманың бір түрі: «Тіл тағдыры ақындар жырында».

Қазақша	Орысша	Ағылшын	Үндестігі	Ерекшелігі

Бұл тапсырмалар оқушылардың ізденушілік әрекеттеріне, өз беттерімен білім алыш, алған білімдерін ортаға салыш, дәлелдеу дағдыларына түрткі болды. Ауызша, жазбаша сөйлеу тілдерін дамытты. Пәнаралық байланыстың негізінде оқушылар әр пәннен алған білімдерін тоғыстары отырып, өз мақсаттарына жете білуге дағдыланды. Үштілділікті әдебиет сабағында да жүйелі түрде қолданып келеміз. Мәселен, әдебиет сабағында 9-сыныпта «Ертегілер» тақырыбын өткенде іздендіру-зерттеу бағытындағы тапсырма ұсынылды. Яғни, «қазақ ертегілері мен әлем халық ертегілерінің үндестігі» тақырыбы бойынша оқушылар салыстыру жұмысын жасап, тапқан деректерін топпен бірлесе отырып, үш тілде еркін баяндап беруге талаптанды. Үлгі:

Әдебиет пен тіл – рухани егіз пәндер болғандықтан, оларды бірлікте ала отырып жүргізген сабактарда үштілділікті қолдану аясында оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін, зерттеушілік әрекеттерін дамытып, салыстыру, талдау, дәлелдеу сынды дағдыларын қалыптастыруға түрткі болдық. Сондай-ақ, үндестіктерін табу, салыстыру жұмыстары оқушылардың қызығушылығын оятты. Шығармашылық бағыттағы тапсырмалар: модель, презентация, жоба құру сынды бағытта да ұсынылып отырды. Бұл жерде олардың ақпараттық күзіреттіліктерін дамыту көзделді. Мәселен, 9-сынып әдебиет сабағы.

Ауыз әдебиеті тақырыбы бойынша оқушыларға «Ұлттық салт-дәстүрлер үндестігі» тақырыбында презентация жасау. Мұнда үш халықтың салт-дәстүрлерін салыстыра отырып, үш тілде еркін презентация арқылы қорғап шығу талап етіледі.

Корытындылай келгенде, болашақ жастарымыз өз тілін ардақтай отырып, заман талабы тудырып отырған үш тілде еркін сөйлеп, әлемнің кез-келген жерімен еркін байланысқа түсіп жатса еліміздің ертеңінің көркейте түсері сөзсіз. Олай болса бүгінгі талапкерлерге әлемдік кеңістікке қанат қағып, шет тілін менгерсем деп талап білдіргендерге сәттілік тілейік.

Әдебиеттер

1. Жарықбаев Қ. Аталы сөз.– Алматы: Жалын, 1980.
2. Ақиқат. 2013 жыл, №1. «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы
3. Ақиқат. 2011жыл, №5. «Қазақ тілін білу - әншейін бір ұран емес», Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқы ассамблеясының XVII сессиясында сөйлеген сөзі
4. Назарбаев Н.Ә. (Қазақстан халқына жолдауы). Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. – Астана, 2007.
5. Хасанұлы Б. Тілдік қатынас негіздері. – А., 2008.

ТАРИХ САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИМДІЛІГІ

Сегизбаева Ж.Б.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында: қазіргі білім беру жүйесіндегі негізгі мәселе - білім мазмұнына жаңалық енгізуіндің тиімді де жаңа әдістерін іздестіру мен оларды жүзеге асыра алған болашақ мамандарды даярлау деп айтылған. Қазіргі заманда ғылым мен техника жедел дамыған, ақпараттық мағлұматтар ағымы күштеген кезеңде қазіргі замандағы өмірге бейімделген, бәсекелестікке қабілетті, шығармашылықпен ойлайтын азаматты қалыптастыру қажет.

Қазіргі таңда сабакта жаңа технологияларды тиімді пайдалану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығарма-

шылық қабілеттілігін арттыратыны сөзсіз.

Оқу –тәрбие үрдісінде жаңа технологияларды енгізу мынадай кеңендер енеді:

- 1) жаңа идеяны енгізу, ақпаратты іздеу.
- 2) жаңалықтарды ұйымдастыру, оқу-тәрбие үрдісінде жаналық енгізулерді алғашқы байқаудан өткізу.
- 3) жанарлықтарды енгізу, оқу - тәрбие үрдісінде инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану.
- 4) жаңалықтарды бекіту, оқу-тәрбие үрдісінде енгізілген жаңалықтардың нәтижесін бағалау.

Осы жаңа технологиялардың педагогикалық негізі қағидаларды:

- оқушыға ізгілік тұрғысынан қарау;
- оқушының танымдық күшін қалыптастыру және дамыту;
- оқу мен тәрбие бірлігі;
- оқушыны өз бетімен әрекет жасауды менгерту;
- оқушының танымдық және шығармашылық икемділігін дамыту;
- барлық оқушылардың дамуы үшін жүйелі жұмыс істеу.

Оқушыларда тарихи жаңа білім біліктілік, дағдыларды қалыптастыру үшін кіріспе лекциялар, оқу семинарлары, қайталау сабактары, оқулықпен жұмыс, өзіндік жұмыстар арқылы оқу құралдары, электрондық оқулықтарын, көрнекіліктерді, техникалық жабдықтарды пайдалана отырып, тәжірибелік, зерттеу әдістері арқылы жүзеге асады.

«Пікірсайыс» технологиясы арқылы мынадай жетістіктерге жетуғе болады:

- шешендік дағдыны қалыптастырады;
- қоршаған ортаға сын көзben қарауға үйретеді;
- бір уақытта жазу және ойлау, айту қабілетін жетілдіреді;
- пікір сыйлау, сыйластық, достық, жылылық танытып, пікір таластыруға үйретеді;
- нақты, әсерлі сөйлесуге баулиды.

Жобалау әдісінің негізгі талаптарына мыналарды жатқызамыз, олар біріншіден, мәселе мәнді болуы тиіс, оны шешу үшін зерттеу ізденісі жөнінде оқушылардың біліктілігі; екіншіден, ұсынылған нәтиженің тәжірибелі, теориялық және танымдылық маңыздылығы болып табылады. Мынадай зерттеу әдістерін пайдалануға болады, мысалы «ми шабуылы», «дөңгелек стол» арқылы мәселені, зерттеу міндетін анықтау; шешу жолдарын болжау; зерттеу әдістерін (статистик, бақылау, эксперимент т.б.) талқылау; презентация, қорғау, шығармашылық есептер, көріністер арқылы нәтижелерін рәсімдеу әдістерін талқылау; алған мәліметтерді талдау және жүйелеу,

жинау; қорытындылау және зерттеудің жаңа мәселелерін шығару болып табылады.

Ақпараттық – коммуникативтік технологияның оқу үрдісіндегі функцияларына оқыту, тәрбиелеу, дамыту, ақпараттық болжамдау және шығармашылық қабілеттерді дамыту болып табылады. Оқытудың ақпараттық – коммуникативтік және интерактивтік технологияларының бағыттарын 4 бөлікке бөлуге болады: а) электрондық оқулықтар; ә) телекоммуникациялық технологиялар; б) мультимедиалық және гипермәтіндік технологиялар; в) қашықтан оқыту (басқару) Интернет.

Сабакта ақпараттық технологияны пайдалану сабактың тиімділігі мен сапасын арттырып, білім берудің табысты болуын ықпал етеді. Ақпараттық - коммуникативтік технологияны барлық деңгейде жүйелі пайдалану арқылы оқушы сабактарда алған білімге талдау жасай білегі. Ақпаратты дұрыс таңдау жауапкершілігін қалыптастырып және өз бетінше жұмыс істеуге дағыландырады. Оқушының компьютерде жұмысты салауатты орындауы ақпарат көздерін ала білуі жеке тұлғаның қалыптасуына әсер етеді.

Ақпараттық технологияларды пайдаланып оқытудың артықшылықтары:

- 1) оқу үрдісіндегі тақырып шеңберіндегі мәліметтер көлемі көнійеді;
- 2) білімге қашықтықта орналасқан әр – түрлі оқу орындарында отырып қол жеткізуге болатындығы;
- 3) оқу жүйесіндегі көп деңгейді жетілдіруі олардың оқу сапасын арттыратындығы;
- 4) білім алушының өз бетінше және топпен жұмыс істеуіне мүмкіндік алатындығында;
- 5) білім алушының танымдық іс-әрекетінің қүшесінде, өздік жұмыстарды тез орындау мүмкіндіктерінің артуы болып табылады.

Сонымен қатар оқыту құралдарының бір түріне электрондық оқулықты жатқызамыз.

Электрондық оқытудың нәтижесі: алған білімін өзі тексереді; түрлі ақпараттық анықтамалар; сараманды тапсырмалар орындаиды; көрнекілік, сурет, сызбалар, компьютермен іске асырылады; тест тапсырмаларын орындаиды; ойлау қабілетін дамытады; пәнге деген қызығушылығы артады; оқу бағдарламасы тез менгеріледі.

«Сыни тұрғысынан ойлау» жобасын пайдалану жаңа оқу мағлұматтарындағы негізгі тарихи оқиғалар мен құбылыстарды оқушылар өздері байқап, талдау жасауына мүмкіндік алады. Яғни оқушыға білім дайын күйінде берілмей, оқушылар әртүрлі тапсырмалар арқылы қол

жеткізе алады.

Сыни тұрғысынан ойлау арқылы оқушылар мынадай мүмкіндік алады:

- оқытушыдан тәуелсіз өзінің білім беру қызметін өздері бас-каруға;
- білім алуда қажетті іс-әрекетті белсене және өз бетінше орындауға;
- жеке ерекшеліктері мен қабілеттеріне сәйкес тапсырмаларды өзі таңдал, іздестіріп, белсене орындауға;
- тек мағлұмат алumen шектелмей, сабак барысында өз пікірін ашық айтып, сұхбат жүргізуге;
- ой-өрісімен қатар рухани және әлеуметтік жағынан өздерін – өздері дамытып, тәрбиелеуге.

Ж. Қараевтың технологиясына келсек, оқушыны мәжбүрлеп оқыту емес, оқушы өз бетінше ақпаратты іздең, жеке өзі шешім қабылдауға дағыланады. Тақырып бойынша деңгейлік тапсырмалар беріліп, оқушының өзіндік даму динамикасы, пәнге деген ынтасы, ойы, еске сақтау қабілеті, оқу сапасы арта түседі. Деңгейлік оқытудың ерекшелігі оқушылар бірнеше деңгейде жұмыс істей алады.

Қазіргі оқыту үрдісінде оқушыны пәнге қызықтырумен қатар, саналы ойлауға тәрбиелейтін, қоғамда өз көзқарасын қалыптастыра алатын, өзінің жеке пікірі бар, еркін сөйлеп, пікірін ашық айта алатын саналы ұрпақ тәрбиелейді сабактың маңызы зор. Қорыта келгенде оқу сапасын арттыру үшін, оқу үрдісінде жаңа технологияларды пайдалану қажет. Сабак беру барысында тек білім беру, дамытушылық мақсат қана емес, тәрбиеге зор мән беру керек, өйткені тәрбиесіз берген білімнің зияны туралы ұлы ғұламалар айтып кеткені баршамызға белгілі. Оқушының санасына, сезіміне әсер етпей, оған терең білім мүмкін емес, сондықтан да ұлттық тарихымызды оқыта отырып, рухы таза, өз халқының тарихын қастерлей біletін тұлғаны тәрбиелеу және білім беру қажет деп түсінемін.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Біздің міндетіміз - бәсекелестікке лайық ұрпақ тәрбиелеу», - деген ойын басшылыққа ала отырып, ұстаздар міндеті қазіргі заманға сай бәсекелестікке қабілетті, білімді, құzіретті тұлғаны тәрбиелеу керек .

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2015 ж. дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасы. Егемен Қазақстан, 23 желтоқстан, 2003 ж.
2. Мұхамеджанова С.Т., Жартынова Ж.Ә. Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері. - Алматы, 2008 ж.

3. Бөрібаев Б., Балапанов Е. Жаңа ақпараттық технологиялар. – Алматы, 2003.
4. Ахметова С.Р. Пікірсайыс технологиясын педагогикалық үрдісте пайдалану. - Семей, 2005.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ЖАТТЫҒУ ЖҰМЫСТАРЫ
АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМ-БЕЛСЕНДІЛІГІН
АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Мұқашова М.Қ., Мағзиева Н.З

«№10 мектеп-гимназия» КММ, Өскемен, Қазақстан

Педагогика тарихында оқыту әдістері туралы біршама зерттеулер бар. Атап айтсақ, Б.Е. Райков, К.П. Ягодовский, Н.М. Верзилин, Е.Я. Голант, М.А. Данилов, Б.П. Есипов, оқушылардың таным-белсенділігі деңгейіне қарай топтастырылған әдістер И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин еңбектерінде жарық көрді. Оқыту әдістерінің бұл түрлерінің істәжірибеде маңызы зор.

Қазіргі оку үрдісінде оқушылардың таным-белсенділігін арттыруда, алған білімдерін тәжірибеде қолдана алу дағдыларын іске асыру мақсатында кеңінен орын алған оқыту тәсілдердің бірі – жаттығу жұмыстары.

Жаттығу туралы Педагогикалық энциклопедияда тәмендегідей анықтама берілген: «планомерно организованное повторное выполнение действия (умственного или практического) с целью овладения им или повышения его качества» [1, 382]. Осы анықтамаға сүйенсек, тиімді ұйымдастырылған жаттығу жұмыстары - жеке тұлғаны дамытудың көзі. Сондықтан да оны жүргізуінді озық технологиясынан іздену жан-жақты дамыған, танымдық қабілеті зор тұлғаны дамытуға жол ашады.

Дәстүрлі оқытуда да, қазіргі технологиялық оқытуда да жеке тұлғаны қалыптастырудың тиімді болып отырған жаттығу жұмыстары туралы жазылған біршама зерттеулер, анықтамалар бар. Педагогтар Я.К. Коменский, Д. Ушинский, А.В. Текучев, Г.Н. Приступа және әдіскер - ғалым Қ.Жолымбетов сынды тағы басқа ғалымдардың зерттеулері жаттығу жұмыстарының тиімділігін дәлелдей түседі.

Жаттығу көмегімен ақыл-ой және тәжірибелік іс-әрекет мемлекеттерінде. Ол барлық пәндерді оқуда, оқу процесінің түрлі кезеңдерінде қолданылады. Оның сипаты және әдістемесі оқу пәннің ерекшелігіне, нақты оқу материалына, оқушылардың жасына байланысты.

Барлық пәнде дәстүрлі түрде орын алған жаттығу жұмыстарының тиімділігі туралы: «Жаттығуды грамматикадан өтілген теориялық материалды түсіндіруді сипаттайтын әдіс деп қарауға болмайды, ол - тілден үйымдастырған сабактың қажетті бөлімі және айырып қарауға келмейтін тарауы», - делінген [2, 89].

Жаттығу сипатына қарай ауызша, жазбаша, графикалық және оқу-еңбек деп бөлінеді.

Жаттығулардың ерекшеліктері:

- Ауызша жаттығулар логикалық ойды, есті, тілді оқушылардың зейінін дамытуға көмектеседі.

- Жазбаша жаттығулар білімді бекіту және оны қолдану іскерлігін жасауда қолданылады. Оларды қолдану логикалық ойды дамытуға, жазбаша тіл мәдениетін, өздікі дамытуға көмектеседі.

- Графикалық жаттығулар: кесте, сызба, технологиялық карта, альбом, стенд жасау, экскурсия кезінде салған суреттер.

- Оқу-еңбек жаттығулары: оқу шеберханаларындағы қағазбен, картонмен, ағашпен, металмен жұмыс істеу, әр түрлі құралдар қолдану, станок, тетіктерді басқару, «конструктор» ойыншықтармен жұмыс істеу.

Жаттығу әдісіне қойылатын талаптар:

- оны орындауға деген оқушылардың саналы көзқарасы;
- жаттығуларды орындаудағы дидактикалық сабактастық: алдымен оқу материалын түсінуге көмектесетін, содан кейін есте сақтауға, қолдануға, оқылғанды жаңа жағдаяттарда өздігінен, шығармашылықпен қолдануға, жаңа материалды бұрын меңгерген білім, іскерлік және дағдылар жүйесіне қосуға мүмкіндік беретін жаттығуларды орындау [3, 154].

Жаттығу жазғызуудың дидактикалық талаптары: Жаттығудың әр жақтығы және қайталай жаттығу. Тақырыпты өту кезіндегі жаттығумен шектеліп қалуға болмайды. Келесі сабактарда, немесе келесі тақырыптарды өту кезінде де қайталана жаттықтыруы керек. Сондай-ақ, кластағы оқушылардың белгілі орфограмманы игеру дәрежесінде қарай жеке оқушыларға арнайы тапсырма беру жолымен жаттығу орындау процесіндегі тиімді тәсіл болып табылады [4, 78].

Қазіргі таңда болып жатқан білім беру жүйесіндегі қарқынды жаңауулар мен тың өзгерістер білім алуға жан-жақты жол ашуда. Дәстүрлі оқытудан алшактап, технологиялық оқытуды басшылыққа алған білім жүйесі жеке тұлғаны субъект ретінде дамытуды, яғни жан-жақты дамыған, білімді де сауатты құзіретті тұлғаны бауруды мақсат етуде. Осы орайда Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 6 наурыздағы № 290 қаулысымен бекітілген «Білім берудің мемлекеттік

жалпыға міндетті стандарттарын өзірлеу қағидаларына» сәйкес өзірленген білім стандартында: «Оқушылардың белсенді, креативті, сыни тұрғыдан ойлаудың жетілдіруді; өздігінен білім алу және оны практикалық әрекетінде пайдалану, өз ойын ашық, еркін жеткізу және дәлелдеу білігін дамытуды; әлеуметтік, оқу-танымдық, коммуникативтік қабілеттерін қалыптастыруды; адамгершілік, патриоттық, еңбексүйгіштік, эстетикалық, экологиялық тәрбие беруді, өзіне және қоршаған ортаға деген оң қарым-қатынасқа, салауатты өмір салтын, денсаулық пен жеке бас гигиенасын және өмір қауіпсіздігін сақтау мәдениетіне баулуды қамтамасыз етуі тиіс», - деп атап көрсетілген [5, 5].

Дәстүрлі оқытудан бастап күні бүгінге дейін ауызша да, жазбаша да жүргізіліп келген жаттығу жұмыстарын тың жолмен ұйымдастыру – бүгінгі күннің басты талаптарының бірі. Әсіресе өзге ұлт мектептерінде қазақ тілі сабағында жүргізілген жаттығу жұмыстарының маңызы зор. Жаттығу жұмыстарын жүргізу барысында оқушылардың мемлекеттік тілді еркін мәңгеруін, сондай-ақ. Білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында: «Ана тілінде ауызекі және жазба тілде сауатты сөйлеу дағдыларын жетілдіруді, коммуникативтік күзіреттілігін қалыптастыруды, оқудағы және жазудағы функционалдық сауаттылығын дамытуды қамтамасыз етуі тиіс», - деп көрсетілген дағдыларды оқушы бойында дамытуға тұрткі болады [5, 6].

Осы ұстанымды басшылыққа ала отырып, жаттығу жұмыстарын ұйымдастыруда оқушылардың жас ерекшелігін ескере келе, олардың ауызекі сөйлеу дағдыларын, функционалдық сауаттылығын дамыта отырып, қабілеті, дарынын оятуға, шығармашылық жұмыстарға жетелеу - басты мақсаттардың бірі. Сондай-ақ ақпараттық-коммункавтивтік құзіреттіліктерін, зерттеушілік, коммуникативтік құзіреттіліктерін дамыту мақсатында интер белсенді әдістерге негізделген жаттығу жұмыстарының нәтижесінде оқушылардың шығармашылық жұмыстарға өз әрекеттері арқылы жетулеріне тұрткі жасап келеміз. Әсіресе сабакта оқушылардың таным белсенділігін арттыруға негізделген жаттығу жұмыстары олардың пәнге деген қызығушылықтарын оятып, білім сапасын арттыруға, білімді өз ізденістері арқылы шығармашылық деңгейге жеткізулеріне тұрткі болды. Төменде өз істәжірибемізде оқушылардың интеллектуалдық қабілетінде тұрткі болған, өнімді нәтиже көрсеткен жаттығу жұмыстарын ұсынып отырмыз:

Іскерлік ойын: «Полиглот»

Тапсырма: Тиісті сөздің төрт тілде аудармасын айту.

1. Гүл өссе – жердің көркі,
... өссе – елдің көркі (қыз-девушка-)
2. Ел іші – алтын ... (бесік – колыбель -)
3. Білімді өлсе,
Қағазда ... қалар (есімі- имя -)
4. - ұлken мектеп (Өмір – жизнь-)
- 5.... – алтын қазына (тіл – язык-)
- 6.... – отбасынан басталады (отан – родина-)
7. ... – ақылдың көркі (Білім – знание -)
8. ... - білім бұлағы (оқу - учеба)
9. ... – ғылым – тілсіз мұғалім (кітап – книга-)
- 10.... –зор байлық (денсаулық- здоровъя-)

2. Танымдық тапсырма: «Көкпар».

Жаттығу жұмысы: Берілген «рақаттанушылық» сөзінен көп сөз жасау.

3. Жаттығу: «Кім шапшаң?».

Жанкүйерлерге сұрақ:

- 1.Бала туылғанда жасалатын той. (шілдехана)
- 2.«Тәуелсіз Қазақстан» сөз тіркесі қалай аударылады?
- 3.Астана қаласының символы (Бәйтерек)
4. Қасиетті рухани тілек. (Бата)
5. Наурыз мерекесінің басты асы (наурыз көже)
6. Киіз үйдің төбесі қалай аталады? (шаңырақ)

4. «Әдебиет әлемінде».

Тапсырма: Слайдта көрсетілген ұяшықтарды таңдау бойынша сұрақтарға жауап береді.

Бұл іскерлік жаттығулары оқушылардың танымдық – белсенділіктеріне түрткі болып, қызығушылықтарын оятты. Олардың ауызша, жазбаша сөйлеу тілдеріне, функционалдық сауаттылықтарын дамытуға негіз болды. Сондай-ақ өз іс-тәжірибелізде жиі қолданып жүрген пәнаралық байланысқа негізделген тіл дамыту жұмыстарының да қазақ тілінде маңызы зор. Тіл дамыту жұмыстарына негізделген жаттығу жұмыстарында оқушылардың зерттеушілік құзіреттілігін, шығармашылық қабілетін дамытуды мақсат еттік.

Мысалы: Казак тілі. 6-сынып. Етістіктің райлары.

Қазақ әдебиеті: М. Әуезовтің «Әжемнің әңгімесі» («Абай жолы»

романынан үзінді).

Оқушылардың жас ерекшелігін, қабілетін ескере отырып төмендегіше шығармашылық бағыттағы жаттығу жұмыстарын ұсынуға болады. Тапсырмаларды оқушылар өз қалаулары бойынша таңдалап алады.

1. «Ерте, ерте, ертеде...» Ертегі жазу. Ондағы қолданған етістіктің райларын табу.
2. Қазақ халық ертегілері және әлем ертегілері. Үндестігін табу, салыстыру жұмыстары.

Үлгі

Қазақ ертегілері	Орыс халық ертегілері	үндестігі	ерекшелігі

3. «Абай аулына саяхат»... Идеялар презентациясы. (Презентация жасау, ауызша қорғау)

6-сынып. Қазақ әдебиеті. I.Жансүгіров «Көкшетау» («Құлагер» поэмасынан үзінді).

Оқушылар міндетті тапсырмаларды орындалап болған соң, өз қалаулары бойынша шығармашылық бағыттағы тапсырмалар ұсынылды:

- «Қаламгерше толғансам...» Ақын тілімен өлеңдегі берілген тіркестерді пайдалана отырып, Көкшетаудың сипатын қара сөзben жазуға талаптанындар. Яғни, сөзben сурет салу.
- Сөзben сурет салу қабілеті болмаған оқушылар ақынның өлең жолдары негізінде қыл қаламмен сурет салу.
- «Экология менің көзіммен...» тақырыбында эссе жазу, немесе презентация қорғау.

Өз іс-тәжірибелізде жиі қолданып жүрген танымдық бағыттағы жаттығу жұмыстарының тиімділігін төмендегідей саралауға болады:

- оқушылардың білімді өз ізденістері арқылы алып, оны тәжірибеде қолдану дағдыларына түрткі жасайды;
- ауызша, жазбаша сауатты сөйлеу, яғни функционалдық сауаттылықтарын дамытады;
- өз ойларын еркін жеткізуге, сынни ойлауға дағдыландырады;
- зерттеушілік құзіреттіліктерін, коммуникативтік құзіреттіліктеріне түрткі болады;
- танымдық, шығармашылық қабілеттерін оятады;
- өзара қарым-қатынасқа түсулеріне, өз-өзіне сенімді болуына;

- пәнге деген қызығушылықтарын оятады, сөздік қорларын дамытады.

Әдебиеттер

1. Педагогикалық энциклопедия. М, 1968. - Т4. – 382 б.
2. Текучев А.В. Методика русского языка в средней школе. – М., 1970. - С. 429.
3. Жолымбетов Қ. Қазақ орфографиясының негіздері. - А, 1975.
4. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 6 наурыздағы № 290 қаулысымен бекітілген «Білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын әзірлеу қағидаларына» сәйкес әзірленген білім стандарты.

ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Самарханова Н.Н.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Қазіргі уақытта қоғамның дамуына байланысты оқушыларға білім беру, оларды тәрбиелеу және дамыту міндеттері барған сайын күрделеніп бара жатыр. Қазіргі оқушылар әлемдік құрылым қалыптасуының негізгі ғылыми ұстанымдарын, ойлаудың әдіс-тәсілдерін, Отанға деген сүйіспеншілік, патриотизм, танымның заңдылықтарын игеруі тиіс. Қазақ әдебиетінің ірі өкілі Жұсіпбек Аймауитов ұстаз қызметін «Ұстаз – шәкірттерге сабак берумен, білім үйретумен шектелген маман иесі емес, ол шәкірттерінің алдағы өмірін көз алдына келтіріп, өз басынан кешірген тәжірибесіне таянып, келешекте жазатайым аяғын шалыс басып, өмірден соққы жеп, өкінбеске қуні бұрын сақтандыратын қорғаушысы, қамқоршысы» деп бағалаған. Сондықтан әрбір ұстаз өз Отанын шексіз сүйетін, білімді, іскер, адамгершілігі мол, парасатты, мәдениетті жан-жақты жетілген ұрпақ дайындауға міндетті. Жастарды тәрбиелі, сапалы, саналы етіп даярлап шығару заман талабы, оқытушы ұстаздардың міндегі, өйткені олар – біздің болашағымыз.

Білім беру саласындағы қазіргі бағытты Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев: «Қазақ баласын ұлтжандылық, отаншылдық сезімде тәрбиелеу, білім берудің мектепке дейінгі жүйесінен, жоғары оқу орнына дейінгі барлық ұйымдардың міндегі. XXI ғасырда өз ұлтын сүйген, бірлікте болған халық қана тұтастығын сақтап қалады» – деп атап

көрсетті. Патриотизмнің негізгі мағынасы әр азаматтың ұлтын, Отанын сүюден туындаиды. “Патриотизм” - гректің сөзі. Оның қазақшасы-жерлес, отандас дегенді білдіреді, яғни Отанын, ұлтын сүю, оны жаудан қорғау.

Қазақтар да ежелден басқа халықтардай Отанын, ұлтын сүйген. Батырларымыз бастаған қазақ халқы Отанын, жерін, ұлтын жаудан қорғаған. «Патриотизм» ұғымы адам бойына өздігінен қалыптаса қоймайды. Ол ұғымды қалыптастырытын алғы шарттарға мыналарды жатқызуға болады:

- Ең алдымен тарихымызды – Қазақстан халықтарының тарихын білу;
- Туган халқымыздың тілін ардақтап, оның көусар бұлағынан су-сындау;
- Атадан балаға, баладан немереге, немереден ұрпаққа жалғасып келе жатқан салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды жалғастыру.
- Өткен тарихымыздың жақсылықтары мен тәрбиелік мәні бар жақсы қасиеттерін сақтап, одан әрі жан-жақты дамыту, оның өркендеуіне үлес қосу;
- Абай атамыз айтқандай, ұлттық қадір-қасиетімізді арттыру, ұлт атына кір келтіретін жат пифылдан аулақ болу.

Оқушыларға патриоттық тәрбие беру барлық пәндердің үлесіне жатады. Сондықтан пәнге оқушылардың ынта-ықыласын, қызығушылығын арттыру үшін әр түрлі жаңа әдістемелік технологияларды қолданып сабак өткізу тиімді. Бұл оқушылардың сабактан жалық-пауын, жөнсіз әрекетке бармауын, әр іске назар аударып жауап-кершілікпен қарауды, ой елегінен өткізіп ойлануды қалыптастырады, бағдарламалық материалдарды жеңіл, тез меңгеруге септігін тигізеді. Өскелен ұрпақты, жастарды, болашақ мамандарды кез-келген жағдайда ерлік, отаншылдық істерге баруы үшін, оған алдымен рухани жағынан дайын болуы керек. Отаншылдыққа тәрбиелеу ұлттық ерлік дәстүрлерге сүйене отырып, жастардың ішкі жан дүниесі - ой-санасы мен сезімін дамытып, қалыптастыруға бағытталуы керек.

Өскелен ұрпақ - болашақ Қазақстан азаматы. Олар өзімізді қоршаған ірі өркениет орталықтарын, түрлі мәдениетті менгеріп, өзін сыйлата алатын, рухани дүниесі бай, интеллект деңгейі жоғары, білімді де білікті жаһандану заманына сай болуы шарт. Патриоттық тәрбиеде бүгінгі өмірден оқшауланбай, қайта оған жаңа мән беріп, әлемдік идеяларды қабылдап, ненің тозық, ненің озық екенін тани білу, өрісі, дүниетанымы кең азаматтарды тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Осы мақсаттарды орындау үшін мемлекеттік стандартты басшы-

лыққа ала отырып, өз тәжірибемде оқушылардың өз бетімен білім алу дағдыларын қалыптастыру, шығармашылық қабілетін дамыту, ізденіс жұмыстары мен алған білімдерін іс жүзінде пайдалана білуге үйрету бағытында жұмыс жүргізіп келемін.

Тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда жоспарға сай өзім жетекшілік ететін 12СО-2 тобында «Білімді жастар – ұлт болашағы», «Тәуелсіздік - тұғырым, «Еліміздің негізгі Ата заңы Конституция туралы не білеміз?», «Тұған жерді тану» тақырыптарында жүргізілген тәрбие сағаттары және жыл сайын колледж бойынша өткізілетін «Қазақстанның тұнғыш президенті күні», «Тілдер күні» мерекесі, көркем сөз оқу сайысы оқушыларды патриоттық сезімге тәрбиелеудің көзі.

Патриоттық сана – сабакта және сабактан тыс іс-шараларда Отанды сую, елін қорғауға байланысты басты ұғымдарды ашып көрсету арқылы қалыптасады. Мемлекеттік рәміздер: Ту, Елтаңба, Әнұранда халқымыздың өткен өмір тарихы, бүтіні игілікті істері айшақталған. Осы Мемлекеттік рәміздерден басталған тәрбие тұлғалардың қоғамдық бағыт-бағдарын анықтайды, адамгершілік құндылықтарын қалыптастырады, әлеуметтік белсенділігін жоғарылатып, өз іс-әрекеттеріне жауапкершілігін арттырады және Отан игілігі жолында қызмет етуге ұмтылдырады. Сондай-ақ қазақ халқының озық гуманистік құндылықтары негізінде жалпы ұлтжандылыққа, қазақстандық патриотизмге, отансүйгіштікке, жастарды ашық пікірталасқа, сөз бостандығына тәрбиелейді.

Тәрбие үдерісінде –өзім әдебиет пәннің мұғалімі болғандықтан қазақ ақын-жазушыларының шығармаларын пайдалану – патриоттық тәрбие берудің қайнар көзі деп есептеймін. Мен өткізетін әдебиет сабактарында оқушылар ақын-жазушылардың шығармашылығына байланысты мәліметтер алады. Бірақ, жас ұрпақтың дарыны мен талантын ашу, шығармашылық ойлау қабілетін жетілдіру үшін бұл жеткіліксіз. Сондықтан, қазіргі өсіп келе жатқан адамның қабілет, қасиеттеріне ықпал ететін тәлім-тәрбиелік қуаты зор аймақтық білім беру бағдарламасы өмір қажеттілігін туындағанын байқауға болады. Бұл аймақтық бағдарлама – жас ұрпаққа туған өлкесіндегі әдебиет мүмкіндіктері арқылы рухани құндылықтарды таныстыру мен менгертуге бағытталған. Осы бағдарламаның негізінде жыл сайын өзіміздің Қазақстан-Американдық еркін университетінің шанырағында өткізу дәстүрге айналған М.И. Чистяков оқулары өткізіледі. Дәстүрге айналған бұл аймақтық шараның бір күні мәнерлеп оқу сайысына арналады да, нақыштап өлең оқу шеберлерінің үлкен қызығушылығын туғызады. Тіл тағдыры – ел тағдырына айналып отырған қазіргі жағдайда мұндай сайыстар оқушылардың бойында биік эстетикалық

талғамды дамытады, өнер туындысындағы, табиғаттағы, адамдар қарым-қатынасындағы жарасымдылық пен әсемдікті тани да ұға білуге, дұрыс бағалауға, олардан жан ләззатын тауып әсерленуге, терең пайымдауға үйретеді. Оқушылар алдын ала таңдаған жерлес ақындардың өлең-жырларын нақышына келтіре оқығанда ғажайып әсерде боласын. Өңірімізге танымал ақындар: Ұлықбек Есдәuletтің, Серік Ғабдуллиннің, Фалым Байбатыровтың және тағы да басқа көптеген ақындардың шығармалары оқушылардың сүйікті өлеңдеріне айналып та үлгерген. Әсіресе «Туған жер» тақырыбына арналған өлеңдер көптеп оқылады. Кенді Алтай өңіріндегі жасыл желекке оранған табиғат, еркелей аққан өзендер, басын мұз шалған асқар-асқар таулар өлең боп өріліп, туған жерге деген сүйіспеншілігінді одан әрі терендете түседі.

Оқушыларымыздың, ең бірінші – елді, жерді сүюді, бағалауды өз жерлестерімізден, өңіріміздің белгілі адамдарынан үйренуді ұғынғандары абзал. Туған жерді тану, оны бағалау – қазіргі жастар тәрбиесіндегі өзекті мәселе болса, соны іске асырудың тағы бір жолы – сол елге танымал адамдармен кездесулер өткізіп, танысу. Патриотық тәрбие беру мәселесін ұтымды өткізуде бұл шараның да қосар үлесі қомақты.

Сүйер ұлың болса сен сүй,

Сүйінерге жарап ол,- деп ұлы Абай айтқандай, халықтың рухын асқақтататын, елді біріктіруге, ұлтты тұтастыруға қызмет ететін жергілікті ақын-жазушыларымыздың шығармаларының келешек ұрпаққа берер тағылымы мол. Осы мақсатта колледж оқушылары жергілікті танымал ақындар Бақытжан Райысова және Азамат Тасқарамен кездесіп, әңгімелерін тындағы. Екі кездесу де балалардың көнілінен шығып, жақсы әсерлер алды.

Бүгінгі Егеменді Қазақстанның жағдайында патриотизм, ұлтаратық татулық жаңа мағынаға ие болып отыр. Себебі Қазақстанды Отаным деп білетін әрбір Қазақстан азаматы Қазақстанның сүйіп, соның азаматы болуға, Қазақстанның дамуына, өркендеуіне өз үлесін қосуға міндетті.

Сонымен қорыта айтарым, патриотизм – барлығымызға тән. Себебі, ортақ Отан, ортақ тарих, ортақ салт-дәстүр, ортақ қазақтың тілі. Оқушыларды патриотизм мен ұлтаралық тауықтықта тәрбие-леудің жолдары мен құралдары - ол түрлі іс-шаралар, тәрбие сағаттары, гуманитарлық пәндердің мазмұны. Оқушылармен осы жоғарыда баяндалғандай тағы да басқа әдістерді қолдана отырып, оқушының көкейіне осындай іс - әрекеттерімен ой сала білсек, үлгі көрсетсек заманға сай, қоғамға керекті азамат отан сүйгіш, ел сүйгіш

азамат елге қызмет ететін қайраткер тәрбиелейміз. Мен тек осы мақсатта өзім атқарған істер жайлы әңгімеледім. Еліміздің болашағы жарқын, тәуелсіздігі баянды болсын деп тілеймін.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030. Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. - Алматы: Білім, 1998. – 37 б.
2. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. – Алматы: «Рауан», 1994.
3. Сейдахметов Л. Оқушыларда патриоттық тәрбиені қалыптастыру. «Қазақстан мектебі». - 2001.

ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА ОЙЫН АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Женсебаева Т.Т.

Қалжыр орта мектебі, Құршім ауданы, ШКО, Қазақстан

Ойын – адамның мінез-құлқының, ойлау қабілеті мен шығармашылық іс-әрекетінің көрінісі. Оку үрдісінде кеңінен қолданыс тауып келген ойын әдісінің оқыту мен тәрбие жүйесінде маңызы, ойын арқылы оку міндеттерін тиімді шешуге болатынын және оның баланың ой-өрісін, қабілетін дамытудағы мәні ғалымдар тарапынан дәлелденіп отыр.

Жеке тұлғаның дамуындағы ойынның әсерін ерте заманның өзінде–ақ атақты отандық және әлемдік ғұлама ойшылдар, педагог, психология ғалымдар көріп, байқап оның іске асыру жолдарын ұсынған. Ойын әрекетінің философиялық негіздерін ғылыми түрғыдан қарастырған зерттеушілер: К. Гросс, Г. Спенсер, И. Хейзинга, И. Кант, В. Вундт, Ф. Шиллер, К. Бюллер, В. Фриге, В. Демин, М. Каган, К. Исупов, т. б. ғалымдар оның бала қиялды мен ойлау қабілетіне оң әсер ететінін анықтаған [1, 23].

Ал психолог ғалымдар: Л. Занков, Л. Выготский, Д. Рубинштейн, А. Леонтьев, Д. Эльконин сынды тағы басқа ғалымдар ойынның адам психологиясына әсерін дәлелдей шықты. Яғни, ойын кезінде балалардың ортамен қарым–қатынасы кеңейіп, таным қабілеті өсіп, мінез–құлқы қалыптасады, ойынның сан алуандылығы балаларды дос-тыққа, адамгершілікке, тапқырлыққа, шапшаңдыққа баулиды [2, 58].

Ойын туралы дәлелді ұсынылған теорияларда оның көптеген қызметі анықталған. Солардың бірін алғаш рет жасаған Ф.Врубель: «Ойын арқылы бала өзін-өзі көрсеткісі келеді», - дейді. Зерттеуші

ғалым Д.Б. Эльконин: ойын баланың қажеттіліктерін, қызығушылықтарын қанағаттандырып, оның өмірге бейімделуін женілдетеді болмысты тануга көмектеседі. Ойын арқылы бала білім алады, тәрбиеленеді, қогамды құрметтеуге үйренеді, ынтымақтасып жұмыс істеуге дағдыланып, ұтылуға емес, ұтуға тырысады.

Оқу үрдісіндегі ойынның маңызы жайлы К. Ушинский : «Сабака ойын элементтерін енгізу оқушылардың білім алу үрдісін женілдетеді. Ойынды балалардың өз бетімен ерікті атқаратын іс-әрекеті, ойын арқылы адамның жан дүниесінің барлық қырлары, жүректілігі, ерік-жігері қалыптасады», - деп анықтама берген [3, 19]. Ал көрнекті ғалым Бабанский: «Ойын бастаудың сынып оқушыларының барлық әрекеттерін ынталандырудың әдісі», - деген анықтамасына сүйенсек, ойынның білім сапасын көтерудегі, оқушылардың оқу үлгеріміне жақсы әсер ететіндігіне көз жеткіземіз [4, 58].

В.В. Николина жүргізген зерттеу нәтижелері негізінде ойын технологиясының бірнеше компоненттерін бөліп көрсетті, мәселен:

- мотивациялық;
- бағдарлаушылық;
- мақсаттылық;
- мазмұндық-тәсілдік;
- құндылық-еріктік;
- бағалаушылық [1, 64].

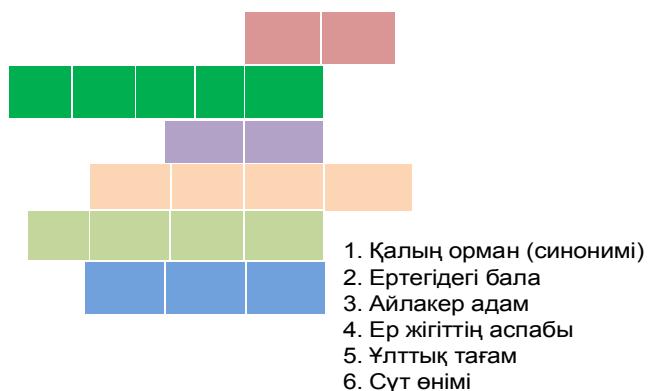
Ойын – білім жүйесінде дәстүрлі оқытудан бастап күні бүгінге дейін қолданылып отырған әдіс, қазіргі таңда оны жүргізудің тың жолдары, әдіс-тәсілдері, технологиясы ұсынылып отыр. Оқушыларды сабакта ойната отырып білім беру олардың белсенділіктерін, пәнге деген қызығушылықтарын оятып қана қоймай, ұжыммен, топпен жұмыс жасауларына, сондай-ақ білім-білік дағдыларына, шығармашылық қабілеттеріне түрткі болады. Ойынды жүргізудің инновациялық технологиясынан іздену мүғалімнің де терең білімі мен ізденісін, шеберлігін талап етеді. Өйткені заман озған сайын адамзаттың да ой-өрісі қарыштап, қиялды дамитындығы белгілі, бұл жаңашылдықты талап ететін үрдіс.

Әдебиет пәні – өнердің пәні. Сондықтан да рухани байлықтың ордасы болып отырған әдебиет пәнінде оқушыларды ойын арқылы шығармашылық жұмыстарға баулудың тиімділігі зор. Бұл олардың өз беттерімен жұмыс істеулеріне, сөздік қорларын жетілдіріп, көркем сөйлеулеріне, коммуникативтік құзіреттіліктерін дамытып, интеллектуалдық қабілеттерін оятуға түрткі болады. Алынған ойын түрлерінің бағдарламаға сай болуы, оны орындаудың талаптары, ережесі ту-сінікті болуы, оқушылардың өзіндік ізденісіне құрылуы өте маңызды.

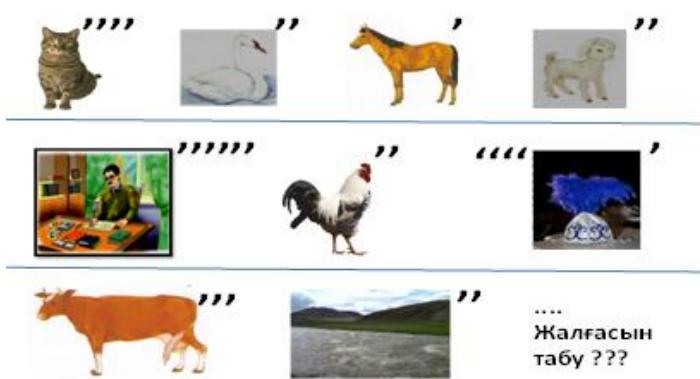
Әдебиет сабағында оқушыларды шығармашылық жұмыстарға жетелеуде рөлдік ойындардың маңызы зор. Өз іс-тәжірибелізде жиі қолданып жүрген рөлдік ойындар оқушылардың мәнерлеп оқып, нақышына келтіру қабілеттерін, образға ену, қиялдау, көркем тілін дамыту сынды дағдыларына түрткі болады. Мәселен, «Ертегілер әлеміне саяхат» тақырыбында сабак өткенде ертегі кейіпкерлерін қонаққа шақырып, рөлге ену оқушыларға өте қызықты әсер берді. Оқушылар ертегілерді сахнаға лайықтап қойып, өздері түрлі рөлдерде ойнауда белсенділік танытты. Сондай-ақ шығармашылық бағыттағы рөлдік ойын түрі «Ертегі кейіпкері және Мен», немесе «Тазша бала бүгінгі таңда...» т.б тақырыпта оқушылардың ой-өрісін, сөйлеу тілдері мен актерлік шеберлігін дамыту мақсатында берілген ойын олардың өз көзқарастарын, шешімдерін дәлелдей білу дағдыларына түрткі болды. Сол сияқты әр тақырыпқа байланысты өзгеріп отыру, келесі сабакта шешендердің, батырлардың т.б образына ену – олардың шығармашылық ізденістеріне жол ашуда. Оқушылардың интеллектуалдық қабілеттері мен логикалық ойлауларына негізделген сөз-жұмбақтар, анаграммалар, «жаңылтпаштар сайысы» оқушыларды шапшандыққа, тапқырлыққа, шығармашылық ізденіске жетелейді.

Мысалы. «Сиқырлы сөздер» сөз жұмбағы. 6-сынып. Тапсырма: Берілген сұрақтардың жауабын ұяшықтарға дұрыс орналастырып, жасырын сөзді табу.

“Сиқырлы сөздер”

Дұрыс жауабы: Ну, тазша, қу, қару, қазы, уыз.

«Ойлан, тап!» логикалық ойны.
Берілген суреттерден тиісті әріптерді алып тастасан, нақыл сөз шығады. Шыққан сөздің жалғасын табу.
Шешуі: Мақал-мәтел сөз (мәйегі)

Әдебиет пәні - ұлттық құндылық пен мәдениеттің, адамгершілік тәрбиенің құралы. Сондықтан да ұлттық құндылықтарымызды жаңғырта отырып, ұрпақ тәрбиелеуде әдебиет пәнінің маңызы басым. Халқымыздың ұлттық ойындары тек әдебиет сабағында ғана емес, өзге пәндерде де тиімді қолданылып жүр.

Оз іс-тәжірибемізде «Сиқырлы сандық», «Алтын сақа», «Алтын көмбе», «Алдардың таяғы», «Бәйге», «Жұлдызды сәт» т.б. ойын түрлерін қолданамыз. Төменде 9-сынып бойынша әдебиет пәнінен өткізілген «Жұзден жүйрік,» интеллектуалдық ойын сабағын жариялада отырмыз.

Сабактың тақырыбы: Мақал-мәтел, жұмбақтар.

Сабактың мақсаты:

1. Ауыз әдебиетінің мол саласы мен руханилығын жайлы мағлұмат береде отырып, мақал-мәтелдер, жұмбақтар туралы алған білімдерін тәжірибеде қолдану.
2. Оқушыларды шығармашылық ізденіске, тапқырлыққа, шапшандыққа, интеллектуалдық ойлауға, өз пікірлерін қорғай білуге, өз ізденістері арқылы білім алуға дағыландыру.
3. Мақал-мәтелдерден тағылым алуға, тапқырлыққа, шапшандыққа, рухани тазалыққа баулу.

Сабактың типі: «Жұзден жүйрік,» интеллектуалдық ойын

Сабактың әдіс-тәсілі: сұрақ-жауап, ізденірү, миға шабуыл сұрақтары, дәлелдеу, сайысу, балама жазу, мәнерлеп оку.

Сабактың барасы:

I. Ұйымдастыру. Оқушыларды сайыстың барысымен, ережелерімен таныстыру.

Топ басшыларымен, топ мүшелерімен танысады ұйымдастыру. Сайысқа екі топ түседі.

«Таныстыру» сәтінде өздерінің топ аты мен ұранын айттып өтеді.

II. Сайыстың кезеңдері.

I кезең. «Мақал-сөздің мәйегі». «Кім шапшаң?». (Мақал-мәтелдер сайысы)

II кезең. «Ойлан, тап, құра!» (Жұмбақтар сайысы)

III кезең. «Жалғасын тап» (Балама жазу)

IV кезең. «Кім жүйрік?»

Сайыстың барысы.

I кезең. «Мақал-сөздің мәйегі». «Кім шапшаң?». (Мақал-мәтелдер сайысы)

Топ мүшелері ұяшықтарды тандап, ондағы ұсынылған тақырыптар бойынша мақал-мәтелдерді айтып, жарысқа түседі. Слайд №1.

1	2	3
4	5	6

1 ұяшықта – ерлік тақырыбы

2 ұяшықта – Отан, туған жер тақырыбы

3 ұяшықта – білім тақырыбы

4 ұяшықта – еңбек тақырыбы

5 ұяшықта – тіл тақырыбы

6 ұяшықта – тәрбие тақырыбы

II кезең. «Ойлан, тап, құра !» (Жұмбақтар сайысы)

1-тапсырма. Топ мүшелеріне жұмбақтар беріледі. Жауабын шешу.

2-тапсырма. Сайыскерлерге арнайы суреттер беріледі. Сонда бейнеленген заттарға қарап, соған тән мақал-мәтелдерді ойладап табу. Қай топ көп мақал-мәтел тапса, сол жеңімпаз болады.

Мысалы. Үлгі: Отан – оттан да ыстық.

Сайыскерлерге ұсынылатын суретті картиналар.

(Дұрыс жауабы: Үлгі. Тұған жерге туынды тік. Отан отбасынан басталады. Кітап-білім бұлағы, білім -өмір шырағы. Жұз теңген болғанша, жұз досың болсын. Ақсақ қой түстен кейін маңырайды. Қыз-елдің көркі. т.б)

III кезең. «Жалғасын тап!» (Балама жазу)

Тапсырма: Берілген мақал-мәтелдердің жалғасын тауып жазады.
Берілген мақал-мәтелге балама жазады.

Мақал-мәтелдер	Өздерінше балама жазу
<p>Батыр туса, жаңбыр жауса</p> <p>Еңбек ... атандырады.</p> <p>Сабыр тұбі</p> <p>Жалқаудың бітпес</p> <p>Түйе батыр</p> <p>Жігіт батыр</p> <p>Еңбектің тәтті</p> <p>Жалқаудың ... тәтті.</p> <p>Дос айтады, дүшпан.... айтады.</p>	

IV кезең. «Кім жүйрік?»

1-тапсырма. Оқушыларға арнайы «Жеңімпаздар» деген сөз ұсынылады. Осы сөзден белгілі бір уақытта сөздер құрап жазу. Қай топтың сөз саны көп болса, сол топ ұпайға ие болады.

2-тапсырма. «Кім жаңылды?» ойыны. Топ басшылары жаңылпаш айтып сайысқа туседі.

Ережесі: Сүрінбей қайталау, шапшандық, нақтылық, есте сақтау, мұдірмей тез қайталау.

Қорытынды кезең. Женімпаздарды ұпай санына орай анықтап, мадақтау.

Ойын әдісін сабакта қолданудың тиімділігін төмендегіше сарастауға болады:

- оқушылардың білімді өз ізденістері арқылы алып, тәжірибеде қолдануына;
- белсенділікке, тапқырлыққа, шапшаңдыққа;
- сөздік қорларының молайып, көркем сөйлеулеріне;
- шығармашылық ізденістері мен қабілеттеріне;
- пәнге деген қызығушылықтарына;
- логикалық ойлауларына;
- топпен, ұжыммен қарым-қатынас жасауларына;
- коммуникативтік, ақпараттық, зерттеушілік құзіреттіліктерін дамытуға түрткі болады.

Әдебиеттер

1. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под. Ред. П.И. Пидкастого. - М: Педаг. Общество, 1998. - 640 с.
2. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка.// Вопросы психологии. – 1966. Т. 6. 340 с.
3. Ушинский К.Д. Избранные. Педагогические сочинения. - М, 1965.
4. Бабанский Ю.К.. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: «Просвещение», 1985. - 208 с.
5. Бітібаева Қ, Құдайбергенова Г, Мұқашева М. Әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясы.- Өскемен, 2002.

СТУДЕНТТЕРГЕ КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ

Амерханова Л.Б.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті маман дайындау.

Қазақстан ұлттық тәуелсіздігінің үш тірегі – саяси, экономикалық, рухани тәуелсіздік десек, соның ішіндегі басты ұлттық құндылығы - қазақ тілі.

Еліміздегі өзге ұлт өкілдерінің мемлекеттік тілді менгеруі бүгінгі құннің өзекті мәселесі болып отыр. Орыс тілді аудиториядағы оқытылатын қазақ тілі пәнінің мақсаты – студенттерге қазақ тілін

менгерту, ойлау қабілеті мен сауаттылығын арттыру, қазақ тілінде сөйлеп, жаза білетін дәрежеге жеткізу, қазақ халқының әдет-ғұрпын, тарихын танып талаптандыру, Отанды сүюге, тілін құрметтеуге тәрбиелеу.

Мениң жүргізіп жүрген пәнім колледждегі кәсіби қазақ тілі болғандықтан, әңгіме осы орайда болмақ. «Кәсіби қазақ тілінің» мақсаты - қазақ тілін кәсіби деңгейде менгеру. Кәсіби қазақ тілінде еркін, сауатты, сапалы оқу, іс-қағаздарды жаза білуге дағылданыру, сан алуан мемлекеттік қоғамда, ортада сөйлей білуге үйрету. Бұл пәнде тіл үйренушіге қойылатын талаптар:

- мемлекеттік тілде өз мамандығына қажеттісін таңдап алып, коммуникативті-функционалдық бағытта қолдана білуі керек;
- мемлекеттік тілде өзіндік көзқарасын таныта білу, дәлелдеп, қорғай білуі;
- қазақ тіліндегі сөздік қорын, терминологияны үнемі дамытып отыруы;
- мемлекеттік тілде өз мамандығы аясында шешен сөйлеуге дағылануы;
- кез келген жағдайда өз бетінше шешім қабылдай білуі;
- проблеманы танып, оны шешудің жолдарын айқындау, оны мемлекеттік тілде көркем жеткізе білуі керек және т.б.

Оқытуды ұйымдастырудың негізгі түрі – сабак. Сабак – мұғалімнің ізденісінің нәтижесі. Сондықтан оқыту үрдісі кезінде сабактағы басты тұлға білім беретін мұғалім емес, осы білімді қызыға қабылдауға дайын оқушының болуы. «Қызығу - әр қырынан алып қарауға болатын курделі ұғым, адамның белгілі бір объектіні ұнатып, білуге ұмтылған іс-әрекеттің қуаттандыратын психикалық ерекшелік» деген пікір айтады ғалымдар М. Беляев, Н. Морозова, С. Рубинштейн. Қызықты сабак болса, оқушының сол пәнге қызығуы артып қана қоймай, мұғалім жаңалығы, ізденісі, қолданған әдісі арқылы ерекшеленіп, оқушы жүргегінен жол табады.

Сабакты сәтті ұйымдастырудың бірнеше алғышарттары бар. Олар:

- Ü** Сабактың тақырыбына сай сабак жоспарын жасау.
- Ü** Тақырыпқа сай сабак түрін, оның әдіс-тәсілдерін түрлендіріп отыру.
- Ü** Қосымша материалдарды тақырыпқа сай шығармашылықпен іріктеп ала білу.
- Ü** Дидактикалық, техникалық құралдарды мақсатқа сай, студент сезіміне әсер ететіндей тұрғыда пайдалану.
- Ü** Сабакта озық іс-тәжірибелер мен жаңа технологияларды

пайдалану.

Тіл дамыту – қазіргі колледждің оку тәрбие ісіндегі басты проблемасы. Студенттердің ауызекі сойлеу тілін, тіл мәдениетін арттыру мен дамыту, сапалы білім беру – қазіргі кезде колледж мұғалімдерінің, тіл мамандарының алдынды түрған басты міндеттердің бірі. Тіл дамытудың басты құралы сөздік қорда жатады. Студенттің сөздік қорын байытып, тілін ұстартуда шешуші рөл атқаратын жұмыстардың бірі – сөздік жұмысы. Сөздік жұмысы арқылы оқушының тіл байлығын молайтумен қатар, дұрыс жазуға да дағдыландыра аламыз. Кәсіби лексиканы дамыту мәселесінде, яғни сөздік қорды байыту – өте маңызды мәселе. Ал өзге ұлт өкілдеріне кәсіби қазақ тілін оқытуда ол басты бағыттардың бірі болып саналады. Тілді менгертудің негізгі мақсатына жету үшін тіл дамытуға, оның ішінде, сөздік қорды байыту жұмысына, грамматика, орфоэпия, жазылым, оқылым деген жұмыстар ілігіп журуі тиіс. Бұл мәселені кәсіби қазақ тілінде дұрыс сөйлей білетін мамандарды даярлау және олардың сөздік қорын кәсіби лексикамен дамытумен байланыстыруға болады. Осындай дағдыларды қалыптастыруды студенттердің сөздік қорын, кәсіби лексикасын дамыту ісі жақсы нәтиже берері сөзсіз. Кәсіби қазақ тілін оқытуда жақсы нәтижелерге жету үшін, мынадай басты бағыттарда жұмыс түрлерін жүргізген тиімді. Ең бастысы, студенттердің қазақ тілінен тілдік қорын молайту. Ол үшін сөздік жұмыстарын үнемі жүргізу. Қазақ тіліндегі сөздер көп мағыналы және синонимдер мен омонимдерге бай. Сөйлемде осындай сөздердің мағынасын ажыратып, оларды тиімді қолдана білуге үйрету, студенттің тілдік қорын байыту он нәтижелер береді.

1. Оқушылардың сөздік қорын байытуда сөздік жұмысының алатын орны ерекше, сабак процесінде сөздік қорды байытудың мынадай жолдарын пайдалануға болады: мәтін бойынша сөздік қорды байыту.

2. Сөздік жұмысының енді бір саласы-әңгіме, өлең оқып, мақалмәтел, жұмбақ жаттаумен байланысты.

3. Әр сабакта жаңа сөздерді, сөз тіркесін үнемі сөздік дәптерлеріне жазуын, жатталып отырылуы қадағалап отыру қажет. Әр сабакта игерілген жаңа сөздер ауызша, жазбаша сөзде үнемі қолданылып отырғандағандағанда сөздік жұмыстары нәтижелі болады. Сөздікпен жұмыс грамматикалық анықтамалар, жаттығу жұмыстарын, суретпен жұмыста, өлең, жұмбақ түсіндіргендеге, сұрақтарға жауап бергенде де жүргізіліп отырады.

Кәсіби тілді менгертуде сөз тіркестерімен оңтайланырып алынған мамандыққа қатысты мәтіндермен, кәсіби терминдермен,

сөздіктермен жұмыс түрлері жүргізіледі.

Жаңа уақыт өткен сайын қуса жеткізбестей қарқынмен дамып жатыр. Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Занының негізгі мақсаты – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, жан-жақты білімді, өмір сүруге икемді, іскер, өзіндік ой толғамы бар, адамгершілігі жоғары, қабілеті жанды қалыптастыру...

Қазіргі таңда оқытудың елуден астам технологиясы бар екенін ғалымдарымыз айтЫП, осылардың кейбіреулері біздің білім беру жүйемізге еніп, тәжірибеліден орын алуда. Қазіргі кезде жаңа инновациялық технологиялармен білім берудің негізгі мақсаты – қоғамның талаптарына сай жеке тұлғаны қалыптастыру. Сондықтан да колледждерде кесіби қазақ тілін оқыту барысында студенттерді болашақ өз мамандықтарына сай, яғни болашақ мамандарға қазақша кесіби сөйлеуге үйретуде жүйелілік пен сабактастық, бірізділікті қалыптастырудың маңызы ерекше деуге болады.

Жаңа технологияларды сабакта қолданудың тиімділігін қашан да жолға қоярымыз анық. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін өзім кесіби қазақ тілі пәні бойынша оқытудың «Оқу және жазу арқылы сынни ойлауды дамыту» технологиясын жиі қолданып, сабакты барынша түрлендіріп өткізуге тырысамын.

Сын тұрғысынан ойлау – өз алдына сұрақтарға ауапіздел, жан-жақты пікірлесу, талдау жасап отыру, яғни студенттің санасын сол тақырыпқа байланысты ояту, ой шақыру, ойын жеткізу оны дәлелдей алу. Сыни тұрғысынан ойлау қалыптасқан ортада студент:

1. Нақты мақсат қоюға дағдыланады;
2. Өзіне деген сенімді артады;
3. Оқу процесіне белсенді қатысады;
4. Жолдастарының пікірін сыйлайды;
5. Өзін толғандыратын, проблемалық сұрақтар қоя біледі;
6. Сараптауға, бағалауға дағдыланады;
7. Пәнге деген қызығушылығын артады.

Сөйтіп, жоғарыда аталған әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, мұғалім әр сабакта оқушыға жағдай жасап түрлі технологияларды жүйелі қолданып, жақсы нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Корыта келгенде тіліміздің мәртебесі – еліміздің мәртебесі, сондықтан сауатты, мемлекеттік тілді жетік білетін азamat тәрбиелеу біздің мақсатымыз. Мұғалім әрдайым ізденісте болса ғана, орыс тілді аудиториядағы студенттердің қазақша сөйлеу дағылары қалыптасып, пәнге деген қызығушылықтары артады.

Әдебиеттер

1. Қадашаева Қ. Жаңаша жаңғыртып оқытудың ғылыми әдістемелік негіздері өзге тілді дәрісханалардағы қазак тілі. Автореферат. - Алматы, 2001.
2. Қадашева Қ. Қазақ тілі: оқытудың тиімді әдістемелері. – Алматы, 2000.
3. Халперн Д. Сыни тұрғыдан ойлаудың психологиясы. – СПб., 2002.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА М. ӘУЕЗОВТІҢ «АБАЙ ЖОЛЫ» ЭПОПЕЯСЫ АРҚЫЛЫ ПІКІР ЖАЗҒЫЗУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Мұқашева М.Қ

Дарынды балаларға арналған Жамбыл атындағы облыстық мектеп-гимназия - интернаты, Өскемен, Қазақстан

Пікір жаздыру дәстүрлі оқытуда да жазба жұмыстарының өнімді жолы болып келді. «Пікір дегеніміз ойлау формасы, мұнда бір нәрсе не мақұлданады, не теріске шығарылады. Пікірде көбінесе ұғымның мазмұны ашылады. Бір немесе бірнеше пікір негізінде көбінесе белгілі бір қорытынды жасалады» [1, 76].

Оқу-тәрбие үрдісін технологияландыру – пікір жазудың да өнімді жаңа жолдары әдістемесінен ізденуді талап етеді. Пікір жаздыру қазіргі талапқа сай білімді тұлғаға қарай бағыттай беру үрдісін басшылыққа алады. Себебі ол әр оқушының өзіне ғана тән ізденісі, қабылдауын, болжамы, сезімі, шешімі, тұжырымы негізінде жазылады. Пікір жаздыру оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмыстарына баулу ретінде, шығармашылық жұмыс ретінде әдебиет сабактарында жүргізіліп келді. Ал оны қазақ тілі пәнінде де жазғызудың ұтымдилығы бар. Сол себептен де пікір жаздырудың дәстүрлі оқытуда бар түрлерін жаңартып, инновациялық жолдарынан іздену – бұгінгі заман талабы. Осы мақсаттағы ізденіс пікірдің төмендегі түрлерін саралады:

<i>Tүрлері</i>	<i>Түсінік</i>
1. Пікір-сыр	Пікір иесі – оқушы қаламгер немесе автормен, достарымен де сырласу үлгісінде жазады. Пікір-сырда оқушының болжамы, қиялды бірінші орында тұрады. Бірақ пікірдің аты – пікір. Пікір болған соң ол тек мадақтауларға ғана сүйенбеу керек, сын да, ұсыныс та айтылуы занды нәрсе. Пікір-сыр жазуда осы талаптарды ұмытпаған жөн.

<p>2. Пікір-болжам</p> <p>3. Пікір-толғау</p>	<p>Ұлы педагог К.Д. Ушинскийдің: «Представление – это воспоминание воспроизведенное в образах. Мы видим представления в определенных формах и красках», - деген сөзі пікір-болжамның түсініктемесіне сай келеді [2, 3]. Пікір-болжам оқушының өзі сынап, немесе құптаң жазғандарын, кейіпкерлер тағдыры не оқиғалардың дамуын өзіндік болжамының негізінде шешеді.</p> <p>Толғау поэзиялық шығармаларға негізделсе, оны мәтінге жуық қара сөзге айналдырып жазу тапсырылады, көтеріңкі леп, шабыт толғау жазудың басты белгілері.</p>
---	---

Пікір жаздырудың ұтымды әдістемесі былай тұжырымдалды:

<p>1. Дайындық кезеңі</p> <p>2. Пікір жазу кезеңі</p> <p>3. Өзіндік тексеру</p>	<p>1. Алдын-ала тапсырма беру; қайталау жұмыстарын жүргізу. 2. Материалдар әзірлеу, керектісін сұрыптау.</p> <p>1. Жоспар құру 2. Бұрынғы білімді еске түсіру, жаңа мақсатқа пайдалану.</p> <p>Жұмыстарымен өзіндік, дербес ізденіс.</p>
---	--

Қазақ тілінде пікірдің қай түрі болмасын өтіп жатқан тақырыпқа негізделе жазылуы шарт.

Мақсат:

- Алған білімді шығармашылық жұмыстарға пайдалана білу.
- Оқушылардың ғылыми-зерттеу қабілеттерін дамытуға түрткі жасау.
- Жеке тұлғалық қасиеттерін дамыту: сын айта білу, ұсыныс жасау; құптау не жоққа шығару сынды іс-әрекеттерге баулу.

М. Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясының негізінде пікір жаздырудың осы түрлерін жүзеге асыруға болады. Эпопеяның III кітабындағы Абайдың өз заманы, болашак, шындық, өнер туралы толғаныстарын пікір-толғау жазудың негізгі материалы етіп алу; сондай-ақ IV кітаптағы оның дін туралы, қоғамдағы әділетсіздіктер туралы пікірлерінің негізінде пікір-болжам жаздыру; екінші кітапта көбірек жазылатын алғашқы махаббаты Тоғжан туралы тебіреністерінің

негізінде пікір-сыр жаздырудың тиімділігі ерекше болып табылады.

Мақсат: ұлы жазушының әлемге тарап кеткен туындысын сынау, немесе келсін-келмесін солақай пікірлер айтқызу емес, керісінше оқушылардың эпопеяны окуға деген құлшынысына әсер ету. Ондағы дана Абайдың жүрек лұпілі, сезім пернелерін, пәлсапалық тұжырымдарын оқушылардың жүрекпен қабылдауын; Абаймен бірге қамығу, Абаймен бірге шаттану, Абаймен бірге болашақ өмірге сену сезімдерін дамыту, ең бастысы, Абайды таныту, Абайдың туған халқына деген ыстық махаббатынан, сұлу да мөлдір сезімдерінен нәр алушы жүзеге асыру айналасында іздену болып табылады.

1. Пікір-толғау жаздыру тенологиясы .

Қазақ тілі. Етістіктің шақтарын қайталау. 7-сынып.

М. Әуезов «Абай жолы» роман-эпопеясы, IV кітап.

Тапсырмалар:

a) Эпопеяның 306-313 беттерін үйде оқып, мазмұнын түсіну тапсырылады, көмек-нұсқау ұсынылады.

- Мағаш кім?

- Мағаштың науқасы, Абайдың күйзелісі.

- Әке мен баланың қоштасуы.

- Мағаштың қазасы. Қалың елдің Абаймен бірге күніренуі, себебі.

- Мағаш қазасы кезіндегі Абай, оның толғаныстары, жан жарасы.

- Абай шәкірті Дәрменнің, халықтың ұлы дана туралы ой, сезім толғаныстары.

- Абайдың соңғы рет заманмен тілдесуі, болашаққа, ұрпағына іштегі зарын төгуі. Өкініші, үміті, сенімі.

ә) Үзіндіге ат қойындар.

2. Етістіктің шақтарын, жасалу жолдарын қайталау, алған білімді еске түсіру.

3. Эпопеядан берілген үзіндіден етістіктің шақтарын тауып, талдау жасау. Түрлеріне бір-бір мысал алу жеткілікті.

Эпопеядан алынған үзіндінің мәтіні:

- ... Ей сорлы заман, менен аяған қай қастығың қалды... Мен ішпеген у бар ма!.. Жүрегімді көрші міне, жарадан сау жер қалды ма? Мұнша ғазап шеккендей не жазық, не айыбым бар? Көп көргенің шер кеуденің әлсіреген тынысы ма?!-деп біраз отырып барып, тағы да бір ауық уланған оймен оянғандай болды.

- ... Жапан тұз, елсіз, жолсыз сар далада жалғыз түп ағаш өсіпті. Айлар, жылдар, не замандар жасапты. Әрбір көктем күніне үмітін артып, шат қуаты жапырағын жарып, гүлін атыпты... Талай жылдар өтіпті. Эр жылының гүлдері мен дәндері ұшып, тарап кетіп жатыпты.

Сан жапырақ сарғая солып, жоқ болыпты. Бір заман сол айдаладағы жалғыз ағашқа жай түсіпті де жайрапты. Бар бұтқатан, гүл жапырактан, дән нәрден айырылыпты, ажырапты... Қуарып, шошайып қалған жалғыз ғана қу ағаш көк аспанға тіл қатыпты. Не жазып ем, не сүмдық, не зұлымдық етім ем? Біттім міне, тек көк аспан күем едің, сенен ғана сұраймын. Сорымның да күесі, көгерген, гүл атқан шағымның да күесі сен едің – кең көк аспан!.. Шанда біреу, санда бір сайды болса да, жас жапырағын көкке созып, гүл жемісін жер жүзіне берер ме?! Әлде бір-бір өлкеде, тағы бір замандарда сол гүлдердің бір тобынан саялы тоғай, мәуелі бақ өсер ме! Саясында жас өмір, жаңа дәурен мекендер ме!-деп, өзімен-өзі шын бір ұлы шабыт, ақын шабытымен шарықтап бір барды да, содан соң үні өшті. («Жұтта» 311 б.)

Бірінші кезеңде қайталау жұмыстары жүргізледі. Білімдерін саралау, қорытындылау, коррекция жасау жүзеге асады.

Екінші кезеңде жоғарыдағы сұрақтар негізінде үзіндіні мазмұндау, талқылау, пікірлесу жүреді.

Үшінші кезеңде мұғалім қосымша Абайдың сүйікті баласы Мағаш туралы, оның қазасы, Абайдың соңғы сөзі туралы тұжырымды әңгіме айтып, оқушылар назарын пікір-толғау жазуға жұмылдырады, мақсатын хабарлайды. Оқушының алдына мәтін мен пікір-толғау жазудың талаптарына негізделген көмек-нұсқаулар ұсынылады.

Көмек-нұсқау мазмұны:

- Мәтінді қайталап оқы, Абайдың ішкі сезімдерін дөп басып тұрған, мұңға оралған шешендердікке, терең ойға құрылған сөздерге ерекше көңіл бөл.
 - Пікір-толғауында ол сөздерді тиімді пайдалануға еңбектен.
 - «Пікір толғау» деген атына сай толғанысқа, тебіреніске неғізделіп жазылу керек. Соңдықтан да бұл жерде өзіңнің ұлы ақынның қоштасу сезіндегі сезімі мен толғанысына деген жүрек лұпілің, өзіндік пікірің керек.
 - Толғауың Абайдың қоштасу сезіне бағытталсын. Ақынды сонша күйзелткен заманы мен оның адамдары туралы өз пікіріңе орын бер.
 - Пікір толғауынды Абай сезінің үлгісімен тебірене, шешен де ойлы жазуға еңбектен.
 - Сауаттылықта көңіл бөл.
 - Етістіктің шақтарын мәтіннен, өз жазғандарыңнан тауып, талдау жаса (4мысал жеткілікті).
- Төртінші кезеңде* пікір-толғау жазылды. Егер оны жазуға екі сағат бөлінсе, жазып болғаннан кейін оны талдау, пікірлесу жұмыстары жүреді. Бұл - *бесінші кезең*.

Алтынышы кезеңде қорытындылау, бағалау, коррекция жұмысы жүргізіледі.

2. Пікір-сыр жазудың әдістемесі.

7 сынып. Қазақ тілі. Етістіктің сөйлемдегі қызметі.

М.Әуезов «Абай жолы» эпопеясы, II кітап «Жайлауда» тарауы (332-341бет)

«Пікір-сыр» аты айтып тұрғандай, I жақта сырласу үлгісінде жазылады. Сондай-ақ оны екінші, үшінші жақта да жазуға болады. Пікірдің қандай түрлері болмасын, бір материалға, яғни көркем туынды, ғылыми еңбектерге негізделе жазылады. Мәтін сұрыптағанда оның пікір-сыр жазуға келетін, келмейтініне ерекше назар аударған жөн. Әсіресе көркем мәтіннің мазмұнында сыр, сырласу дәндері болу керек. Осы мақсатта «Абай жолы» эпопеясындағы Әйгерімнің сыры, жан дүниесіндегі арпалысы, өнерінің қыспаққа түсіп, оның «қапастағы бұлбұлдай» күн кешетін жерлерін айқындалп тұрған үзінділер сұрыптаап алынды. Оны эпопеядан алынған үзінді дәлелдейді:

Әйгерімнің сыры.

Жас жарына көлденен қарап отырған Абай, тағы да Біржан ән салғандағы сияқты өзгеше бір сезіммен толқып, тағы бір жақсы созылған өмір-сурет дүниесіне шомыт кетті.

Ал, бибай, саған айтам гигайымды... –

Арғы сөзі Абайдың құлағына кірген де жоқ. Барды айтып жатқан сөз емес, әуен мен үн... Көп күміс қоңырау сән түзеп, бір үн сала ма? Әлде нендей ғайып текті ақ қанатты асыл зат көк жүзінде күнге шағылыса ма! Күміс сыйбыр нұр шашып, сырлы аспанға, мәлімсіз сапарға, серікке шақыра ма?! «Берші сараң, сырдаң бойынды! Түйіліп қалған жүрегің, тартынып қалған, ашылмай тығылған жан сырың бар. Ашшы сонынды! Өрге, өнерге шақырайын бар үніммен. Иықтан басқан зілден, мынау дел-сал күйден өтші!.. Сонда... сонда осы толқынды торғын желек астындағы жас сұлудай, жанындағы жанырдай, осының нәркес көз, бұлбұл нақыс үніндей, ақ тамақ, алғул жүзіндей жас жарастық, жарқын өнер төгілер еді өзіңнен! Шықшы іркілмей, бұқпақшы баяу! Мені де еліктір, өзің де өрлең желіші, желпінуші! Мынау нәзік қоңыр сәулелі көлеңке сияқты қорғалық асыл өнерінді ашшы!»... дейді. Жұртқа қарап шырқаса да, Абайға арнап наз тілек тастап отыр [«Жайлауда» 333 б.].

Бірақ дәл осы бүгінгі кеште, әуелі ән айтқысы келмей іркілгені шын еді. Үйткені күндіз Абайға үлкен үйде айтылған наразылық кейін, кешке жақын, бұған да айтылған.

Абай Әйгерімге күндізгі сөздерді айтпай, аяп, жасырып қойса да мұның өзін Айғыз бен Ділдә шакырып ап, қатты, сұық, ауыр сөздер айтқан. «Абайға айтқан сөз дарымаса да, саған айтылған ақыл сөз, үлкен сөзі далада қала алмайды», деп отырып. Байшораның, кедейдің қызы екені де, қолы жеткені де айтылған. «Кеуденді керме, аяғынды аңдал бас... көзінді ашып қара, кімнің иығына шығам деп жүрсің!» дескен.

Әйгерім көзіне жас келіп, жүдеп, аппақ боп, жанып сөнгендей, отқа түсіп шыққандай болған. Бойындағы әдел пен тәрбие, Абай достығына арналған адал жар жүрегі және өзінің әнді сондай сүйетіндігі – бұған ешбір ақталу сөз айтуға рұқсат бермегендей еді. Әйгерім бір ауыз тіл қатпаған. Ән жазықсыз.

Бірақ ең ауыр тиғен бір соққы, есінен кетпестей қорлау салған бір дерт: «Біз – бай ауылымыз, сен – күнге лайық кедейсің. Бұл аталы, ордалы ауыл. Сен оның малшысы мен құл аулынан шыққан қоңсы-қолаңың. Басынды төмен салып жүр. Үнің шықпасын. Ол саған асқандық болады. Сен ие болатын теңдік емес!» дегендери.

Содырлы ауылдың, қиянатшыл ауылдың Әйгерімді үркіте ренжіткен, құбыжық түсі осы [«Жайлауда» 340 бет]

Жұмыстың *бірінші кезеңінде* мынадай тапсырмалар орындалды:

а) «Етістіктердің сөйлемдегі қызметін» оқып, қайталау, пысықтау жұмыстарын жүргізіп келеді.

ә) «Абай жолы» эпопеясынан ұсынылатын үзінділерден өз қалаулары бойынша екі сөйлемді сөйлем мүшелеріне талдау жасайды. Соның ішінде етістіктің қай сөйлем мүшесі болып тұрғанын саралайды.

б) Эпопеядан берілген үзіндіні оқып, мына сұрақтардың жауабын әзірлейді:

- Біржан Абай аулында. Өнер мейрамы.
- Әйгерімнің әні, оның әсері.
- Бәйбішелердің қатал тыйымы, зілді бұйрығы, өнерге деген әділетсіз кесімдер.
- Әйгерімнің қорлану себебі. Әнге деген қысымның себебі.
- Әйгерімнің ауыр мұнды, іштегі сыры

Екінші кезеңде, яғни сыныпта үй тапсырмасын тексеру жұмыстары жүреді. Қайталау кезінде өткен білімді тек еске түсіріп қана қоймайды, оқушылар бұрын назарға алмаған мәселелерге жаңаша қарап, білімдерін толықтыра түседі. Орыстың ұлы педагогы К.Д. Ушинскийдің мына бір тұжырымы жоғарыдағы ойдың дұрыстығына назар аудартады: «Можно исправить в ребенке замечательную неспособность к учению, приучив его к активному повторению, если он сам еще не открыл его пользы своим маленьким опытом» [3, 6].

Бұл пікірінен педагогтің қайталау жұмыстарына ерекше назар аударыны көрінеді.

Шінші кезеңде пікір-сыр жазуға дайындық жүргізіледі. Мұғалім «Жайлауда» бөліміндегі, әсіресе Біржанның Абай аулында өнерлі жастармен бірге ән мерекесін өткізуі, оның жуандарға ұнамауы, жас, әнші келін Әйгерімге деген әділетсіз қатал тыйымдар туралы қысқаша әңгімелейді.

Төртінші кезеңде эпопеядан берілген ұзіндіні мазмұндау, жоғарыда берілген сұрақтар бойынша оны талқылау жұмыстары жүреді.

Бесінші кезеңде мұғалім жұмыстың мақсатын айтады, оны орындаудың жолдарын түсіндіріп, нұсқау береді. Оқушылар ойларын жинақтап, тақырып бойынша пікір-сыр жазуға дайындалады.

Алтыншы кезеңде оқушылар мәтінді негізге ала отырып, пікір-сырларын жазады.

Жетінші кезеңде шығармаларының ішінен қазақ тілінен берілген тапсырмаларды тауып, талдау жасайды.

Бұл жұмыстың нәтижелі болуы оқушыларды оны жазуға дайындау, дағдыларын қалыптастыру мақсатындағы мұғалімнің іс-әрекетіне тікелей байланысты. Пікірдің бұл түрінде де мұғалім оларға төмендегідей көмек-нұсқау ұсынды:

- Пікір-сырды бірінші жақтан жаз. Қаласаң үшінші жақтан да жазуға болады. Бірінші жақтан жазғанда не Әйгерімнің, не Абайдың атынан жаз. Пікір-сырына ат қой. Мысалы, «Менің сырым» (Әйгерім атынан), «Әйгерімнің мұңы» (Абай атынан)

- Ұзіндідегі сөздерді толғауыңа пайдалан. Әсіресе Әйгерімнің ішкі толғанысы, мұңы, сыры берілетін тұстарын.

- Әйгерім сыры, мұңына деген өз пікірінді, ойынды міндетті түрде жаз. Өйткені сен пікір-сыр жазып отырсың.

- Пікір-сырында сезім иірімдері айрықша көрінсін.

Қорыта келгенде, пікір түрлері арқылы оқушыларды жазба жұмыстарға баулудың тиімділігін төмендегідей түжырымдауға болады:

- көркем туындыға деген оқырмандық пікірлерін білдіруге дағдыландырады, сынни көзқарастарын, эстетикалық көзқарастарын дамытады;

- «Абай жолы» эпопеясына деген қызығушылығы мен ынтасын тұғызуға тұрткі жасайды;

- Қаламгермен «өнер жарыстыруға» жетелейді;

- дарынына, қабілетіне әсер етеді;

- Ешкімді қайталамайтын, тек өзінің ғана пікірін айта білу дағдыларын қалыптастырады. Еркін сөйлеуге, пікірін батыл айтуға төсөлдіреді.

- Шешен сөйлеуге жетелеп, тіл байлығын дамытуға ықпал етеді.
- Қоркем туындыдан эстетикалық ләззат ала білуге, ішкі сезімдері, жан дүниелерін байытуға, ол туралы сынни көзқарастарын қалыптастыруға баулиды.
- Қазақ тілінен алған білімдерін тереңдетуге әрі оны өмірде пайдалана білу іскерліктеріне әсер етеді.
- Пікір түрлерін жазғызу арқылы окушылардың жеке тұлғалық қасиеттерін, жан дүниесі мен ой-өрісін түсінуге мүмкіндік туады және диагностика жасау үшін өте тиімді болады.

Әдебиеттер

1. Өуезов М. Абай жолы. Роман-эпопеясы, IV кітап. – Алматы, 2004.
2. 7-сынып. Қазақ тілі. Етістіктің шақтарын қайталау. – Алматы, 2005.
3. Бітібаева Қ., Құдайбергенова Г., Мұқашева М. Әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясы. - Өскемен, 2002.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ

Рамазанов А.Қ.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Қазақ - ойын-сауықшыл халық. Бұгінде қазақтың 100 дең аса ойын түрлер мәлім. Қазақ “баланы жастан” дегендеге, ойын-сауық арқылы жасөспірімен тәрбиелік жұмысты ертерек және жас ерекшеліктеріне қарай жүргізуді пайымдайды. Ойынсыз ұрпақтың кім екенін, халықтың қандай екенін бағалау екіталаі. Адам мен ойын түйіндес, түбірлес. Ойын-сауық қазақтың әдет-ғұрпына үнемі және айқын ықпал еткен. Ойында өмірдің еркіндігі, кедергісі мен мақсаты анықталынады. Ойын-сауық - жеке адамның даму қажеттілігін арттырады, қарсыласпен татуласу немесе оны жену жолдарын іздестіреді. Ойын - адам ойлану және деңе қабілетінің бәсекесі, қарсыласпен ашиқ жарыс. Оның мақсаты - жеңіске жету. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойын ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сініріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы.

Аударыспақ - спортшыдан үлкен ептілікті, құштілікті, батылдықты талап ететін ұлттық спорттың бір түрі (екі салт атты бір-бірін аттан аударып алуға тырысады). Аударыспаққа тәртіп бойынша ат үстіндегі айқасты жақсы менгерген, тиянақты дайындығы бар спортшылар ғана қатынаса алады. Сайысқа қатынасушылар үш салмақтық категорияға бөлінеді. Оны спорттың сайыстың бір түріне

айналдыру үшін бір-біріне тең келетін салмақтық категорияны көбейту дұрыс. Ойында аты белді, жарамды, өзі мықты, атқа отырысы мығым, білікті жігіттер жеңіп шығады. Сайып келгенде, аударыспакта негізгі рольді ат пен ойынши жігіттер атқарады. Оспадарлық, жұла қашу, салып қалу, қол қайыру сияқты айла-амалдарды қолдануға болмайды. Аударысу ат пен жігіттің үндескен қимыл-бірлестігіне сүйене отырып, күш-жігердің басымдығын көрсететін қалыпты, байсалды шеберлікке ұласып жатуы шарт.

Қазақ халқының ұлттық спорт ойындарының бірден-бір көп тарағаны - **бәйге мен аламан бәйге**. Бір жағынан, бұлайша жарысты бұрын белгісіз, ойлы-қырлы жерлерде өткізу қазіргі заманғы ат спортының классикалық түріне жуықтайты. Бәйге мен аламан бәйге табандылыққа, батылдыққа, тапқырлыққа үйрететін ұлттық спорттың бағалы түрі болып табылады. Қазақстанда бұл сияқты тамаша спорттың кеңінен таратуға барлық жағынан мүмкіншілік мол, республикамызда мініскер аттарды өсіретін арнаулы жылқы заводтары бар.

Көкпар - ұлттық ат спорты ойындарының бірі. Көкпар жігіттердің күш-жігерін, төзімділігін, батылдығы мен ептілігін, ат үстінде мығым отыруын қалыптастырады. Сонымен катар Көкпар – аттың қалай бапталып үйретілгенін, жүйріктігін де сынайтын спорт. Көкпар жаппай және дода тартыс болып екіге бөлінеді. Жаппай тартыста әркім Көкпарды өзі иелік етуге тырысады. Дода тартыста құрамы бірдей екі топ сынға түседі. Мұны кейде марта тарту деп те атайды.

«Қыз қуу». Ол – ұлттық ат спорты ойыны. Қыз қуу жарысында атқа мінген жігіт айналып қайтатын жерге дейін алдында атпен шауып бара жатқан қызды қуып жетіп, оның бетінен сүюге тиісті. Бұл – жігіттің жеңгені. Қуып жете алмаса, қайыра шапқанда қыз жігітті, оның атын қамшының астына алады. Бұл – қыздың жеңгені.

Асық ойындары - Қазақ халқының ұлттық ойындарының бірі.

Асық ойындары ұлт ойындарының ішіндегі арыдан келе жатқан көнелерінің бірі болып табылады. Асық ойыны баланың жастайынан жүйке жүйелерін шындал, оларды дәлдікке, ұстамдылыққа, байсалдылыққа тәрбиелейді. Мұндай қасиеті болмаса, адамда төзімділік, шыдамдылық та болмайды. Ондай қасиеттері болмаса, адам ойында да, өмірде де көздеген мақсатынан шыға бермейді. Бұл ойынның еңбектеген баладан, еңкейген көріге дейін ойнайтын түрлері болған.

Асықпен ойналатын ойынның тағы бір түрі - «Ханталапай». Балалар бұл ойынды үлкендердің басшылығымен ойнайды. Ойынға қатынасушы балалардың санына шек қойылмайды. Олар ойын жүргізушінің айналасына жарты шеңбер құрып отырысады. Ойын жүргізуші қолындағы асықты «ханталапай» деп ортаға қарай шашып

жібереді. Отырғандар тез-тез жиып алулары керек. Кім аз жиып алса, сол жеңілген болып есептеледі. Ойынның мақсаты - балалардың жылдамдығын жеделдешту, жүйке жүйелерін шындау, тілін дамытып, ойда саңтау қабілеттерін жетілдіру.

Тоғыз құмалақ – жарыстың жеке кіслік, жеке командалық және командалық түрлері бар. Тоғызқұмалақ тақтасының екі қатарға тоғыз-тоғыздан ойылған сопақша келген ұясы (оны кіші отау деп те атайды), әрқатар ұшін бір-бірден жасалған екі қазан (үлкен отау) болады. Олар екі түске ақ пен қараға боялады. Эр ойыншыға 81-ден екі ойыншыға 162 құмалақ (оның бұршак, жүгері дәні болуы мүмкін) беріледі. Олар әр ұяға 9-дан орналастырылады. Тіпті болмаған жағдайда ұяларды жерден қазып та ойнай береді. Эр ұяның 1-ден 9-ға дейін өзінің реттік саны болады, олар солдан онға қарай есептеледі. Эр ұяның он жақ (1-ден 4-ке дейін) және сол жақ (6-дан 9-ға дейін) қапталы бар. 5-ұя орталық ұя деп аталады. Ойын ережесі: тоғыз құмалақтың партиясы ақ пен қараның кезектесіп отыратын жүрісінен тұрады. Ойынды бастаушы өзінің кезкелген отауына бір құмалақты ғана қалдырып, өзгесін қолына алып, оларды сағат тіліне қарсы жақтан бастап, бояу түсіне қарамастан бір-бірлеп ұяларға салады. Егер ең соңы құмалақ түскен бәсекелестің ұзындығы тас саны (2, 4, 6, 8, 10 т.б.) жұп болса, онда ойыншы сол ұядағы құмалақты түгел алып, өз қазанына аударады. Ойының барысында ойыншылардың біреуінің ұясында 2 құмалақ қалса және оған серіктесі жүріс барысында өзінің ең соңғы тасын түсіріп үлгерсе, ол үш тасты түгел алады да, ұя ойын аяғына дейін «тұздыққа» айналады. Содан әрі қарай сол ұяға түскен тастар «тұздық» иесінің қазанына көшіп отырады. Эр ойыншы өз қарлысының жағында тек бір ғана «тұздыққа» ие болады. Қазанына 82 құмалақ жинаған ойыншы ұтады.

Күрес - қазақ халқымен бірге жасасып келе жатқан, ұзақ тарихы бар ойын. Адамның жеке күш-қайраты сынға салынады. Бұл тұста ел жастарды «Күш – атасын танымас» деп қайрайды. Бұл күштілерді дарақылыққа итермелеу емес. Жігіттер сайыс майданына түскен кіммен болса да тайсалмай күресуге тиіс. Қарсыласқысы келгеннен аянбау керек. Күрес қазақ арасында күні бүгінге дейін сақталып келеді. Халық оның тәлімдік маңызына ерекше көңіл бөліп, дәріптеген.

Бүгінде қазақ күресінен Азия және әлем чемпионаттары үйимдастырылады, «Қазақ барысы» атанған Қызылордалық Ұлан Рысқұлов, Тараздық Бейбіт Ыстыбаев, Семейлік Айбек Нұғымановтардың атағы жер жарады. 2013 жылы желтоқсанда «Евразия барысы» үйимдастырылып, финалда Қазақстан – Монголия балуандары кездесті. Өзінен 50 килограммдай ауыр Монгол алыбын (194 кг) біздің

Бейбіт Ыстыбаев таза жеңіспен жеңіп, абырайымызды биқтете тұсті. Біздің шығыста әлем чемпиондары Шалқар Жоламанов, Мақсат Мәзібаев қазақ елінің намысын лайықты түрде абыраймен қорғауда.

Сонымен сөзімді қорытындылай келе, бүгінде жақсы дамып келе жатқан дene тәрбиесі мен спорт түрлеріне деген жастардың ықыласы ерекше. Елбасымыздың салауатты өмір салтын сақтап дene тәрбиесімен және спортпен шұғылданушыларымыздың санын жалпы халықтың 30 -на жеткізуіміз керек деген тапсырмасы орындалады деп сенемін. Өзімнің достарымды, қатар құрбы замандастарымды жаман әдеттерден аулақ болып, дene тәрбиесімен және спортпен белсенді түрде шұғылдануға шақырамын.

Әдебиеттер

1. «Қазақ халқының энциклодепиясы», 2003 ж.
2. «Мектептегі дene шынықтыру» журнал жинақтамасын. 2008-2013 ж.
3. «Қазақтың ұлттық ойындары». – Алматы, 2005.

ЭТНИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ МАЗМУНЫ

Саданова Ж.К., Оракбаева М.К.

Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен, Қазақстан

«Толеранттылық» ауыз толтырып айтартылтай өзіндік тарихы бар көнеден келе жатқан сөз болса да, оны жаңа заман мәдениетінің сөздері қатарына қосуға болатын сияқты. Бүгінгі күні әлеуметтік гуманитарлы ғылымдардың ең өзекті тақырыптарының біріне айналып отырған бұл ұғымның маңызы соңғы он жылдықтарда тіптен артқаны байқалады. 20 ғасырдың екінші жартысындағы халықаралық қатынастардағы жаңа тәртіп, мемлекетті басқару формасының демократиялана түсіүі, халықаралық және мемлекеттік деңгейдегі даулы мәселелерді шешудің құқықтық механизмдерінің жетілуі, азаматтық қогамды дамыту, жаһанданудың ықпалымен алыстың жақындалап, арақашықтықтардың азаюы, әлеуметтік-мәдени қатынастардың жиілеуі, адам құқы, сөз бостандығы, ар-ұждан мен наным-сенім еркіндігі және т. б. әлемдік деңгейдегі соны өзгерістер мен жаңаша түсініктерге жол ашты. Халықтар ендігі жерде әлемнің мультимәдениеттілігін аңғарып, бұндай жағдайда бір-бірінің пікірін, бұрыннан қалыптасқан наным-сенімі мен көзқарастарын, салт- дәстүрі мен ғұрыптарын, өзіндік дүниетанымы мен құндылықтарын жат көріп

жатырқамай, мүмкіндігінше құрметтеу керектігін, өзінмен өзің оқшауланбай, ойда, пікірде, көзқараста ашықтық қажеттігін түсіне бастады. Соңдықтан да бүтінгі күні бірқатар салаларда жи естілетін сөздің бірі толеранттылық болып отыр.

Толеранттылықтың негізі – өзінің «басқаға, бөтенге» қатынасын бақылау болып табылады. Үл күнделікті кездесетін, тұрмыстық деңгейден бастап кәсіби қарым-қатынас жасауға дейінгі аралықты қамтитын мәселе болып саналады.

«Толеранттылық» терминін зерттеу барысында ғалымдар арасында елеулі қайшылықтар туындаиды. Біраз жағдайда оны тікелей «төзімділік» сөзімен байланыстырады. Қазақ тілінде «төзім» сөзі «шыдам», «сабыр», «тағат» мағынасында да қолданылады. Яғни, «төзімді болу» - басқаға, оның ісіне, құбылыстарға шексіз төзу, шыдауды білдіреді.

Этникалық толеранттылықтың философиялық негізі – басқаның, өзінен айырмашылығы бардың өмір сүруі фактісінің өзі болып табылады.

Толеранттылық этникалық ортақтылықтың қасиеті ретінде логикада ішкі этникалық өмір мен этникааралық қатынастардың құрылудының келесі психологиялық сипаттамаларын ұсынады:

- 1) өзін-өзі құрметтеу мен сыйласымдылықта бағдар;
- 2) мәдени дәстүрлерімен, көзқарастарымен, сенімдерімен ерекшеленетін адамдарға кішпейілділік пен әдептілік қатынас, төзімділік таныту;
- 3) тітіркендіретін факторларға эммоционалдық әрекеттердің көрінуін кейінге қалдыруда ерік-жігер күш салу қабілеттілігі;
- 4) адамдарға зиян әкелетін, олардың қатынасында қындық тудыратын әрекеттерден бас тарту;
- 5) адамдармен қарама-қайшылықты ішкі сенімдерге негізделген ақыл әрекеттері жолымен жеңу қабілеттілігі.

Этникалық толеранттылық тұлғаның қасиеті ретінде этностың ішінде қалыптасады. Толеранттылық қатынас үшін алдымен адамның құндылықтары мен қажеттіліктерін құрметтеуге негізделген этникалық сана бағыттылығы болуы қажет. Өзін-өзі сыйлауға бағытталған адам міндетті түрде өзінің әрекеттерінде жауапкершілік сезіміне, құрметтілік критерийлеріне ұмтылатыны анық. Бірақ толеранттылық басқа адамға қызығушылық көрсетіп, оны жақсы білуге ниетімен анықталады. Үл білімді білетін адам кез келгенін өзінің өмірі мен дағдысына, өзінің көзқарастарына, өзін еркін көрсетуге құқығын мойындау мен түсінуге дайын.

Этникалық толеранттылық этникалық сананың бағыттылығы

ретінде екі түрі болады: 1. Ұжымдық түрі- этникалық ортақтықтың жағымды ұқсастығы мен тұтастығын сақтауға бағытталған ұжымдық бей саналықтың көріну формасы; 2. Даралық түрі – субъектілердің бір бірінің ішкі дүниесіне ене алуы, эмпатиялық қарым-қатынасқа негізделген этникалық сананың бағыттылығы.

Әтностың ішінде қарым-қатынастың бұл тәжірибесі этника ара-лық қатынаста да таралады. Ал В.Ю. Хотинец, М.Б. Ешич этникалық толеранттық ол басқаларды қандай солай қабылдау және әртүрлі этникалық топтардың өзара әрекет етуге әсер ететін, бірқатар аспектілерге аса назар аудармау арқылы өзара әрекет етуге даярлығы деген анықтама берді.

Әтникалық толеранттық бір түрі ретінде, әлеуметтік және мәдени ерекшеліктерге жеке және қоғамдық қатынас ретінде, бөтен ойларға, сенімдерге және мінез-құлық нормаларына төзімділік ретінде, мәдени деңгейдің, өркениеттің фундаменталды белгілерінің бірі ретінде қарастыруға болады.

Әтникалық толеранттық – басқа этникалық ұлт өкілдерінің өміріне, ұлттық салт-дәстүрлеріне, діндеріне, олардың мінез-құлықтарына, ойлары мен сезімдеріне төзімділікті көрсете алатын адамның қабілеттілігі болып табылады. Сырттай этникалық толеранттық индивидтің ұзақ уақыт бойы бөтеннің мәдениетіне оның бейімделу мүмкіндіктерінің төмендемей жат әсерге ұзақ уақыт төзу қабілеттілігі, сабырлық, шыдамдылықта бейнеленеді.

«Қарым-қатынас психология» атты энциклопедиялық сөздікте этникалық толеранттық екі түсініктеме береді:

1) Басқа этностардың және оның жеке өкілінің өмір сүру салты, мінез-құлық пен коммуникативті моделдерін, мәдениет, дәстүр, құндылықтарын қабылдау және мойындауға даярлығымен сипатталады немесе этникалық бірліктің қасиеті;

2) адамның өзіндік құндылығы мен құндылығын, оның құқықтары мен қажеттіліктерін құрметтеу және мойындауға бағытталған этникалық сана-сезім.

Н.М. Лебедева этникалық толеранттылық этникаралық интеграцияның сипаттамасы болып табылады, оған өзінің этникалық мәдениеті мен сол топтың байланысқа түсетін басқа топтың этникалық мәдениетіне жағымды қатынас немесе қабылдау тән деген.

Е.И. Шлягина этникалық толеранттықты тұлғаның күрделі бағдарлы құрылуы ретінде түсіндірді. Оның ойынша, тұлғаның этникалық толеранттық басқаның әдет-ғұрыптарына, сезімдеріне, ойларына, әдеттеріне және өмір сүру салтына төзімділікте байқауға болады деген. Тұлғаның этникалық толеранттық дағдарыстық

жағдайларда тұлға аралық және ішкі тұлғалық тандауда анықталатынын айтқан. Яғни, тұлғаның этникалық толеранттық мәселелі - қақтығысты жағдайларда басқа этникалық ұлт өкілдерімен өзара әрекет етуде көрінеді деген [2].

М.Н. Рамазанова этникалық толеранттық мазмұнында екі аспекттің бөліп көрсетеді:

- патриотизмнен, Отанына махаббатынан, өзінің тарихы мен мәдениетіне, туған тіліне танымдық қызығушылық көрсету, менталитеттің дамуы, этникалық идентификациядан тұратын тұлғалық қасиеттер;

- басқа ұлт өкілдерімен достық, басқа мәдени құндылықтарды адамгершілік мойындаумен тұрақты этникалық көзқарастарының үйлесімділігінде көрінетін, басқа елдер мен этностардың мәдениетіне жағымды мінез-құлық және сыйласымды лық қатынас [4].

Отандық және шетел психологтары этникалық толеранттық өзіндік сана, бақылау локусы, эмпатия, диалектикалық ойлау, когнитивті стильге байланысты болады деген ойлары ұқсас болып келеді.

Этникалық толеранттылықтың мазмұнды сипаттамасын бейнелеуде Г.У. Солдатова талпының жасады, ол оның келесі сипаттамаларын бөліп көрсетті:

- 1) өзінің қадыр-қасиетін, кемшиліктерін, өзін-өзі білу;
- 2) жауапкершілікті өз мойына алу (толерантты адам өзінің қайғы қасіретінде басқаларды кінелауға бейім емес);
- 3) қауіпсіздік сезімі мен қауіп-қатерді жеңе аламын деген сезімділігі;
- 4) анықтау шылықтағы аз қажеттілік; (толерантты адам әлемді ақ пен қараға бөлмейді, оның әралуандығын мойындаиды, кез-келген көзқарасты тындауға дайын және белгісіздік жағдайында қолайсыздықты аз сезінеді);
- 5) өзіне және тұлғалық тәуелсіздігіне бағдар;
- 6) тәртіпке жол ұстаушылығы төмен (сонымен бірге әлеуметтік);
- 7) эмпатияға бейім;
- 8) өзілшілдік сезім (басқаларға ғана ғана емес, өзінің кемшиліктері мен қателіктерін құлу қабілеттілігі);
- 9) өктемділік, әмірлік емес, демократия мен бостандықты қалау (толерантты адам үшін қоғамдық иерархия аса маңызды емес) [2].

Этникалық толеранттылық дамуымен байланысты сұрақтарды әртүрлі тұрғыдан әртүрлі саланың ғалымдары қарастырды, философиядан Р.Р. Валитова, В.А. Лекторский, В.М. Золотухин, П.В. Комогоров, психологиядан Н.М. Лебедева, А.А. Реан, А.Г. Асмолов,

Г.У. Солдатова, И.Б. Гришпун және педагогикадан Э.Г. Гарунов, З.Т. Гасанов, В.П. Комаров, П. Степанов, В.С. Кукушкин және т.б.

Көптеген шетел және отандық ғалымдардың толеранттылық туралы еңбектерін талдаپ, «этникалық толеранттылық» ұғымына анықтама беруді төрт түрғыда қарастырды.

1) Тарихи-эволюциялық. Этникалық толеранттылық мұнда басқа адамдардың салт-дәстүрі, әдет-дағдыларына, ойларына, сезімдеріне, өмір сұру салтына тәзімділік қатынас таныту арқылы көрінетін күрделі құрылымдық тұлға ретінде қарастырылады. Бұл әртүрлі жағдайларда танымал әдістер іске аспағанда, ал жаңалар әлі қалыптасу кезеңінде болған жағдайда, тұлға аралық пен ішкітұлғалық іріктеуде байқалады. А.Г. Асмолова пен Н.Л.Иванованың «этникалық толеранттық» түсінігін талдау көзқарастары ұқсас, олардың ойынша толеранттық индивидуалдық деңгейде тұлғаның мінез-құлық нормасы, ізгілік, рақымдылық болып табылады деп санады. Осы деңгейдің толеранттық сананың тіршілік етуіне қоғамның тұрақтылық жағдайы қажетті. Сондықтан ашық қоғамда тұлғаның толеранттық, сынни ойлау, еркінділік пен жауапкершілік демократияның фундаменті және қоғамның алға жылжып, дамуы үшін жағдай жасайды.

2) Мәдениеттілік. Ол көрсетеді «ерекше институттардың, символдардың, қатынас және нормалардың жүйесі ретінде этникалық толеранттық табиғаттан оқшаулануы, құбылысты көп факторлы детерминациясы бар, адамдардың өмірлік тәсілі ретінде бейнелейді». Осы бағыттың бір өкілі В.И. Шпунтов бұл терминнің анықтамасымен келіспейді, оның тар мағынада екенін айтЫП, ол этникалық толеранттылықтың әрекетін өзара этникалық қатынастар шегінде шектеу заңсыз деп санады. Автор ойынша, этникалық толеранттық – этникалық жалпылыққа немесе оның жеке өкілдерінің құндылықтары, дәстүрлері, сенімдері, көзқарастарына тәзімді қатынас болып табылады деген.

3) Әлеуметтік-психологиялық. Этникалық толеранттықты Ю.П. Ивкова әлеуметтік-психологиялық бағдар ретінде түсіндірді, мысалы, этникалық толеранттық басқа этникалық топтардың өкілдерін қабылдау/ қабылдамау дәрежесінде көрінетін әлеуметтік-психологиялық сипаттамасы ретінде түсіндірді. Этникалық толеранттықты бағдар комплексі ретінде қарастырып, автор оның құрылымында келесі компоненттерді бөліп көрсетті:

1) когнитивті - басқа этникалық топтар туралы, олардың мәдениеті, өзара этникалық қатынастары туралы түсінік, этникалық тек тілігіне байланысты емес адамдардың құқықтары, толеранттық

феномені туралы білу;

2) эмоционалды- басқа этникалық топтарға қатынас;

3) мінез-құлықтық – басқа этникалық топ өкілдерімен қарым-қатынас жасауға ұмтылу, басқа үлт өкілдеріне өзінің қатынасынды ашық түрде көрсету;

4) этно психологиялық. Г.У. Солдатова, Л. А. Шайгерова, О. Д. Шарова этникааралық қатынасты қоғамдық қатынастардың күрделі сферасы ретінде қарастырады. Зерттелушілер этникалық шыдам-сыздықты «этникалық сәйкестіліктің дағдарыстық өзгеруде көрінетін шынайы маңызды формасы» ретінде түсіндіреді. Олардың ойынша, ол форма гипер сәйкестілік болып табылады. Өзінің этникалық тобының басқа топтармен жағымды қатынастағы жағымды бейнениң болуы қажетті болып саналады, өзінің және басқа этникалық топтарға қатынасы бойынша толеранттық балансын ұсынады. Авторлар жағымды этникалық сәйкестілікті өзіндік дамудың жағдайы ретінде және бір жағынан этникалық топтың өмір сүруі әрі көпмәдениетті әлемде бейбітшілік мәдени аралық өзара әрекет етудің шарты ретінде қарастырады [5].

Этникалық толеранттықты теоретикалы талдау процесінде барлық көрсетілген даралық қасиеттер этникалық толеранттық құрамына кірді.

Бұл қасиеттер этникалық толеранттық құрылымдық тұластығын қамтамасыз етіп, маңыздылықтың әртүрлі деңгейлерінің өзар-байланысын құрады. Этникалық толеранттық құрылымында адамның даралығының барлық деңгейлері, яғни, тұлғалық, субъективті, индивидті ұсынылған құрылымда аса салмаққа ие болған.

Н.А. Асташова этникалық толеранттық жүйе ретінде және оның келесі жүйелерін бөліп көрсетеді:

1) когнитивті – толеранттық және оның өмірдегі рөлін білу;

2) эмоциональды – қоршаған ортаға эмоционалды-құнды қатынас;

3) әрекеттік – қандай да бір әлеуметтік мінез-құлық түріне бейімділігі, оның негізінде басқа этнос өкілдерімен ынтымақтастық пен түсінушілік жатыр.

Сонымен этникалық толеранттық - индивидтің тұлғалық кеңістігінде, топаралық және тұлғааралық өзара әрекет етудің ерекшеліктерінде көрінетін көпжақты, көпмағыналық ұғым болып табылады.

Әдебиеттер

1. Асмолов А.Г. Толерантность: различные парадигмы анализа. - М.,

1998.

2. Борисов Р. В. Языковая компетентность как средство выражения этнической идентичности и формирования межэтнической толерантности учащейся молодёжи: автореферат дис... канд. псих. наук. - Махачкала, 2007. -188 с.
3. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности. Учебное пособие для вузов. — М.: Академический проект, 2004. -175 с.
4. Непочатых Елена Павловна. Социально-психологические аспекты формирования этнической толерантности учащихся городской школы : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 : Курск, 2004 184 с. РГБ ОД, 61:05-19/71
5. Нижегородцева Н. В., Солынин Н. Э. Психологическая структура этнической толерантности.// Ярославский педагогический вестник № 2–2010.- С. 230-234.

СОДЕРЖАНИЕ	
ВОПРОСЫ ЭКОНОМИКИ, МЕНЕДЖМЕНТА И ТУРИЗМА	
HISTORY, DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES OF THE 3 BASEL-ACCORDS:	
BROWSING THROUGH ECONOMIC HISTORY FROM THE 1970S TO THE 2010S	
Brauweiler H.-Christian	3
 LEADERSHIP NEEDS OF THE FUTURE	
Roebuck R.	6
 ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА МОДЕРНИЗАЦИИ И РАЗВИТИЯ	
ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА	
Аубакирова Г.М.	11
 УПРАВЛЕНИЕ ПРОБЛЕМНОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ В СОВРЕМЕННЫХ	
УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА	
Трофимова Ю.В.	15
 МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ СИСТЕМЫ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ	
В КОНТЕКСТЕ ЕГО ЗАИМСТВОВАНИЯ РЕСПУБЛИКОЙ КАЗАХСТАН	
Шимолин Р., Бордияну И.В.	19
 ИНТЕНСИФИКАЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА	
Бейсенбаева М.С., Исқаков У.М.	23
 МЕДИАЦИЯ КАК МЕТОД РАЗРЕШЕНИЯ ГРАЖДАНСКИХ И ТРУДОВЫХ	
КОНФЛИКТОВ В КАЗАХСТАНЕ	
Аимканова Е.Е., Мамбетказиев А.Е.	27
 ЭФФЕКТИВНОСТЬ СИСТЕМЫ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА СБЫТОВОЙ	
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ	
Кайнулдина Г.К., Конопъянова Г.А.	31
 РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В ИННОВАЦИОННОМ	
РАЗВИТИИ КАРАГАНДИНСКОГО РЕГИОНА	
Исатаева Ф.М.	34
 ОПЫТ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК	
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	
Аллахвердиев Р.А.	45
 ТУРИСТИК ФИРМАЛАЛАРДА ПЕРСОНАЛДЫ БАСҚАРУДА ГЕНДЕРЛІК	
ФАКТОРДЫҢ ЖАҒДАЙЫ	
Асубаева А.С., Мухамедиева А.Г.	49
 ӨНЕРКӘСПТІК КӘСПОРЫНДАРДЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН	
АНЫҚТАЙТАЙЫН КӨРСЕТКІШТЕРІ	
Ашимова А.С.	55

КЛЮЧЕВЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ (КПЭ Бескаравайная Д.В., Мухамедиева А.Г.	58
	58
ОЦЕНКА ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Григорьева И., Асубаева А.С.	61
ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ В ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ КОМПАНИЯХ Загайнов Е.О.	66
РОЛЬ И ЗНАЧИМОСТЬ ФОРФЕЙТИНГА Уразова Н.П.	72
ПРОБЛЕМЫ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ Чернякова Е.А.	76
УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ Мұратбекова А.М., Кайгородцев А.А.	80
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦЕНОВЫХ ОТНОШЕНИЙ НА РЫНКЕ ЗЕРНА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ НА ПРИБЫЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ Камбетова С.М., Клецова Е.В.	84
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ АПК Пономарев И.В., Ситникова Е.С.	88
АНАЛИЗ СТРАХОВАНИЯ РИСКОВ КРЕДИТОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН Солтабаева А.А., Яловецкий Г.М.	94
ЗАДАЧИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МИКРОКРЕДИТОВАНИЯ КАК ЧАСТИ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Аллахвердиева Э.А.	99
ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ СКРЫТЫХ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В КАЗАХСТАНСКИХ КОМПАНИЯХ Андаусузова Э.А., Ситникова Е.С.	103
МОТИВАЦИЯ И СТИМУЛИРОВАНИЕ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛА Есенбекова Т.И.	107
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ КОММЕРЧЕСКИМИ БАНКАМИ Любцова З., Клецова Е.В.	111

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ ПО УПРАВЛЕНИЮ ЗОЛОТОВАЛЮТНЫМИ АКТИВАМИ НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Абенов А.М., Климова Н.Н.	117
ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОЦЕНКИ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ Акышева С.Е., Мадиярова Э.С.	119
ПЕРСПЕКТИВЫ ЭФФЕКТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ И МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В ИННОВАЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ Камалханова Е.К., Мамбетказиев А.Е.	124
ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ И СТРУКТУРА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В РЕГИОНЕ Поздеева М.И., Ситникова Е.С.	131
ОБЩАЯ ОЦЕНКА И АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ПРИБЫЛИ Крячковская И.М.	135
ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЙ В БАНКАХ ВТОРОГО УРОВНЯ Кудайбергенова Д.К.	139
ЗНАЧЕНИЕ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЯ Медведева М.С.	142
ВНЕШНИЕ И ВНУТРЕННИЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФИНАНСОВУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ Маратұлы А., Мухамедиева А.Г.	144
АНАЛИЗ ВНУТРЕННИХ ФАКТОРОВ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ БАНКОМ Непшина В.Н.	149
СУЩНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ Садырина К.А.	152
СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ФИРМЫ Ларина М.В.	155
ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ Ситникова Е.С., Поздеева М.И.	158
СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К СМК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ Байкенов Ж.	164

ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ДАМУ ТӘЖИРИБЕСІ МЕН ТЕОРИЯСЫ

АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ГЕОГРАФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ Нұрбекова Н.С.	172
ОҚУШЫЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫМЫЗ АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ Ибраева Н., Журекбаева Г.	175
Ш. АЙТМАТОВТЫҢ «АҚ КЕМЕ» ПОВЕСТИНДЕГІ ӨМІР ЖӘНЕ ӨЛІМ МӘСЕЛЕСІ Байзолдина Ж.	179
ОҚУ ҮРДІСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ Таскимбаева Р.К.	184
ШӘКӘРІМ ӨЛЕНДЕРІНДЕГІ ЛИРИКАЛЫҚ ҚАҢАРМАН Нұрланова Э.Н., Иманбаева А.	186
ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТАЫРУ ЖОЛДАРЫ Журекбаева Г.	190
ПӘНДІ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ Жайсанбаева А.С.	195
ФОЛЬКЛОРДАҒЫ ТӘУЕЛСІЗДІК ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚӨРІНІСІ Жиенбекова Г.С., Еділбаева Г.Б.	198
ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ Оралгазина Ж.О.	202
ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН АРТТАРЫРУ ЖОЛДАРЫ Мамырбекова Д.С., Жаушева С.А.	206
МУГЕДЕК АДАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОРҒАУ Ажакметова М.К.	210
ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ Кажыбаева А.Б.	214
ЖЕТКЕНШЕКТІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ПСИХОЛОГИЯСЫ Баженова Н.К.	218

ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ҚҰЗІРЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ Баелова А.А.	222
ТАРИХ САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАNUДЫН ТИІМДІЛІГІ Сегизбаева Ж.Б.	227
ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ЖАТТЫФУ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМ-БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ Мұқашова М.Қ., Мағзиева Н.З	231
ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ Самарханова Н.Н.	236
ӘДЕБІЕТ САБАҒЫНДА ОЙЫН АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ Женсебаева Т.Т.	240
СТУДЕНТТЕРГЕ КӨСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ Амерханова Л.Б.	246
ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА М. ӘУЕЗОВТІҢ «АБАЙ ЖОЛЫ» ЭПОПЕЯСЫ АРҚЫЛЫ ПІКІР ЖАЗҒЫЗУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ Мұқашева М.Қ	250
ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ Рамазанов А.Қ.	257
ЭТНИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ МАЗМУНЫ Саданова Ж.К., Оракбаева М.К.	260
СОДЕРЖАНИЕ	267

Научное издание

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПАРТНЕРСТВО: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ И ТRENДЫ

Сборник докладов международного научного конгресса,
посвященного 20-летию Казахстанско-Американского свободного
университета
(19-20 сентября 2014 года)

Часть 2

Отпечатано в Казахстанско-Американском свободном университете

Ответственный за выпуск К.Н. Хаукка
Технический редактор Т.В. Левина

Подписано в печать 20.09.2014
12,4 уч.-изд.л

Формат 60x84/16
Тираж 1000 экз.

Объем 17 усл.печ.л.
Цена договорная
